
Kirsi Juhila & Teppo Kröger (toim.)

SIIRTYMÄT JA VALINNAT ASUMISPOLUILLA

[SoPHI]

Kirsi Juhila ja Teppo Kröger (toim.)

SIIRTYMÄT JA VALINNAT ASUMISPOLUILLA

[SoPHI]

[SoPHI]

SoPhi julkaisee tinkimätöntä yhteiskuntatieteellistä kirjallisuutta, jonka kivijalkana ovat hyvä ajattelu ja taitava kirjoittaminen. Kirjat ovat korkeatasoisia yhteiskuntapolitiikan, sosiologian, valtio-opin, kasvatustieteiden, sosiaalityön, naistutkimuksen ja filosofian tutkimuksia sekä oppikirjoja, jotka valitaan asiantuntijalausuntojen eli ns. referee-käytännön pohjalta.

SoPhi on vuodesta 1995 alkaen julkaissut yli 120 kirjaa, jotka ovat saaneet hyvän vastaanoton sekä Suomessa että ulkomailla. SoPhi kirjoja toimitetaan ja julkaistaan Jyväskylän yliopistossa Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella.

www.jyu.fi/sophi

Kannen valokuva: Haas, David, Roaring Fork Motor Nature Trail

SoPhi 133

© 2016 Kirjoittajat ja Jyväskylän yliopisto

ISBN 978-951-39-6664-5 (verkkoj.)

ISBN 978-951-39-6663-8 (painettu)

ISSN 1238-8025

Sisällys

Esipuhe, 5

Kirsi Juhila ja Teppo Kröger

Siirtymät ja valinnat vanhojen ihmisten ja asunnottomien
asumispoluilla, 11

Kirsi Juhila, Outi Jolanki ja Anni Vilkkö

Asumispolkujen tutkimisen lähtökohdat ja menetelmät, 40

Suvi Raitakari ja Kirsi Juhila

Vankilasta desistanssipolun kautta kotiin, 60

Riitta Granfelt

Mahdollinen, välttämätön ja väistämätön:
jatkuvuudet ja siirtymät iäkkäiden asumiskertomuksissa, 85

Paula Väsara

Neuvottelut mielenterveys- ja päihdeasiakkaiden asumisen siirtymistä:
toiveita, haasteita ja toimijuutta, 108

Suvi Raitakari

Liian vanha vai liian nuori muuttamaan?

Iän merkitys asumisen valinnoissa, 134

Outi Jolanki

Oma ovi yhteisössä:
pitkäaikaisasunnottomien asumispolut ja asumiseen liittyvät valinnat, 163

Kirsi Nousiainen

Arjen valinnat ja neuvot kotikuntoutuksen kohtaamisissa, 192
Riikka Haahtela ja Kirsi Juhila

Asumispoluista elämisen polkuihin, 215
Kirsi Juhila ja Teppo Kröger

Kirjallisuus

Kirjoittajat

Kirsi Juhila ja Teppo Kröger

ESIPUHE

Tässä kirjassa on kolme keskeistä käsitettä: asumispolku, siirtymä ja valinta. *Asumispolulla* tarkoitamme niitä asumisen ja elämisen paikkoja, joissa ihmiset ovat kulkeneet ja kulkevat elämänsä aikana ja joista muodostuu elettyjä, koettuja ja kerrottuja asumishistorioita. Asumispolut voivat olla monenlaisia: suoraviivaisia, mutkikkaita, poikkeilevia tai eteen- ja taaksepäin kulkevia. Kirjassa otetaan etäisyyttä kulttuurisesti vahvaan, lineaariseen etenemiseen perustuvaan asumisura-ajatteluun, koska asumispolut ovat harvoin suoraviivaisia. *Siirtymissä* on kysymys asumispolkujen risteyksistä tai asumisen katkoksista, joissa ihmisten asumisen muoto tai tapa vaihtuu jollain tavalla: lähtö vanhempien kotoa omaan vuokrayksistöön, vuokra-asunnosta irtisanotuksi ja asunnottomaksi joutuminen, leskeksi ja yksin kirkonkylän rivitaloasuntoon asumaan jääminen, lapsen huostaanotto ja sijoitus sijaiskotiin tai lastenkotiin, omakotitalosta luopuminen ja vanhusten palvelutaloon siirtyminen, vankilasta vapautuminen ja tukiasuntoon asettuminen, kuntoutuskodista ja sairaalasta toiseen kulkeminen, turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksesta omaan asuntoon muuttaminen ja niin edelleen. Asumispolkujen siirtymiä voi siis olla monenlaisia. Ne kytkeytyvät usein – mutta eivät välttämättä aina – ihmisten elämänkaaren vaiheisiin, siihen kun siirrytään lapsuudesta nuoruuteen ja aikuisuuteen ja lopulta vanhuuteen. Siirtymissä on harvoin kyse vain asunnon vaihtumisesta vaan niihin kietoutuvat monenlaiset muutkin myönteisinä tai kielteisinä koetut elämän muutokset ja käännekohtat.

Asumispolut ja niiden siirtymät sisältävät monenlaisia *valintoja* tulevista asumisen ja elämisen paikoista. Toisinaan valinnanmahdollisuuksia on suhteellisen paljon. Asumisessa voi toteuttaa valinnanvapautta ja toivomaansa elämäntyyliä esimerkiksi silloin, kun taloudellinen tilanne mahdollistaa uuden omistusasunnon tai kakkosasunnon ostamisen runsaasta tarjonnasta. Toisinaan valinnanmahdollisuuksia on vähemmän tai ei lainkaan. Esimerkiksi mielenterveyskuntoutuja voi joutua kuntoutusjakson jälkeen tilanteeseen, jossa on valittavana vain yksi tai muutama vuokra-asunto. Joskus ollaan tilanteessa, jossa on vain kaksi ei-toivottua vaihtoehtoa. Esimerkiksi vanha ihminen voi joutua valitsemaan, jättäkö asumaan turvattomasti kotiin vai muuttaako vastahakoisesti tehostetun palveluasumisen yksikköön. Toisinaan näyttäisi olevan vain yksi vaihtoehto tarjolla, kuten vaikkapa hädän jälkeen kriisimajoitukseen siirtyminen. Asumiseen liittyvien siirtymävalintojen lisäksi käsittelemme kirjassa myös niihin liittyviä muita elämänvalintoja, jotka voivat olla joko suurempia, kuten avioero tai päätös pyrkiä irrottautumaan rikollisuudesta, tai pienempiä, kuten oman asunnon sisustustyö tai kotiin tervetulleista vieraista päättäminen. Lähestymme kaikkia valintoja määrättyissä sosiaalisissa suhteissa ja tilanteissa toteutuvina, emme autonomisina tai rationaalisen valinnan teorian mukaisina yksinomaan yksilön itsekäistä pyrkimyksistä nousevina.

Asumispolut, siirtymät ja valinnat ymmärrettyinä edellä kuvatulla tavalla muodostavat kirjamme käsitteellis-teoreettisen kehyksen, jonka rakentamisessa olemme soveltaneet ja edelleen kehittäneet Suomessa vielä melko vähän tunnettua David Claphamin (2005) asumisen tutkimisen teoriaa ja metodologiaa. Kehys johdattaa meidät tarkastelemaan asumisen ilmiötä tutkimusmenetelmällisesti erityisellä tavalla. Ihmiset elävät, toteuttavat ja kokevat siirtymät ja valinnat omilla poluillaan ainutlaatuisina. He merkityksellistävät asioita eri tavoin ja päätyvät osin sen vuoksi myös erilaisiin ratkaisuihin. Valinnat ja siirtymät eivät ole ennalta määrättyjä tai tiedettyjä. Toisaalta ne eivät ole myöskään pelkästään yksilöllisiä ja rajattomia vaan syntyvät vuorovaikutuksessa asumisen rakenteellisten ja poliittisten ehtojen, eriarvoisuuden sekä asumiseen liittyvien kulttuuristen ja normatiivisten odotusten kanssa. Asetelma vaatii siten mikro- ja makrolähestymistapojen yhdistämistä. Lähdemme liikkeelle ihmisten asumispolkukokemuksista ja -kerronnasta sekä yksit-

täisistä tilanteista ja kohtaamisista asumispolkujen varrella ja risteyskohdissa, mutta tulkitsemme kokemuksia, kerrontaa ja tilanteita myös suhteessa rakenteellis-kulttuurisiin reunaehtoihin. Olennaista on se, miten nämä reunaehdot tulevat merkityksellistetyiksi ja asettuvat rajoitteiksi tai resursseiksi, kun yksilöt tekevät asumisvalintojaan.

Asumispolut, niiden siirtymät ja valinnat koskettavat meitä kaikkia, ja kaikilla on niistä muistoja ja kokemuksia usein varhaisesta lapsuudesta alkaen. Asumispolulla on ajallinen ulottuvuutensa. 'Tässä ja nyt' sijoittuu mielikuvissamme johonkin kohtaan asumispolkuamme. Hahmotamme asumis- ja paikkahistoriamme erilaisia vaiheita samalla, kun pohdimme ja ennakoimme tulevia vaiheita siirtymiseen ja valintoineen. Tulevaisuuden asumisvaihtoehdot voivat synnyttää pelkoa ja ahdistusta tai toivoa ja helpotuksen tunnetta: asumispolkuja värittävät vahvat tunteet ja tunnepuheella on keskeinen sija, kun ihmiset tekevät ymmärrettäväksi omaa matkaansa asumisen polulla.

Kirjassa tutkimme asumispolkuja erityisesti kahden ryhmän, vanhojen ihmisten ja asunnottomien (mukaan lukien asunnottomuusriskin alla elävät) näkökulmasta. Kirja kuitenkin avaa näkökulmia yleisesti jaettuihin ja kaikkia jossain vaiheessa koskettaviin asumisen kysymyksiin. Vanhuudessa on kyse normaalista elämänvaiheesta, joka kohtaa jokaista, joka saa elää pitkään. Miten ja missä asumme silloin? Vanhuuteen liittyy erityisiä asumisen kysymyksiä, siirtymiä ja tuentarpeita erityisesti siinä vaiheessa, kun toimintakyky ikääntymisen myötä heikentyy. Asunnottomuus tai sen uhka ovat sen sijaan ilmiöitä, jotka eivät kuulu niin sanottujen normikansalaisten asumispolkuihin. Asunnottomuus ja asunnottomuutta sisältävät polut määrittyvät kulttuurisessa ymmärryksessämme poikkeaviksi samoin kuin niillä kulkevat ihmisetkin. Poikkeavaksi määrittäminen kertoo kuitenkin aina jotain myös määrittäjöistä itsestään ("emme kuulu noihin toisiin"), joten asunnottomuuspolkujen tutkimisessä on kysymys yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti paljon laajemmasta ilmiöstä kuin vain asunnottomien ryhmän tarkastelusta.

Kirjassa käsiteltävät kaksi ihmisryhmää ovat varsin eriparisia paitsi akselilla normaali-poikkeava myös numeraalisesti tarkasteltuna; toinen ryhmä on suuri ja toinen siihen verrattuna hyvin pieni. Tiedämme, että tulevaisuudessa Suomessa on entistä enemmän vanhoja ihmisiä. Tilastokeskus arvioi vuonna 2012 yli 65-vuotiaiden osuuden väestöstä nou-

sevan vuoteen 2030 mennessä 18 prosentista 26 prosenttiin (Tilastokeskuksen väestöennuste 2012). Ihmiset myös elävät entistä pidempään, mikä tarkoittaa yli 80-vuotiaiden kansalaisten määrän lisääntymistä (Ehdotus ikääntyneiden...2012). Vanhojen ihmisten asuminen on tämän johdosta noussut keskeiseksi asuntopoliittiseksi kysymykseksi, mikä näkyy esimerkiksi vuosille 2013–2017 laaditussa kansallisessa ikääntyneiden asumisen kehittämissuunnitelmassa (Ikä-ASKE). Yksineläviä asunnottomia laskettiin puolestaan olevan Suomessa vuoden 2015 lopussa 7898, joista valtaosa oli yksineläjiä (Asunnottomat 2015). Asunnottomuuden uhan tai riskin alla olevien lukumäärästä on vaikea esittää luotettavaa arviota. Asunnottomuus on hieman enemmän kuin puolittunut verrattuna 1980-luvun lopun tilanteeseen. (Asunnottomat 2014.) Viime vuosina toteutetuilla hallituksen asunnottomuusohjelmilla (PAAVO I ja II) tavoiteltiin erityisesti pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämistä edelleen ja lopulta sen poistamista. Keskeisellä sijalla ohjelmissa on ollut myös asunnottomuuden ennalta ehkäiseminen, mikä on tuonut toiminnan piiriin esimerkiksi mielenterveys- ja päihdekuntoutujat sekä vapautuvat vangit. Vanhojen ihmisten asumisen oletetaan siis vaativan tulevaisuudessa kasvavaa huomiota ja lisääntyviä toimenpiteitä, kun taas asunnottomuuden ilmiön oletetaan (toivotaan) entisestään kutistuvan.

Miksi sitten päädyimme käsittelemään vanhojen ihmisten ja asunnottomien asumispolkua samassa kirjassa? Kirjan taustalla on Suomen Akatemian asumisen tulevaisuuteen keskittyvä, vuosina 2011–2015 toiminut tutkimusohjelma (ks. Häkli, Vilkkonen & Vähäkylä 2015), johon kuuluivat kirjan toimittajien vetämät tutkimusprojektit: ”Pitkäaikaisasunnottomuus ja Asunto ensin -periaatteen soveltaminen Suomessa” tutkijoinaan Kirsi Juhila, Riitta Granfelt, Riikka Haahtela, Kirsi Nousiainen ja Suvi Raitakari sekä ”Muuttaminen ja vanhuus – asumisen ja hoivan siirtymä” tutkijoinaan Teppo Kröger, Outi Jolanki, Paula Vasara ja Anni Vilkkonen. Tutkimusohjelman yhtenä tavoitteena oli saada aikaan hankkeiden välistä yhteistyötä ja näin rikastuttaa asumisen tutkimusta ja keskustelua. Tämän innoittamana kokoonnuimme näiden kahden hankkeen voimin muutaman kuukauden välein kevästä 2012 lähtien. Keskusteluissamme huomasimme asumispolkujen ja niihin liittyvien siirtymien ja valintojen yhdistävän vanhuuden ja asunnottomuuden teemoja. Vaikka tutkimuksissamme mukana olevat ryhmät näyttivät

ensi alkuun eroavan toisistaan merkittävästi, löysimme nopeasti jännittäviä yhtäläisyyksiä. Myös kolmannen Suomen Akatemian rahoittaman projektin ”Asiakkaiden ja työntekijöiden vastuullistaminen mielenterveytyön käytännöissä”, jossa olivat mukana Kirsi Juhila ja Suvi Raitakari, kysymykset tulivat prosessin edetessä lähelle tämän kirjan teemoja.

Ensimmäinen ryhmien yhtäläisyys on se, että sekä huonokuntoisten tai muuten heikossa asemassa olevien vanhojen ihmisten asuminen että asunnottomuus ovat *yhteiskunnallisia ja yhteiskuntapoliittisia kysymyksiä tai ongelmia*, joita pyritään eri tavoin hoitamaan ja ratkaisemaan nyt ja tulevaisuudessa. Toiseksi, ensimmäiseen yhtäläisyyteen liittyen, molempiin ryhmiin kuuluvien ihmisten kanssa on tekemisissä *moninainen joukko sosiaali- ja terveysalan ammattilaisia*: lääkäreitä, sairaanhoitajia, lähihoitajia, fysioterapeutteja, toimintaterapeutteja, sosiaalityöntekijöitä, sosiaalihoitajia ja niin edelleen. Ammattilaiset ovat monesti mukana asumisen siirtymistä ja valinnoista keskusteltaessa ja niistä päätettäessä. Tätä ammattilaisten merkittävää roolia kutsumme kirjassa metaforisesti *poluttamiseksi*, joka voi olla tilanteesta riippuen kevyesti ohjaavaa tai vahvasti suuntaa näyttävää. Kolmas ryhmä yhdistävä asia on *polkuvalintavaihtoehtojen vähäisyys*. Asunnottomien valinnan mahdollisuudet ovat aina pienet. Vanhoilla ihmisillä vaihtoehtoja voi olla periaatteessa runsaastikin, erityisesti jos heidän sosioekonominen asemansa on vahva, mutta vaihtoehtojen on taipumus supistua siinä vaiheessa, kun hoivan ja avun tarve lisääntyy. Neljäs yhteinen nimittäjä on se, että yhteiskuntapoliittisissa linjauksissa ja niiden johdosta myös asiakaskohtaisessa poluttamisessa oikeanlaiseksi ja ensisijaiseksi asumispolun vaihtoehdoksi määrityy nykyisin vahvasti *omassa kodissa asuminen* erilaisten asumisyksiköiden, palvelutalojen tai laitosten sijasta. Omassa kodissa asuminen on asunnottomuuden hoidossa nykyään vahva perusajatus ja myös Suomen hallituksen viimeisimmissä asunnottomuusohjelmissä painottuvan niin sanotun *Asunto ensin* -periaatteen keskeinen lähtökohta. Oman kodin ensisijaisuus – omassa kodissa asuminen niin pitkään kuin mahdollista – painottuu myös vanhuspolitiikassa vallitsevassa *Ageing in place* -ajattelussa. Kotona asumisen turvaamisen kulmakiviksi asettuvat kotiin tuottavat palvelut, niiden tarkoituksenmukaisuus, oikea-aikaisuus ja vastavuus eri osapuolten intresseihin.

Vanhoiden ihmisten ja asunnottomien asumiskysymysten samankaltaisuudet sitovat yhtenäisen käsitteistön ja menetelmällisen orientaation ohessa kirjamme luvut yhteen. Uskomme tämän yllättävän vertailuasetelman paitsi tuottavan uutta tietoa vanhojen ihmisten ja asunnottomien asumispoluista myös lisäävän laajemmin ymmärrystä asumisen kulttuurisista ja yhteiskuntapoliittisista merkityksistä ja normeista sekä niiden todentumisesta ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa ja yksilöiden kokemuksissa.

Kirjan ensimmäinen luku esittelee asumispolun, siirtymän ja valinnan käsitteet yksityiskohtaisesti, ja luku 2 johdattaa kirjan tutkimusmenetelmällisiin lähestymistapoihin. Kirjan luvut 3–8 kiinnittyvät empiriaan käsitellen asunnottomien ja vanhojen ihmisten asumispolkujen siirtymiä ja valintoja eri näkökulmista. Luku 9 vetää yhteen kirjan keskeisiä havaintoja ja pohtii sen käsitteellisen näkökulman hyödyntämistä tutkimuksen ja yhteiskuntapolitiikan kentillä.

Kirsi Juhila, Outi Jolanki ja Anni Vilkkö

SIIRTYMÄT JA VALINNAT VANHOJEN IHMISTEN JA ASUNNOTTOMIEN ASUMISPOLUILLA

Asumisurasta asumispolun metaforaan

Kirjan keskeisin käsite asumispolku (*housing pathway*) on merkityksiä kantava ja siirtävä metafora, sillä polku on käsitteenä ihmisille tuttu ja tunnistettava. Metafora on kielikuva, jota käyttämällä toisiinsa sinänsä liittyvät asiat saadaan vertautumaan toisiinsa (ks. Lakoff & Johnson 1980). Kuvaamme ja tiivistämme asioita erilaisia metaforia käyttäen niin arkisissa kohtaamisissamme, politiikan ja hallinnon kentillä, sosiaali- ja terveydenhuollossa kuin tutkimuksessakin. Metaforaan kytkeytyy merkityksiä, jotka siirtyvät sitä käytettäessä kuvattavaan asiaan. Esimerkiksi metafora hyvinvointivaltion turvaverkko luo mielikuvan kapealla nuoralla tai tikapuilla (metaforia nämäkin) omilla avuillaan tasapainoilevista kansalaisista, jotka voivat toisinaan epäonnistua elämänsä tasapainoiluissa ja pudota turvaverkkoon ja saada siellä apua ja tukea uuteen tasapainoiluyritykseen (Fopp 2009, 279).

Ennen kuin paneudumme asumispolun käsitteeseen tarkemmin, on tarpeen pohtia sen enemmän käytettyä sukulaismetaforaa eli asumisuraa (*housing career*). Ajallisuudella ja liikkeellä, asumisen tarkastelemisella ihmisten elämänkulun näkökulmasta on asumistutkimuksessa monikymmenvuotinen perinne (Beer ym. 2011, 1–3). Elämäntulkua painottavassa tutkimuksessa käytetään usein ydinkäsitteenä asumisuraa. Beerin ja kumppaneiden (2011, 20–22) mukaan asumisura korostaa ihmisten elämänvaiheiden ja asumismuodon yhteen kietoutumista, ja se voidaan esittää graafisesti (ja metaforisesti) tikapuina. Alin askelma asumisuratikapuilla on vanhempien kanssa asuminen ja ylimpänä velattomassa omistusasunnossa asuminen väliaskelmien muodostuessa erilaisista vuokra-asunnoista sekä ensimmäisestä ja sitä seuraavista vielä velkaisista omistusasunnoista. Tikapuilla ylöspäin kiipeäminen etenee samantahdistisesti ensimmäisen työpaikan, mahdollisen perheellistymisen, vähitellen kasvavien palkkatulojen ja usein kahden palkan voimalla maksetun asuntolainan kanssa. Ylöspäin kipuamisen sijaan askelmilta voi kuitenkin pudota myös alaspäin esimerkiksi työttömyyden, avioeron tai henkilökohtaisten ongelmien vuoksi. (Beer ym. 2011, 21.) Asumisuran tikapuut eivät ole yleismaailmallisia vaan kulttuurisidonnaisia, mutta edellä kuvatut 'tyyppiaskelmat' ovat silti laajasti tunnistettavissa länsimaaisissa yhteiskunnissa.

Asumisuran metafora luo asumisesta ennalta tiedettyjä askelmia pitkin etenevän ja nousevan projektin, johon liittyy ajatus onnistumisesta ja epäonnistumisesta. Kun asumisuralla kaikki menee kuten pitääkin, ihmiset saavuttavat jossain kohtaa uran huipun, joka ymmärretään yleensä juuri velattomaksi omistusasunnoksi, näin etenkin niin sanotuissa asunonomitajayhteiskunnissa (Kemeny 1980; Saunders 1990) eli yhteiskunnissa, joissa valtaosa väestöstä asuu omistusasunnoissa. Epäonnistuneilla asumisurilla pudotaan takaisin alemmille askelmille tai kenties kokonaan pois tikkailta. Asumisuran käsitettä voi kuitenkin kritisoida sen normatiivisuudesta, jota suomenkielinen käännös englanninkielen käsitteestä *career* eli ura myös viestii. Suomen kielessä ura ei kuitenkaan määrity vain progressiiviseksi etenemiseksi. Uran käsite viittaa myös urautumiseen eli jumittumiseen yhdenlaiseen elämisen kaavaan tai malliin. Toisin kuin alkuperäisen englanninkielisen käsitteen, suomen kielen asumisuran voi siten nähdä myös kriittisenä näkökulmana, joka kyseenalaistaa etenemiseen perustuvan asumisen mallin.

Ihmisten asumisvaiheet voivat todellisuudessa olla moninaisia ja asumisen vaihtoehdot ovat yhteydessä muun muassa ihmisten sosioekonomiseen asemaan, asuinalueisiin ja -paikkoihin ja elämäntapoihin. Jotkut voivat elää läpi elämänsä vuokra-asunnoissa ja jotkut taas omistusasunnoissa eli asuminen voi olla varsin stabiilia. (Beer ym. 2011, 22–25.) Toisilla asunnot ja asumismuodot voivat puolestaan vaihtua tiuhaan esimerkiksi liikkuvan työn tai muuttuvien perhetilanteiden vuoksi. Jollakin omaa asuntoa ei ole välttämättä koskaan ollutkaan, vaan esimerkiksi lapsuuden laitosasumista on seurannut asunnottomuus erilaisissa muodoissaan. Asumisuran tikapuut eivät ota huomioon lapsuuden asumisen paikkoja, mutta yhtä huonosti tikapuihin sopii vanhuuden ajan palvelu- tai laitosasuminen. Uran käsitteeseen ei myöskään istu kovin hyvin monipaikkainen asuminen eli asumispaikkojen vuorottelu eri paikkojen välillä jossain elämänvaiheessa, esimerkiksi lasten asuminen vuoroviikoin jommankumman vanhemman luona (Forsberg ym. 2014), vanhojen ihmisten asuminen välillä kotona ja välillä palveluasumisyksikössä (ns. intervallijärjestely), tai vuorottelu koti- ja työpaikkakuntien asuntojen tai varsinaisen ja vapaa-ajan asunnon välillä (Pitkänen ym. 2015).

Uran metafora on pulmallinen myös siitä syystä, että tikkailta putoamiset tai niille kokonaan pääsemättömyys tulevat helposti tulkituiksi yksilölähtöisesti kyvyttömyydeksi tai vääriksi valinnoiksi. Huomiotta jäävät ihmisten mahdollisuuksia rajoittavat rakenteelliset ja kulttuuriset seikat; kyvykkäiden ja oikeita valintoja tekevien nähdään toisin sanoen etenevän asumisuralla. (Beer ym. 2011 24.) Näin jopa asunnottomuus voidaan määritellä omaksi poikkeavaksi asumisuravalinnaksi tai väärin henkilökohtaisten valintojen ketjuksi (Fopp 2009, 283). Näistä samoista syistä myös Howard Beckerin (1991) uran metaforaan perustuva poikkeavuuden teoria on saanut kritiikkiä osakseen (Fopp 2009, 24). Poikkeavat urat, kuten asunnottomuusurat, määrittyvät joko laskeviksi tai staattisiksi epäonnistujien uriksi ja siten normatiivisten, tavoiteltavien urien vastakohdiksi.

Asumisuran rinnalle ja vaihtoehdoksi syntynyt asumispolun käsite perustuu sekin ajallisuuteen ja liikkeeseen. Ihmiset kulkevat poluilla, jotka alkavat jostakin ja päättyvät johonkin. Polun metaforaan pohjaa-vaan asumisen tutkimisen teoriaa kehittänyt David Clapham (2005, 33) kirjoittaa, että jotkut polut voivat olla kapeita sivupolkuja, joilla vain

harvat kulkevat, kun taas jotkut asumispolut muistuttavat enemmän vilkasliikenteisiä valtateitä. Yksittäisten ihmisten kulkemat polut voivat alkaa niin sivupoluilta kuin valtateiltäkin ja poiketa sitten vilkkaammille tai hiljaisemmille poluille (Clapham 2005, 34). Toisaalta koko asumispolkunsä voi kulkea yksinomaan valtateilla tai sivupoluilla.

Asumisuraan verrattuna asumispolun metafora on horisontaalisempi. Vaikka polkumaastoissa voi olla ylämäkiä ja alamäkiä, ei polku synnytä vahvaa mielikuvaa pelkästään (tikkaita) ylöspäin kipuamisesta (kohti velatonta omistusasuntoa). Lisäksi poluista puhuminen monikossa herättää mielissämme kuvan polkuverkostosta, jossa on paljon keskenään risteäviä polkuja. Polkuverkostossa kulkemisessa erilaiset kartat ovat hyvänä apuna. Esimerkiksi virkistysmetsien ja kansallispuistojen polkuverkostokartat informoivat kulkijoita usein siitä, että samaan päämäärään voi kulkea monien polkuvaihtoehtojen kautta tai sitten voi valita erilaisista päämääristä itselleen sopivimman ja pyrkiä niille johtaville poluille. Kesken kulkemisen voi poiketa suunnitelmasta, vaihtaa toiselle polulle kohti toista päämäärää tai ihan vaan pysähtyä jollekin polun levähdyspaikoista. Toisaalta polkuverkostoilla voi vaeltaa ilman karttaakin vailla varsinaista päämäärää. Poluilta voi myös eksyä polutomaan ja vaikeakulkuiseen maastoon. Asumispolun metafora mahdollistaa siis periaatteessa moninaisuuden ja erilaisuuden, vaikka suuri osa ihmisistä kulkisikin pääpoluilla tai valtateilla, ja siksi se sopii tämän kirjan lähtökohdaksi uran metaforaa paremmin. Asumiseen kulttuurisesti ja kokemuksellisesti liittämämme normatiivisuutta ja poikkeavuutta metafora ei kuitenkaan hävitä.

Normaalit ja poikkeavat asumispolut

Asumispolkuverkoston valtatie muodostuvat paitsi siitä, miten ihmisten asumishistoriat yleisimmin rakentuvat myös siitä, millaisia polkuja pidämme tavanomaisina ja kulttuurisesti tutuimpina ja helpoimmin hyväksyttävänä. Valtatiet ovat siten sekä normaaleja että normatiivisia polkuja, joihin väistämättä liittyy arvottavia elementtejä. Vähäliikenteisemmät polut ovat valtavirrasta katsoen helposti erilaisia ja outoja, joskus tuomittaviakin. Niihin liittämme usein poikkeavuuden element-

tejä.

Tavanomaisimpana ja siten normaaleimpana pitämämme asumispolku on vahvasti sidoksissa elämänkulkuun ja ikäkatgorioihin (Junto 2010b; Vilkkö ym. 2010). Lapsuuteen, nuoruuteen, aikuisuuteen ja vanhuuteen kuuluu erilaisia riippuvuuteen ja itsenäisyyteen liittyviä elämäntehtäviä ja odotuksia (Sankari & Jyrkämä 2005; Haarni 2010; Jolanki 2015a; 2015b). Lapsilla on oikeus saada hoivaa ja huolenpitoa vanhemmiltaan ja muilta aikuisilta. Heidän ei odoteta järjestävän itse asumistaan eikä tekevän itsenäisesti siihen liittyviä valintoja. Oikeanlaisena pitämämme lapsuus sisältää vanhempien tai vanhemman kanssa elämisen ja vanhempien tarjoaman suojan, johon kuuluu olennaisesti turvallinen asuminen. Nuoruuteen elämänvaiheena liitämme vaiheittaisen vanhemmista irtautumisen ja itsenäistymisen, joka sisältää lapsuuden kodin jättämisen ja muuton omaan asuntoon. Irtautumisvaihe on asteittainen ja voi kestää pitkään vielä kotoa pois muuttamisen jälkeenkin. Nuoruusiän asumiseen näemme luontevasti kuuluvan erilaisia asumisratkaisuja ja opiskelu- ja työpaikan mukaan vaihtuvia vuokra-asuntoja. Nuoruutta seuraa aikuistuminen, joka ymmärretään usein vakiintumisena, perheellistymisenä ja työpaikan saamisena: asunto vaihtuu tässä vaiheessa monesti (velkaiseksi) omistusasunnoksi. Aikuisuuden lapsiperhevaiheen asumispolku voi sisältää erilaisia perhetilanteita, perheiden hajoamisia ja uusien rakentumisia. Lapsien kotoa lähtö on osa aikuisuuden elämänvaihetta ja siihen liittyy monesti muutoksia asumisessa, esimerkiksi muutto pienempään asuntoon tai toisenlaiseen asumismuotoon. Ikääntyminen ja vanhuuden mahdollisesti mukanaan tuomat toimintakyvyn puutteet luovat asumispolulle omat haasteensa. Kotona asuminen elämän loppuun asti tai ainakin mahdollisimman pitkään ajatellaan monesti asumispolun päämääräksi.

Edellä kuvattu elämänvaiheisiin ja ikäkatgorioihin kiinnittyvä asumispolku on eräänlainen kulttuurinen mallitarina, johon peilaten muita polkuja tarkastellaan. Mallitarina on lähellä ura- tai tikapuumallia ja luo normatiivisia odotuksia kulkea polkuverkoston valtatieitä. Ihmisten asumispolut poikkeavat kuitenkin usein tästä mallista. Siihen, millaisilla asumispoluilla ihmiset kulkevat, vaikuttavat muun muassa varallisuus, käytettävissä olevat tulot, asema työmarkkinoilla, sosiaalinen luokka-asema, perhetilanne, eläkö kasvukeskuksissa vai niiden ulkopuolella

sekä se, liittykö asumiseen ja muuttoihin pakkotilanteita, kuten asunnon ja kodin menettäminen luonnonkatastrofien tai sotien vuoksi. Vauraiden perheiden lapset voivat esimerkiksi loikata nuoruusiän vuokra-asumisvaiheen yli ja siirtyä suoraan väljään omistusasumiseen. Joku voi asua koko elämänsä maaseudulla samassa (perityssä) talossa tai asunnossa. Joidenkin asumispolku voi muodostua erilaisissa vuokra-asunnoissa asumisesta. Toiset vaihtavat omistusasunnon vuokra-asumiseen jossain asumispolkunsu kohdassa. Toiset jäävät loppuelämäkseen perheen omakotitaloon, vaikka lapset ovat jo lähteneet ja voimatkin vähentyneet. Osa on saattanut aloittaa asumispolkunsu lastenkodista tai päätyneet sellaiseen ennen nuoruusiän itsenäistymistä ja omaa asuntoa. Joidenkin asumispolut sisältävät pääasiassa asunnottomuutta, laitos- ja asuntola-asumista läpi koko elämän. Asumispolut ovat nykyisin yhä useammin myös valtioiden rajat ylittäviä, kun ihmiset liikkuvat työn, opiskelun ja perhesuhteiden myötä tai sotien ja muiden humanitaaristen katastrofien vuoksi maasta toiseen. Lisäksi edellä kuvatun monipaikkaisen asumisen eri muodot lisäävät asumispolkujen variaatiota. Tästä moninaisuudesta, josta edellä on tuotu esiin vain pieni osa, syntyy polkuverkosto, jossa on mallitarinan mukaisen polun lisäksi monenlaisia vahvempia ja hennompiä polkuja ja suuntia.

Ajan saatossa asumisen kulttuurinen mallitarina muuttuu ja saa haastajia, joita alamme vähitellen pitää tavanomaisina ja normaaleina. Onhan nykyinen asunnonomistajayhteiskuntaan sidoksissa oleva mallitarinakin vain yhden, lähinnä sotien jälkeisen historiallisen aikakauden tuotos. Ennen toista maailmansotaa kaupungeissa asuttiin pääosin vuokra-asunnoissa, mutta sodan jälkeen omistusasuminen yleistyi ja enimmäkseen 1990-luvun alussa omistusasunnossa asui yli 70 prosenttia suomalaisista asuntokunnista (Junto 2010a, 37). Omistusasuminen on edelleen monien tavoite, mutta omistusasuntojen ja vuokra-asuntojen suhde on 1990-luvulta lähtien vaihdellut suhdannesyistä ja väestörakenteen muuttuessa (Junto 2010a, 37–39). Vuokralla asuminen voi nykyisin olla joillekin elämänikäinen valinta, joka voi perustua muun muassa liikkuvaan elämäntapaan (joka johtuu esimerkiksi työpaikkojen vaihtumisesta) tai omistusasuntojen kalleuteen. Vuokra-asumista valintana tosin rajoittaa edelleen kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen puute erityisesti pääkaupunkiseudulla. Viimeisten vuosikymmenien aikana

aikuiselämänsä pääasiassa yksin elävien samoin kuin lapsettomien pariskuntien määrät ovat Suomessa jatkuvasti lisääntyneet, mikä on osaltaan tuonut uudenlaisia haasteita ja vahvoja reittejä asumispolkuverkostoon (Junto 2010b, 271; Kauppinen ym. 2014).

Ilman kulttuurisesti tuttuja, tavanomaisia ja normaaleina pidettyjä polkuverkoston valtateitä emme tunnista siitä poikkeavia asumispolkuja. Poikkeavien polkujen tunnistamisesta kertoo se, että korostamme eri tavoin niiden erilaisuutta tai harvinaisuutta esimerkiksi seuraavaan tapaan: ”kylläpä he tekivät rohkean ratkaisun, kun myivät omakotitalonsa ja muuttivat lapsineen kerrostaloon vuokra-asuntoon” tai ”hän tosiaan asuu vielä vanhempiensa kanssa, vaikka täytti viime vuonna 30”. Pohdimme samalla syitä erilaisille poluille kuten: ”halusivat varmaan taloudellista väljyyttä elämäänsä” tai ”häneltä taitaa puuttua itsenäistymisessä tarvittavia resursseja”. Poikkeavilla poluilla kulkevat pitävät itsekkin usein itseään selontekovelvollisina erilaisuudestaan eli olettavat kanssaihmiesten odottavan jonkinlaisia perusteluja ja syitä: ”kyllähän tätä talosta luopumISRatkaisua varmasti monet ihmettelevät, mutta meille se oli nyt paras ratkaisu, kun saimme perheelle lisää aikaa mieheni pystyessä luopumaan ylitöistään”, ”minulla on vanhempieni kanssa todella hyvät välit ja onhan asunnossa hyvin tilaa kolmelle aikuiselle”. On kuitenkin hyvä muistaa, että normaalina ja poikkeavina pidetyt polut eivät ole universaaleja sen paremmin kuin edellisessä luvussa kuvattu ideaali asumisurakaan, vaan ne ovat sidoksissa viimeisten vuosikymmenten länsimaiseen, hyvinvointivaltiolliseen ajatteluun kytkeytyvään kulttuuriin.

Kulttuurisessa ja yhteiskunnallisessa moraalikartastossamme toiset poikkeavat asumispolut ovat hyväksytympiä tai vähemmän ongelmallisia kuin toiset. Esimerkiksi omistusasunnon vaihtaminen vuokra-asuntoon tai nuoren muuttaminen suoraan kotoa isovanhemmilta perittyyn tilavaan asuntoon eivät määrity ongelmiksi tai ongelmallisiksi valinnoiksi. Sen sijaan nuoren aikuisen pitkittyvä asuminen vanhempiensa kodissa on jo vähemmän hyväksyttävää. Aikuisen lapsen ja vanhojen vanhempien yhteisasuminen muualla kuin maaseutuoloissa on vielä vähemmän hyväksyttyä, ja se voidaan tulkita jopa osoitukseksi sairaal-loisesta riippuvuudesta (Jolanki 2015a). Vanhojen ihmisten asumispoluilla suvaitaan monia erilaisia reittejä erityisesti, jos heidän kuntonsa ja terveytensä ovat hyvät. He voivat jatkaa asumista pitkäaikaisessa kodis-

saan, hakeutua senioritaloon, elää vuorotellen ykkös- ja kakkosasunnossaan, muuttaa eläkepäiviksi etelään ja niin edelleen. Mikään näistä ei yleensä näyttäydy ei-hyväksyttynä poikkeavana polkuna. Toisaalta on olemassa kulttuurisia odotuksia siitä, että iän myötä asumismuotoa vaihdetaan vähemmän työllistävään suuntaan, mikä synnyttää painetta esimerkiksi luopua omakotitaloasumisesta (Jolanki 2015b). Toimintakyvyn ja voimien heiketessä nämä odotukset voimistuvat ja itsenäinen asuminen saatetaan tulkita turvattomaksi. Tällöin asumistilanteen jatkuminen ennallaan voi tulla tulkituksi ei-hyväksyttäväksi poikkeavuudeksi (Jolanki 2015b). Asunnottomuus ilmiönä ei sovi lainkaan normaalina pitämäämme asumispolkuun, jonka mukaan vähintään kohtuullinen asunto kuuluu ihmisen kaikkiin elämänvaiheisiin. Asunnottomuuden polku on tästä näkökulmasta aina ei-hyväksyttävä. Erityisesti pitkittyneeseen asunnottomuuteen liittyy yleensä myös muunlaista sekä resursseihin liittyvää että koettua huono-osaisuutta (Saari 2015, 172). Tämän vuoksi asunnottomuuden poluille poikkeamiset – oli sitten kyse totaalisesta ulkona asumisesta, asuntola-asumisesta tai laitosasumisesta – tai sinne jumittumiset pitkäksi aikaa määrittyvät puuttumisista vaativiksi yhteiskunnallisiksi ja sosiaalisiksi ongelmiksi.

Tiettyjen asumispolkujen määrittymiseen moraalikartastomme pohjalta poikkeaviksi liittyy toisinaan leimaamista ja leimaantumisen kokemuksia. Leimaantuminen kiinnittyy asumispoluilla usein tiettyihin paikkoihin. Asuinalueiden segregoituminen ja huono-osaisuuden kasautuminen joillekin alueille leimaavat helposti asuinalueen ja siellä asuvat ihmiset. Ihmiset, jotka kokevat jumittuneensa asumaan tällaisille 'huonon kehän' alueille, saattavat tuntea kantavansa asuinalueeseensa ja omaan asumispolkuunsa kytkeytyvää stigmaa (Skifter Anderson 2002). Asunnottomien paikoissa kuten asuntoloissa asuminen koetaan samoin usein leimaavana (Jokinen 2004; Juhila 2004b). Erving Goffman (1961; 1964) kirjoittaa moraalista urasta tarkoittaen sillä prosessia, jossa esimerkiksi mielisairaalassa, vankilassa tai asuntolassa elävä rakentaa itselleen stigmatisoidun, poikkeavan identiteetin suhteessa kulttuuriseen ja sosiaaliseen normaalisuuteen. Ihmiset voivat kantaa stigmaa ja sisäistää sen osaksi omaa identiteettiään, mutta myös pyristellä siitä monin tavoin eroon. Tämän vuoksi niin sanottujen poikkeavien asumispolkujen kulkijoiden omat kokemukset ja selonteot poluistaan ja niillä koh-

taamistaan ihmisistä, mukaan lukien työnsä puolesta yhteiskunnallisia ja sosiaalisia ongelmia käsittelevistä toimijoista, ovat ratkaisevan tärkeitä asumispolkuihin liittyvän leimaantumisen jäsentämisessä.

Polkujen siirtymät ja valinnat

Asumispoluilla tapahtuu aina siirtymiä. Siirtymissä on kysymys siitä, että asumistilanne tavalla tai toisella muuttuu. Esimerkiksi nuori aikuinen muuttaa pois kotoa, kadulla asunut siirtyy asuntolaan tai iäkäs leski muuttaa puolison kuoltua omakotitalosta kerrostaloon. Siirtymässä ei aina tarvitse olla kysymys asumispaikan vaihdoksesta, esimerkiksi lasten muutto pois kotoa, puolison kuolema tai kotiin tuotavien hoiva- ja tukipalvelujen aloittaminen merkitsevät asumistilanteen muutosta, vaikka asunto pysyisikin samana. Metaforien kielellä siirtymissä on kyse risteyskohdista, joissa polun tulevaa suuntaa arvioidaan tavalla tai toisella (Clapham 2003, 126 ja 2005, 32). Seuraavatko ihmiset risteyskohdissa samaa tavanomaisena pidettyä pääpolkua, jolla ovat aiemminkin kulleet vai kääntyvätkö jollekin sivupolulle? Seuraavatko sivupoluilta risteykseen tulevat jatkossa valtateitä vai kääntyvätkö uudelle sivupolulle? Risteyskohdat ovat valinnan ja päätöksenteon paikkoja. Metaforinen kieli poluilla kulkemisesta ja risteyksissä suuntien valitsemisesta ja päättämisestä vihjaa näin ihmisten toimijuuteen omilla asumispoluillaan.

Polkumetaforan pulmana on pidetty sitä, että sen käyttäminen saattaa ylikorostaa asumiseen liittyviä yksilöllisiä valintoja. Esimerkiksi pitkäkestoisien asunnottomuuden hahmottaminen polkuina, joilla kulkevat ihmiset toistuvasti kääntyvät risteyksissä asunnottomuutta ylläpitäville 'kinttu-poluille' tai suorastaan poikkeavat poluttomaan maastoon, luo mielikuvaa itse tehdyistä risteysvalinnoista. Näitä valintoja on hahmotettu poikkeavina, patologisina tekoina tai sitten romantisoitu kulkurimaiseen elämäntapaan liittyvinä mieltymyksinä (Parsell & Parsell 2012, 420). Toisaalta poluilla kulkeminen omien mieltymysten mukaan voidaan nähdä ihmisen itsemääräämisoikeuden kunnioittamisena ja siten ideaalina tilanteena. Esimerkiksi vanhan ihmisen 'risteyspäätöstä' jatkaa asumista omassa kodissaan ja kieltäytyä esimerkiksi kotipalvelujen vastaan ottamisesta, voidaan kunnioittaa juuri itsemääräämisoikeuden näkökulmasta.

Jos asumispolkujen siirtymät hahmotetaan pelkästään yksilölähtöisesti ihmisten itsenäisiksi ratkaisuksi ja päätöksiksi, painottuu risteysvalinnoissa vahvasti yksilöiden oma vastuu. Kyse on tällöin rationaalisen valinnan tekemisestä (rationaalisen valinnan teoriasta, esim. Le Grand 2007), jolloin ihmiset puntaroivat risteyksissä erilaisia suuntavaihtoehtoja ja niihin liittyviä hyötyjä, kustannuksia ja riskejä (Greener 2007, 260). Päätöksen tehtyään he myös kantavat seuraukset mahdollisista riskivalinnoista tai jälkikäteen huonoiksi määrittyvistä valinnoista (Kemsball 2008; Hansen Löffstrand & Juhila 2012).

Asumispolkuihin liittyvää teoriaa kehittänyt David Clapham (2005) ottaa etäisyyttä yksilölähtöisen rationaalisen valinnan lähtökohtiin. Hän korostaa, että ihmisten asumispolut muodostuvat yksilöllisten valintojen ja asumispäätösten ja niitä muokkaavien ja rajoittavien institutionaalisten rakenteiden sekä kulttuuristen ja poliittisten diskurssien vuorovaikutuksessa (Clapham 2005, 2 ja 9). Ihmisten asumisvalinnat eivät siten ole pakotettuja, mutta eivät täysin autonomisiakaan. Claphamin teoria nojaa yhtäältä Anthony Giddensin (1984; 1991) strukturaatioteoriaan ja toisaalta sosiaalisen konstruktionismin lähtökohtiin. Strukturaatioteorian ydinsanoma on, että nyky-yhteiskunnassa ihmisillä on sekä pakko että mahdollisuus neuvotella elämäntapaansa (mukaan lukien asuminen) liittyvistä valinnoista ja tehdä päätöksiä, jotka samalla rakentavat heidän identiteettiään tietynlaiseksi. Valinnanmahdollisuuksia on enemmän kuin aikaisemmin, mutta niitä ei ole kuitenkaan rajattomasti, ja rakenteet paitsi mahdollistavat myös rajoittavat yksilön mahdollisuuksia tehdä asumiseen liittyviä valintoja (Giddens 1991). Sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta on lisäksi tärkeää korostaa, että valintoja ja päätöksiä tehdään vuorovaikutuksessa muiden toimijoiden kanssa eikä toimijoiden välinen suhde ole välttämättä tasaveroinen (ks. Palola 2011, 302; Niemi 2011; Raitakari & Juhila 2013; Juhila ym. 2015). Vuorovaikutuksen näkökulma tuo siis mukanaan ajatuksen siitä, että asumisvalinnoissa on kyse myös vallasta ja siitä, kenellä on oikeus määritellä sopiva asuminenmuoto esimerkiksi vanhoille ihmisille tai asunnottomille (Clapham 2005, 22–24, 27–31). Asumisvalintojen ja -päätösten tekeminen koskettaa harvoin vain yksittäisiä ihmisiä, vaan on useimmiten kollektiivinen asia, jolloin valintoihin ja päätöksiin osallistuu monia toimijoita intresseineen. Kun asuntokunnassa on useita ihmisiä, perheenjäseniä, vaikut-

tavat he kaikki valintoihin, vaikka kaikilla ei olisikaan yhtä suurta ääni-
valtaa. Valintoihin vaikuttavat lisäksi muualla asuvat omaiset ja läheiset
sekä monet hyvinvointivaltion ammattilaiset.

Claphamin ajattelua seuraten lähtökohtamme tässä kirjassa on, että
valinnat ja päätökset asumispolkujen siirtymissä syntyvät yksilöllisten teko-
jen, intressien ja toiveiden eli toimijuuden sekä sitä raamittavien rakenteiden
ja diskurssien vuorovaikutuksessa sekä vuorovaikutuksessa muiden toimijoi-
den kanssa. Rakenteet ja diskurssit eivät raamita kaikkien kansalaisten
polkuvalintoja samalla tavalla. Varakkailla ja hyvin ansaitsevilla on yksi-
löllisiä valinnanmahdollisuuksia enemmän kuin matalapalkkaisilla ja
työttömillä. Samoin hyvä fyysinen ja psyykinen terveys takaa asumis-
valintojen suhteen laajemman autonomian verrattuna sairaisiin ja huo-
nokuntoisiin. Myös edellä kuvaamamme kulttuurisesti tavanomaisena
pidetty asumispolku kehystää ja rajaa valinnanmahdollisuuksia; mahdol-
lisuudet ovat erilaisia elämänkulun eri vaiheissa ja asumispolkuverkos-
ton valtateilla ja sivupoluilla.

Kirjamme keskiössä ovat vanhojen ihmisten ja asunnottomien asu-
mispolut. Näillä poluilla valinnanmahdollisuudet ovat melko rajattuja ja
kulttuurisesti normitettuja erityisesti tilanteissa, joissa itsenäisen asumi-
sen edellytykset ovat heikentyneet terveydellisistä tai sosiaalisista syistä.
Äärimmillään saattaa syntyä tilanteita, joissa vanhoilla ihmisillä tai asun-
nottomilla on mahdollisuus valita muutamasta huonoksi koetusta vaihto-
ehdosta vähiten huonoksi koettu. Esimerkiksi vanhat ihmiset, joiden
toimintakyky on heikentynyt niin, että he eivät selviydy arjessaan ilman
toisten ihmisten apua, saattavat olla risteyksessä, jossa on tarjolla kotona
asuminen omaisiin tukeutuen (tai ilman omaisia) tai muutto palveluta-
loon. Vaihtoehdot eivät välttämättä miellytä valinnan tekijää, mutta hän
joutuu silti valitsemaan niistä sen vähiten pahan. Samassa tilanteessa yksi
kokee nykyisessä kodissa asumisen jatkamisen huonompana vaihtoeh-
tona, toinen taas mieltää palvelutalossa asumisen itselleen vähiten toi-
votuksi asumismuodoksi (Clapham 2005, 216). Cameron ja Mich Par-
sell (2012, 428) toteavat, että ihmisten vähävaraisuus, huono-osaisuuden
leimaamat elämät ja koetut traumat rakentavat helposti rajattujen valin-
nanmahdollisuuksien ketjuja. Asunnottomien elämänkulut ovat usein
olleet juuri tämänkaltaisia; asumispoluilla ja niiden risteyksissä vaihto-
ehtoisia reittejä on ollut ja on edelleen niukasti. Asunnottoman valinta

kahden huonon vaihtoehdon välillä voi esimerkiksi tarkoittaa päätöstä jäädä katuasunnottomaksi sen sijaan, että hän siirtyisi asuntolamaiseen yhteismajoitukseen, koska hän kokee kadun asuntolaa turvallisempana paikkana (Parsell & Parsell 2012, 425).

Poluttaminen yhteiskuntapoliittisina ja ammatillisina käytäntöinä

Edellä olemme määritelleen kirjan lähtökohdaksi sen, että valinnat ja päätökset asumispolkujen siirtymissä syntyvät yksilöllisen toimijuuden ja sitä raamittavien rakenteiden ja diskurssien vuorovaikutuksessa sekä vuorovaikutuksessa muiden toimijoiden kanssa. Ihmisten valintojen raamittamisessa yhteiskuntapoliittiset linjanvedot ja sosiaali- ja terveydenhuollon instituutiot ammattilaisineen ovat merkittävässä osassa. Esimerkiksi sillä, miten asuntopoliittisilla järjestelmillä tuetaan omistus-, vuokra-, ja asumisoikeusasumista, on suuri vaikutus siihen, millaisen asumismuodon ihmiset itselleen valitsevat. Omistusasuminen suomalaisten valtaosan tavoittelemana päämääränä on paljolti seurausta juuri asuntopoliittisista ratkaisuista (Junto 2010a). Vanhojen ihmisten ja asunnottomien osalta merkittäväksi yhteiskuntapoliittiseksi tavoitteeksi on vakiintunut 2000-luvun alkupuolella suosia ja tukea omassa kodissa asumista laitos- ja asuntola-asumisen sijaan (Ikäihmisten palvelujen laatusuositus 2008; Ehdotus ikääntyneiden asumisen...2012; Ikääntyneiden asumisen...2013; Laatusuositus hyvän ikääntymisen...2013; Laki ikääntyneen väestön... 2012; PAAVO I JA II). Sama oman kodin keskeisyyden painotus koskee yhtä lailla esimerkiksi vammaisten ihmisten tai mielenterveyskuntoutujien asumista. Seurauksena tästä linjauksesta on ollut laitos- ja asuntolapaikkojen vähentyminen ja itsenäisen asumisen tukemisen lisääminen, mikä ohjaa asumispolkujen suuntaa ja rajaa ihmisten tulevia valinnanmahdollisuuksia asumispoluillaan.

Asumispolun metaforista kieltä käyttäen: yhteiskuntapoliittiset linjatukset ja niiden toteutukset ovat kuin opaskarttoja tai tienviittoja, jotka ohjaavat ihmisiä tekemään tietynlaisia valintoja polkujen risteyksissä. Eri instituutioita edustavat sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset opastavat lisäksi henkilökohtaisesti poluilla kulkevia ihmisiä. Opastami-

nen on toisinaan erilaisiin vaihtoehtoihin, niiden sisältöihin ja seurauksiin liittyvää neuvontaa, jota voi kutsua palveluohjaukseksi. Toisinaan se voi olla 'umpikujiiin', 'kinttupoluille' tai 'pöheikköihin' ajautuneiden ihmisten järeämpää ja kontrolloivampaakin auttamista, tukemista ja motivointia kohti hyväksyttävämpiä asumiseen ja asumisen tapoihin liittyviä valintoja, ja samalla kohti ihmisarvoisempaa asumisen tasoa. Jälkimmäistä voi luonnehtia Riitta Granfeltin (2013a ja 2013b) sanoin asumissosiaalisesti työkse. Yleinen yhteiskuntapoliittinen viitoittaminen ja opastaminen sekä henkilökohtaisempi neuvominen, auttaminen, tukeminen ja motivoiminen ovat normatiivisia tekoja, jotka pohjaavat kulttuurisesti normaaleina pidettyihin asumispolkuihin ja tavoitteeseen vähentää ja poistaa ei-hyväksyttäviä asumispolkuja.

Edellinen huomioon ottaen ei ole yllättävää, että polun metafora on laajalti käytössä myös yhteiskuntapoliittisessa ja ammatillisessa kielessä erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollossa. Sillä on siis kaksoismerkitys: se on sekä teoreettinen että poliittis-ammattillinen käsite. Englannin kielessä kaksoismerkitys on vielä ilmeisempi kuin suomen kielessä, jossa *pathway* kääntyy ammatillisissa ja organisatorisissa yhteyksissä usein myös toiseksi metaforiksi kuten ketjuksi tai linjaksi. Terveydenhuollossa poluista puhutaan hoitolinjoina, -polkuina ja -malleina (*care pathways, clinical pathways*) (Emmerson ym. 2004; Pinder ym. 2005; Nakanishi ym. 2010). Näillä käsitteillä viitataan usein kirjattuun ja kaavioksi piirrettyyn systemaattiseen kuvaukseen – eräänlaiseen ideaalipolkuun – siitä, miten asiakas kulkee hoito-organisaation läpi ja ketkä ammattilaiset osallistuvat hänen asiansa käsittelyyn missäkin kohtaa. Täten hoitolinja rinnastuu teollisuudessa käytettyyn tuotantolinja-ajatteluun (Ruotsalainen 2000; Pinder ym. 2005). Sosiaalihuollon puolella puhutaan esimerkiksi palveluketjuista tai -prosesseista (*service pathways*). Ketjuilla viitataan organisaatorajat ylittävään tiettyyn ongelmaan kohdistuvaan suunnitelmalliseen palveluprosessiin, jossa eri organisaatioiden ja niissä toimivien ammattilaisten tehtävät, roolit ja vastuut on tarkasti määritelty (Ponnikas 2004; Nordling 2007). Polun käsitettä käytetään myös kuvaamaan reittiä hoitoon tai palveluihin (*pathways to care tai pathways to services*). Lisäksi puhutaan toipumispoluista (*pathways to recovery*) (Luyckx ym. 2008; Fukui ym. 2010).

Yhteistä sosiaali- ja terveydenhuollon poluille on, että eri ammatti-

laisilla on niillä iso rooli. Tästä syystä niitä voi kutsua myös instituutionaaliseksi poluiksi. Ammattilaiset ohjaavat, auttavat, tukevat ja motivoivat ihmisiä polkujen siirtymissä ja risteyskohdissa tekemään heille sopivia ja mahdollisia valintoja. He eivät ohjaa ja opasta ihmisiä pelkästään yksilökohtaisesti, vaan opastustoiminta perustuu organisaatioissa ja organisaatioiden välillä neuvoteltuihin tavoitepolkuihin. Tästä syystä toimintaa voidaan kuvata ihmisten *poluttamiseksi* kohti oikeita ja hyvinvointia edistäviä suuntia polkuverkostossa. Ammattilaisilla on poluttamisessa myös portinvartijan ja joskus jopa 'poiskäännyttäjän' rooli (Hänninen, Karjalainen & Lehtelä 2007). He voivat tehdä valintoja sen suhteen, kuka pääsee esimerkiksi kuntouttavaan palveluprosessiin, kotiavun piiriin, asunnottomille tarkoitettuun tukiasuntoon tai vanhusten tehostettuun palveluasumiseen. Tällaiset valinnat perustuvat ihmisen tilanteen arviointiin: millaiset hänen asumistarpeensa ovat, onko hänen mahdollista edetä kohti organisaation asettamia tavoitteita, onko hänellä riittävästi omia resursseja tai motivaatiota etenemiseen? Esimerkiksi Juho Saari (2015, 173–180) on kuvannut osuvasti, kuinka asunnottomien eritasoisten tukiasuntojen ja tuettujen asuntojen saanti on vahvasti ammattilaisten käsissä moninaisine vaiheineen ja tarveharkintoineen.

Poluttaminen on vahva verbi, mutta se kuvaa kuitenkin hyvin sitä, että joillakin asumispoluilla tai joissakin asumispolkujen kohdissa ammattilaisilla on varsin vahva rooli, joka perustuu polkuideaaleihin ja yhteiskuntapoliittisiin ja kulttuurisiin normistoihin. Tämä ei tarkoita sitä, että asumispolkujen kulkijoille saneltaisiin yksiviivaisesti oikeat reitit ja suunnat, vaan pikemminkin sitä, että näistä usein neuvotellaan ja keskustellaan yhdessä ammattilaisten kanssa. Kohtaamisissa on kyläkin monesti mukana myös kontrollin elementtejä. Ammattilaiset ja yhteiskuntapoliittiset polkuideaalit ovat osa niitä Claphamin (2005) tarkoittamia rakenteita ja diskursseja, jotka kehystävät ja rajaavat ihmisten mahdollisia valintoja polkujen siirtymäkohdissa. Asumisessaan apua ja tukea tarvitsevat – kuten toimintakyvyltään heikentyneet vanhat ihmiset ja asunnottomat – määrittellään helposti niin sanotuiksi asumisen erityisryhmiksi erityisine tarpeineen ja siksi juuri heidän asumispoluillaan kulkee mukana monia ammattilaisia. Ammattilaisten mukaantulo tekee kuitenkin polkujen kulkijoista asiakkaita ja poikkeavien polkujen kulkemiseen tai niiden oikaisemiseen saattaa liittyä leimaantumista.

Vanhojen ihmisten asumiseen liittyvä poluttaminen

Vanhoja ihmisiä ja heidän asumistilannettaan tarkastellaan Claphamin (2005) mukaan kahden diskurssin valossa, ja sama jako on luettavissa muun muassa Suomen uudessa ikääntyvien ihmisten asumisen kehittämisohjelmassa ja sitä seuranneessa valtioneuvoston periaatepäätöksessä toimenpiteiksi (Ehdotus ikääntyneiden...2012; Ikääntyneiden asumisen...2013). Positiivisempi diskurssi koskee hyväkuntoisia 'senioreita', joilla on riittävästi voimavaroja – usein vähemmän ikää ja enemmän varallisuutta – tehdä itsenäisiä asumisvalintoja omien mieltymystensä ja elämäntyyliensä mukaan ja jotka korkeintaan neuvottelevat asumisratkaisuista läheistensä kanssa. Toinen, negatiivisempi diskurssi koskee huonokuntoisempia ja hauraampia vanhoja ihmisiä (*frail old*), joiden asumistilannetta selitetään terveydentilalla ja avuntarpeella ja jotka nähdään ennemminkin muiden päätöksenteon kohteina kuin itsenäisinä toimijoina (Clapham 2005). Erityisesti hauraampien vanhojen ihmisten asumisvalinnoista puhuttaessa fyysistä ja kognitiivista terveydentilaa ja toimintakykyä käytetään määrittelemään asumistarpeita sekä kykyä tehdä valintoja, ja heidän kohdallaan yksilöllinen toimijuus kyseenalaistuu helpoimmin.

Ammattilaisten ja omaisten rooli korostuu jälkimmäisen ryhmän kohdalla, ja heidän asumisvalintansa ovat käytännössä paljolti riippuvaisia asuinkunnassa tarjolla olevista asumisvaihtoehdoista ja sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten määrittelemistä hoivatarpeista. Toisaalta yleisellä tasolla kaikki vanhat ihmiset ja heidän asumisjärjestelynsä ovat julkisen keskustelun ja yhteiskuntapolitiikan keskiössä, koska ikääntyvä väestö ja vanhojen ihmisten ennakoitujen palvelutarpeiden nähdään uhkana hyvinvointivaltiolle. Kotona asumisen tukemisen ja laitoshoidon välttämisen viimeiseen saakka nähdään paitsi tukevan vanhojen ihmisten omia toiveita myös helpottavan julkiseen talouteen kohdistuvia kustannuspaineita. Siten myös eläkeikä lähestyvien tai juuri eläkkeelle jääneiden ihmisten asumisvalinnat ovat yleisen kiinnostuksen kohteena. Esimerkiksi ikääntyneiden asumisen kehittämisen ohjelma mainitsee heidät ryhmänä, jota tulee tukea ja kannustaa ennakoimaan vanhuuden asumistarpeitaan ja itsenäistä selviytymistä omassa kodissaan (Ehdotus ikääntyneiden...2012; Ikääntyneiden asumisen...2013).

Ennen palvelu- ja senioritalojen yleistymistä vaihtoehtona omalle yksityiskodille oli lähinnä vanhainkoti. Vanhainkodit muodostuivat sotia edeltävän ja sen jälkeen pitkälle 1960-luvun loppupuolelle vallalla olleen kunnalliskotimallin mukaisesti ja useasti fyysisesti samoihin rakennuksiin, joissa ja joista ne eriytyivät vähitellen vain vanhuksille tarkoitetuiksi asuin- ja hoivakodeiksi. Kunnalliskodit ja myöhemmin uudet vanhainkodit sijoitettiin etäälle taajamien keskustoista, maaseutumaisiin ympäristöihin tai muutoin eristyneille paikoille, ja monesti sijoittamista perusteltiin sijainnin rauhallisuudella ja ympäristön terveellisyydellä. Vanhainkodit olivat suuria, arkkitehtuuriltaan ja sisustukseltaan laitosmaisia yksiköitä tiukkoine aikatauluineen. Iäkkään ihmisen laitossijoituksella vanhainkotiin etsittiin ratkaisuja hoivan tarpeen, mutta ennen muuta asumisen ja riittämättömän toimeentulon kysymyksiin aina 1970-luvulle saakka. Vanhusten hoivasta ja hoivapalveluista kehkeytyi yhteiskuntapoliittinen painopiste vasta 1980-luvun taitteen tienoilla, minkä jälkeen iäkkäiden ihmisten asumisen ja hoivan kysymyksiä on käsitelty toisistaan joltisenkin erillisinä asioina. (Päivärinta 1996; Lähteenmäki 2003.)

Nykyisin perustettavat seniori- ja palvelutalot ovat useasti perinteisiä vanhainkoteja pienempiä yksiköitä ja ne pyritään sijoittamaan muun asutuksen yhteyteen. Sama tavoite koskee tehostettua palveluasumista, joka tuli perinteisten vanhainkotien tilalle ja joiksi olemassa olleet vanhainkodit suurimmilta osin muuntuivat. Näiden molempien toimintaohjeissa korostetaan kodinomaisuutta ja asukkaiden yksilöllisten toiveiden ja tarpeiden kunnioittamista. Pyrkimyksenä on aiempaa paremmin tukea vanhojen ihmisten yksilöllisyyttä, itsemääräämisoikeutta ja mahdollisuuksia osallistua ympäröivän yhteisön toimintaan. Vanhat ihmiset nähdään kaiken kaikkiaan aiempaa vahvemmin toimijoina, joiden mahdollisuuksia elää omien mieltymystensä mukaista elämää pyritään tukemaan joko kotiin saatavien palvelujen keinoin tai yksilöllisemmällä palveluasumisen järjestelyillä (Ikäihmisten palvelujen laatusuositus 2008).

Tällä hetkellä vanhoille ihmisille tarjolla olevat ikäspesifit asumisvaihtoehdot sisältävät yksityisten rakennuttajien seniori- ja palvelutalot, ns. tavalliset kunnalliset palvelutalot, ympärivuorokautista hoivaa antavan tehostetun palveluasumisen sekä laitospuotoisen asumisen, jollaiseksi luetaan vielä olemassa olevat vanhainkodit ja terveyskeskuksen vuode-

osastot. Uusimpia ja vielä suhteellisen marginaalisia vaihtoehtoja ovat perhekodit ja seniorien asumisyhteisöt (Jolanki & Kröger 2015). Näistä asumisvaihtoehdoista eniten on kasvanut tehostettu palveluasuminen. Vastaavasti vanhainkotien määrä on laskenut ja tavallisten kunnallisten palvelutalojen määrän kasvu on tyrehtynyt.

Ammattilaisten (kotipalvelun työntekijät, palveluohjaajat, sosiaalityöntekijät, terveydenhuollon ammattilaiset) rooli on keskeinen, kun mietitään apua ja tukea tarvitsevien vanhojen ihmisten mahdollisuuksia jatkaa asumista nykyisessä kodissaan sekä sitä, millaisia palveluja tarvitaan tukemaan kotona asumista. Toisaalta ammattilaiset toimivat portinvartijoina julkisin varoin tuetun palveluasumisen piiriin pääsemiselle. Aloite kotipalveluiden tai palveluasuntopaikan hakemiseksi voi tulla vanhoilta ihmisiltä tai heidän omaisiltaan, ja käytännössä palvelupäätökset ovat tulosta monien toimijoiden neuvotteluista. Päätöksenteon prosessia säätelee tätä nykyä merkittävästi vuonna 2013 voimaan tullut ns. vanhuspalvelulaki (Laki ikääntyneen väestön...2012). Sen mukaan tehostettuun palveluasumiseen pääsyä on tarkasteltava ennen muuta terveydellisten syiden nojalla, joskin iäkkään ihmisen arjen turvallisuuden takaaminen näyttelee päätöksenteossa omaa osaansa. Hyvin huonokuntoisten vanhojen ihmisten kohdalla ammattilaisten ja omaisten toimijuus korostuu ja on toisinaan ristiriidassa vanhojen ihmisten omien toiveiden kanssa (Klemola 2006; Ylä-Outinen 2012; Jolanki 2015b). Muistisairautta sairastavat ovat määrältään suurin iäkkäiden ihmisten ryhmä palvelu- ja laitosasumisessa, joten voidaan ajatella, että palvelu- ja laitosasuminen nähdään heille sopivampana asumispolun päätepisteenä kuin muille vanhoille ihmisille, joskin yhä useampi muistisairas voi nykyisin asua myös kodissaan koti- ja omaishoidon turvin.

Suomessa on pyritty vähentämään laitosasumista tukemalla kotona asumisen mahdollisuuksia kotipalvelujen avulla sekä korjausrakentamisavustuksilla ja kotiin saatavilla apuvälineillä. Kotona asumisen tukemista perustellaan yhtäältä vanhojen ihmisten omilla toiveilla ja toisaalta kustannussäästöillä. Kotona asumisen tukeminen nojautuu niin sanottuun *ageing in place* -ajatteluun, joka korostaa vanhojen ihmisten oikeutta ja mahdollisuutta jatkaa asumista omassa kodissaan toimintakyvyn heikentessäkin ja saada tarvitsemansa palvelut sinne joutumatta muuttamaan palveluiden perässä vastoin tahtoaan. Omassa kodissa asumisen hyvyyttä

perustellaan etenkin iäkkään ihmisen ja hänen elinympäristönsä vuorovaikutuksen tärkeydellä: sillä, että tuttu ympäristö tukee toimintakykyä, suo mahdollisuuksia sosiaalisen kanssakäymisen ja yhteisöllisen osallisuuden toteutumiselle, ylläpitää itsenäisyyttä ja vahvistaa identiteetin jatkuvuutta. (Välikangas 2009; Vilkkö 2010b; Andersson 2012.) Kansallisten ja kunnallisten strategioiden näkökulmasta (Andersson 2007; Ehdotus ikääntyneiden...2012; Ikääntyneiden asumisen...2013) tehostettu palveluasuminen on asumispolun viimesijainen ei-toivottu vaihtoehto ja kotona asumisen mahdollisuuksia tukemalla pyritään vähentämään laitosasumista. Kotona asuminen vanhuudessa määritty normaalina ja toivottuna polkuna, kun taas muuttaminen hoiva-asuntoon tai laitosasumisen piiriin määritty ei-toivotuksi, poikkeavaksi asumispolun suunnaksi.

Omassa kodissa asuminen onkin useimpien toive, vaikka monet miettivät erilaisia vaihtoehtoja nykyiselle asumiselleen jo eläkkeelle jäämisen vaiheen molemmin puolin (Jolanki & Vilkkö 2015). On myös vanhoja ihmisiä, jotka haluaisivat muuttaa esimerkiksi yksinäisyyden tai epäkäytännöllisen asunnon vuoksi turvallisemmaksi koettuun ja tuetumpaan asumismuotoon, mutta jotka eivät täytä asunnon saamiselle edellytyksenä olevia huonokuntoisuuskriteerejä tai palveluasuntoja ei yksinkertaisesti ole tarpeeksi (Andersson 2007). Se, millaiselle asumisen polulle päätyy vanhana, riippuu myös asuinkunnasta, siellä tarjolla olevista asumismuodoista sekä käytössä olevista asumispalvelun tarvetta määrittelevistä kriteereistä. Ikääntymässä oleville ihmisille tarjotaankin tätä nykyä vaihtoehdoksi varautumista iän myötä mahdollisesti kehkeytyviin, asumisen järjestelyillä vaikutettavissa oleviin tuen tarpeisiin ennakoimalla omaa vanhenemista ja harkitsemalla muuttamista jo hyvissä ajoin ikäsopivampaan asumisympäristöön, palveluiden lähelle ja esteettömään asuntoon (Ehdotus ikääntyneiden...2012; Ikääntyneiden asumisen...2013). Tähän ajatukseen monet ihmiset tarttuvatkin, ja vaihtavat eläkkeelle jäännin tienoilla usein tarpeettoman suuren perhevaiheen kodin pienempään ja huoltotoimenpiteiltä huolettomampaan asumismuotoon (Jolanki 2015b; Jolanki & Teittinen 2015).

Ageing in place -ajattelu

Ageing in place -ajattelu on omaksuttu asumis- ja hoivapolitiikan keskeiseksi periaatteeksi ja tavoitteeksi useissa maissa. Sen varsinaiseksi lähtölaukaukseksi on usein katsottu OECD:n raportti hoivan ja asumisen uusista suuntalinjoista, jotka muotoiltiin 1990-luvun alussa (OECD 1994) ja joita on siitä alkaen sovellettu laajasti asumista ja hoivaa koskevilla politiikkaohjelmissa (Means 2007). *Ageing in place* -ajattelu on 2000-luvulla vahvistunut hoivan ja asumisen käytäntöihin merkittävästi vaikuttavaksi yhteiskunnalliseksi näkemykseksi – paikoillaan vanhenemisen politiikaksi (Vilkko 2010b) tai peräti ideologiaksi (Means 2007) – ja sitä koskeva tutkimus on lisääntynyt jatkuvasti (Vasunilashorn ym. 2012).

Ageing in place -periaatteen juuret ovat moninaiset. Periaatteen muotoiluun ovat keskeisesti vaikuttaneet brittiläisen sosiaalipolitiikan näkemykset laitosasumisen passivoivasta ja riippuvuutta synnyttävistä seurauksista (Means 2007). Toisaalta keskeinen merkitys on ollut ympäristögerontologista lähestymistapaa kehittäneen M. Powel Lawtonin tutkimuksilla ikääntyvän ihmisen ja hänen ympäristönsä suhteen ymmärtämisestä ja käsitteellistämisestä. Lawton tähdensi 1970-luvulta alkaen yhtäältä sosiaalisen ja fyysisen ympäristön vaikutusta iäkkään ihmisen elämänlaatuun ja toimintakykyyn (Lawton & Nahemow 1973; Lawton 1977), ja toisaalta sitä, että iän karttumisen lisää sosiaalisen ja fyysisen ympäristön, kuten tuttujen paikkojen tunnistamisen, läheisten ja naapureiden tuen tai arkipalveluiden saavutettavuuden, tärkeyttä (Lawton 1982). Asuinpaikan pysyvyyden ymmärretään vahvistavan itsenäistä elämää, riippumattomuutta ja sosiaalisen tuen saamista silloinkin kun oma toimintakyky heikkenee ja vähentävän tarvetta muuttaa hoivan ja palveluiden saamisen vuoksi vanhainkoteihin tai hoitolaitoksiin. Kysymys on yksilön toimintakyvyn ja lähiympäristön tasapainosta ja niiden välisestä suhteesta; näin ympäristön toimintakyvyn rajoitteisiin vaikuttamalla voidaan edistää pitempään kotona asumista ja vaikuttaa positiivisesti iäkkään väestön elämänlaatuun (Lawton 1982 ja 1998).

Paikoillaan vanhenemisen politiikan tukena ovat lukuisat tutkimukset, jotka osoittavat useimpien vanhojen ihmisten haluavan asua omassa kodissaan (esim. Clough ym. 2005; Heywood, Oldham & Means 2002; Means 2007; Wiles ym. 2011). Viime vuosina *ageing in place* -politiikkaa on myös kritisoitu kodin idealisoimisesta (Vilkko 2000; Heywood, Oldham & Means 2002). Kodin merkitys voi muuttua hoiva-ammattilaisten tullessa osaksi kodin maailmaa tai yksinasujalle koti voi olla turvaton paikka ja ikävien muistojen lähde (esim. Milligan 2009; Oldman & Quilgars 1999; Rubenstein ym. 1992; Tedre 2007; Vilkko 2000; Vilkko 2010b). Kritiikki paikoillaan vanhenemisen ajattelumallin ylivaltaa kohtaan on alkanut suuntautua myös ajattelun tyypistymiseen ainoastaan fyysisen asuinpaikan kysymykseksi, paikoillaan pitämiseksi (Tedre 2007; Vilkko 2010b) sen sijaan, että huomioitaisiin vanhenevan yksilön koko psykososiaalisen ympäristön merkitys (Vasunilashorn 2012).

Vanhoiden ihmisten asumisesta puhuttaessa terveys, toimintakyky ja turvallisuus ovat asioita, jotka kehystävät keskustelua asumisvalinnoista ja sopivasta asuinpaikasta. Heidän asumisvalintojensa yhteydessä pohdinnan kohteena on useimmiten se, onko nykyinen asumismuoto riittävän turvallinen. Turvallisuusargumentti saattaa voittaa omassa kodissa asumisen ideaalin erityisesti silloin kun terveys ja toimintakyky ovat merkittävästi heikentyneet (Vilkkö 2000), mutta myös silloin kun ennakoitaan tulevaa vanhuutta (Karisto & Haapola 2013; Jolanki 2015b). Myös omaiset ja ammattilaiset perustelevat useasti muuttotarvetta esimerkiksi omakotitalosta kerrostaloon tai palvelutaloon turvallisuudella. Muistisairautta sairastavien tai esimerkiksi runsaasti päihteitä käyttävien henkilöiden tapauksessa nousee esille kysymys siitä, onko henkilö kykenevä tekemään 'oikeita' ja itselle turvallisia päätöksiä asumisen suhteen ja missä määrin ammattilaisilla ja omaisilla on oikeus tehdä päätöksiä hänen puolestaan (Finne-Soveri 2012; Vilkkö ym. 2013). Vanhat ihmiset ja heidän omaisensa – kuten myös omaiset ja ammattilaiset – voivat olla keskenään erimielisiä siitä, mikä on turvallinen ja oikea asuinpaikka kyseiselle henkilölle. Vanhojen ihmisten, heidän omaistensa ja ammattilaisten määritelmät siitä, mikä on sopiva asumispolku vanhetessa voivat olla siten ristiriitaisia.

Elämän viime vuosien asumispolku voi olla huonokuntoisilla, monisairailla ja etenkin muistisairautta sairastavilla vanhoilla ihmisillä erityisen monimutkainen. Virallinen asuinpaikka voi olla oma koti tai tehostetun palveluasumisen yksikkö, mutta käytännössä aika voi kulua erilaisissa siirtymissä terveydenhuollon yksiköiden (terveyskeskus, akuutin hoidon yksikkö sairaalassa, sairaalan osasto, kuntoutumisyksikkö), lyhytaikaishoitopaikan ja oman kodin välillä. Suomessa ei yleensä kuolla kotona, vaan monet ihmiset viettävät elämänsä viimeisistä ajoista suuren osan terveyskeskuksessa tai sairaalahoidossa tai siirtymissä niiden ja kodin välillä (Forma 2011). Äärimmäisissä tapauksissa, etenkin muistisairauksia sairastavilla, siirtymä voi viimeisten kahden elinvuoden aikana olla kymmeniä (Aaltonen ym. 2010). Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset toimivat näissä siirtymissä portinvartijoina ja poiskäännyttäjinä. Virallisesta asuinpaikasta riippumatta henkilö voi päätyä viettämään eripituisia ajanjaksoja useissa eri paikoissa. Siirtymien runsauden taustalla voi olla ammattilaisten vaikeus määritellä sitä, mikä on sairaan vanhan ihmisen

oikea paikka, ja voiko henkilö palata asumaan omaan kotiinsa, mutta aiheuttaja saattaa olla myös vaihtoehtoisen, pysyvämmäksi ratkaisuksi tarkoitettun sopivan, uuden asuin- ja hoivapaikan puute. Kun tilannetta kuvataan asumispolun metaforan avulla, virallinen asuinpaikka ei välttämättä kuvaa todellista arjen tilannetta elämän viimeisinä vuosina ja todellinen asumispolku voi olla täynnä lyhyitä polun pätkiä, suunnanvaihdoksia ja paluita entiselle polulle. Asumiseen ja asiakkaan mahdollisuudet tehdä valintoja ja vaikuttaa siirtymiin voivat olla näissä tapauksissa varsin niukat.

Puhuttaessa vanhojen ihmisten asumisvalinnoista ideaalipolku on ollut omassa kodissa asuminen elämän loppuun tai ainakin niin pitkään kuin terveydentilan katsotaan sen sallivan. Viimeaikainen kehitys antaa kuitenkin merkkejä siitä, että myös vanhoille ihmisille on alettu kehittää uusia asumisen vaihtoehtoja, joissa yhdistyy omassa kodissa asuminen ja avun ja hoivan erilaiset järjestelyt. Esimerkkejä näistä ovat asumisyhteisöt (Jolanki & Vilkkonen 2015) ja perhehoitokokeilut (Nevalainen 2007). Vanhoille ihmisille tarjolla olevien asumisvaihtoehtojen monipuolistuminen on virallinenkin tavoite (Ehdotus ikääntyneiden...2012; Ikääntyneiden asumisen...2013). Suomalaisessa ydinperhe- ja omakotitalokeskeisessä asumiskulttuurissa (Junto 2010a) yhteisöllinen asuminen aikuisiässä merkitsee selvästi poikkeamista tavanomaiselta asumispolulta. Uusimuotoinen perhehoitokin edustaa pyrkimystä yhteisöllisempään asumismuotoon, joten siinä yhdistyvät vanha ja uusi ideaali. Nämä ja muut vaihtoehtoiset asumisen muodot ovat nopeasti yleistymässä, mutta edelleen omassa yksityiskodissa asuminen viimeiseen saakka ja muutto sieltä vain pakon edessä on vanhojen ihmisten tavanomaisin asumispolku.

Asunnottomien ja asunnottomuusriskissä olevien poluttaminen

Asunnottomien parissa tehtävässä työssä polkuajattelulla on pitkät perinteet. Asunnottomuuden polut määrittyvät poikkeaviksi ja ei-hyväksyttäviksi ja siksi niillä kulkemisen estämiseen ja niiltä pois pääsemiseen on etsitty jatkuvasti yhteiskuntapoliittisia ja ammatillisia ratkaisuja. Niin

Suomessa kuin muuallakin läntisessä maailmassa asunnottomuutta on pyritty pitkään hoitamaan ja ratkaisemaan niin sanotulla asumisportaikkomallilla. Portaikkometafora (vrt. asumisuraan liittyvä keskustelu edellä) viittaa porrastettuun ylämäkipolkuun, jossa kuljetaan ammattilaisten tukemana ylöspäin askel askelmalta välillä jollain askelmalla kenties pidempäänkin viivähtäen, mutta lopulta kuitenkin polun korkein kohta saavuttaen (Löfstrand 2005; Sahlin 2005).

Asumisportaikkomallitoteutuksia on monenlaisia, mutta yhteistä niille on ajatus, että asunnottomien asumisen taidot ja kyvyt nähdään lähtökohtaisesti jollain lailla vajavaisiksi tai sitten heillä nähdään olevan sellaisia henkilökohtaisia ongelmia tai sairauksia, joiden hoitaminen tai hallintaan saaminen on edellytys itsenäiselle asumiselle. Ennen tavalliseen asuntoon siirtymistä tarvitaan kuntoutumista ja kuntouttamista, joka voi sisältää esimerkiksi itsenäisen asumisen taitojen opettelua, päihdehoitoa tai mielenterveyskuntoutusta. Asumisen kyvyn vahvistumisen myötä asunnoton voi siirtyä asunnottomuudesta erilaisten asuntoloiden ja tuettujen asumismuotojen kautta vähitellen omaan asuntoon. Asumisajat eri portailla ennen pysyvää omaa asuntoa ovat määräaikaista.

Sosiaali- ja terveysalan ammattilaisilla on vahva rooli sekä portaikon eri askelmilla (tukeminen, palvelujen ja kuntoutuksen järjestäminen) että askelmilta toiselle siirryttäessä (siirtymismahdollisuuksien arviointi). Lisäksi ammattilaiset ovat tukemassa ja opastamassa sellaisissa portaikon kohdissa, joissa arvioidaan olevan riskejä ohjautua portaikosta pois tai takaisin portaikon alemmille askelmille. Portaikkomallin mukaisten toimenpiteiden avulla moni asunnoton on saavuttanut oman asunnon. Mutta toisaalta mallia on myös kritisoitu (esim. Jokinen & Juhila 1991; Löfstrand 2005). Useissa tutkimuksissa on tuotu esiin portaikossa ylöspäin siirtymisen vaikeudet. Vaikeuksia tuottavat sopivien seuraavien portaiden puuttuminen tai liian tiukoiksi asetetut etenemisen kriteerit. Osa asunnottomista on jäänyt pyörimään portaikon alimmille askelmille, osa tippunut ylemmiltä askelmilta takaisin alaspäin ja kenties kokonaan pois portaikosta. (Johnsen & Teixeira 2010.)

Viimeisen kymmenen vuoden ajan asumisportaikkomallille on rakennettu erityisesti pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseen vaihtoehtoja, jotka sijoittuvat Asunto ensin (AE) -sateenvarjokäsitteen alle. Asunto ensin -periaatteessa polku hahmotetaan toisin kuin portaik-

Asunto ensin -periaate

Asunto ensin -periaatteen (AE) juuret paikannetaan Yhdysvaltoihin ja siellä erityisesti *Pathways to Housing* -järjestöön. ”Polut asumiseen” on myös Sam Tsemberiksen mallin käyttöön opastavan kirjan nimi (Tsemberis 2010). Vaikka AE:n juuret ovat Yhdysvalloissa, on sitä Suomessa ja yleisemminkin läntisessä Euroopassa kehitetty ja muokattu kulloiseenkin yhteiskuntaan ja sen hyvinvointijärjestelmään paremmin sopivaksi (ks. esim. Tainio & Fredriksson 2009; Pleace 2012; Johnson, Parkinson & Parsell 2012; Kettunen 2013; Raitakari & Juhila 2014 ja 2015).

AE-periaatteen taustalla on lineaarisen portaikkomallin kritiikki. Lineaarissa mallissa perusajatuksena on luoda kuntoutusta tukevien asumisyksiköiden jatkumo, kuten esimerkiksi sairaala, asuntola, asumisyhteisö, tukiasunto ja portaiden päässä kuntoutumisen palkintona oma koti. Portaikkomallissa ammattilaiset kuntouttavat asiakkaita porrassuoralla (kuntoutuspaikka) kerrallaan kohti itsenäistä asumista. Kuntoutuksen katsotaan edellyttävän päihitteettömyyttä, sääntöjä ja kontrollia. Useissa tutkimuksissa on tuotu esiin kuntoutujan vaikeus siirtyä portaikossa ylöspäin ja sopivien seuraavien asumisportaiden puuttuminen. (Sahlin 2005; Atherton & McNaughton-Nicholls 2008; Johnsen & Teixeira 2010.)

Alkuperäisessä AE:ssä sitoudutaan kahdeksaan periaatteeseen: 1) asuminen on ihmisen perusoikeus, 2) asiakkaita kohdataan arvostavasti ja myötätuntoisesti, 3) asiakkaan kanssa sitoudutaan työskentelemään niin kauan kun hän tukea tarvitsee, 4) hajautettu asuminen on ensisijainen vaihtoehto, 5) tuki ja asuminen ovat erotettu toisistaan, 6) asiakkaalla on valinnanvapaus ja itsemääräämisoikeus, 7) toiminta on toipumista edistävää ja 8) haittoja vähentävää. (esim. Tsemberis 2010; Busch-Geertsema 2013, 18.)

Periaate on saanut suurta kansainvälistä huomiota mielenterveys- ja/tai päihdeongelmista kärsivien sekä rikostaustaisten pitkäaikaisasunnottomien asumisratkaisuna. Kyseessä on erityinen asumispalvelukonsepti, filosofia sekä kasvava tutkimusalue – toiset puhuvat jopa asunnottomuuspolitiikan paradigmanmuutoksesta (Bostad först som... 2013).

Pathways to Housing -järjestö on asumismalleja vertailevilla tutkimuksillaan onnistunut vakuuttamaan poliitikkoja ja tutkijoita maailmanlaajuisesti AE-periaatteen vaikuttavuudesta ja hyödyllisyydestä. Samalla se on generoinut asunnottomuustutkimusta laajemminkin ja synnyttänyt keskustelun erilaisten asumisratkaisujen siirrettävyydestä ja mahdollisuuksista.

komallissa. Sen mukaan pysyvä asunto on päämäärän sijasta peruslähdekohta ja edellytys sosiaaliselle, psyykkiselle ja fyysiselle kuntoutumiselle, minkä vuoksi asuminen tulee kaikin keinoin turvata. Lähtökohta on, että kaikki pystyvät asumaan tavallisissa asunnoissa, mikäli he saavat

oikeanlaista tukea. Asumiskyvyn ei tulisi olla asunnon saannin edellytys, vaan itsenäistä asumista tulisi voida harjoitella omassa asunnossa. Asunto nähdään perusoikeutena, joka ei ole sidoksissa terveydentilaan tai elämäntapaan. Asuminen ja kuntoutus ymmärretään kahdeksi eri toiminnaksi, eikä kuntoutukseen osallistumista pitäisi siten asettaa asunnon saannin kriteeriksi. Myöskään esimerkiksi juomiseen liittyvät retkahdukset tai sairauden paheneminen eivät saisi vaarantaa asumista. Valinnanvapaus tarkoittaa oikeutta tehdä omaan asuntoon liittyviä päätöksiä sekä oikeutta päättää ja neuvotella omista palveluistaan. Lisäksi periaatteessa suositetaan asunnottomien haja-asuttamista, ja siten pyritään välttämään tuhoisana pidetty asuinalueiden segregatio. Tavoitteena on positiivinen sosiaalinen integraatio. Mallissa asunnoton pidetään siis suoraan omaan asuntoon ja ammattilaisten tehtävä on tarjota asukkaalle valinnan mukaisesti sellaisia tukipalveluita, jotka varmistavat sen, ettei poikkeavalle asumispolulle tarvitse palata. (Tsemberis 2010; Pleace 2012.)

Portaikkomalli ja AE-periaate ovat varsin erilaisia asunnottomien poluttamisen ideaalimalleja. Portaikkomalli korostaa asumismuotoihin pohjautuvaa palveluketjua, joka voi sisältää esimerkiksi seuraavat vaiheet: asunnottomuus, kuntoutuskoti, tukiasunto asuinyhteisössä, asumisen tukeminen normaaliasuntokantaan kuuluvassa asunnossa ja itsenäinen asuminen. Asunto ensin –periaate taas painottaa kunnollista omaa asuntoa toipumispolun lähtökohtana. Suomessa AE-periaatteen soveltaminen on saanut muutamassa vuodessa aikaan merkittäviä muutoksia asunnottomuuden hoidossa (Pleace ym. 2015 ja 2016; Granfelt ym. 2015; Saari 2015, 208–218). Asuntolat, joissa asunnottomat asuivat kuntien maksusitoumusten turvin, on pääosin korvattu vuokrasuhdeperustaisilla omilla asunnoilla. Asunnot voivat edelleen sijaita asumisyksiköissä, mutta myös asunnottomille suunnattujen hajasijoitettujen asuntojen määrä on lisääntynyt. Asunnottomuuden poistamisen ja asunnottomien kohtaamisen arkisissa käytännöissä muutos ei välttämättä ole silti ollut kovin suuri, sillä useasti portaikkomallin ja AE-periaatteen ideat sekoittuvat ammatillisissa käytännöissä ja samassakin auttamisorganisaatiossa (esim. Haahtela 2013; Raitakari & Günther 2015). Oli kysymys kummasta tahansa mallista tai niiden välimaastossa olevista polkumalleista, sosiaalialan ammattilaisilla on niissä keskeinen rooli. Tässä

asumissosiaalisessa työssä (Granfelt 2013a ja 2013b) ollaan varsin lähellä asunnottomia ja heidän arkeaan, joka on täynnä pieniä asumispolkuvalintoja erilaisine seurauksineen. Asunnottomat ovat kohdanneet ja kohtaavat poluillaan rankkoja asioita ja tekoja, joita ammattilaiset heidän kanssaan jäsentävät, kanssaelävät ja joihin he myös puuttuvat.

Edellä olemme kuvanneet asunnottomien parissa tehtävää työtä ja sen taustalla olevia malleja. Asunnottomuuden poistamisen rinnalla asunnottomuuden ennalta ehkäisy on tärkeä yhteiskuntapoliittinen tavoite ja ammatillinen työkenttä, johon liittyy myös asumisen pieniin ja suuriin valintoihin liittyviä poluttamisen elementtejä. Ennalta ehkäisevä työ kohdentuu asunnottomuuden riskiryhmiin ja -tilanteisiin. Sitä tehdään usein oman asunnon jo saaneiden entisten asunnottomien kanssa sen varmistamiseksi, ettei asunnottomuus uusiudu. Sitä tehdään kuitenkin myös muiden kuin asunnottomuushistorian omaavien kanssa; kohderyhmiksi määrittyvät tällöin esimerkiksi mielenterveysongelmista ja päihdeongelmista kärsivät tai toipuvat ja vankilasta vapautuvat. Varsinkin mielenterveyskuntoutujien asumisen tukemisessa portaikkoajattelu on edelleen vahva siinä mielessä, että kuntoutumisen ajatellaan etenevän niin, että vahvasta (asumisen) tukemisesta siirrytään kevyempään tukeen ja lopulta mahdollisimman itsenäiseen elämään ja asumiseen. Asunnottomuutta ennalta ehkäisevä polutustyö voi pitää sisällään esimerkiksi asumisneuvontaa, itsenäistä asumista tukevan vertaistoiminnan organisoimista tai kotikäynteihin perustuvaa tuki- ja kuntoutustustyötä. Tällainen työ pyrkii kuntouttamaan ihmisiä kohti nykyistä itsenäisempää asumista, turvaamaan omassa asunnossa asumisen jatkumista, ehkäisemään häätöjä, estämään asumisen ehkä vaarantavaa sosiaalisesta ympäristöstä eristyymistä ja edesauttamaan laitoksista, kuten vankilasta, poislähtevien siirtymistä omaan asuntoon ilman väliin tulevia asunnottomuusjaksoja.

Kodin merkitykset ja asumispolut

Arkiajattelussamme rinnastamme usein asunnon ja kodin toisiinsa: koti on pysyvä paikka tai tukikohta, jossa asumme, josta lähdemme liikkeelle ja johon palaamme esimerkiksi työpäivän jälkeen, harrastuksistamme ja matkoiltamme ja jossa vietämme suurimman osan aikaamme. Yleensä

ymmärrämme tällaisen kodin nimenomaan omaksi tai vuokratuksi huoneistoksi tai taloksi, jota hallitsemme ja käytämme itse valitsemallamme, henkilökohtaisella, omia tarpeitamme vastaavalla tavalla. Kodin vastakohtana pidämme laitosta, esimerkiksi sairaalaa, ja usein nimestään huolimatta myös erilaisia kuntoutus- tai hoivakoteja, joissa ulkopuolisten antama tuki, huolenpito ja valvonta on runsasta. Nämä laitokset ja laitospaikat määrittyvät persoonattomiksi, muiden kuin asukkaiden itsensä hallinnassa ja kontrollissa oleviksi fyysisiksi ja sosiaalisiksi tiloiksi, joita laitosten henkilökunta ja erilaiset institutionaaliset säännöt rajaavat.

Oman asunnon ja kodin rinnastaminen (ja laitosten määrittäminen niiden vastakohtaksi) näkyy vahvasti myös tämänhetkisessä yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa ja palvelujen suuntaamisessa. Viime vuosikymmeninä on Euroopassa, ja pienellä viiveellä myös Suomessa, purettu laitoshoidon ja -asumista sekä korostettu ihmisten hoitamista ja tukemista hänen omassa ympäristössään eli kotona omassa asunnossaan (Milligan 2003; Martin-Matthews 2007; Milligan 2009; Partanen ym. 2010; Hall 2011; 42–43; Laatusuositus hyvän ikääntymisen... 2013). Esimerkiksi hyvän ikääntymisen turvaamisen ja palvelujen parantamisen laatusuosituksissa todetaan: ”Ikääntyneen väestön elämänlaadun kannalta keskeisin asumisen paikka on oma koti, joka tukee itsemääräämisoikeutta, osallisuutta ja mielekästä tekemistä” (Laatusuositus hyvän ikääntymisen... 2013, 21). Samansuuntainen ajatus oman kodin ensisijaisuudesta sisältyy vallitsevaan mielenterveyspolitiikkaan, joka on realisoitunut sairaalapaikkojen vähentämisenä ja avohuollon korostamisena (Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009; Helén, Hämäläinen & Metteri 2011) sekä pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseen tähtäävään Asunto ensin -periaatteeseen (PAAVO I JA II). Tästä kehyksestä tulkittuna hyvä asumispolku tarkoittaa siten omassa kodissa eli itsenäisessä omistus- tai vuokra-asunnossa asumista mahdollisimman pitkään tai omaan kotiin asettumista laitos- tai asunnottomuusvaiheen jälkeen.

Toisin kuin vallitsevassa kulttuurisessa ja yhteiskuntapoliittisessa ajattelussa, lähdemme tässä kirjassa kuitenkin siitä, että kotia ei voi yksioikoisesti rinnastaa pelkästään itsenäiseen omistus- tai vuokra-asuntoon. Ymmärrämme kodin sen sijaan pikemminkin merkityskertymäksi, jossa fyysiset, sosiaaliset, psykologiset ja kulttuuriset ulottuvuudet kietoutu-

vat toisiinsa monitahoisesti (ks. esim. Chapman & Hockey 1999; Mallett 2004; Blunt & Dowling 2006). Fyysisellä ulottuvuudella koti on koettu paikka ja voimavara, joka ylläpitää ja tukee arjen sujuvuutta, mutta koti voi myös haastaa asukkaansa selviytymistä. Viimeksi mainittu asumisen jatkuvuutta kyseenalaistava tilanne on monesti juuri asumispolun ris-teyskohtaan tulemisen taustalla. Sosiaalisella ulottuvuudella kotikoke-musta puolestaan tuottavat suhteet ihmisiin – kuten omaisiin, lähei-siin ja naapureihin – ja vuorovaikutuksen tavat ja toteutuminen. Kodin psykologisen ulottuvuuden muodostavat kuulumisen, kiinnittymisen ja turvallisuuden kokemukset (tai näiden puuttuminen). Kulttuuri-nen ulottuvuus koskee kotiin liittyviä arvoja ja symbolisia merkityk-siä. Kodin merkityksiä näillä erilaisilla ulottuvuuksilla on tutkittu paljon (esim. Douglas 1991; Young 1997; Milligan 2003; Juntto & Vilkkö 2005; Oswald & Wahl 2005; Rowles & Chaudhury 2005; Dyck ym. 2005; Autonen-Vaaraniemi 2009; Vilkkö ym. 2010; Vilkkö 2010a ja 2010b; Wiles ym. 2011). Kotia on merkityksellistetty esimerkiksi yksityisyyden, epämuodollisuuden ja intiimiyden, itsemääräämisen, turvan ja turval-lisuudentunteen, riippumattomuuden, tuttuuden, pysyvyyden ja tilan kontrollin näkökulmista.

Tila ei ole koti, ellei se tunnu kodilta (Nousiainen 2004, 104–105; Vilkkö ym. 2010). Omaa omistus- ja vuokra-asuntoa ei aina välttä-mättä koeta kodiksi ja toisaalta pieneenkin ja yllättävään paikkaan voi liittyä kodissa olemisen tunne. Riitta Granfelt (1998, 104) toteaa nais-ten kodittomuutta käsittelevässä tutkimuksessaan, että ”tila täytyy ensin ottaa emotionaalisessa merkityksessä omaksi, ennen kun se voi toimia kotina. Tällaisen oman reviiirin voi muodostaa myös sairaalan sänky ja sen vieressä oleva yöpöytä. Kokemus kuulumisesta on tärkeä: ihminen kuuluu paikkaan ja paikka ihmiselle”. Kokemus kodista kietoutuu myös osaksi ihmisen elämänhistoriaa ja identiteettiä ja se muuttuu elämän-kulun ja elämäntilanteiden myötä etenkin erilaisissa siirtymäkohdissa (Vilkkö 1998; Vilkkö ym. 2010). Ensimmäinen oma koti muotoutuu usein ensin vain ajatuksena ja toiveena (Manninen 2010). Iän karttuessa läheisten ihmisten rivit harvenevat, perhe pienenee, kun lapset muutta-vat kotoa (Halen 2010; Jolanki 2015b). Koti ei pysy muuttumattomana. Usein ymmärrämme vasta jälkikäteen, mikä kaikki on muuttunut kodin esinemaailmassa (Huokuna 2010) tai maailmassa itsessään (Loipponen

2010). Koti tehdään uudelleen silloin, kun elämäntilanne ja totuttujen toimintakäytäntöjen muuttamisen pakko niin vaativat. Koti muodostetaan tällöin ainakin osin erilaisista aineksista kuin aiemmin, mutta myös vanhaa ja koettua uudelleen yhdistelemällä (Vilkko 2000;Vilkko 2007).

Kotikokemuksen muutokset ihmisten elämänhistoriassa merkitsevät sitä, että aiemmin kodiksi mielletty asunto saattaa menettää kodin merkityksiä, kodin tuntu voi rikkoutua (Chapman 1999;Vilkko 2010a). Esimerkiksi vanhempien väkivaltaisuus voi särkeä lapsen kotitunteen; koska koti on sosiaalinen tila, läheiset ihmiset, paitsi tekevät kodin, voivat yhtä hyvin rikkoa sen (Allan & Crow 1989). Myös vanhetessa tai toimintakyvyn muuten olennaisesti heiketessä koti voi muuttua pelon, yksinäisyyden ja uupumuksen tilaksi (Tedre 2006;Vilkko 2000;Vilkko 2010b; Jolanki & Teittinen 2015). Kotitunne voi rikkoutua silloinkin, kun sen yksityinen tila muuttuu osin julkiseksi tilaksi eli institutionalisoituu (Milligan 2003; Dyck ym. 2005; Hall 2011; Juhila, Hall & Raitakari 2015). Nykyisin yksityinen asunto onkin yhä useammin sairaanhoidon, hoiva- ja kuntoutustyön tekemisen tila. Tämä kodin institutionalisoinnin trendi on olemassa esimerkiksi mielenterveyskuntoutuksessa ja entisten asunnottomien parissa tehtävässä työssä ja erityisen hyvin se tulee näkyviin vanhojen ihmisten kotihoitossa. Vanhan ihmisen luona saattaa käydä monta sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaista päivässä. Yksi työntekijä tekee aamukäynnin ja jakaa lääkkeitä, toinen tuo ruokaa ja kolmas käy sen lämmittämässä, neljäs tekee iltakäynnin ja viides käy siivoamassa. Kodin avaimia on monella ihmisellä ja he kulkevat omatoimisesti ovesta ulos ja sisään. Toisinaan koti alkaa ulkoisestikin muistuttaa laitosta: on sairaalasankey, apuvälineitä, lääketarvikkeita, desinfiointiaineita, seinillä muistilappuja, ruokalistoja ja tärkeitä puhelinnumeroita sekä pöydällä raporttivihko, johon jokainen työntekijä kirjaa käyntinsä ja tekemänsä havainnot.

Kaiken kaikkiaan kodin ensisijaisuuden ymmärtäminen pelkääntään oman omistus- tai vuokra-asunnon korostamisena on pulmallinen lähtökohta. Jos lähdetään liikkeelle ihmisten kotikokemusten näkökulmasta, muotoutuvat hyvän asumispaikan ja -polun kriteerit toisin. Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten poluttajarooliin asettuu tällöin olennaisena osana kotitunteen turvaamistyö. Ammattilaisten yhtenä tehtävänä olisi siten tukea sitä, että tiloista, joissa ihmiset asuvat

ja elävät, muokkautuisi epämuodollisuuden ja intiimiyden, itsemääräämisen, turvan ja turvallisuudentunteen, riippumattomuuden, tuttuuden ja pysyvyyden paikkoja. Tällaisia kotitunteita voi rakentua paitsi yksityisiin asuntoihin ja tiloihin, myös laitoksiksi määrittämiimme paikkoihin, kuten sairaaloihin ja kuntoutus- ja hoivakoteihin, jos ihmisten omat henkilökohtaiset toiveet ympäristönsä suhteen ovat niiden arkisten, päivittäisten käytäntöjen lähtökohtana.

Lopuksi

Tässä luvussa olemme määritelleet kirjamme keskeiset käsitteet – normaalit ja poikkeavat asumispolut, polkujen valinnat ja siirtymät, poluttamisen ja kodin – ja konkretisoineet niitä kirjamme erityisten kohderyhmien eli vanhojen ihmisten ja asunnottomien asumisen kysymysten kautta. Kirjan näkökulmaksi hahmotimme sen, että valinnat ja päätökset asumispolkujen siirtymissä syntyvät tekojen, intressien ja toiveiden eli asukkaiden toimijuuden ja sitä raamittavien rakenteiden ja diskursioiden vuorovaikutuksessa sekä vuorovaikutuksessa muiden toimijoiden kanssa. Seuraavassa luvussa siirrymme kuvaamaan tarkemmin sitä, millaisilla tutkimusmenetelmällisillä lähestymistavoilla ja aineistoilla tutkimme kirjamme empiirissä luvuissa asumispolkuja valintoihin ja siirtymiseen.

Suvi Raitakari ja Kirsi Juhila

ASUMISPOLKUJEN TUTKIMISEN LÄHTÖKOHDAT JA MENETELMÄT

Kohti asumispolkujen laadullista tutkimusta

Asumispolun käsite, jota avattiin edellisessä luvussa, viitoittaa tietä tieteentyypiselle asumisen tutkimukselle. Se ohjaa kiinnittämään huomiota polulla kulkeviin ihmisiin, heidän kokemuksiinsa ja keskinäiseen vuorovaikutukseensa. Polulla kulkijat tekevät päätöksiä asumispolkujensa siirtymistä olemassa olevien mahdollisuuksien, omien tavoitteidensa ja keskinäisten neuvottelujen pohjalta. Valintojen ja siirtymien kannalta olennaista on tutkia ihmisiä aktiivisina toimijoina sekä asumispolkujen aika-paikka ulottuvuutta – sitä, millaisessa ympäristössä ja ajassa polut kulkevat (Clapham 2005, 25–27).

Tässä luvussa kuvataan sitä, miten kirjan empiirisissä luvuissa tutkitaan vanhojen ihmisten ja asunnottomien asumispolkuja. Ensin paneudutaan asumispolkujen tutkimisen peruslähtökohtaan eli rakenteiden ja toimijuuden vuorovaikutukseen. Asumispolut rakentuvat ihmisten aktiivisen toiminnan ja olosuhteiden yhteisvaikutuksesta. Seuraavaksi tarkennetaan ajatusta valintojen ja siirtymien tutkimisesta tilannesidon-

naisina ja neuvoteltavina tekoina asumispoluilla. Tämän jälkeen näkökulma siirtyy kirjassa käytettyihin laadullisen tutkimuksen käsitteisiin (merkitys, kokemus, diskurssi ja vuorovaikutuksellinen käytäntö), aineistoihin ja tutkimusmenetelmiin (narratiiviseen analyysiin, diskurssianalyysiin ja vuorovaikutuksen analyysiin). Luvun tarkoitus on kuvata sitä laadulliseen tutkimukseen 'maastoa', jossa asumispolkuja jatkossa analysoidaan sekä sitä, mikä mahdollistaa asumispolkujen moninaisuuden, yksilökohtaisuuden, kulttuurisuuden ja ristiriitaisuuden tavoittamisen. Kirjan empiiriset luvut ottavat vaikutteita ja hyödyntävät eri tavoin tässä luvussa esiteltävää laadullisen tutkimuksen rikasta käsitteistöä ja välineistöä.

Rakenteiden ja toimijuuden vuorovaikutus

Asumispolkujen tutkimuksen lähtökohtana on yhteiskunnallisten rakenteiden ja ihmisten toimijuuden vuorovaikutteinen suhde: rakenteet mahdollistavat tietynlaista toimijuutta ja toimijana ihminen tulkitsee, uusintaa ja muokkaa rakenteita. Rakenteet ja toimijuus ymmärretään laajasti, ja rakenteilla tarkoitetaan monia eri asioita (Clapham 2005, 29–33; Juhila, Jolanki & Vilkkonen tässä teoksessa). *Rakenne* viittaa fyysisiin ja materiaalsiin olosuhteisiin, kuten tulotasoon, varallisuuteen, asemaan työmarkkinoilla, olemassa olevaan asuntokantaan, elinympäristöihin, palvelujärjestelmään, sekä esimerkiksi ikääntymisen ja mielen-terveysongelmien mukanaan tuomiin toimintakyvyn rajoituksiin. Poliittikaohjelmat ja poliittiset tavoitteet ovat nekin rakenteita ja toimivat tulkintaresursseina, kun yhteiskunnan eri tasoilla määritellään normaa-leja, epätavallisia ja tavoiteltavia asumispolkuja. Poliittikaohjelmat pyrkivät ohjaamaan ihmisten toimijuutta sekä vastuullistamaan heitä asumispolun suunnittelussa ja toteutuksessa. Tämä on luettavissa muun muassa siitä, miten Laatusuosituksessa hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi (2013) korostetaan osallisuutta, toimijuutta ja vastuunjakoja eri osapuolten kesken. Myös ikääntyneiden asumisen kehittämissuunnitelmassa (2013, 4) korostetaan vanhojen ihmisten omaa vastuuta ja tuodaan esille tarve ennakoida ikääntymisen edellyttämiä siirtymiä asumispoluilla: ”Vastuu ja myös mahdollisuudet ikään-

tyneiden asumisen parantamiseen ovat pitkälle ikääntyneillä itsellään. Pääosa heistä asuu omistusasunnossa ja vastaa siten myös oman asumisensa parantamisesta”.

Yhteiskunnalliset ajattelutavat, kuten individualismi ja postmodernismi, muokkaavat kulloisenkin ajan asumispolkuja (Clapham 2002). Ne, kuten politiikkaohjelmatkin, luovat osaltaan käsityksiä siitä, millaista on toivottava asuminen ja millaisia ovat tämän päivän asumisessa kohdattavat haasteet, puutteet ja tavoitteet. Lisäksi kulttuuriset odotukset, arvot ja normit muodostavat rakenteita, jotka määrittävät tietyt asumismuodot vallitseviksi, marginaalisiksi, perinteisiksi ja poikkeaviksi. Esimerkiksi Suomessa nuorten odotetaan muuttavan omilleen asumaan nuorempana kuin eteläisessä ja itäisessä Euroopassa (Nikander 2009), jolloin aikuisen lapsen asuminen lapsuudenkodissa tulkitaan helposti poikkeukselliseksi. Toinen esimerkki kulttuurisista arvoista on laajasti jaettu käsitys siitä, että pitkäaikaisasunnottomuus on sosiaalinen ongelma, jonka poistamiseksi tarvitaan sekä yksilölähtöisiä että rakenteellisia toimenpiteitä (Karppinen & Fredriksson 2015; PAAVO I ja II). Vahva kulttuurinen normi on nykyisin myös se, että vanhojen ihmisten tulee voida asua kotonaan mahdollisimman pitkään ja saada sinne tarvitsemansa palvelut ja huolenpidon (ks. Laatusuositus hyvän ikääntymisen... 2013; Juhila, Jolanki & Vilkkonen tässä teoksessa).

Myös erilaiset kulttuuriset tavat luokitella ihmisiä ja asioita muodostavat rakenteita. Asumispoluilla ihmiset asetetaan muun muassa omistusasujan, vuokralaisen, työttömän, valtaväestöön ja etniseen vähemmistöön kuuluvan tai kantasuomalaisen ja maahanmuuttajan kategorioihin. Liitämme ihmisiä koskeviin luokituksiin kulttuurisia odotuksia tietynlaisista ominaisuuksista ja toimimisen tavoista. Odotamme esimerkiksi, että vuokralainen noudattaa taloyhtiön sääntöjä ja maksaa vuokran ajallaan. Kategoriat ilmentävät myös yhteiskunnallista statusta: asunnonomistajalla ja asunnottomalla on erilainen asema ja toimivalta yhteiskunnassa (Clapham 2005, 30). Kategorioihin sisältyy kulttuurista tietoa ja niiden käyttäminen on aktiivista toimintaa, jolla pyrimme luomaan sosiaaliseen todellisuuteen järjestystä ja ennakoitavuutta (Sacks 1992, 40–41; Hester & Eglin 1997; Juhila, Jokinen & Suoninen 2012b, 46–53).

Edellä kuvatut eri tyyppiset rakenteet kietoutuvat toisiinsa ja usein ne näyttävät arjessa itsestään selvinä ja totuttuina ajattelu- ja puheta-

poina sekä toiminnan reunaehtoina. Ne ovat läsnä jäsentämässä inhimillistä toimintaa ja kanssakäymistä, mutta useinkaan emme niitä havaitse tai reflektoi. Siksi ymmärryksen lisääminen rakenteiden merkityksestä asumispolkujen suuntaajina on kirjassa tärkeässä osassa.

Toimijuuden näkökulma korostaa, etteivät rakenteet ole ihmisten toiminnasta etäällä tai määritä sitä deterministisellä tavalla. Rakenteet muodostavat ennemminkin joustavan resurssi- ja merkitysvaraston, jota yksilöt hyödyntävät tehdessään sosiaalista todellisuutta itselleen ymmärrettäväksi (Juhila & Hall tulossa). Ihmiset tulkitsevat rakenteita suhteessa omaan kokemukseensa ja tilanteeseensa, ja muokkaavat itselle (ja toisille) sopivia ja mahdollisia asumisen ja elämisen tapoja. Yksilön aktiiviseen pyrkimykseen sovittaa yhteen omat (ja toisten) intressit ja tavoitteet sekä rakenteet viitataan kirjan luvuissa käsitteellä neuvottelu (ks. myös Aronson 2002; Juhila, Mäkitalo & Noordegraaf 2014). Esimerkiksi neuvottelut palvelujärjestelmän eri ammattilaisten kanssa ovat usein merkittäviä vanhojen ihmisten ja asunnottomuusriskissä olevien asumispolkujen rakentamisessa ja suuntaamisessa (ks. Haahtela & Juhila ja Raitakari tässä teoksessa), kuten myös ne erilaiset tekstit ja asiakirjat, jotka syntyvät neuvottelujen pohjalta (Günther 2015; Günther, Raitakari & Juhila 2015).

Toimijuus, kuten rakenteetkin muuttuvat ajassa, elämänkulussa ja tilanteessa. Entisajan ihmiset liittivät asumiseen toisenlaisia merkityksiä kuin nykyajan ihmiset. Nuori ihminen kamppailee osin erilaisten asumiskysymysten parissa kuin vanha ihminen, joka on puolestaan erilaisessa tilanteessa kuin sairaalasta kotiutuva mielenterveysasiakas tai vankilasta vapautuva vanki. Tutkimuksellisesti on merkittävää se, miten ihmiset tulkitsevat, selittävät ja oikeuttavat omia tai toisten asumispolkuvalintoja tukeutumalla oletettuihin rakenteisiin. Yhtä merkittävää on se, miten he kyseenalaistavat, vastustavat ja horjuttavat näitä rakenteita. Tästä esimerkkinä ikämäärittelyjen käyttö asumisen siirtymien perustelemisessa: toisinaan pidämme yksilöä liian nuorena ja toisinaan taas liian vanhana muuttamaan. Tietynlaisen asumisen oletamme soveltuvan siis tietynikäisille. Kuitenkin ihmisellä on toiminnassaan mahdollisuus joko vahvistaa tämänkaltaisia kulttuurisia odotuksia tai vastustaa niitä.

Olemme edellä tarkastelleet rakenteiden ja toimijuuden vuorovai-
kutteista suhdetta, joka on keskeinen näkökulma asumispolkujen tut-

kimuksessamme. Seuraavaksi tarkennamme sitä, miten kirjassa lähestytään asumispoluilla tehtäviä siirtymiä ja valintoja sekä niiden tutkimista.

David Claphamin lähestymistavastaliikkeelle lähtevä asumispolkututkimus

Brittiläinen asumistutkija David Clapham on kehittänyt julkaisuissaan (2002; 2003; 2005) konstruktionismiin ja Anthony Giddensin (1984) strukturaaliteoriaan nojautuvaa asumispolkujen (*housing pathway*) tutkimisen lähestymistapaa, jossa keskeistä on yhdistää rakenteiden, kontekstien, toimijuuden, muutoksen ja ajallisuuden tarkasteleminen. Hän rakentaa teoksissaan kokonaisvaltaista asumispolun lähestymistapaa kritisoidulla aiempaa asumistutkimusta, sen epäteoreettisuutta sekä dualistista tapaa tutkia ainoastaan joko rakenteita tai yksittäisten ihmisten asenteita, valintoja ja preferenssejä (makro-mikro jako).

Teoreettisten tekstien lisäksi Clapham on tutkijakumppaneidensa kanssa soveltanut asumispolun lähestymistapaa empiiristen aineistojen analysoimiseen (Christian, Clapham & Abrams 2011; Clapham ym. 2014). Esimerkiksi Julie Christian ja kumppanit (2011) tutkivat sitä, miksi yhdet asunnottomat päätyivät käyttämään matalan kynnyksen palveluita mutta toiset eivät. Palveluiden käyttämisessä tärkeäksi määrittetty asunnottoman kokemus autetuksi tulemisesta ja hyvästä työntekijä-asiakassuhteesta sekä identifioituminen työntekijöihin. Clapham ja kanssakirjoittajat (2014) muodostavat puolestaan tutkimuksessaan yhdeksän nuorille mahdollista asumispolkua Iso-Britannian nykyisessä asuntomarkkinatilanteessa, ja tämän tarkastelun kautta tuovat esille nuorten tekemiä valintoja ja niitä ohjaavia tekijöitä sekä asumisen tulevaisuuden haasteita.

Claphamin ajattelusta liikkeelle lähtevät tutkimukset osoittavat, miten asumispolun käsitettä voi hyödyntää erilaisissa tutkimusasetelmissä. Gina Netto (2011) selvittää tutkimuksessaan, miten pakolaiset kulkevat kaupungin asuntopalveluiden lävitse ja miten he samalla käyvät neuvotteluja paikan ja identiteetin suhteesta. Kristin Natlier ja Guy Johnsson (2012) muodostavat artikkelissaan sujuvan (*smooth*) ja epävakaa (*volatile*) lastensuojelunuoren asumispolun. He päätyvät siihen, että ratkaisevinta nuorten asumispolkujen muotoutumisessa on sosiaalinen tuki ja nuoren tuelle antamat merkitykset. Peter Mackie (2012) typologisoi liikuntavammaisten itsenäiseen asumiseen johtavia asumispolkuja ja tuo esille, miten liikuntavammaiset nuoret aikuiset kohtaavat, neuvottelevat ja ratkaisevat asumiseen liittyviä esteitä ja haasteita. Christina Anne Severinsen (2013) on tutkinut leirintäalueella asuvia ja heidän asumispolkujaan rajoittavia tekijöitä. Ilan Wiesel (2014) puolestaan erittelee huono-osaisuutta ja huono-osaisien alueellista liikkuvuutta muodostamansa neljän marginaalissa kulkevan asumispolun kautta. Kim Skobba (2016) tutkii yhdysvaltalaisen vähävaraisten

naisten asumispolkuja ja kokemuksia pitkäaikaisasunnottomuudesta. Yhteistä näille tutkimusjulkaisuille on pyrkimys tarkastella samanaikaisesti asumiseen vaikuttavia rakenteellisia tekijöitä ja ihmisten toimijuutta. Rodney Fopp (2009) sen sijaan erittelee asunnottomuustutkimuksessa yleisesti käytettyjä metaforia, kuten polku, ura ja asumispolku: hän pohtii kriittisesti metaforien seuraamuksellisuutta ja merkitystä asunnottomuuden ja asunnottoman ihmisen todellisuuden ymmärtämiselle.

Asumispolkujen tutkimuksessa käytetään tyypillisesti joko yksinomaan laadullisia aineistoja tai yhdistetään niitä määrälliseen tilasto- ja rekisteriaineistojen tutkimiseen (Clapham ym. 2014). Asumispolun lähestymistapaa hyödyntämällä voi siten tehdä sekä kokonaisvaltaista (elämäkerrallista) pitkittäistutkimusta että 'tässä ja nyt' vuorovaikutustilanteisiin ja -käytäntöihin, merkityksiin ja kokemuksiin keskittyvää tutkimusta (Clapham 2003; Clapham ym. 2014). Tässä kirjassa hyödynnetään asumispolun lähestymistapaa jälkimmäisellä tavalla.

Valintojen tekemisen tutkiminen

Nykyisin monet yhteiskunnalliset trendit ja muutossuunnat korostavat, että ihmiset ovat valintojen tekijöitä ja kuluttajia asunto- ja palvelumarkkinoilla. Valinnan idea on keskeinen markkina- ja kuluttajuuslähtöisessä ajattelussa, jossa korostetaan, että ihmisen toimijuus toteutuu juuri valinnoissa. (Blomqvist 2004; Clarke ym. 2007; Palola 2011; 2012; Hansen Löfstrand & Juhila 2012; Anttonen, Häikiö & Raitakari 2013; Raitakari & Juhila 2013; Juhila, Raitakari & Hansen Löfstrand tulossa b.) Myös asiakaslähtöisyyden periaatteeseen sisältyy ajatus ihmisen oikeudesta tehdä valintoja oman asumisensa ja palveluiden suhteen (Antaki ym. 2008; Virtanen ym. 2011; Tsemberis 2010; Günther ym. 2013). Asumispolkujen tutkimuksessa on syytä keskittyä valintojen tekemiseen myös siksi, että erilaisissa asumisen siirtymätilanteissa tehdyt ratkaisut suuntaavat ihmisen asumista toisinaan pitkällekin tulevaisuuteen. Niissä tulee selkeästi esille rakenteiden ja toimijuuden vuorovaikutteinen suhde sekä asumispolkujen normatiivisuus: kaikki valinnat eivät ole yhtä mahdollisia ja hyväksytyjä. Tiedetään, että asumista koskeviin valintoihin vaikuttavat identiteettiin, perherakenteeseen, elämänvaihemuutoksiin, taloudellisiin resursseihin ja elämäntapaan liittyvät tekijät. Niihin liittyy usein myös se, että nykyisen asumisen katsotaan vastaavan huonosti senhetkisiin tarpeisiin ja että ihmiset haluavat

saada aikaan muutosta elämäänsä. (Andersen 2011.) Toisinaan kyseessä on kuitenkin enemmänkin koettu pakko reagoida ja sopeutua ympäristön tai toimintakyvyn muutoksiin.

Kirjassa valintaa ei tutkita ainoastaan asunnon tai asumismuodon vaihtamisena vaan kokonaisvaltaisemmin asumisen ja asunnottomuuden arjessa läsnä olevana ilmiönä: teemme jokainen arjessa jatkuvasti suurempia ja pienempiä valintoja. Isot valinnat, kuten avioero tai uusperheen muodostaminen tai muutto toiselle paikkakunnalle, muuttavat merkittävästi elämää ja asumispolun suuntaa. Pienet valinnat ja valinnanmahdollisuudet, kuten mahdollisuus valita ikkunaverhojen kuosi ja se keitä kutsuu kotiinsa vierailemaan tai kuinka perusteellisesti ja usein asuntonsa siivoaa, ylläpitävät ja tukevat asumisen ja arjen jatkuvuutta. Osa valinnoista on helppoja ja rutiininomaisia, toiset taas vaikeita ja riskitriitaisia. On tilanteita, joissa valinta määrittyy tietoisesti päätökseksi, ja on tilanteita, joissa ihminen kokee vain ajautuvansa muutokseen. Kirjan empiirisissä luvuissa valintojen tekemistä tarkastellaan siis arkielämään kuuluvana, sitä ylläpitävänä ja suuntaavana toimintana.

Valintoja lähestytään usein rationaalisen valinnan kehyksessä, jolloin lähdetään siitä, että ihmiset tietävät, mitä he tarvitsevat ja haluavat ja osaavat tältä pohjalta tehdä hyviä valintoja. He punnitsevat eri vaihtoehtojen hyviä ja huonoja puolia omista intresseistään käsin ja pyrkivät maksimoimaan etunsa. Ihmiset ovat vapaita ja päätösvaltaisia yksilöitä ja heillä tulee olla oikeus tehdä omaa elämäänsä koskevia päätöksiä. (ks. Hansen Löfstrand & Juhila 2012; Juhila, Jolanki & Vilkkö tässä teoksessa.) Tämä yksilön valinnanvapauden korostaminen on yhteydessä vaatimukseen, että vastuu hyvinvoinnista tulee siirtää yhteiskunnalta ihmisille itselleen ja heidän läheisilleen (esim. Wikler 2002; Teghtsoonian 2009; Michailakis and Schirmer 2010; Anttonen, Häikiö & Valokivi 2012; Wiley, Berman & Blanke 2013). Ihmisellä tulee olla vapaus tehdä valintoja, mutta myös vastuu kantaa niistä johtuvat seuraukset. Tämän logiikan mukaisesti ihmisten kohtaamat ongelmat esimerkiksi asumisessa ovat seurausta heidän vääristä valinnoistaan ja vastuuttomasta toiminnastaan. (Parsell & Parsell 2012.) Tällöin sosiaalisia ongelmia tulee ennaltaehkäistä ja ratkaista nimenomaan vastuuttamalla ihmiset toimimaan omaa hyvinvointiaan edistävällä tavalla. Tämän kaltaisen vastuuttamisen ongelma on siinä, että se johtaa helposti syyllistämiseen ja

resurssien leikkaamiseen juuri heiltä, jotka selviytyäkseen niitä eniten tarvitsisivat (van Olphen ym. 2009). Tutkittaessa valintoja törmätään kuitenkin väistämättä kysymyksiin vastuista, velvollisuuksista ja oikeuksista.

Rationaalisen valinnan teorian ongelmana on myös se, että se ei tee näkyväksi valintoihin vaikuttavia rakenteita tai kanssaihmissiä. Valintoja ei myöskään tarkastella suhteessa ihmisten erilaisiin ja vaihtoehtoisiin elämäntapoihin, arvoihin ja tulkintatapoihin. Tässä kirjassa tähän kuitenkin pyritään tarkastelemalla esimerkiksi vanhojen ihmisten asumisen mahdollisia tulevaisuuksia sekä asumispäätösten yhteydessä esiintyvää puntarointia toteutuneen asumispolun ja toisten, sinänsä mahdollisten mutta toteutumatta jääneiden asumispolkujen välillä (Vasara tässä teoksessa). Tarkastelutapa tekee näkyväksi sen, kuinka menneisyys on läsnä nykyisyyden valinnoissa (ks. myös Clapham ym. 2014, 2017).

Emme siis tutki valintaa rationaalisen yksilövalinnan näkökulmasta vaan rakenteiden ja toimijuuden vuorovaikutuksessa tilannekohtaisesti muotoutuvana neuvottelu- ja päätöksentekoprosessina. Valintaa tarkastellaan toisin sanoen tilanneyhteydessään. Yksilöiden tekemien valintojen ymmärtäminen edellyttää hyvää perehtyneisyyttä siihen kontekstiin, jossa toimijuus realisoituu (ks. Murto 1978; Nicholls 2009; Parsell & Parsell 2012). Kirjan empiiriset luvut lisäävät ymmärrystä siitä, miten ihmiset tekevät valintoja tietyssä tilanteessa yhdessä toisten kanssa, sekä siitä, miksi valinnat muodostuvat sellaisiksi kuin muodostuvat. Valinnanmahdollisuudet ovat sidoksissa ja ilmentävät muun muassa yhteiskunnan epätasa-arvoisuutta. Varakas asunnonomistaja voi tehdä enemmän ja erilaisia valintoja kuin köyhä, asunnoton, huumeita käyttävä tai vankilasta vapautunut kansalainen (Granfelt 2003; van Olphen ym. 2009). Kirjan tavoitteena onkin tarkastella sitä, miten valinnoista neuvotellaan sosiaalisissa ja yhteiskunnallisissa (olo)suhteissa.

Tyypillistä on, että monia asumiseen liittyviä valintoja tehdään yhtä aikaa: missä, kuinka ja kenen kanssa asun jatkossa sekä mitä tukea tarvitsen arjessa selviytymiseen? Vanhojen ihmisten ja asunnottomuusriskissä olevien kohdalla kyse on usein palveluvalintojen tekemisestä, kuten esimerkiksi kotihoidon ja -kuntoutuksen, siivous- ja ruokapalvelun hankkimisesta. (Ks. Le Grand 2005; Glendinning 2008, 462; Hall 2011, 591; Raitakari & Juhila 2013.) Asumispolun kokonaisuus muodostuu monia

valintoja ja neuvotteluja sisältävästä päätöksentekoprosessista. Olennainen kysymys on siten, millä ehdoilla ja millaisten olosuhteiden vallitessa ihminen voi kulloinkin tehdä asumistaan koskevia valintoja. Yleisiä valinnan tekemisen ennakkoehtoja ovat, että ihmisellä on olemassa vaihtoehtoja ja resursseja (esim. tietoa ja rahaa) punnita eri vaihtoehtojen välillä sekä valtaa päättää asiasta (Glendinning 2008; Palola 2011; 2012). Kysymys siitä, kuka valitsee, mitä ja miten, muuttuukin kompleksiseksi etenkin silloin, kun valitsijan toimijuus, päätöksentekokyky sekä resurssit tulkitaan rajallisiksi.

Kirjan luvuissa tulee näkyväksi se, kuinka kompleksinen kysymys valintojen tekeminen voi olla asumisessaan tukea tarvitsevien kohdalla (ks. myös Antaki ym. 2008; Finlay, Walton & Antaki 2008; Dunn, Clare & Holland 2010). Vanhojen ihmisten ja asunnottomuusriskissä olevien riippuvuus toisten ihmisten tuesta tuottaa jännitteitä heidän oman toimijuutensa ja muiden ihmisten tekemien valintojen välillä (ks. Aronson 2002). Esimerkiksi kotikuntoutuksen asiakkuus ja tukiasumisyhteisössä asuminen tarkoittavat ammattilaisten tekemää tarvearviointia ja mukanaoloa valintatilanteissa, toisinaan myös ammattilaisvetoisia päätöksiä (Ks. Wiesel & Fincher 2009, 615; Juhila ym. 2015; Haahtela & Juhila tässä teoksessa; Nousiainen tässä teoksessa). Toisten tekemät valinnat siis rajaavat vanhojen ihmisten ja asunnottomuusriskissä olevien valintoja (ks. Granfelt tässä teoksessa).

Edellä olemme kuvanneet neuvoteltavien valintojen tutkimista yhtenä kirjan fokuksena. Seuraavaksi avaamme keskeisiä luvuissa käytettyjä laadullisen tutkimuksen käsitteitä – kokemus, merkitys, diskurssi ja vuorovaikutuksellinen käytäntö – jotka mahdollistavat valintojen ja siirtymien empiirisen tutkimisen rakenteiden ja toimijuuden vuorovaikutuksena.

Kokemus, merkitys, diskurssi ja vuorovaikutuksellinen käytäntö

Asumispolku muodostuu ihmisen kokemuksista, tunteista ja eletystä elämästä. *Kokemukset* ovat asumispolkujen tutkimuksessa tärkeä tutkimuskohde. Asumispolkujen muotoutumisen kannalta olennaista on se,

miten ihminen kokee menneen, nykyisen ja tulevan asumispolkunsä. Kertoessaan kokemuksistaan ihminen kuvaa mieleen painuneita tapahtumia asumispolun varrelta (esim. Vilkkö 1998; 2000). Viime vuosina on keskusteltu vilkkaasti siitä, miten elämäkokemukset ankkuroituvat tiettyyn aikaan, tilaan, paikkaan ja tilallisuuteen (Vilkkö 2010a). Kuten Raija Erkkilä (2008, 195) toteaa: ”Niiden [paikkojen] merkitys on usein keskeinen erilaisia tarinoita koossa pitävä voima tai jopa niiden punainen lanka. Harvoin kuulemme elämäntarinaa ilman viittauksia erilaisiin paikkoihin”. Kerrotut kokemukset mahdollistavat siten asumispolkujen tarkastelemisen ajassa ja tilassa muuttuvina ja ne avaavat myös ihmisille elämän varrelta positiivisina ja negatiivisina merkityksellistyneitä tekijöitä sekä sitä, miten he kokemuksistaan kertoessaan jäsentävät rakenteiden ja toimijuuden vuorovaikutusta omassa elämässään (ks. esim. Suonio & Kuikka 2012). Asumispolku on sidoksissa paikkoihin, niiden synnyttämiin kokemuksiin ja kokemuksille annettuihin merkityksiin. Siten asumista tulee lähestyä ja tutkia syvästi kokemuksellisenä, paikkoihin, tiloihin ja ympäristöihin kytkeytyvänä sosiaalisena ilmiönä.

Asumispolku tuotetaan ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa ja kielenkäytössä, joihin kirjassa keskitytään kokemusten rinnalla. Ihmiset antavat asioille nimiä ja merkityksellistävät asioita aina tilannesidonnaisesti. Todellisuus rakentuu jatkuvina merkitysneuvotteluina ja ilmiöt merkityksellistyvät näiden neuvottelujen tuloksena uudelleen, kussakin tilanteessa mahdollisella tavalla (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 11–12). Kun tutkimme asumispolkuja, tutkimme ihmisten kokemuksia, asioiden merkityksellistämistä, diskursseja ja vuorovaikutuksellisia käytäntöjä, joilla he tekevät asumisestaan ymmärrettävää itselleen ja toisille. Yksilöllisiltä näyttävät asumispolut ovat sosiaalista alkuperää: teemme, puhumme ja koemme asumispolkuja tavoilla, jotka ovat mahdollisia kulttuurissamme, tietyissä rakenteissa ja tietynä aikana (ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 2012; 2016). Asumispolun voi siten ajatella olevan yhtä aikaa sekä yksilöllinen että kulttuurinen representaatio asumisen vaiheista ja hetkistä.

Tutkimalla kielenkäyttöä tavoitamme sen, miten ihmiset *merkityksellistävät* eli nimeävät ja arvottavat asioita, ilmiöitä, kanssaihmissä ja materiaalista tilaa omassa arkielämässään. Kirjan tutkimuskohteiksi asettuvat siten puhe, keskustelut, kertomukset ja tekstit. Kielenkäytön avulla muo-

dostamme merkityksiä sekä rakennamme sosiaalista ja moraalista järjestystä (Jayyusi 1984; 1991; Clapham 2005, 20). Sosiaalinen todellisuus ei ole jossakin valmiina vaan ihmiset neuvottelevat jatkuvasti siitä, miten asiat tulisi ymmärtää ja mitä olisi järkevää kussakin tilanteessa tehdä. Mikko Lehtosen sanoin (2004, 16): ”tolkullistamme todellisuutta” ja ”tuotamme sitä kautta itsellemme ja toisillemme käsityksiä siitä, mikä tämä maailma on ja mikä osa meillä on siinä”. Kun puhumme maailmasta, jossa elämme, vaikkapa lapsuudenkodistamme, siirrymme tulkintojen tekemisen ja merkitysten maailmaan. Samankin perheen lapsilla voi olla hyvin erilaisia käsityksiä lapsuudenkodistaan. Tulkinallista on samaten esimerkiksi se, minkä kokoinen asunto on pieni ja minkä kokoinen on iso, minkä hintainen on halpa ja minkä hintainen kallis tai käykö vanhan ihmisen luona kotihoidon ammattilaisia harvoin vai usein. Kielenkäyttö ei siten kuvaa sosiaalista todellisuutta objektiivisesti vaan tuottaa sitä aktiivisesti tietystä tulokulmasta. Puheella pyrimme myös tekemään asioita ja vaikuttamaan toisten ihmisten toimintaan.

Emme ennakkoon tai etäältä voi tietää, miten ihmiset merkityksellistävät asumispolkuja, niiden siirtymiä ja valinnanpaikkoja. Asumispolkujen logiikan voi tavoittaa vain tutkimalla läheltä sitä, kuinka ihmiset selittävät ja perustelevat tekemiään siirtymiä ja valintoja. Ihmiset käyttävät suuren osan elämästään erilaisten asioiden ja tekojen järjestelmiksi selittämiseen (Lehtonen 2004; Juhila, Jokinen & Suoninen 2012a, 21; Raitakari & Günther tulossa). Ihminen joutuu todennäköisesti selittämään, jos on esimerkiksi yöpaita päällä ulkona, nukkunut autossa tai palannut aikuisena asumaan lapsuudenkotiinsa. Tutkijalle selitysten merkitys ei ole vain niiden sisällöissä, vaan ne ovat tärkeitä näytteitä siitä, miten asumispolku, rakenteet ja toiminta tulevat tulkituiksi järjestelmiksi ihmisten arjessa.

Asumisen ja asunnottomuuden (tutkimuksen) diskurssit merkityksellistävät asumispolkua aina tietyllä tavalla (Fopp 2009). *Diskurssi* tai puhetapa voidaan määritellä suhteellisen ehyeksi merkitysten kokonaisuudeksi, joka mahdollistaa sosiaalisen todellisuuden tulkittamisen tietyistä näkökulmista (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016). Esimerkiksi omistusasumisen ja vuokra-asumisen diskurssit mahdollistavat erilaista puhetta ’hyvästä asumisesta’. Asumispolut rakentuvat keskenään ristiriitaisista diskursseista, jolloin niillä kulkeminen ei näyttäyty yksiselittei-

senä vaan ristiriitaisena ja monimutkaisena. Diskursseista vapaata aluetta ei ole, vaan puhumme ja toimimme aina joidenkin diskurssien sisällä hyödyntäen niihin sisältyviä käsitteitä, merkityksiä ja arvoja. Samalla poispuhumme toisia, mahdollisia diskursseja. Relevantteja kysymyksiä asumispolkutuutkimukselle ovat diskurssien näkökulmasta siten esimerkiksi: millaisiksi asumispolut merkityksellistyvät käytettäessä tiettyjä diskursseja, mikä diskurssi on kulloinkin vallitseva ja mikä marginaalinen, millaisia diskursseja ihmisillä on hyödynnettävissä, miksi puhujat käyttävät niitä diskursseja, joita käyttävät ja mitä tästä seuraa?

Jostakin diskurssista tulee usein muita uskottavampi ja totena pidetty. Tähän liittyy kielenkäytön ja vallan välinen dynaaminen suhde. Valtaa on sillä, jonka todellisuustulkintaa pidetään kulloinkin totena ja uskottavana. Valta on vuorovaikutuksessa rakentuva ilmiö. Se on luettavissa tavasta, jolla ihmiset puhuvat toisilleen, ja siitä, miten vuorovaikutuksessa avautuu tilaa esittää mielipiteitä, tehdä valintoja ja päättää asioita (esim. Finlay, Walton & Antaki 2008, 350). Oikeus puhua ja tulkita asioita ei jakaudu yhteiskunnassa ja vuorovaikutustilanteissa tasaisesti. Esimerkiksi asiantuntijoilla on monessa tilanteessa enemmän valtaa puhua ja toimia kuin muilla kansalaisilla. (Juhila, Jokinen & Suoninen 2012a, 38.) Tämä tulee ilmi muun muassa siinä, että lääkärinlausunnolla ja ammattilaisten tekemillä toimintakykyarvioilla on usein suuri painoarvo päätettäessä vanhan ihmisen ja asunnottomuusriskissä olevan asumisvaihtoehtoista (ks. Günther 2015).

Jotta ihmiset kykenevät toimimaan yhdessä, tulee heillä olla riittävän jaettu ymmärrys tilanteen pelisäännöistä, siinä noudatettavista *vuorovaikutuksellisista käytännöistä*. Esimerkiksi arki perheissä, vankiloissa ja asumisyhteisöissä perustuu vakiintuneisiin vuorovaikutuksellisiin käytäntöihin. Vankilaan tullaan, siellä ollaan ja sieltä pääsee pois tiettyjen pelisääntöjen mukaisesti. Tällaisten sääntöjen ja normien ylläpitäminen on läsnä kaikissa asumisen paikoissa. Ihmisten arjessa tapahtuu kuitenkin koko ajan myös säännöistä poikkeamista ja niiden rikkomista. Vuorovaikutukselliset käytännöt tunnistaakin juuri sosiaalisista säännöistä, niiden rikkoutumisesta ja vuorovaikutuksen korjausliikkeistä, kuten selitysten antamisesta (Garfinkel 1967). Vuorovaikutuksellisen käytännön rikkoutuessa syntyy oletus, että ihminen selittää, pyytää anteeksi tai kertoo, mikä on odotusten vastaisen toiminnan tarkoitus (Garfinkel 1967; Scott & Lyman 1968; Raitakari & Juhila 2011; Matarese & Caswell 2014).

Vuorovaikutukselliset käytännöt ovat joustavia ja neuvoteltavia. Ne ovat samalla kuitenkin riittävän vakiintuneita, että tiedämme, miten toimia tietyissä asumisen paikassa, kuten kodissa, palvelutalossa tai laitoksessa. Millaisen vuorovaikutuksellisen käytännön mukaan ihmiset kulloinkin toimivat, on laadullisessa tutkimuksessa empiirinen kysymys. Ihmiset eivät konemaisesti tai sätkynuken tavoin toteuta tiettyä vuorovaikutuksellista käytäntöä, vaan tulkitsevat ja toteuttavat sitä tavalla, joka auttaa heitä orientoitumaan kulloiseenkin tilanteeseen ja sen vaatimukseen (Garfinkel 1967, 66–75; Goffman 1983, 2; Silverman 1997, 23–25; Juhila, Jokinen & Suoninen 2012a, 22; Juhila, Mäkitalo & Noordegraaf 2014, 10).

Kirjan luvuissa hyödynnetään yllä esiteltyjä laadullisen tutkimuksen käsitteitä eri painotuksin. Kerrotut kokemukset ovat keskeisellä sijalla Riitta Granfeltin, Kirsi Nousiaisen ja Paula Vasaran teksteissä, kun taas Riikka Haahtela ja Kirsi Juhila sekä Suvi Raitakari tukeutuvat ajatuksien vuorovaikutuksellisista käytännöistä. Outi Jolanki puolestaan tarkastelee asumispolkuja hyödyntäen diskurssin käsitettä. Merkitys ja merkityksellistäminen ovat sen sijaan kirjan läpi kulkevia käsitteitä.

Teksti-, haastattelu- ja vuorovaikutusaineistot

On monia mahdollisia aineistoja, joista voi analysoida, miten ihmiset merkityksellistävät valintojaan ja siirtymäänsä asumispoluilla. Tässä kirjassa hyödynnetään erilaisia teksti-, haastattelu- ja vuorovaikutusaineistoja. Vuorovaikutusaineistoissa on kyse luonnollisten vuorovaikutustilanteiden, kuten esimerkiksi ammattilaisten tekemien kotikäyntien ja asumista käsittelevien verkostopalaverien tallentamisesta. Näitä tilanteita ei ole järjestetty tutkimusta varten vaan ne tapahtuvat tutkimuksesta riippumatta. (Hall ym. 2014b, 6.) Myös monissa tekstiaineistoissa, kuten asuntopoliittisissa ohjelmissa tai asiakaskohtaisissa asumispalvelusuunnitelmissa, on kyse luonnollisesta aineistosta. Haastattelut sitä vastoin ovat nimenomaan tutkimusta varten järjestettyjä haastateltavan ja haastattelijan keskusteluja. Haastattelu- ja vuorovaikutusaineistot ovat kirjassa pääosassa tekstiaineistojen ollessa enemmän taustoittavassa roolissa.

Tekstiaineistot ovat olennaisia jäsenettäessä asumispolkujen yhteiskunnallista ja kulttuurista todellisuutta. Tekstiaineistoista etenkin aikaisemmat tutkimukset, politiikkadokumentit ja sanomalehtikirjoitukset tekevät näkyväksi sitä ajallista, yhteiskunnallista ja kulttuurista maastoa, johon asumispolut sijoittuvat. Ne ovat merkittäviä tarkasteltaessa asumispolkuja suhteessa yhteiskunnallisiin keskusteluihin ja muutoksiin. Eri instituutioiden tuottamat tekstit, kuten esitteet, internetsivut ja asiakaskohtaiset dokumentit kertovat myös siitä, miten ammattilaiset merkityksellistävät poluttamistyötään sekä asumisessaan tukea tarvitsevien ihmisten tilanteita. Tekstiaineistot ovat siten tärkeitä lähteitä tavoiteltaessa ymmärrystä siitä kulttuurisesta merkitysvarannosta, jota ihmiset kulloinkin hyödyntävät tehdessään siirtymiä ja valintoja asumispoluilla. Kirjan empiirisissä luvuissa ei käytetä kaikkia mahdollisia tekstiaineistoja vaan valikoidusti ja rajatusti niitä, jotka ovat kulloisenkin tutkimustehtävän kannalta relevantteja. Tekstiaineistot ovat kahdessa roolissa. Ensinnäkin ne ovat perustelemassa, taustoittamassa ja tukemassa haastattelu- tai vuorovaikutusaineistoista tehtyä analyysiä. Tässä tarkoituksessa kirjassa tarkastellaan muun muassa pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelmia, ikääntyneiden asumisen kehittämisohjelmaa sekä *Asunto ensin* -periaatteeseen ja *Ageing in place* -ajatteluun liittyvää kirjallisuutta. Toiseksi tekstiaineistot otetaan osassa luvuissa itsessään analyysin kohteeksi tarkastellen esimerkiksi sitä, kuinka virallisdokumenteissa tuotetaan kuvaa siitä, että koti on vanhan ihmisen paras asuinpaikka ja että vanhat ihmiset myös itse haluavat asua kodeissaan (Jolanki tässä teoksessa).

Asumispolkuja on tärkeä tutkia eri osapuolten näkökulmasta, sillä samakin asumispolku näyttää usein erilaiselta esimerkiksi asukkaan, omaisen ja ammattilaisen näkökulmista. Kirjan empiirisissä luvuissa analysoidaan vankilasta vapautuvien, entisten asunnottomien, vanhojen ihmisten, mielenterveysasiakkaiden, omaisten ja ammattilaisten puhetta asumisesta ja siihen liittyvistä monista elämänalueista. Luonteva tapa saada selville, miten ihmiset kokevat ja merkityksellistävät asumispolkujaan on *haastatella* heitä (Clapham 2005, 241). Kirjassa hyödynnetään niin asumispalveluiden piirissä olevien (vapautuvat vangit, entiset asunnottomat ja vanhat ihmiset) kuin vuokra- ja omistusasunnoissa asuvien (esim. pitkään samassa omakotiasunnossa asuneiden vanhojen ihmisten)

haastatteluja. Kirjan luvut tuovat siten esille eri yhteiskunnallisissa asemassa ja elämänvaiheissa olevien näkökulmia asumisen kysymyksiin.

Haastattelupuheesta analysoidaan asumisen kokemuksia ja diskursseja (esim. Nousiainen, Granfelt ja Vasara tässä teoksessa). Haastattelupuhetta tarkastellaan muun muassa ajallisesta näkökulmasta (ks. myös Clapham 2005, 243–244; Suonio & Kuikka 2012): miten yhtäältä rikkonaisen ja katkoksellisen ja toisaalta staattisen asumispolun omaavat kertovat siirtymistä ja valinnoista menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden janalla. Esimerkiksi Riitta Granfelt erittelee, millaisia valintoja, mutta toisaalta myös mahdolltomuutta tehdä valintoja liittyy muurivankilasta asteittaiseen vapauteen ja lopulta omaan asuntoon siirtymiseen, tai Paula Vasara analysoi omissa asunnoissaan asuvien vanhojen ihmisten kerrontaa aiemmista asumisratkaisuksistaan. Haastattelupuhe mahdollistaa myös puhetapojen ja kategorisointien, kuten ikäsopivien asumisvalintojen analyysin (Jolanki tässä teoksessa). Lisäksi haastatteluaineistot avaavat asumisen monia muitakin teemoja, kuten muun muassa yhteisöasumisen hyviä ja huonoja puolia sekä päihde- ja mielenterveysongelmien ja vanhenemisen mukanaan tuomia haasteita selviytyä yksin asumisesta. Haastatteluaineistot mahdollistavat yksilökohtaisten ja kulttuurisesti jaettujen kokemusten, merkitysten ja diskurskien tutkimisen. Ne avaavat tutkijalle rikkaan merkitysten maailman.

Clapham (2003, 125; 2005) kirjoittaa, miten ammattilaisten ja asiakkaiden kasvokkainen vuorovaikutus on asumispoluilla ratkaisevassa roolissa. Ammattilaisten ja asiakkaiden kohtaamisissa tulkitaan ja tuotetaan ymmärrystä asumisen ongelmista, yksilön palvelutarpeista ja toivotun asumispolun suunnasta. Asumisessaan tukea tarvitseville vuorovaikutustilanteet eri ammattilaisten kanssa ovat tämän johdosta ratkaisevia, ja ammattilaisten ja asiakkaiden keskinäisen vuorovaikutuksen analysoiminen on keskeinen osa asumispolkujen tutkimista. Analyysin tarkoitus on tavoittaa sitä, miten ihmiset käytännössä tekevät valintoja ja siirtymiä. Tämän valintojen ja päätösten tekemisen tason tavoittaminen edellyttää luonnollisia *vuorovaikutusaineistoja* erilaisista asiakas-ammattilaiskohtauksista, esimerkiksi asumisyksikön arjesta, sairaalan osastolta palaveritilanteista ja kotikäynneiltä. (Nikander 2003; 2011; Hall ym. 2003; Raitakari 2006; Järnström 2011; Hall ym. 2014a; Haahtela 2015; Raitakari tässä teoksessa ja Haahtela & Juhila tässä teoksessa.)

Vuorovaikutusaineistoista tavoittaa sekä sitä, miten asumispolun

suuntaa muuttavista valinnoista neuvotellaan (Raitakari tässä teoksessa) että sitä, miten pienemmät arjen valinnat tulevat keskusteltaviksi asumispolun ollessa staattisessa ja paikallaan pysyvässä vaiheessa (Haah-tela & Juhila tässä teoksessa). Aineistotyyppin vahvuus on siinä, että tutkija tavoittaa ihmisten keskinäisten käytäntöjen ja neuvottelujen tason: miten asumispolku rakentuu yhteistoiminnallisesti. Aineisto mahdollistaa vuorovaikutuksellisten tekojen, kuten esimerkiksi kategorisoinnin, neuvonannon ja selontekojen analysoimisen (Raitakari tässä teoksessa ja Haah-tela & Juhila tässä teoksessa). Lisäksi se mahdollistaa tulkinnat siitä, miten rakenteet ja instituutiot tulevat ammattilaisen ja asukkaan tilan-nekohtaisessa ja paikallisessa vuorovaikutuksessa puhutuiksi läsnä ole-viksi.

Narratiivinen analyysi, diskurssianalyysi ja vuorovaikutuksen analyysi

Tässä osiossa esittelemme empiirisissä luvuissa käytetyt analyysitavat eli narratiivisen analyysin, diskurssianalyysin ja vuorovaikutuksen analyysin. Yhteiskuntatieteen kielellinen ja diskursiivinen käänne on tuottanut monia menetelmiä teksti-, haastattelu- ja vuorovaikutusaineistojen analysoimiseen. Känne on lisännyt mielenkiintoa tutkia tekstejä, kielenkäyttöä sekä sosiaalista toimintaan ja vuorovaikutusta. Lisäksi erilais-ten instituutioiden ja ammattilaisten arki on noussut tutkimuksellisen mielenkiinnon kohteeksi. (Fopp 2009; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 12; Hall ym. 2014a.) Tämän kirjan tekstien pääpaino on asumispolkujen tutkimisessa, ja tämän tavoitteen saavuttamisessa hyödynnetään laadul-lisen tutkimuksen menetelmiä. Nämä analyysimenetelmät perustuvat oletukseen toimijuuden ja rakenteiden vuorovaikutteisesta suhteesta, jolloin ne tarjoavat käsitteellisiä työvälineitä asumispolkujen analysoimi-seen. Kirjan luvut eivät ole kuitenkaan tutkimusraportteja, joissa sovel-lettaisiin tarkkaan jotakin tutkimusmenetelmää.

Ihmiset merkityksellistävät asumispolkujaan kertomalla kokemuksis-taan ja tapahtumista, toisin sanoen tuottamalla narratiiveja, joita voidaan tarkastella *narratiivisen analyysin* keinoin. Usein narratiivit saavat juonel-lisen ja ajassa etenevän muodon: kerromme mitä ensin tapahtui, miten

tilanne eteni, mikä mahdollisesti oli käännekohta ja lopputulema. Kerromus on vuorovaikutuksessa tuotettu, jotakin mennyttä ilmiötä käsittelevä ja selittävä kuvaus, jossa on jokin sanoma. (Polkinghorne 1988, 1995; Lehtonen 2004; Hyvärinen 2006; Riessmann 2008; Gubrium & Holstein 2009) Kulttuuria ilmentävien ja sen muokkaamien narratiivien avulla ihmiset kertovat itsestään, elämänsä tapahtumista ja kokemuksistaan aina tietystä näkökulmasta (ks. Nousiainen 2004, 12; Erkkilä 2008; Mäki 2016).

Asumispolun metaforaan itsessään sisältyy jo ajatus narratiivista. Polulla on alku ja loppu, se kulkee ajassa ja rakentuu elämäntapahtumien ja asuinpaikkojen ketjusta, joita ihminen tekee ymmärrettäväksi kertomalla elämäntarinaansa. Asumispolun voidaan ajatella muodostuvan niistä narratiiveista, joita ihminen asumisestaan kertoo itselleen ja muille. Narratiivinen analyysi antaa välineitä tarkastella Paula Vasaran ja Kirsi Nousiaisen lukujen tapaan sitä, kokevatko ihmiset asumispolkujen siirtymät omiksi valinnoikseen vai vaihtoehdottomuuksina. Narratiivisesta analyysistä ottaa vaikutteita myös Riitta Granfelt jäsentäessään vankilasta vapautumista ja omaan asuntoon siirtymistä ajallisena jatkumona. Siirtymä voi olla narratiivi siitä, miten asunnottomasta tuli oman kodin haltija ja kuinka marginaalisesta elämäntavasta siirrytään vastuuta ottavan normikansalaisen elämäntapaan. Tällaisessa narratiivissa asumisen lisäksi muutoksia tapahtuu ihmisen identiteetissä. Narratiivisen analyysin avulla pystytään myös erittelemään kysymystä ihmisen identiteetin ja paikan välisestä suhteesta (Nousiainen 2004; tässä teoksessa; Netto 2011; Mäki 2016).

Diskurssianalyysissä otetaan tutkimuksen kohteeksi puhettavat: mitä ja miten asioista kussakin yhteydessä puhutaan. Huomio ei ole yksittäisten ihmisten kokemuksissa tai elämänkohtaloissa vaan kulttuurisesti mahdollisissa puhettavoissa sanoittaa, arvottaa ja ymmärtää sosiaalista todellisuutta. Diskurssianalyysi lähtee siitä, että kulttuuriset puhettavat – kuten esimerkiksi kotihoito- ja laitosasumisdiskurssi – ovat joustavia resursseja, joita ihmiset hyödyntävät tulkitessaan sosiaalista todellisuuttaan ja toimiessaan siinä. Tutkimuksen tarkoituksena on analysoida kulttuuristen puhettajien käyttöä sekä niiden tuottamia seurauksia ja vaikutuksia vuorovaikutustilanteissa. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016.)

Diskurssianalyysissä kiinnitetään huomiota *diskursiivisiin katego-*

rioihin. Kategorioiden avulla järjestämme ja luokittelemme maailmaamme (Sacks 1992; Hester & Eglin 1997; Jokinen, Juhila & Suoninen 2012). Kategorisoinnit, kuten ikäperustaiset luokittelutavat otetaan usein itsestäänselvyyksinä, vaikka niihin sisältyy sosiaalista todellisuutta järjestävä ja arvottava ulottuvuus (Jolanki tässä teoksessa). Erilaisilla luokittelujärjestelmillä (esim. asunnon omistaja/vuokralainen/asunnoton) erotetaan ja yhdistellään asioita sekä luodaan arvoasteikkoja ja leimataan. Kategorioiden valitseminen ja käyttäminen vuorovaikutuksessa ovat kielellisiä tekoja, jotka tuottavat seurauksia. (Bowker & Star 2000; Bergmann 1998, 287–288.) Kategoriat eivät tuota jäykkää todellisuutta, vaan olennaista on kategorioiden käytön tilannekohtaisuus ja joustavuus (Mäkitalo & Säljö 2002; Juhila, Jokinen & Suoninen 2012b; Raitakari tässä teoksessa). Kategoriat ja niihin liitettävät kulttuuriset odotukset ovat keskeisiä vuorovaikutustilanteiden rakennuspalikoita.

Vuorovaikutuksen analyysissa tutkijan katse kiinnittyy ihmisten keskinäiseen kanssakäymiseen ja kielellisiin tekoihin. Tarkastelussa voi olla esimerkiksi sen, miten kotikuntoutuksen asiakas ja ammattilainen toimivat yhdessä ja suorittavat ammatilliselle auttamistyölle asetetun tavoitteen, kuten arjessa selviytymisen tukemisen (Haahtela & Juhila tässä teoksessa). Huomio keskittyy siihen, kuinka arjen ilmiöt tulevat puhutuiksi, ymmärretyiksi, neuvotelluiksi ja tehdyiksi tietyssä vuorovaikutustilanteessa. Kiinnostuksen kohteena ovat ihmisten tavat orientoitua vuorovaikutukseen ja tehdä arjesta yhteistoiminnallisesti ymmärrettävää. (Garfinkel 1967; Goffman 1983; 2012; Juhila 2004a; Juhila, Mäkitalo & Noordegraaf 2014.) Vuorovaikutuksen analyysi mahdollistaa kielellisten tekojen, kuten selittämisen, neuvonannon ja vastustamisen, analysoimisen (Hall ym. 2014a). Lisäksi se tekee näkyväksi, miten kategorisointeja, kuten 'itsenäinen asuminen', tuotetaan vuorovaikutustilanteessa sekä miten rakenteet tulevat läsnä oleviksi ja tulkituiksi ihmisten kohtaamisissa. Näkökulma on vuorovaikutuksellisissa käytännöissä (esim. kotikäyntien ja palaveritilanteiden pelisäännöt): miten niitä ylläpidetään ja rikotaan tässä ja nyt (ks. Haahtela & Juhila tässä teoksessa ja Raitakari tässä teoksessa).

Lopuksi

Tässä luvussa esitetty laadullisen tutkimuksen 'maasto' antaa välineitä tutkia ihmisten arkista todellisuutta ja asumispolkua, ja koko elämänpolkua, jossa asuminen on yksi keskeinen juonne. Kuvasimme kuinka asumispolkuja voi tutkia kokemuksina ja narratiiveina sekä tarkastelemalla vuorovaikutuksessa tapahtuvaa ilmiöiden kategorisointia, neuvottelua, puntarointia, valintaa ja päätöksentekoa. Tutkimustapa pyrkii saamaan esille ja lisäämään ymmärrystä arjen pienistä mutta merkittävistä teoista ja siirtymistä. Samalla se vie tutkijan ja tutkimuksen lukijat lähelle toista ihmistä ja hänen tapaansa tehdä sosiaalisesta todellisuudesta ymmärrettävää. Tutkimustapa haastaa siten tulkitsemaan ja ymmärtämään 'toisten' asumispolkujen ja elämän moninaisuutta. Se, mikä yhdelle polulla kulkijalle edustaa tavallisuutta, on toiselle erilaisuutta, epätavallisuutta, vierautta ja hätkähdyttävää. Tämä edellyttää eettistä sensitiivisyyttä ja erilaisuuden kunnioittamista ihmisten kohtaamisessa, aineiston tulkinnassa ja tulosten raportoinnissa.

Tutkimuksen eettisyys edellyttää eettisten periaatteiden reflektointia ja käytännön soveltamista tutkimusprosessin jokaisessa vaiheessa. Asumispolkujen tutkimukseen liittyy monia eettisiä kysymyksiä. Tuottaessaan aineistoja kirjan kirjoittajat ovat olleet läsnä erilaisissa asumisyksiköissä ja ihmisten kodeissa. Aineiston kerääminen on vienyt tutkijat lähelle vanhojen ihmisten, entisten asunnottomien ja asunnottomuus-riskissä olevien sekä heidän parissaan työtä tekevien ammattilaisten arkea. Aineistoja ei olisi syntynyt ilman tutkimukseen osallistuneiden antamaa aikaa sekä tahtoa kertoa elämästään ja nauhoittaa vuorovaikutustilanteita.

Tutkimukseen osallistuminen oli vapaaehtoista ja sen saattoi keskeyttää milloin hyvänsä. Osallistujille kerrottiin, mihin ja miten aineistoja tultaisiin käyttämään ja että tunnistettavuustiedot poistettaisiin aineistosta. Heille korostettiin, että tutkimuksen tulokset julkaistaan siten, ettei osallistujia voi tunnistaa, minkä vuoksi aineistoissa on vaihdettu tai jätetty mainitsematta ihmisten nimiä, asuinpaikkoja ja muita tietoja. Lisäksi tutkimukseen osallistuneille tuotiin esille, että aineistoa käsitellään ja siitä raportoidaan luottamuksellisesti ja kunnioittavasti, eikä tutkimuksessa mukanaolosta ole osallistujille haittaa. (Ks. Kuula 2006; Hyvä tieteellinen käytäntö... 2012.)

Eettiset kysymykset ovat erityisen tärkeitä silloin, kun tutkitaan toimintakyvyltään tai yhteiskunnalliselta asemaltaan heikossa asemassa olevien kansalaisten elämää sekä raportoidaan siitä julkisesti (Granfelt 1998; Pekkarinen 2014). Kirjan tavoite on tuoda asumisessaan tukea tarvitsevien ja heidän parissaan työskentelevien ihmisten arjen kysymyksiä ja pulmia julkiseen keskusteluun. Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen – ja asumisessaan tukea tarvitsevien parissa tehtävän asumissosiaalisen työn – oikeutus perustuu pyrkimykseen parantaa heikommassa asemassa olevien kansalaisten asemaa sekä edistää ihmisarvoista elämää ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa.

Riitta Granfelt

VANKILASTA DESISTANSSIPOLUN KAUTTA KOTIIN

Koska jos mä asun jonkun ihmisen asunnossa vuokralla, niin mulle se on ihan itsestänselvyyys että jos en mä maksa vuokraa sille niin se heittää mut pihalle sieltä kämpästä. Jos mä omistan jonkun kämpän ja mä vuokraan sen jollekin niin totta kai se maksaa mulle vuokraa tai mä heitän sen pihalle. Elikkä nää on mulle tavallaan semmosia ihan itsestään selviä asioita, mut sitte taas ku kaikille ne ei oo tosiaan.

Johdanto

Mikä on yksilön vastuu asumishistorian aikana tehdyistä vääristä valinnoista, kuten maksamattomista vuokrista, asunnon tuhoamisesta ja naapureiden häirinnästä? Onko henkilöllä, joka tekee rikoksia ja käyttää laittomia päihteitä, oikeus odottaa, että yhteiskunta tarjoaa asunnon ja tukipalvelut? Onko oikein, että aiemmin tehdyt virheet tekevät vapautumisen jälkeisen elämän, asumisesta lähtien, todella vaikeaksi? Millä edellytyksin valintoja voi tehdä, jos ei ole kodin malleja,

jos ei ole koskaan ollut kotonaan missään? Vapautuvien vankien parissa tehtävä asumissosiaalinen työ on täynnä ristiriitoja, joihin eri näkökulmista lähestyen voi löytää perustellut, mutta täysin toisistaan poikkeavat vastaukset. Eettisten ristiriitojen keskellä työskentely tekee rikosseuraamusalan työn eettisesti kuormittavaksi, mutta samanaikaisesti mielenkiintoiseksi ja ammatillista kehitystä haastavaksi.

Valinnat, valituksi tuleminen ja ulkopuolelle jääminen ovat niitä kysymyksiä, joita vankilasta vapautuvat ja heidän kanssaan työskentelevät rikosseuraamusalan ammattilaiset kohtaavat. Tässä luvussa valinnat konkretisoituvat rakenteeltaan kolmivaiheiseksi rakentuvana polkuna, joka etenee vankeuden eri vaiheiden kautta kotia kohti. Polku alkaa vankilasta, joko suljetusta tai avolaitoksesta, edeten vapauteen valmennus -palveluun, joka on osa asteittaisen vapauttamisen jatkumoa. Kolmannessa vaiheessa on päästy asukkaaksi tuetun asumisen hankkeeseen, omaan asuntoon. Vapauteen valmennus -palvelusta ja tuetusta asumisesta vastaa kolmannen sektorin järjestö. Asumista lähestytään sekä valituksi tulemisen ja ulkopuolelle jäämisen että vangin/asukkaan valintojen näkökulmasta. Näkökulmana on rikollisuudesta irrottautumisen eli desistanssin ja asumisen polkujen toisiinsa kiinnittyminen. Teksti etenee siten, että ensin esittelen tutkimusaineiston ja käsitteet desistanssi ja asumissosiaalinen työ. Tämän jälkeen rakennan asumis- ja desistanssipolkuja, jonka varrella pysähdyspaikkoina ovat vankila, vapauteen valmennus -palvelu ja tuettu asuminen.

Tutkimusympäristö ja tutkimusaineisto

Teksti perustuu tutkimukseeni *Asumissosiaalinen työ: käsite ja sen soveltaminen vankilakontekstissa ja tuetun asumisen hankkeessa*. Tutkimukseni on lähestymistavaltaan sekä fenomenologinen, kokemusten tulkintaan kohdentuva että asumissosiaalisen työn ammattikäytäntöjen kehittämiseen suuntautuva hanke. Tutkimusympäristönä on kolmannen sektorin järjestön vastuulla oleva vapauteen valmennus -palvelu ja tuetun asumisen hanke. Kiinnostukseni kohteena on vapautuvien vankien lähtökohdista toteutuva Asunto ensin -periaatetta soveltava asumissosiaalinen työ ja sen suhde desistanssiin eli rikollisuudesta irrottautumiseen.

Tutkimukseni empiirinen aineisto on kerätty vuoden 2013 aikana, ja se koostuu vankien ja vankilasta vapautuneiden narratiivisista yksilöhaastatteluista ja niitä täydentävistä työntekijöiden ryhmä- ja yksilöhaastatteluista. Tutkimusympäristöksi valitussa vapauteen valmennus -palvelussa ja tuetun asumisen hankkeessa lähes kaikki asiakkaat olivat joko nuoria tai keski-ikäisiä miehiä, joiden vankilakertaisuus vaihteli ensiker-talaisesta kaksitoista kertaa vankilaan palanneeseen. Vapauteen valmen-nus -palvelun asiakkaat olivat suorittamassa vankeusrangaistuksen lop-puvaihetta ja he asuivat järjestön tiloissa, joko yhden hengen huoneissa tai yksioissa. Tuetun asumisen hankkeen asiakkailla vankeustuomio oli jo suoritettuna, ja he asuivat joko järjestön omistamissa tai yksityissekto-rin vuokra-asunnoissa eri puolilla kaupunkia. Olen merkinnyt aineisto-otteisiin työntekijät kirjaimella T, mikäli on tulkinnanvaraista, onko ker-tojana työntekijä vai asukas.

Tutkimukseen osallistui yhdeksän työntekijää ja 14 rikostaustaista henkilöä, jotka yhtä lukuun ottamatta olivat joko vankeja tai vankilasta vapautuneita miehiä. Jatkossa kutsun heitä asukkaiksi. Perustelen termin valintaa sillä, että luku keskittyy asumispolkuihin, jotka kiinnittyvät desistanssiin. Asukashaastatteluihin perustuva aineisto sijoittuu nykyhet-keen, tulevaisuuden näkymiin ja nykyistä tilannetta edeltäviin vaiheisiin asteittaisen vapauttamisen polulla. Jotkut haastateltavista kertoivat laa-jemmin menneisyydestään, esimerkiksi aiemmista ihmissuhteista, asun-noista ja lapsuuden perheestä. Työntekijähaastatteluissa keskityimme asiakastyön prosessien kuvaukseen ja työn sisällölliseen analyysiin joko tuetun asumisen hankkeessa tai vapauteen valmennuksessa.

Käsittekartta: desistanssi asumispolun sisään rakentuneena

Rikosseuraamusalan kuntouttavan toiminnan ensisijainen tavoite on desistanssi eli rikollisuudesta irrottautuminen. Desistanssia kuvataan joko prosessina tai lopputilana, matkana tai päämääränä. Desistanssin voi nähdä prosessina, jonka aikana sosiaaliset ja psykologiset tekijät vaihtelevasti ja vuorovaikutuksessa toisiinsa edesauttavat tai vaikeuttavat etene-mistä. Prosessin etenemiselle ovat kriittisiä ne merkitykset, joita rikolli-suudesta irrottautumista yrittävä antaa elämänsä tapahtumille. (Kazemian

2007, 7–11, 70.) Tärkeää on myös merkittävien tai ainakin yhden merkittävän toisen luottamus onnistumisen mahdollisuuteen. Toivo siitä, että vankila, rikollisuus ja asunnottomuus voivat oikeasti jäädä taakse, on välttämätön ehto sille, että useamman kerran vankilaan joutunut henkilö jaksaa sitoutua pitkäjänteisesti desistanssiprosessiin. (Järvinen 2007, 68–70; Le Bell ym. 2008, 131–140; Järvinen 2015, 227–232).

Desistanssikirjallisuudesta löytyy suuri määrä tekijöitä, joiden katsotaan olevan yhteydessä aktiivisesta rikosten tekemisestä luopumiseen. Yleensä nämä tekijät liittyvät jonkin henkilökohtaisesti merkityksellisen toiveen toteutumiseen. Työ, elämäkumppani tai perhe mainitaan yleisimmin asiana, jota rikoksentehtäjä arvostaa ja joka saa hänet arvioimaan uudelleen omaa elämäänsä ja itseään. Omien arvojen mukaiset tavoitteet vaikuttavat suuresti siihen, missä määrin desistanssia tukeviin toimintoihin sitoudutaan. (Farrall 2002, 7–11; Porporino 2010, 62–71.)

Pääsääntöisesti desistanssi ei ole lineaarisesti etenevä ura kohti rikoksetonta ja päihteetöntä elämää, vaan se on päinvastoin edestakaista liikettä sisältävä polku rikollisuuteen ja siitä irrottautumiseen (Healy 2010, 101). Myös pitkäaikaisasunnottomuudesta irrottautuminen voi olla monien vuosien mittainen prosessi, jonka aikana asunnottomuus ja tilapäiset asumisjaksot vaihtelevat. Kerran kariuduttuaan asuminen ei ole päässyt vakiintumaan, ja sosiaaliset ongelmat ovat kasautuneet ja syventyneet. Kokemusta omasta kodista ei ole ehkä lainkaan, jos sijoitukset ja laitospäivät ovat alkaneet jo varhaislapsuudessa (Granfelt 2005, 139–141; ks. myös Nousiainen tässä teoksessa).

Asumissosiaalisen työn tehtävänä on ennalta ehkäistä asunnottomuutta ja sen toistumista tukemalla asukkaiden toipumista psykososiaalisista vaikeuksista ja auttamalla heitä erilaisissa asumiseen liittyvissä kysymyksissä. Asumissosiaalinen työ toteutuu usein ammattilaisten ja asukkaiden välisenä yksilö-, ryhmä- tai yhteisötason vuorovaikutustyönä, mutta se voi olla myös rakenteellista asumisen tai palvelujärjestelmän epäkohtiin kohdentuvaa moniammatillista verkostotyötä. Asumissosiaalista työtä voi luonnehtia relationaaliseksi, koska se tapahtuu suhteissa, joko suhteissa asiakkaaseen tai hänelle tavalla tai toisella merkityksellisiin toimijoihin. (Granfelt 2013b, 209 ja 2014, 255.) Haastatteluaiineistossa asumissosiaalinen työ sijoittuu sekä asumista että desistanssia tukevana ammatillisena toimintana vankeudesta omaan asuntoon etenevään ajalliseen ja vuorovaikutussuhteissa rakentuvaan jatkumoon.

Asuminen – se, missä ja millä tavoin itse kukin asuu – on sekä elämäntapavalinta että perustavanlaatuisesti elämäntapaan vaikuttava valinta. Sosiaalinen syrjäytyminen ja siihen liittyvä segregatio näkyvät asumisessa paitsi asunnottomuutena ja asumisen vähäisinä vaihtoehtoina myös asuinalueitten eriarvoistumisena (Clapham 2005, 171–172; Rasin kangas 2013). Suomessa ja kansainvälisesti laajaa kiinnostusta herättäneen Asunto ensin -periaatteen lähtökohdissa korostetaan paitsi asunnottomien oikeutta asuntoon myös alueellisen segregatian torjumisen ja sosiaalisen integraation edistämisen merkitystä. Asunnottomuudesta omaan asuntoon siirtyvät eivät tämän periaatteen mukaan sijoitu samoille, sosiaalisten ongelmien kuormittamille alueille, samoihin taloihin, vaan eri kaupunginosiin, kaupungin, järjestöjen ja yksityissektorin vuokralaisiksi. (Tsemberis 2010, 55–56; Benjaminsen 2013, 3–4; Busch-Geertsema 2013.)

Hajasijoitettu asuminen on Asunto ensin -periaatteen mukaan ensisijainen vaihtoehto nimenomaan sosiaalisen integraation näkökulmasta: pitkäaikaisasunnottomilla tulee olla oikeus osallistua asuinalueen ja ylipäänsä yhteiskunnan toimintoihin yhtenä muiden joukossa. Kuitenkaan toistaiseksi ei ole käytettävissä tutkimustietoa siitä, kuinka haja-asuttaminen ja kodin saaminen edesauttavat sosiaalista integraatiota. Myös haja-asuttamisesta voi seurata paitsi yksinäisyyttä ja leimautumista myös sosiaalisten ongelmien alueellista kasautumista ja segregatiota. Tästä on kokemuksia esimerkiksi Ruotsissa ja Iso-Britanniassa. (Pleace ym. 2015, 36–42, 64.)

Tutkijoiden ja ammattilaisten keskuudessa on viime aikoina virinnyt keskustelua siitä, mitä sosiaalinen integraatio voi realistisesti tarkoittaa, etenkin silloin kuin puhutaan vuosia, jopa vuosikymmeniä yhteiskunnan marginaalissa eläneistä asunnottomista (Pleace ym. 2015, 63–65). Näitä henkilöitä löytyy yhä uudelleen vankilaan ja asunnottomuuteen palanneiden, enimmäkseen miesten, mutta myös naisten joukosta. Niin asunnottomuuden vähentäminen kuin desistanssin ja sosiaalisen integraation edistäminen ovat suuressa määrin sidoksissa eri yhteiskuntapolitiikan alueisiin sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen joustavaan saatavuuteen ja toimivuuteen.

Asunnottomuus voi olla yksittäinen episodi, useita episodeja elämäntapakulussa tai elämäntapaa hallitseva vuosien tai jopa vuosikymmenien mittainen jakso, ja ihmisten kokemukset asunnottomuudesta poikkeavat

toisistaan huomattavasti (Clapham 2005, 201–207). Samalla tavoin vankeus voi olla yksi muusta elämänkulusta täysin poikkeava jakso, ajoittain toistuva tai elämää hallitseva ajallinen kokonaisuus. Ehdoton vankeusrangaistus etenkin suljetussa laitoksessa vaikuttaa kokonaisvaltaisesti tuomitun ihmisen ja hänen läheistensä elämään. Vankila on äärimmäisen segregaatiorakenteen paikka, jonne joutuminen rajaa desistanssia tukevia valintoja myös vankeusajan jälkeen.

Polun alku: vankila

Sitten noi perhekodit, nekin on semmosii mitä mä en ees haluais muistaa. Ja ku sekin perhekoti missä mä olin viimesen viis vuotta ni kaikista pahimmat lapset lyyään samaan paikkaan ja, kyllä siellä mä opin ihan samat hommat ku vankilassa opetetaan.... Sen mä ny ainakin aattelen että mun ikäset, jotka on saman, melkein saman polun kulkenu ni kyllä niillä on henki jo pois, tai sitten ne on istumassa elinkautista tai kymmentä vuotta. Esimerkiks siinä perhekodissa missä mä olin viimesen viis vuotta, kaikki on vankilassa, ihan kaikki. Ja pitkiä vankeustuomioita, että on tappoo ja just huumausainerikoksista monia vuosia.

Suljetussa laitoksessa rangaistusta suorittavista läheskään kaikki eivät ole vaarallisiksi luokiteltuja tai rikollisjärjestöihin kuuluvia. Muurivankiloista löytyy psyykkisesti sairaita päihdeiden sekakäyttäjiä, jotka Kimmo Hypén (2004, 54–56) on määritellyt kuuluviksi suomalaisen aikuisväestön köyhimpään ja syrjäytyneimpään väestönosaan. Elämänkulku on usein jo ala-asteella ohjautunut 'erityisten polulle', kun lapsi on yrittänyt sopeutua koulun rytmiin ja suoriutua tehtävistä, mutta ei ole onnistunut ja on siirtynyt yläasteella häiriköpolulle (Äärelä 2012, 112–160). Eksyksissä itseltäänkin nuori on varttunut kavereitten nurkissa, katkaisuhoidoissa, rappukäytävissä, kaduilla harhailevaksi nuoreksi aikuiseksi, joka rahoittaa päihdekäyttöönsä rikoksilla. Vankilakierteen taustalta voi löytyä elämänkulun aikana kasautuneita vaikeita kokemuksia, joihin ei ole ollut tarjolla oikeanlaisia palveluita (Haaraoja & Putkonen 2014, 187) ja jotka ovat ratkaisevalla tavalla vaikuttaneet yksilön itsetuntoon ja käsitykseen omista mahdollisuuksistaan yhteiskunnassa.

Laitoksissa ja sosiaalisten ongelmien kuormittamissa kodeissa eläneet nuoret lähtevät paitsi tavallista heikommin varustettuina, usein myös tavallista nuorempina itsenäiseen elämään. Heille ei ole tarjolla sitä tukea, jota moni ikätoveri nauttii vanhempiensa taholta. Lapsuudenkodista työntävät tekijät, kuten vanhempien psykososiaaliset vaikeudet, ennustavat ongelmallista asumisuraa, myös asunnottomuutta. Nuoren kaoottinen asumispolku voi olla täysin suunnittelematon ja suuntaa vailla, sisältäen lukuisia muuttoja ja asunnottomuusvaiheita. (Clapham 2005, 193–201; Lehtonen & Seppälä 2013, 84–86.)

Muurivankila on yhteiskunnan ehkä kaikkein matalimman kynnyksen paikka, joka ei valikoi asiakkaitaan. Ainoastaan psykoottistasoisesti sairas ihminen ei kelpaa vankilaan, mutta vankisairaalaan hänelläkin on mahdollisuus päästä. Suljetussa laitoksessa itsemääräämisoikeus ja mahdollisuus valintoihin ovat äärimmäisen rajalliset. Muurien sisällä on vaikea opiskella oikeita valintoja, sellaisia, jotka minimissään eivät johda uusintarikollisuuteen ja parhaimmillaan avaavat oven omaan asuntoon, josta muodostuu pysyvä koti. Suljettu laitos eli 'kivitalo' ei kuitenkaan ole vain yksi paikka, vaan toiminnoiltaan ja rajoituksiltaan erilaisista osastoista koostuva organisaatio. Asumispolun etenemisen näkökulmasta kuntouttavat osastot tarjoavat poikkeuksellisen hyvät lähtökohdat desistanssin kannalta oikeisiin valintoihin ja asteittain laajenevaan vaihtoehtojen valikoimaan eri elämän alueilla.

V: Mä olin siel päihteettömällä ja, siellähän sitte koko aika jutellaan ryhmissä, just näitten sosiaalityöntekijöitten ja rikosseuraamusesimiesten ja ohjaajien kans näistä asioista.

K: Oliko sulla siellä joku semmonen työntekijä johon sul oli luottamus?

V: Joo. Tavallaan näihin kaikkiin oikeestaan ketä siellä kuulu siihen työryhmään.

Mut sitten, kuitenkin tulee niitäkin että, vaikka se oli hirvee paikka että siellä oli sitä ja tätä huonoo mut kyllä siellä oli meidänki osastolla oli yks hyvä pamppu siin, se oli kyl ihan mukava tyyppi. Ja niin ku sillain et, monet nosta esiin sieltä kuitenkin jotain hyviä ihmiskontakteja nimenomaan, et joku työntekijä, joku vartija tai joku ohjaaja tai joku päihdetyöntekijä tai joku tämmönen saattaa nousta... (T)

Paikka rajaa kuntouttavan toiminnan toteuttamisen vaihtoehtoja, mutta ei tee riittävään luottamukseen perustuvaa psykososiaalista vuorovaikutustyötä mahdolliseksi edes korkean turvallisuustason suljetussa laitoksessa. Kuntouttaville osastoille ei kaikilla vangeilla ole mahdollisuutta päästä, eivätkä kaikki niille halua tai tarvitse niillä tarjolla olevia toimintoja (Tourunen & Perälä 2004, 46–47; Ruckenstein & Teppo 2005, 94). Virheitten tekeminen, kuten päihteiden käyttö tai niiden välittäminen, poistumisluparikkomukset tai väkivaltainen käytös, voivat sulkea ovet niin kuntouttaville osastoille kuin avovankilaan heiltä, joiden polku vankilaan ja sieltä ulos on täynnä hoitamattomia ongelmia ja joiden elämänhistoriassa asunnottomuusjaksot vuorottelevat vankeusrangaistusten suorittamisen kanssa (Howerton ym. 2009, 440–459).

Päihdekuntoutuksella on perinteisesti ollut hyvin vahva asema vankiloitten kuntouttavassa toiminnassa, mutta erityisesti viime vuosina toimintaa on laajennettu suunnitelmallista vapauttamista tukeväksi kokonaisuudeksi, joka kohdentuu koko sosiaaliseen tilanteeseen, myös asumispolkuun. Rikosseuraamusalan kuntoutus perustuu suurelta osin kognitiiviseen psykologiaan pohjautuville toimintaohjelmille, joilla pyritään vaikuttamaan vankien ajatteluun ja rikosmyönteisiin asenteisiin sekä niistä seuraaviin valintoihin. Esimerkiksi seksuaalirikoksiin syyllistyneille kehitetyn ohjelman taustateorianä on positiiviseen psykologiaan perustuva, voimavaroja, tavoitteita ja toiveikkautta korostava *Good Lives Model* -teoria. Teorian kantava ajatus on se, että kaikkia ihmisiä yhdistää toive subjektiivisesti mielekkääksi koetusta elämästä. Vankilaan päätyneet ovat kuitenkin valinneet väärin keinoja tavoitellessaan itselle merkityksellistä elämää (Purvis & Willis 2011, 4–28).

Desistanssitutkimusta lähellä olevassa *Good Lives Model* -teoriassa keskeistä on tavoitteiden konkretisointi ja uusien, toisten ihmisten oikeuksia kunnioittavien keinojen löytäminen merkitykselliseksi koetun elämän saavuttamiseksi (Ward & Fortune 2013, 29–46). Asunto ensin -periaatteen mukaisesti pysyvä asunto on perusedellytys toipumiselle ja sen myötä aiempaa paremmille mahdollisuuksille toteuttaa omien toiveiden mukaista rikoksetonta elämää. Asunnottomina vapautuvat vangit ovat pääsääntöisesti köyhiä, perusturvan varassa eläviä ihmisiä, joista useimmilla on taakkanaan isot velat ja korvausvaatimukset. Taito luopua ja tyytyä tekemään köyhän kansalaisen valintoja on ehdottoman tärkeä

resurssi desistanssi- ja asumispolulla etenemisessä. Pitkäjänteinen desistanssipolulla tarpominen ja velkajärjestelyyn pääseminen voivat pitkällä tähtäimellä vapauttaa pysyvästä köyhyydestä, kohti monipuolisempia valinnan mahdollisuuksia mielekkään elämän tavoittelussa.

Ja sit siel [avovankilassa] oli se hyvä puoli et perjantaisin päästiin käymään kauppas itte hakeen nää viikon ruokaostokset... Ja sit kun mä oon niin saatanan nuuka viel niin kiva laskee et mitä. Totta kai se on siviilissäki pakko laskee et mihin rahat riittää ja mihin ei ja mul riitti se ihan loistavasti.

Vangin ajattelussa, asenteissa ja ongelmanratkaisutaidoissa tapahtuvan muutoksen toivotaan edesauttavan esimerkiksi päihteiden käytöstä tai väkivaltaisesta käytöksestä irrottautumista. Psykodynaamisesta näkökulmasta katsottuna käsittelemättömät vakavat traumat voivat muodostua ylitsepääsemättömäksi esteeksi valita toisin, siinäkin tapauksessa, että sosiaaliset olosuhteet tarjoavat aidosti tukea ja mahdollisuuksia (Holopainen 2003, 219–225). Ahdistuksen ja masennuksen tai rikoksen aiheuttaman traumatisoitumisen työstäminen voi olla edellytys myös asumisen onnistumiselle, vaikka kaikki niin sanotut arjen hallintataidot olisivat kunnossa. Syvälle meneviin yksilöpsykologisiin syihin ei vankeusaikana voida vaikuttaa kuin aivan poikkeustapauksissa. Sekin on hyvä tulos, jos vapautumisen jälkeen voi valita vähemmän haitallisen riippuvuuden päihdekäytön sijaan tai jos hyvä harrastus saa ylenpalttiset mitasuhteet.

.... Mä harrastan huippu-urheilijan ruokavalioo ja urheilen. Mä käyn treenaa kaks kertaa päivässä. [naurahtaa] Mä hoidan laskuni ajallaan, mä elän ihan tavallista elämää tänä päivänä. Ja tuun eläinki niin kauan ku mä pysyn vaan raittiina. Se on se mun juttu, se raittiina pysyminen.

Osalle vangeista rikostapahtuma on yksi ainoa, täysin muusta elämänkulusta poikkeava 'musta hetki'. Heillä on paljon kiinnikkeitä yhteiskuntaan, niin sanottu normaalielämä on tuttua ja omaksi koettua. Vankeus ja siihen liittyvä elämän rikkoutuminen paikantuu käännetapahtumaan, joka muuttaa elämänkulun pysyvästi ja sulkee valinnan mahdollisuuksia. Vasta vapautumisen jälkeen on mahdollista arvioida

rikoksen vaikutuksia pitkällä tähtäimellä. Rikos voi rajata ja vaikeuttaa työllistymistä ja herättää torjuntaa kanssaihmisissä. Rikoksenteekijä joutuu tekemään valintaa sen suhteen, onko parempi vaihtoehto salata menneisyyden tapahtumat vai tuoda ne avoimesti julki.

Ne (rikokset) seuraavat minua aina. Tultava niiden kanssa toimeen.

Polun toinen vaihe: asteittainen vapauttaminen

Ne [vankilan työntekijät] kysy että haluaisinko mä, että nyt on alkamassa tämmönen uus systeemi, tämmönen vapautuvien vankien yksikkö, et se on semmonen portaittainen vapautuminen, että haluaisinko mä lähtee siihen, että mä olisin sopiva ehdokas. Ja, sitte mä ajattelin tosiaan että no totta kai, miksen mä lähtis...

Polun toisessa vaiheessa paikkana on yksi asteittaisen vapauttamisen vaihe, vapautteen valmennus -palvelu, jonka valintahaastatteluun vankilat valitsevat ehdokkaat. Vankilanjohtaja tekee lopullisen päätöksen palveluun valittavista. Vapautteen valmennus -palvelussa keskitytään sananmukaisesti vapautumisen valmisteluun, mikä tarkoittaa toimeentulon ja asumisen järjestämistä, ohjausta itsehoitoryhmiin tai psykososiaalisiin palveluihin, työhön ja koulutukseen liittyvien mahdollisuuksien selvittelyä sekä asiakkaan niin halutessa myös lähisuhteisiin, rikokseen tai muihin henkilökohtaisiin asioihin kohdistuvia keskusteluja. Vapautteen valmennus -palvelu sopii esimerkiksi päihderiippuvuuden ja sosiaalisten pelkojen kanssa kamppailevalle, työttömänä ja asunnottomana vapautuvalle desistanssipolun kulkijalle. Päihderiippuvuuden kuormittamien vuosien jälkeen jokainen päihtetön päivä, viikko ja kuukausi vahvistaa kokemusta omasta pystyvyydestä ja itselle sopivan tuen merkityksellisyydestä.

Tämmöset mielenterveyden ongelmat niin ne ei oo sinänsä mitenkään pois-sulkeva tekijä. Se että tietysti jos on joku semmonen paranoidi-skitsofrenia ni se nyt tietysti voi olla vähän harkinnassa että, onko semmosen miehen paikka vankilassa ylipäänsä... Mut semmoset jotka liittyy johonki vaikka,

just masennukseen niin ne me ollaan kyllä koettu se että, semmosen miehen paikka nimenomaan on täällä [vapauteen valmennus –palvelussa] eikä siellä vankilassa. (T)

Järjestelmäkeskeisissä toimintakäytännöissä asiakas ei voi valita vapaasti palvelumuotoaan. Kriteerit, joiden perusteella palvelut tarjotaan erilaisille asiakkaille, tulevat ratkaiseviksi. (Rajavaara 2014, 155.) Kaikkia ei ehdoteta asteittaisen vapauttamisen tarjoamiin vaihtoehtoihin. Joku on liian sairas, toinen liian akuutisti päihdeongelmainen, kolmas ei sopeudu yhteisöön, neljäs liian hyvin pärjäävä, viides kiinni rikollisuudessa. Valintojen toteutumiseen vaikuttavat myös vangin omat resurssit, rohkeus ajaa omaa asiaansa ja toimia oman valintansa toteutumisen eteen. On helpompi valita, jos itsellä on vahva tietoisuus siitä, mitä haluaa, mihin haluaa elämäänsä suunnata, mitä merkityksiä asettaa eri valinnoille, ja jos osaa käyttää tarjolla olevia palveluja.

Mulle sanoi rikosseuraamusiesimies, että se [vapauteen valmennus –palvelu] on enemmän semmosten miesten paikka, joilla ei ole elämänhallinta kunnossa ja tällä lailla, että ei sinne taida päästä kyllä näin. Se torpattiin vähän sillai... Sit mä aloin siellä, X-vankilassa rummuttaa sitä että, olisiko mahdollista... Mä olin hirveen aktiivinen. Sillai et mul ei vaihtoehto ollukaan. Mähän olin päättäny et mä tänne tuun ja sill selvä... Itestähän se on kiinni ei sua tulla, neuvomaan ja, paljo ehdottelee jos et sä ite oo aktiivinen et sä voit maata siellä päivästä toiseen siellä, sängynpohjalla ja tolleen mut jos et sä ite, oo yhtään kiinnostunu ja, aktiivinen niin kyllä ne, jää hyödyntämättä sitten aika pitkälti. En mä tässä ois, jos en mä ois itte niitä alkanu kaikkii hoitelemaan.

Vapauteen valmennus -palvelussa päihteettömyys on ehdoton valinta. Jos päihteistä erossa pysyminen on ylivoimaista, paluu vankilaan on välittömästi edessä. Riippuvuuden pakottavuus ja mielen terveyden ongelmat voivat muodostua esteeksi heille, joilla elämänhallinta ei ole kunnossa, vaan päinvastoin toisiinsa kietoutuneiden psykososiaalisten ja taloudellisten ongelmien vyyhti on hallinnut elämää, ehkä koko elämäkulkua lapsuudesta asti. Rikosseuraamusalan järjestöillä on paine osoittaa työnsä vaikuttavuus, taloudellinen kannattavuus, tulokset

numeroina ja euroina. Tämä on omiaan vähentämään valmiutta antaa mahdollisuus heille, joiden epäonnistumisen riski arvioidaan liian suureksi. Vankeusaikana kuntoutukseen osallistuneet tai muihin toimintoihin kiinnittyneet, rikollisuudesta irrottautumiseen pyrkivät vangit, valikoituvat todennäköisimmin 'sopiviksi ehdokkaiksi'. Vanki voi myös itse valita pois asteittaisen vapauttamisen polun. Siviilinomaisissa olosuhteissa mutta samalla monien rajoitusten alla eläminen voi tuntua, etenkin aluksi, lähes ylitsepääsemättömän vaativalta.

...hän oli aivan pulassa alkuun sen kanssa että kun täällä on liian vähän ohjattua tekemistä... Mut sitte nyt jälkeinpäin on sitte sanonu että se oli tosi hyvä koska se oli sit oikeesti sitä siviilinkaltasta siinä mielessä et nyt mun täytyyki itte ruveta rakentamaan et mulle ei kukaan sano että sä meet tänään kahdesta kolmeen punttisalille vaan se että mä itte sit mietin et mis kohtaa mä meen ja mitä muuta mä teen.

Asteittainen vapauttaminen voidaan nähdä paitsi uusintarikollisuutta myös asunnottomuutta ennalta ehkäiseväksi toiminnaksi, jonka avulla vaikutetaan niihin asioihin, jotka ovat aiemmin johtaneet asunnon menettämiseen ja asunnottomuuden pitkittymiseen. Vapauttamispolun eri vaiheissa täytyy osata tehdä oikeita valintoja. Polulla etenijän on ymmärrettävä, mihin kulloisellakin toiminnalla pyritään, miten palveluja voi omassa elämässä hyödyntää ja mitä asioita on valittava pois, ellei halua palata takaisin muurivankilaan. Valitseminen saattaa tuntua lähestulkoon mahdottomalta tehtävältä sen jälkeen, kun on kuukausien, jopa vuosien ajan tottunut toimimaan ulkopuolelta tulevien määräysten mukaan ja muun ajan harhaillut päihteiden, rikosten ja horjuvan mielenterveyden sumentamassa pöheikössä, vailla polun häivää. Sillä, miten tulee kohdatuksi polun kriittisissä vaiheissa, on suuri merkitys tarjolla olevaan vaihtoehtoon sitoutumiselle. Valintoja on hankala tehdä, jos ei ole yhteyttä itsen, omaan ajatteluun ja omiin tunteisiin. Päihteetön elämä ympäristössä, josta voi lähteä hankkimaan päihteitä milloin tahansa, voi tuntua liian vaativalta vaihtoehdolta.

Mietis ny ku joku tulee suljetust talost tähän [vapauteen valmennus –palveluun] näin niin se on aika iso harppaus. Ja sillon täytyy itte miettiä päässä et, mikä systeemin nimi on. Et jos ei sitä ymmärrä mikä tää systeemin nimi

on niin sehän on selvä juttu et alkaa sit kaikki kamankäyttö tai saatana kaikki muu paska mikä tos ny sit onkin. Mut ku mää oikeesti oivalsin että tää on mun tilaisuuteni. Se ko se alkuhan olikin sillain ettei oikein tajunnu et mitä helvettii? Et mikä tän systeemin nimi nyt on?... En mää tiä, sen vaan vaistoo et nuo halua oikeesti auttaa. Et ja sit ku ne on niin semmosii, vähän myötätuntosiiikin että jos joku asia ny ei natsaakaan niin ne on sit niin pahoillaan siit kun ne ei sit ehkä pystyny auttaan tarpeeks. Se on niin outo asia mitä mä oon nyt vankielämästä 15 vuoden aikana...

Desistanssi eli rikollisuudesta irrottautuminen on vuorovaikutuksellinen, sosiaalisissa suhteissa toteutuva prosessi, jossa on tavoitteena löytää oma toimijuus, joka konkretisoituu kykynä tehdä aiemmasta poikkeavia valintoja ja hallita elämää aiempaa paremmin. Työntekijän tehtävä voi olla myös asiakkaan itsetuntemuksen vahvistaminen esimerkiksi yhteisen dialogin avulla, jossa kumpikaan ei ole asiantuntija vaan erilaisten vaihtoehtojen etsijä. (Healy 2010, 117–121; myös Järvinen 2015, 144–226.)

Se on mun mielestä semmonen yks meidän ehkä tärkeä tehtävä semmosten henkilöiden kanssa, joilla on pitkä päihteidenkäyttöhistoria eikä välttämättä tarvi olla ees niin pitkäkään tai se että se olis kokoaikaista mutta se tavallaan että me voidaan tässä auttaa ja tukee siinä havainnoimaan, arvioimaan sitä omaa tuen tarvetta. Pyritään sellaista palautetta antamaan, mikä liittyy sinuun ihmisenä. Ei aina liity tekemiseen tai suorittamiseen...

Moni vapautumassa oleva tai juuri vapautunut on ehdoton suhtautumisessaan paitsi omaan, myös ympärillä olevien ihmisten päihteettömyyteen. Desistanssia yrittävällä täytyy olla oikeus valita tila, jossa päihteet eivät ole läsnä edes puheissa ja jossa ristiriitaisia tunteita ei ruokita. Omaa horjuvaa, suurin ponnistuksin aikaan saatua valintaa, jota on usein yritetty tehdä jo lukuisia kertoja aiemminkin, on oikeus suojella. Retkahdukset ja niiden seurauksena, etenkin huumeiden käyttäjillä, myös rikokset ovat erittäin todennäköisiä ja ne voidaan nähdä toipumisprosessin lähes välttämättöminä vaiheina. Desistanssi ei yleensä tapahdu kerralla, vaan se konkretisoituu rikollisuuden tiheyden, vakavuuden ja monipuolisuuden asteittaisena vähenemisenä. Yhdellä yrittämisellä

onnistunut totaalinen irrottautuminen on äärimmäisen epätodennäköistä varsinkin niillä henkilöillä, jotka ovat eläneet rikoskierteessä varhaisnuoruudesta lähtien. (Kyngäs 2000, 168–169; Kivivuori & Lindborg 2009, 131–139; Healy 2010, 5–35.)

Silloin ku mä oon päihteettömänä ni, mä en tosiaan tee mitään rikoksia-kaan ja, kun emmä muutenkaan oo mitenkään sillain niin sekopää, että mä oon ihan tavallinen ihminen sillon ku mä oon selvin päin. Eli mä hoidan asiani ihan tavallisesti ja kaikkee... Ja sitte siinä loppuvaiheessa jo mä rupesin itte järjestää asuntoo itelleni, ku siinäki [vapauteen valmennus –palvelussa] oli vähän semmosta porukkaa osa jotka halus vetää kamaa ja kaikkee, ne oli siellä sitte vähän sekasin ja kaikkee ni, se rupes ahdistaa kans ku, koska mä itte olin tosiaan niin vahvoilla että mä ajattelin että ei hemmetti miks mä edes kärsin tääl, mul on kaikki asiat hyvin ja tolee, tommosten tyyppien kans.

Raittiina pysyminen määrittyy valintana, jonka jälkeen kaikki valinnat tukevat niin sanottua tavallista elämää – asumisesta vastuunottoa, terveydestä huolehtimista ja raha-asioitten hoitamista. *Tavalliset ihmiset* eivät tarvitse tukea asumiseensa ja valintana on samastuminen tukea tarvitsemattomiin tavallisiin. Kertoja haluaa tehdä eroa heihin, joita ei itsekään valitsisi asukkaiksi. Päihteet ovat avain, joka avaa ja sulkee valinnan mahdollisuuksia niin asumisessa kuin muillakin elämänalueilla. Toisaalta asunnottomuus työntää yhä kauemmas ulkopuolisuuteen, jossa rikosten, päihteiden ja sairauksien kierteelle ei löydy vaihtoehtoa. Huoli asunnon järjestymisestä kuluttaa sekä vapautumassa olevien vankien että heidän parissaan työskentelevien ammattilaisten aikaa ja voimia.

Sitten kun se varmistuu se katto pään päälle jossakin muodossa niin varmaan ainakin semmonen 30–40 prosenttia siitä energiasta vapautuu käyttöön sitten tähän muuhun. Mutta että se on se mikä painaa ja huolettaa eniten. (T)

Se on semmonen mikä kyllä oikeastaan on se suurin stressaava tekijä työntekijälle tässä, se asunnon saaminen. Muut, oli se sitten vaikka kuntouttava työtoiminta, työpajapaikka, koulupaikka, ne on taas semmosia jotka tulee sit

ajallaan jos semmosta haluaa esimerkiksi, mut se asunto on semmonen mikä kyllä aiheuttaa sitä päänvaivaa.

Polun kolmas vaihe: tuetusti omaan asuntoon

Pystytäänkö asumissosiaalisen työn avulla ja millaisin panostuksin turvaamaan asuminen ja sen myötä muidenkin mahdollisuuksien vähittäinen avautuminen myös heille, jotka vapautuvat sairaina, päihde-riippuvaisina, velkaantuneina ja väkivaltaisina, lapsesta asti laitoksissa kierrelleinä? Päihdekäytön ja varsinkin laittomien huumeiden käytön ja siihen usein liittyvän rikollisuuden salliminen tekee Asunto ensin -periaatteen mukaisesta asumissosiaalisesta työstä eettistä harkintaa vaativaa, ristiriitojen keskellä tehtävää ammatillista toimintaa. Toisaalta asumisen porrasmalli on osoittautunut liian vaativaksi monelle desistanssia yrittävälle: retkahdukset pudottavat tuetusta asumisesta asunnottomuuteen ja asunnottomuudesta rikoskierteen kautta takaisin vankilaan (Granfelt 2003, 75–77 ja 2005, 15–157).

Haja-asuttamisen periaatteella toimivat tuetun asumisen hankkeet ottavat mieluiten asukkaikseen asteittaisen vapauttamisen kautta tulevia vapautuvia vankeja. Heillä on esitettävänä näyttöä pyrkimyksestä desistanssiin ja päihdekäytön ainakin jonkinasteisesta hallinnasta. Jos asteittaisen vapauttamisen asettamiin ehtoihin sitoutuminen on mahdollista, voi asumisen ja kuntoutumisen polku rakentua suljetusta laitoksesta tukiasuntoon ja siitä edelleen kaupungin vuokra-asuntoon myös lukuisia kertoja vankilaan palanneelle, huumetaustaiselle asunnottomana vapautumassa olevalle vangille. Asunto ensin -periaatteen mukaisesti tutkimusympäristönä oleva järjestö on tarjonnut tuetun asumisen mahdollisuuden myös suoraan suljetusta laitoksesta, raskaan rikostaustan ja psykososiaalisen kuorman kanssa vapautuvalle. Kolmannen sektorin järjestöissä asuminen on usein poluttuvaa siten, että tavoitteena on onnistuneen tuetun asumisen jakson jälkeen pysyvä asunto julkissektorin vuokranantajalla. Työntekijät joutuvat todistelemaan asumisen onnistuneisuutta ja myös perustelemaan palvelun jatkamista, mikäli asukas tarvitsee suunniteltua pitempikestoista tukea. Asunto ensin -periaatteen vastaisesti tukipalvelut ostetaan järjestöiltä useimmiten määräaikaaisina

eikä asukkaan tarvitsevuuden näkökulmasta. Tukipalvelujen riittävän pitkäkestoinen ja joustava saatavilla olo on ensiarvoisen tärkeää silloin, kun asumis- ja desistanssipolulla eteneminen ei ole vain eteenpäin harppomista, vaan epävarmaa suunnan tarkistelua ja ajoittaista eksymistä.

Tutkimusympäristönä ollut tuetun asumisen hanke vuokraa asuntoja yksityisiltä asuntomarkkinoilta ja tarjoaa niitä vapautuville vangeille välivuokrauksen periaatteella. Järjestö on vastuussa vuokranantajalle ja taloyhtiölle mahdollisista häiriöistä tai vahingoista. Asumisen onnistuminen tai epäonnistuminen vaikuttaa suurella todennäköisyydellä vuokranantajien halukkuuteen valita jatkossa kyseisen järjestön asiakkaita tai muita rikostaustaisia vuokralaisikseen. Rikosseuraamusasiakkaille asumispalveluita tarjoavat järjestöt ovat sitoutuneet toiminnassaan desistanssin eli rikollisuudesta irrottautumisen tukemiseen. Se on niiden perustehtävä, jota vahvistamaan asumissosiaalinen työ ja asumispalvelut asettuvat. Tätä taustaa vasten on ristiriitaista, mutta Asunto ensin -periaatteen mukaista, asuttaa laittomia päihteitä käyttäviä ihmisiä, vaikka he eivät naapureita häiritsisikään.

...kyl mä olen sitä mieltä että, asiakkaiks pitää valita sen kaltaisi ihmisiä, ketkä on valmiita sit kumminkin tarttumaan myös siihen hoitoonohjauksen mahdollisuuteen. Kyl mun mielest se saa olla reunaehtona et jos toi käyttäminen jatkuu niin, sit se asuminen päättyy. (T)

Ensimmäisen valtakunnallisen asunnottomuuden vähentämishelman (PAAVO I) kaudella vapautuvien vankien asunnottomuus ei vähentynyt toivotulla tavalla. Asunnon saaneista monet menettivät asuntonsa, mikä osoittaa desistanssiprosessin vaativuuden sekä toisaalta myös vapautuvien vankien tukemiseen kohdentuvan asumissosiaalisen työn ja sen kehittämisen merkityksellisuuden (Oma koti -hankkeen loppuraportti 2012, 38–39; Kaakinen 2013, 17–18). Hallitsemattomassa päihdekierteessä elävät jäävät viimeisiksi sekä asteittaisen vapauttamisen että hajasijoitetun tuetun asumisen valintatilanteissa. Heidän valittavakseen jäävät asumispäivystykset, mikäli asuinkunnassa sellainen on, huume- luukuissa kiertely, rappukäytävät ja onnellisimmassa tapauksessa Asunto ensin -periaatteen mukaan toimivat asumisyksiköt.

Vankilatausta ja rikosrekisteri, häiriöt luottotiedoissa ja 'rosvon olemus' sulkevat lähestulkoon kaikkien asuntojen ovet. Kun leimoja on kertynyt kasapäin mappeihin, on vaikea päästä valitsemaan toisin. Leimat lyövät lopulta valinnat kiinni: kuinka monta kertaa saa valita väärin? Asuntojen järjestäminen on ensisijaisesti asuntotoimen tehtävä. Kolmannen sektorin järjestöt ja sosiaalitoimi tarjoavat asuntoja heille, joille leimoja on kertynyt ylitsepääsemättömäksi esteeksi asti. Vankilasta vapautuvan, jolla on vuokravelkaa tai häätömerkintä asumishistoriassa, on mahdotonta päästä suoraan kaupungin vuokralaiseksi ainakin niissä isoissa kaupungeissa, joissa vuokra-asuntoja jonotetaan. Järjestöt valitsevat heitä, jotka ovat jääneet ensisijaisten valintojen ulkopuolelle, ja heille jää valittavaksi tuetun asumisen vaihtoehdot ehtoineen ja rajoituksineen.

Mä oon hakenu asuntoa aika aktiivisesti. Yli 30 paikkaan soittanu ja, kaikissa ollu ihan sama virsi ettei mitään asiaa. [X-vuokrataloille] pistin hakuksen ja kävin sielä monta kertaa paikanpäällä ni sielä sanottiin sitte että ei että, "tos on tommonen numero joka hoitaa näitä tämmösiä tapauksia et soita suora sille" ja, tälle esimerkkinä vaan. Soitin sitten tälle, naisihmiselle. Pari viikkoo yritin häntä kiinni ja sit ku sain kiinni niin se sano, et "joo ei, ei onnistu että, meillä otetaan tiettyyn pisteeseen asti näitä ongelmatapauksia mutta kyl täytyy sun nyt ymmärtää että, johonki se raja on vedettävä"... minäkö olen sitte se raja mihkä se vedetään?

Asumispolku on saattanut horjahtaa kaupungin vuokra-asunnosta asunnottomuuteen. Tämän jälkeen on vaikea löytää, ainakaan suoraa reittiä, takaisin toivotulle polulle.

K: Mites sitten, oliko sulla muita vaihtoehtoja ku tää (järjestön tukiasunto)?

V: Siis enhän mä ois saanu asuntoa mistään.

K: Ei [asuntotoimi Z:lta] eikä..?

V: Ei, ei. En mä saa niitten kautta ollenkaan.

K: Onko sulla joskus ollut sen kautta asunto?

V: Siis oon ollu joo, mutta ei ne anna mulle asuntoa menneisyyden takia.

Menneisyys on mukana paitsi ihmisen mielessä, myös nykytilanteessa ja tulevaisuudessa (Mäntysaari & Pösö 2013, 27–29). Valinnat, joita teemme, suuntaavat jatkossa tarjolla olevia ja pois sulkeutuvia valintoja. Menneisyyden taakat voivat sulkea pahimmillaan kaikki ovet. Asunto ensin -periaate pyrkii siihen, etteivät menneisyydessä tehdyt väärät valinnat sulkisi asunnottomuuteen. Asumissosiaalinen työ on onnistunut silloin, kun se edesauttaa asumisen turvaamisen lisäksi asukkaan kuntoutumista, mutta myös silloin, kun sen avulla pystytään estämään vaikeasti oireilevan, tarjolla olevaan tukeen kielteisesti suhtautuvan asukkaan ajautuminen takaisin asunnottomuuteen. Yksilöille ja perheille tuhoisien ja yhteiskunnalle kalliiksi tulevien häätöjen ennalta ehkäiseminen on asunnottomuuden vähentämisessä ensiarvoisen tärkeää toimintaa sekä inhimillisestä että taloudellisesta näkökulmasta katsottuna (Knutagård 2009).

Asunto ensin -periaatteeseen kuuluu asukkaan oikeus saada tarvitsemiaan tukipalveluita. Läheskään kaikki asunnottomina vapautuvat eivät kuitenkaan halua valita tukea osaksi asumistaan. Ei silloinkaan, kun asunto sijaitsee tavallisessa osaketalossa eikä yhteisössä. Kodin perusluonteeseen kuuluu se, että asukkaalla on oikeus rajata virallinen apu ulkopuolelle, toisin kuin laitosesolosuhteissa, joissa apu kiinnittyy keskeisenä osana asumiseen (Clapham 2005, 230). Asumissosiaalisen työn merkitys voi löytyä elämäntilanteen kriisiytymisen kautta, minkä ei tarvitse johtaa asumisen kriisiytymiseen. Pettymyksistä ja kohtuuttomiksi koetuista tilanteista on mahdollista päästä oikea-aikaisen tuen avulla ylitse niin, etteivät ne pääse romuttamaan asumisen onnistumista.

K: Mites sitten ku täs on tätä tuettua asumista?

V: Ei oo häirinny yhtään mua.

K: Onko ollu mitään hyötyä?

V: On ollu monessakin vaiheessa. Tossa oli vastoinkäymisiäkin yhdessä kohtaa että, olin jo lopettamassakin koko koulun lopullisesti, lopullisesti ja tällain, mutta... Mä olinkin sieltä jonkin aikaa pois, mutta kyllä sitten taas ohjaaja-X sai mut ympäröidä, että kun kuukauden päivät makoili tässä kämpässä ni, alko vähän tuntuu siltä ku olis X-vankilassa taas, että ku ei elämässä ole muuta ku sisällä olo ja tv ja netin tuijottaminen.

Asunto ensin -periaatteen sovellutuksia yhdistää se, että asunnotoman ei tarvitse valita päihteetöntä elämäntapaa eikä sitoutua kuntoutukseen, vaan hänellä on oikeus asua sellaisena ihmisenä kuin on ja saada asumiseen tarvitsemaansa tukea. Beth Weaver ja Fergus McNeil (2010, 46–56) kirjoittavat, että työntekijä ei voi auttaa asiakasta eteneeseen kohti toivottua päämäärää, ellei hän ymmärrä tilannetta, jossa asiakas elää. Tämän lisäksi työntekijän tulee ymmärtää, kuinka kaukaa asiakkaat ovat taivaltaneet ja millaisia esteitä ja iloja ja millaista maastoa matkalla tulee vastaan. Asukkaiden tuntemuksella ja desistanssiprosessin monitasoisen vaativuuden ymmärtämisellä on suuri merkitys kokonaisvaltaisen, intuitiivisesti ja tavoitteellisesti hyödyntävän työotteen toteutuksessa ja pyrkimyksissä kehittää asumissosiaalista työtä.

Ne ymmärtää X-kaupungilla sen että mä oon ollu koko ikäni vankilassa. Että kyllä ne on valmiita, mun käsittääkseni jatkaa sitä tuen maksamista ihan tappiin asti jos mä vaan tarviin sitä. Ja kun mä tarviin sitä, mä tiedän sen... Me ollaan X-asumisohjaajan kaa aina tultu hyvin juttuun ja me tunnetaan jo ennestään.

Hajasijoitettu asunto tavallisella asuinalueella ei itsestään selvästi johda kotiutumiseen, vaan se voi johtaa myös ulkopuolisuuteen ja yksinäisyyteen, joihin etsitään apua tutuista, päihdekeskeisistä kuvioista. Oven hallinta (*managing the Door*) nostettiin Glasgow`n Asunto ensin -projektissa yhdeksi ydinkysymyksistä: jos päihkeitä käyttävä asukas ei pysty hallitsemaan asuntoonsa pyrkiviä käyttäjäkavereita, asuminen vaarantuu (Johnsen & Fitzpatrick 2013). Jos taas oven hallinta sujuu, se voi merkitä siemämätöntä yksinäisyyttä, kun entisistä kavereista täytyy luopua eikä uusia löydy. Tyhjät tunnukset omien seinien sisällä ahdistavat, erityisesti, jos on vapautunut suoraan suljetusta laitoksesta ja tottunut tarkoin strukturoituihin päivärytmiin ja siihen, että vartija avaa oven.

V: Mulla on oma asunto mutta enpä mä oo siellä omalla asunnolla paljoo ollu.

K: Aha. Et se yksinolo on niin vaikeeta?

V: Nii.

K: Kuvaatko vähän, että mikä siin, tuleeko siinä ahdistava tunne vai...?

V: Siis ei mun tuu tehtyä ruokaa ja mun tuu tehtyä yhtään mitään. Mä vaan oon.

Tietyissä asumismuodossa asuminen ei vielä tee asumisesta itsenäistä eikä koetussa merkityksessä kotia (Clapham 2005, 216). Siitä huolimatta on aivan eri asia *vaan olla* omassa asunnossa, tavallisessa taloyhtiössä kuin kierrellä kavereitten nurkissa tai yöpyä tuulikaapeissa ja rappukäytävissä. On hyvä säilyttää realismi suhteessa siihen, missä määrin ja millä tavoin Asunto ensin -periaatteen mukaisilla tai ylipäänsä asumispalveluilla voidaan edesauttaa pitkälle syrjäytyneiden ihmisten sosiaalista integraatiota (Pleace 2011, 113–122; Johnson, Parkinson & Parcell 2012, 10–12; Pleace ym. 2015, 67).

Riittävän pitkäkestoisten, luottamukseen perustuvien asiakassuhteiden merkitys on tullut vahvasti esiin niin desistanssitutkimuksessa (McNeill & Whyte 2007; Healy 2010) kuin Asunto ensin -hankkeisiin kohdistuneissa arviointitutkimuksissa (Benjaminsen 2013; Busch-Geertsema 2013, 82–83; Pleace & Bretherton 2013, 49–56). Asukkaat kertoivat työntekijöistä, jotka ovat tehneet kaiken mahdollisen heidän auttamisekseen ja jotka ”eivät luovuta koskaan” (Johnsen & Fitzpatrick 2013, 17). Konkreettinen arjen hallintaan kohdentuva tuki, kuten sosiaaliturvaetuuksien hakeminen ja niihin liittyvien epäselvyyksien selvittäminen, koulutukseen ohjaaminen ja sen loppuun saattamisessa tukeminen, ihmissuhteiden selvittely, vanhemmuuteen liittyvät kysymykset yhdistettyinä arvostavaan suhtautumistapaan olivat niitä asioita, joita myös omaan tutkimukseeni osallistuneet arvostivat.

Asunto sekä heijastaa että muokkaa elämäntapaa. Asuinalueen imagolla ja ongelmilla on usein merkitystä asukkaiden identiteettiin ja itsemymmärrykseen. Voidaan puhua asukkaiden aluetta koskevasta mielikuvasta, ulkopuolisten mielikuvasta ja siitä mielikuvasta, mikä asukkailla on ulkopuolisten mielikuvasta. Asuminen ongelmalähiöksi leimautuneella alueella voi vaikuttaa asukkaiden mahdollisuuksiin esimerkiksi työn saannissa: osoite leimaa asujan. (Clapham 2005, 174–175.) Vankilasta asunnottomina vapautuvilla on kylläkin valmiiksi niin vahvat leimat, että jos ne eivät ole esteenä työpaikan saamiselle, ei sitä estä asuinaluekaan. Sen sijaan desistanssin kannalta olisi hyvä, että vankilan jälkeen saisi mahdollisuuden aloittaa jossain muualla kuin siinä kaupunginosassa, johon rikollinen menneisyys vahvimmin sijoittuu.

*...kun hän oli niin mielissään, kun se asunto oli niin lähellä X-ulkoilupuis-
toa. (T)*

Asunto ei ole vain rakennus, vaan ympäristö vaikuttaa merkittävästi siihen, kotiutuuko asukas asuntoonsa ja löytääkö hän paikkansa asuin-
ympäristössä. Asunto ensin -periaatteeseen sisältyvän valinnanvapau-
den lähtökohdan mukaan asunnottoman tulee saada vaikuttaa asunnon
sijaintiin, mikäli se on mahdollista. Useimmille vapautuville vangeille
tärkeintä on oma paikka, ei se, missä asunto sijaitsee.

*Hyvin harva kokee sen (asunnon) oikeudeksi, että mulla pitää olla, vaan että
mä haluaisin. Suurin osa on, että se on toive, se on halu. Se ei ole vaatimus.
Se on ihan sama missä se on kunhan se vaan on mun oma. (T)*

Lopuksi: rikollisuudesta irti, kotiin

Vapautuvat vangit toivovat pakotetun yhteisöllisyyden ja laitosen elämän
jälkeen useimmiten omaa asuntoa. Vaiheittainen vapauttaminen merkit-
see asteittain lisääntyviä valinnan mahdollisuuksia ja sen myötä osalli-
suuden ja vastuun kasvua omassa elämässä. Desistanssiprosessin edetessä
vanki oppii tekemään oikeita valintoja niin sosiaalisten suhteiden kuin
toimijuuden osalta. Parhaassa tapauksessa oikeita valintoja tehnyt polulla
kulkija muuttuu köyhästä, päihderiippuvaisesta, työttömästä lainrikko-
jasta omassa kodissaan asuvaksi työssäkäyväksi tai opiskelevaksi kansa-
laiseksi.

Läheskään kaikki vapautuvat vangit eivät pääse kulkemaan suunnit-
telmallisesti etenevää asumispolkua. Vankilaan päätyneiden kuntoutusta
ja vapautteen valmennusta on tämän hetkessä yhteiskunnallisessa ilma-
piirissä mahdotonta saada perustelluksi muutoin kuin kiinnittämällä se
desistanssin tukemiseen ja sen myötä kustannusten vähenemiseen. Pol-
kujen rakentamista rajaavat rikosseuraamusalalle kohdentuvat mittavat
säästötoimet, joiden seurauksena alan toimijat joutuvat osoittamaan toi-
mintojensa kustannustehokkuutta. Tämä luo paineita asiakasvalinnoille:
polulle tulee sijoittaa sellaisia kulkijoita, jotka nostavat onnistumispro-
sentit riittävän korkeiksi (esim. Juhila 2008a, 58–60). Mitä enemmän

toimintaresursseja karsitaan, sitä korkeammaksi nousee riittävän rima. Voimakkaasti päihderiippuvaiselle ihmiselle suunnitelmallinen eteneminen on äärimmäisen vaativaa, vaikka hänen ensisijainen valintansa olisi pyrkiä kohti unelmaa työssä käyvästä perheenisästä tai -äidistä. Eri-laiset rikolliskulttuurin liittyvät sidokset, kuten huumevelat, uhkailut ja kiristykset voivat tehdä desistanssin mahdottomaksi, vaikka vankilasta vapautuva sitä kuinka toivoisi.

Asunto ensin -periaatteen on katsottu olevan vastakohta asumisen porrasmallille tai hoito ensin -mallille (*treatment first*). Vapautuville vangeille on perinteisesti ollut tarjolla porrasmallin mukaisesti eteneviä tai ainakin sen piirteitä sisältäviä asumispalveluita. Asunnottomina ja vaikeasti päihdeongelmaisina vapautuville portaiden kiipeäminen on usein ollut ylivoimaista. Vaikka porrasmallia on voimakkaasti kritisoitu 'asunto palkintona' -näkökulmasta, se on tarjonnut monelle vankilasta vapautuvalle mahdollisuuden kokonaisvaltaiseen kuntoutukseen, jossa asumispalvelut ovat olleet osa suunnitelmallista prosessia. Onnistuessaan porrasmalli on johtanut sosiaaliseen integraatioon, jossa yhteisöllisellä tuella on ollut suuri merkitys. Vaikka yhteisöllinen asuminen itsestä asumista edeltävänä vaiheena ei olisi ollut ensisijainen valinta, on se jälkikäteen arvioituna saattanut näyttäytyä perusteltuna välivaiheena laitospelämän jälkeen (Granfelt 2003, 62–63 ja 2008, 75). Sekä asumisen turvaamisen että desistanssin näkökulmasta on perusteltua säilyttää myös yhteisöllistä tukea tarjoavat, päihdeettömyyttä edellyttävät asumisen vaihtoehdot.

Vapauteen valmennus -palvelu näyttäytyi niin vankien kuin työntekijöiden haastatteluissa mahdollisuutena edesauttaa desistanssia ja sosiaalista integraatiota. Konkreettisesti tämä tarkoitti sosiaalisten suhteiden korjaamista ja uusien löytämistä. Vapauteen valmennus -palvelu tarjosi turvallisen tilan miettiä vankeuden jälkeistä elämää: kuinka voisi lähteä korjaamaan rikkoutuneita lähisuhteita lapsiin, vanhempiin tai entiseen puolisoon. Jotkut löysivät itsehoitoryhmistä uuden yhteisön ja omia tavoitteita tukevia ihmissuhteita. Sosiaalinen integraatio pääsi alulle toimeentuloon, ammatilliseen opiskeluun, työllistymispolkuun ja sosiaalipalveluihin liittyvien asioiden hoitamisena jo vankeusaikana. Suurimpina huolenaiheena oli asunnon järjestäminen, paitsi perheensä luo palaavien kohdalla. Vapauteen valmennus -palvelun kautta vapautu-

neista ei ollut tutkimusajankohtana tehty varsinaisesti seuranta, mutta työntekijät kantoivat huolta siitä, että usein hyvin alkanut kuntoutuminen ei kestänyt vapautumisen jälkeen. Päätteet sekoittivat yritykset tehdä asumista ja desistanssia tukevia valintoja. Parhaiten olivat menestyneet järjestön tukiasuntoihin sijoittuneet. Tämä osaltaan tukee näkemystä riittävän pitkäkestoisen, joustavasti saatavilla olevan, intensiivisen ja luottamukseen perustuvan tuen suuresta merkityksestä ja desistanssiproessin luonteen ymmärtämisen tärkeydestä.

Kenelläkään tutkimukseen osallistuneista ei ollut mahdollisuutta siirtyä suoraan kaupungin vuokralaiseksi, mutta muutamat olivat onnistuneet hankkimaan vuokra-asunnon yksityissektorilta. Yhteisöllinen asuminen, pääteetön tai pääteidenkäytön salliva, ei ollut yhdenkään toiveena. Sen sijaan järjestön hajasijoitetut tukiasunnot olivat toivottu vaihtoehto, joka ei kuitenkaan ollut kaikille mahdollinen valinta asuntojen rajallisen määrän vuoksi. Tuetun asumisen hankkeeseen asukkaiksi päässeet olivat onnekkaita: heidän asumispolkunsa kulkee hajasijoitetun tukiasunnon kautta kaupungin vuokralaiseksi, vaikka tuetun asumisen aikana tulisi tehdä vähemmän toivottuja valintoja. Monen vapautuvan ainoa vaihtoehto on kavereiden ja sukulaisten nurkissa asustelu tai asumispäivystys. Elämänhistoria rajaa valintoja, joissa korkeimmalla korokkeella ovat kaupungin vuokra-asunnot ja keskitasolla järjestöjen ja kuntien tukiasunnot. Lähinnä pääkaupunkiseudulla sijaitsevat Asunto ensin -periaatteella toimivat asumisyksiköt ottavat, jos tilaa on, asukkaikseen heitä, joita kukaan muu ei valitse. Yhteisöllinen asuminen ei kuitenkaan sovi läheskään kaikille vaikeitten psykososiaalisten ongelmien kuormittamille. Erityisesti nuorille aikuisille tulisi olla tarjolla haja-asuttamisen periaatteella toimivia vaihtoehtoja.

Tuetun asumisen hankkeeseen asukkaiksi valitut ovat valinneet tai joutuneet valitsemaan asumismuodon, joka merkitsee ammattilaisten vierailuja omassa kodissa ja kodin osittaista institutionaalistumista. Asukkaiden suhtautuminen asumissosiaaliseen työhön vaihteli kielteisestä erittäin myönteiseen. Ääripäiden välille mahtui varauksellisen myönteinen ja ristiriitainen asennoituminen. Jyrkän kielteisesti ammattilaisten tarjoamaan tukeen suhtautuva vapautuva vanki ei voi tulla valituksi tuettuun asumiseen: asukas ei voi valita ovensa lukitsemista asumisohjaajalta. Sen sijaan asukas voi valita, missä määrin hän haluaa avata hen-

kilökohtaisen elämänsä ovea asumisohjaajalle. Asumissosiaalinen työ voi olla sosiaaliseen tilanteeseen ja käytännön asioiden selvittämiseen keskittyvää palvelua, jossa pidetään etäisyyttä asukkaan yksityisyyteen. Osa asukkaista valitsee intensiivisen yhteistyön, joka merkitsee keskustelua sensitiivisistä henkilökohtaisista asioista, kuten lähisuhteista ja tunteista. Työntekijän työskentelytapa osaltaan vaikuttaa suhteen muotoutumiseen. Jos työntekijä valitsee käytännön asioiden hoitoon pitäytyvän ja asumisen sujuvuutta kontrolloivan orientaation, asukas ei voi valita psykososiaalista työskentelyä.

Tutkimuksen kohteena oleva tuetun asumisen hanke on tarjonnut asuntoja myös suoraan suljetusta laitoksesta vapautuville, vaikka ensisijainen väylä on asteittainen vapauttaminen. Vapautuvat vangit ovat kerrankin ensimmäisellä sijalla valintoja tehtäessä: asunnon saaminen edellyttää rikostaustaa. Järjestöllä on vuosikymmenien kokemus työskentelystä rikostaustaisten henkilöiden kanssa ja sen työntekijöiksi valikoituu sosiaalialan ammattilaisia, jotka ”tykkäävät näistä ihmisistä” ja valitsevat heidät asiakkaikseen. Tämä antaa edellytykset desistanssiprosessin ymmärtämiselle ja sen näkemiselle, että päihitteettömyys ja rikoksettomuus eivät ole vain yksilön valinta. Vankilan portilta asteittain omaan asuntoon johtava polku ei takaa rikosten ja asunnottomuuden pysyvää poistumista elämäkulusta. Joka tapauksessa ’kotipolku’ antaa kokemuksen elämästä, jossa saa itse sulkea oman oven, konkreettisesti ja symbolisesti.

Niinku tässä munkin tilanteessa niin joku tulee ehdottaan että saat tosta sen ja sen verran huumeita myyntiin että sä saat siitä heti tehtyä ittelles monta tuhatta, saatat tehdä parissa viikossa. Niin kyllä se vaan houkuttelee sillai, mutta nyt ei oo tullu sellasia soittoja ku mä oon sanonu aikoja sitten että mä en nyt enää lähde siihen hommaan, että kiitos vaan.

Asunnottomuus ja asumissosiaalinen työ saavat eri ihmisten tulkitsemina hyvin erilaisia merkityksiä. Jollekin on unelmien täyttymys saada asunto mistä tahansa ja millainen tahansa, kunhan se on oma. Toinen valitsee mieluummin kaverin sohvan kuin muuttaa omaan vuokra-asuntoon epämieluisalle alueelle. Fenomenologisesti suuntautuneen asunnottomuustutkimuksen avulla löydetään niitä merkityksiä, joita ihmiset

antavat asumiselle ja asunnottomuudelle ja niiden väliselle prosessille. Tämä edesauttaa myös ymmärrystä ihmisten (enemmän ja vähemmän) tietoisista asumisvalinnoista. Polkunäkökulma soveltuu asunnottomuuskokemusten holistiseen analyysiin ja on välttämätöntä pyrkiä löytämään käsitteitä, joiden avulla on mahdollista analysoida elämäntilanteita, niiden eri osa-alueita ja osien keskinäisiä suhteita. (Clapham 2005, 244–253.) Asumissosiaalinen työ ja desistanssi ovat tällaisia käsitteitä.

Paula Vasara

MAHDOLLINEN, VÄLTTÄMÄTÖN JA VÄISTÄMÄTÖN: JATKUVUUDET JA SIIRTYMÄT IÄKKÄIDEN ASUMISKERTOMUKSISSA

Kun mä en osaa ajatella mitään muuta kun tämän paikan. Enää tässä vaiheessa, ei. Vaikka kyllä mä sitte aina kesälläkin ku mä yritän tuolla ulkona tehdä niin, kyllä mä joskus niin tuskaannun kun, pitäis marjapensaan juurikin siellä kuoputtaa ja pitäis tuota tehdä ja tuota tehdä, että hitsiläinen, kyllä tästä tarttis lähteä. Mutta sitte ku mä rupeen aatteleen, että mun pitäis ruveta romppeitani kokoomaan ja, mistä mä sen asunnon saisin ensin?

Johdanto

Yhteiskunnan jäsenet jakavat käsityksiä siitä, mikä on tavanomaista, hyväksyttyä tai mahdollista elämäntavalla. Suomalaiseen asumiseen liittyy usein eräänlainen kaarimalli: nousevana linjana on lapsuuden kodista muuttaminen itsenäiseen vuokra-asumiseen, josta edetään kattuvien säästöjen ja perheen perustamisen myötä omistusasumiseen. Korkeimmalle askelmalle tässä kaarimallissa sijoittuu omakotitalo;

perinteiseksi stereotyyppiseksi suomalaiseksi unelmaksi on piirretty kuvaa punaisesta tuvasta järven rannalla lähellä keskustaa. Tämä mielikuva toteutuu vain harvalle, mutta tyyppillisesti jo keski-ikään mennessä suomalainen omistaa mukavan kokoisen, usein luonnonläheisen, kodin rauhallisella asuinalueella.

Oma koti, erityisesti oma talo, edustaa yleisesti elämänkulun arvostettua päämäärää. Etenkin vanhemmille sukupolville se symboloi ahkeruutta, työteliäisyyttä ja saavutusta. Koti on myös jotain, josta useimmat huolehtivat rakkaudella ja jonka he toivovat säilyvän. Kaarimallin ajatukseen sisältyy nousun vastapuolena kuitenkin aina väistämättä laskeutuminen. Suomalaisessa yhteiskunnassa tämä useimmiten liitetään vanhenemiseen, jolloin omasta pitkäaikaisesta omistusasunnosta luovutaan moninaisista syistä. Objektiiiset kriteerit, kuten asunnon soveltumattomuus, puutteet ja kunnossapitovaikeudet sekä raskaat kotityöt ovat yleisiä omistusasunnosta luopumisen perusteita. Iäkkäiden asumistoiveeksi kuvataan tavanomaisesti mahdollisimman itsenäinen asumismuoto palvelujen lähellä, rauhallisessa ja helposti ylläpidettävässä kodissa. (Poutanen, Laurinkari & Hynynen 2008; Tyvimaa & Kemp 2011; Karisto & Haapola 2013.)

Itselle sopivaa asumisen paikkaa ja hoivan muotoja koskevien valintojen mahdollisuuksia rajaavat monet tekijät. Nykyisin keskusteluissa korostetaan omaa kotia hyvän asumisen ja hyvinvoinnin takeena. Kotiin liittyy vahvoja positiivisia merkityksiä, jotka toimivat kaikupohjana myös hoivapolitiikkaa koskevissa julkilausumissa. (Mallett 2004; Johansson & Saarikangas 2009; Vilkkö, Suikkanen & Järvinen-Tassopoulos 2010.) Kodissa tuotettu hoiva todetaan usein yksiselitteisesti muita vaihtoehtoja paremmaksi, mikä saattaa lykätä esimerkiksi palveluasumiseen muuttamisen viimesijaiseksi valinnaksi (Clapham 2005; Peace, Holland & Kellaher 2011; Andersson 2012; Ikääntyneiden... 2013; Laatusuositus hyvän ikääntymisen... 2013). Yhä useammin vastuuta asumisen järjestelystä sekä tuleviin muutoksiin varautumisesta siirretään iäkkään itsensä harteille.

Siirtymät asumispolulla voidaan nähdä valintoina, mutta osa näistä valinnoista voi olla vahvasti ohjattuja (ks. Raitakari & Juhila tässä teoksessa). Asumispolkua määrittävät erilaiset kulttuuriset mallit sekä normatiiviset käsitykset eri-ikäisille sopivista asumismuodoista (ks.

Juhila, Jolanki & Vilkkonen tässä teoksessa). Käytännössä asumispolkuun liittyviä päätöksiä tehdään harvoin yksin; soveliaista vaihtoehtoista neuvotellaan tavanomaisesti vähintäänkin perheenjäsenten kesken. Vakiintuneet käsitykset sopivista asumisen tavoista elämänkulun eri vaiheissa rajaavat mahdollisiksi koettuja valintoja, mutta erityisesti iäkkäiden asumista poluttavat myös viranomaiset ja erilaiset asumis- ja hoivapoliittiset ohjelmat (Ikääntyneiden... 2013; Laatusuositus... 2013).

Myöhemmällä iällä saatetaan kokea, ettei valintojen tekemiseen ole aitoja mahdollisuuksia. Alueelliset vaihtelut asumisen ja palvelujen tarjonnassa ovat suuria. Maantiede ja palvelurakenne osaltaan määrittävät sitä, voidaanko tietystä fyysisessä kodissa jatkaa asumista myös iäkkäänä, erityisesti jos toiminnalliset vajeet vaikeuttavat omatoimista selviytymistä. Joskus siirtyminen ikäperustaiseen palveluasumiseen saatetaan kokea vaihtoehtottomuutena ja siirtymisenä asumiskaaren alimmalle askelmalle.

Monet jatkavat asumistaan samassa asunnossa vuosikymmenten ajan, jopa elämänsä loppuun saakka. Tämän luvun tarkoituksena on tarkastella sitä, millaisia merkityksiä iäkkäiden asumispolun kertomuksissa liitetään asumisen pitkäaikaisuuteen ja jatkuvuuteen. Aineiston kertojat ovat asuneet samassa kodissa yli neljännesvuosisadan ajan, joten he edustavat aidosti paikoillaan vanhenneiden (*ageing in place*) iäkkäiden ryhmää. Millaisia toteutuneita ja toteutumattomia tarinalinjoja heidän asumispolkuaan koskevaan kerrontaansa rakentuu? Rakentuuko jatkuvuus aitona valintana, passiivisena valitsematta jättämisenä vai vaihtoehtottomuuden kokemuksena? Mikä asumispolulla kerrotaan mahdollisena risteyskohtana? Millaisia valintoja nämä vuosikymmenten asumispolut lopulta pitävät sisällään niin menneen, nykyisyyden kuin tulevan suhteen? Luku etenee siten, että ensin esitellään tutkimusaineisto ja analyysitapa. Tämän jälkeen tarkastellaan sitä, kuinka valinnan mahdollisuudet ovat rakentuneet paikoillaan vanhenneiden asumispolukertomuksiin: mikä näyttäytyy omalla asumispolulla mahdollisena, välttämättömänä ja väistämättömänä?

Kerronnalliset haastattelut aineistona

Asumisen jatkuvuuden, siirtymien ja valintojen kokemusta lähestytään tässä luvussa narratiivisen analyysin keinoin. Luvun aineisto koostuu viidestätoista keskimäärin puolitoistatuntisesta haastattelusta. Se on rajattu asumisajan pituuden perusteella laajemmasta haastatteluaineistosta, joka on kerätty Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimusprojektissa *MOVAGE Muuttaminen ja vanhuus: Asumisen ja hoivan siirtymiä* (2011–2015).

Luvun aineiston muodostavat sellaisten iäkkäiden kertomukset, jotka ovat jatkaneet asumistaan nykyisessä asuinpaikassaan yli neljännesvuosisadan (ks. taulukko 1). Suurin osa on yksilohaastatteluja, mutta kolmea pariskuntaa haastateltiin yhdessä. Lisäksi muutamassa puoliso osallistui ajoittain kerrontaan kommentoiden taustalta. Kertojien ikä oli kahdeksankymmenen ikävuoden vaiheilla, pääsääntöisesti muutaman vuoden sen ylitse. Noin puolet vastaajista oli naimisissa ja lähes kaikilla oli elossa olevia lapsia, useimmilla myös lapsenlapsia ja muutamilla myös lastenlastenlapsia. Taulukkoon 1 on kerätty haastateltavista joitain keskeisiä piirteitä.

Näiden kertojien yli neljännesvuosisadan jatkunutta asumista voi kuvata luonteeltaan pysyväksi: neljä heistä oli asunut nykyisessä kodissaan yli 50 vuotta ja viiden muun kertojan asumisaika sijoittui lähelle neljääkymmentä vuotta. Vain harvalla heistä oli käytössään säännöllisiä julkisia palveluita, vaikka nykyisten ikääntymis- ja asumispolitiikan linjausten myötä korostetaan kotiin tuotavien palveluiden merkitystä asumisen jatkuvuuden turvaajana (Sosiaalihuollon... 2012; Laatusuositus hyvän ikääntymisen... 2013). Kaikilla oli diagnosoituja pitkäaikaissairauksia, mutta tavanomaisesti terveyttä kuvattiin suomalaisen tapaan vähintäänkin keskinkertaiseksi (vrt. Vaarama, Moisio & Karvonen 2010; Koskinen & Martelin 2013). Kertojille terveydentilan muutosten merkitykset olivat yksilöllisiä: esimerkiksi ajan myötä lisääntyneisiin toimintakyvyn vajeisiin oli voitu oppia sopeutumaan oman kekseliäisyyden avulla, osa taas oli rajannut omaa toimintaansa ja luopunut liian työläiksi koetuista asioista (vrt. Peace, Holland & Kellaher 2011; Golant 2015).

Suurimmalla osalla oli vähintäänkin satunnaisia avun tarpeita, joihin hankittiin apua pääsääntöisesti erilaisista epävirallisista verkostoista. Usein tärkeimmiksi avun lähteiksi kerrottiin puoliso, lapset ja lapsen-

Taulukko 1. Perustietoja kertojista

Nimi	Asumis- muoto	Muuton ajankohta	Syntymä- vuosi	Siviili- sääty	Lapset	Avunsaanti	
						Formaali	Informaali
Alli	okt	1928	1928	naimaton	0		x
Antti & Eeva	kt	1970~	1932 1931	avioliitto	3		x
Eerikki & Miina	okt	1981	1930 1930	avioliitto	2		x
Henrik	rt	1979	1933	avioliitto	2		
Hertta	kt	1955	1933	avioliitto	5		x
Karoliina	kt	1960~	1925	leski	6	x	x
Lea	pt	1979	1927	leski	5	x	x
Loviisa	okt	1980~	1930	leski	2	x	x
Lydia	okt	1961	1927	leski	3	x	x
Martti	kt	1979	1926	avioliitto	2	x	
Nestori	kt	1977	1932	leski	5		
Raakel & Sakari	okt	1974	1933 1928	avioliitto	2		x
Sointu	okt	1984	1928	leski	2	x	x
Verna	kt	1974	1926	leski	3		x
Viljo	kt	1972	1932	avioliitto	2		

kt = kerrostalo, okt = omakotitalo, pt = paritalo, rt = rivitalo

lapset, mutta myös naapurit auttoivat lumitöissä, nurmenleikkuussa tai kyyditsivät kauppa-asioille. (vrt. Blomgren ym. 2006; Haavio-Mannila ym. 2009; Vilkkö, Muuri & Finne-Soveri 2010.) Osaltaan tämä kuvastaa pitkäaikaiseen asumiseen liitettyjä piirteitä; esimerkiksi monella iäkkäällä oli alueella hyvin vakiintuneita sosiaalisia suhteita, joiden avulla arkea voitiin helpottaa. Julkisista palveluista käytettiin lähinnä kuljetuspalveluita ja kotisairaanhoidoa. Näiden lisäksi muutama kertoja käytti myös yksityisiä palveluita, erityisesti siivouspalveluja.

Kertojien asumismuodon ja -ajan sekä omistussuhteen vaihtelut kuvastavat tyypillistä omakoti- ja kerrostaloasumisen jakaumaa keski-suomalaisessa keskisuuressa kaupungissa. Samassa kodissa asutaan tavanomaisesti pitkään ja myös aineiston muutamit vuokra-asujat olivat omistusasujien tapaan pysyneet samassa kodissa vuosikymmeniä (vrt. Asunnot ja asuinolot 2012). Tutkimusten mukaan suomalaiset asuvat näiden kertojien tapaan tavanomaisesti toiveitaan vastaavassa asumismuodossa ja arvostavat rauhallisuutta, luonnonläheisyyttä, sopivaa sijaintia ja kulkuyhteyksiä, palveluita sekä vapaa-ajan viettomahdollisuuksia (Poutanen, Laurinkari & Hynynen 2008; Strandell 2011; Karisto & Haapola 2013).

Kaikki tämän aineiston haastattelut tehtiin kertojien kodeissa, mikä tarjosi näkökulman myös itse kotiin liittyviin toimimisen tapoihin ja subjektiivisiin merkityksenantoihin. Koti voidaan tulkita persoonallisuuden ilmentymäksi, joka heijastaa sitä, millaisena itse halutaan toisille esittää (ks. Juhila, Jolanki & Vilkkonen tässä teoksessa). Käytännössä kaikki asuivat kodeissa, jotka on suunniteltu perheasunnoiksi. Niitä voi kuvata viihtyisiksi paikoiksi, jotka olivat täynnä vuosien myötä kerrytettyä itselle merkityksellistä esineistöä, valokuvia ja toimimisen tapoja. Vaikka niihin ei pääsääntöisesti oltu tehty suurempia muutoksia vuosien varrella, huolenpito ja arvostus näkyivät.

Kotien etäisyys keskustaan vaihteli, mutta kukaan ei asunut kaupungin ydinkeskustassa. Kertojat asuivat joko keskustasta 3–6 kilometrin etäisyydellä sijaitsevalla oman kokonaisuutensa muodostavalla asuinalueella tai maaseutumaisessa taajamassa kaupungin läheisyydessä. Asumisen lähiympäristöinä molemmat tarjoavat samantyyppistä asumista: rajattuja palveluja, kuten päivittäistavarakauppa, voi sijaita melko lähelläkin, mutta muutoin asiointimatkat muodostuvat usein pitkiksi. Haastatteluhetkellä kenelläkään ei ollut varmoja muuttosuunnitelmia, vaikka muutama kertoi käyneensä katselemassa erilaisia vaihtoehtoja ja hankineensa niistä tietoa tai otaksui muuttavansa tulevaisuudessa.

Analyysi: välttämätön, väistämätön ja mahdollinen tarinankulussa

Aineiston haastattelut ovat luonteeltaan kerronnallisia; väljän haastattelurungon kysymysten tarkoituksena oli suunnata kertomista ennalta tärkeiksi oletettuihin teemoihin. Itse haastattelutilanteeseen ja sen aiheeseen liittyvät odotukset ja käsitykset osaltaan muokkaavat kerrontaa, mutta haastateltaville pyrittiin antamaan tilaa kertoa itselle merkityksellisistä asioista. Lisäksi heillä oli valta päättää siitä, miten paljon ja syvällisesti eri teemoista keskusteltiin. Näin pyrittiin tavoittamaan nimenomaan kertojan subjektiivisia kokemuksia: mitkä asiat merkityksellistyvät hänen elämänsä ja miten. (Bruner 1990, 124–125.)

Haastatteluissa rakentuneet narratiivit ovat tilanteisia ja muuttuvia kertomuksia kokemuksesta tietyssä hetkessä (Riessman 2008, 185–188). Väljän temaattisen aineiston analyysin tarkoituksena oli muodostaa käsitys siitä, miten haastateltavat jäsentävät asumispolkuaan elämänsä ja mitä asioita he kertovat asumispolkunsuunnalta merkityksellisiksi. Haastatteluissa esiintyviä yhteisiä teemoja koodattiin Atlas.ti-ohjelman avulla. Näitä olivat esimerkiksi nykyinen koti ja sen lähiympäristö, tulevaisuuden suunnitelmat, muuttokokemukset sekä käsitykset itsestä, omasta terveydentilasta, läheisten merkityksestä ja palveluista. Asumiseen ja siihen liittyvien valintojen, mahdollisuuksien ja siirtymien osalta mennyt, nykyinen ja tuleva asumispolku jäsentyivät selkeiksi mutta toisiinsa kietoutuviksi kokonaisuuksiksi. Asumispolkuun sisältyviä valintoja ja tapahtumakulkuja kehystivät erilaiset elämänsä siirtymät kuten perhetilanteen, terveydentilan ja lähiympäristön muutokset. Samalla kulttuuriset jäsenyydet odotetusta ja hyväksyttävästä rajasivat sitä, millaisia merkityksiä elämänsä tapahtumille annettiin.

Jokaisesta haastattelusta muodostettiin tarinajana, jolle asumisen kannalta keskeisiksi kerrotut risteyskohdat, valinnat ja toisin olemisen mahdollisuudet koottiin. Näitä tarkasteltiin Gary Saul Morsonin (1994; 1998) ennakoinnin (*foreshadowing*), rinnakoinnin (*sideshadowing*) ja jälkikäteisen ennakoinnin/jälkiviisauden (*backshadowing*) käsitteiden avulla. Koska nämä käsitteet nojautuvat toteutuneeseen, mahdolliseen ja mahdotoman ulottuvuuksiin, voidaan niiden avulla jäsentää kertojan käsitystä menneeseen, nykyiseen ja tulevaan liittyvistä valinnan mahdollisuuksista

asumispolulla. Millaisia syy-seuraussuhteita, kohtaloita tai vaihtoehtoisia polulta poikkeamisen paikkoja kertomuksiin rakentui? Mikä koettiin mahdollisena tai mahdottomana ja missä avautui mahdollisuus rinnakkaiseen toteutumattomaan juonenkulkuun?

Menneen viitoittama polku

Haastattelut alkoivat tavanomaisesti kysymyksellä siitä, kuinka kauan nykyisessä kodissa oli asuttu ja miten sinne oli päädytty. Tämän kaltaisen aloitus osaltaan kutsuu rakentamaan ehyen kertomuksen, jossa rakenne ja kaikki sen osat palvelevat tiettyä kokonaisuutta (Morson 1994, 20). Asumispolun kerronnassa tämän tapainen rakenne näkyy esimerkiksi silloin, kun asumispaikan valintaa selittäväksi tapahtumaksi esitetään muuttamisajankohdan elämäntilanteen muutos. Tällöin syy-seuraussuhteet esitetään välttämättöminä: jokin tapahtuma esitetään eräänlaisena avainkokemuksena, jonka perusteella muut, sitä seuraavat tapahtumakulut näyttäytyvät loogisina ja ymmärrettävinä seurauksina. Morson kutsuu tätä jälkikäteiseksi ennakoinniksi tai jälkiviisaudeksi. (Morson 1994, 118–119.)

Kaiken kerronnan perustana on yhteinen kulttuurinen tarinavaranto, joka tarjoaa omassa kerronnassa muunneltavia perusjuonia. Tämä kertomusten kertymä jäsentää käsityksiä siitä, mitkä ymmärretään tavanomaisiksi, odotetuiksi ja mahdollisiksi siirtymiksi ja valinnoiksi asumispolulla elämänkulun eri vaiheissa. (Bruner 1991, 18–20; Morson 1994, 19.) Käsitykset tavanomaisesta, soveliaasta ja odotettavissa olevasta määrittävät sitä tapaa, jolla käännekohtissa nähdään mahdolliseksi toimia ja millaisia syy-seuraussuhteita asioiden välille luodaan omassa kertomuksessa.

Osalle kertojista työllistyminen Keski-Suomeen rakentuu tällaisen jälkikäteisen ennakoinnin logiikan mukaiseksi käännekohtaksi. Kun kertojalla on kaikkivoipainen valta valita, mitä kertomukseen sisällytetään, korostuu itse kertomusrakenteeseen sisältyvä taipumus ajan sulkeutuneisuuteen. Tällöin sivujuonteita ja toisin olemisen mahdollisuuksia ei nähdä kertomisen arvoisina, ja esimerkiksi asunnon hankinta voidaan esittää työpaikan saamisen loogisena seurauksena. Näin menneestä luodaan hyvin juonellistettu eheä kertomus. Myös kulttuurisesti

jaetut käsitykset asumispolulla etenemisestä heijastuvat kertomuksissa. Nykyiseen kotiin päätyminen esitetään esimerkiksi yhteisen kodin harjittuna perustamisena tai päätyminen puolison sukutilalle avioitumisen myötä (esim. Lyydia). Muuttaminen rakentuu tällöin perhetilanteen muutoksen kontekstissa odotettavissa olevaksi elämänkulun siirtymäksi.

Kertomusten kertymän avulla voidaan ymmärtää tavanomaista ja odotettavissa olevaa mutta myös sitä, mikä rikkoo mahdollisen sääntöjä vastaan (Herman 2009). Odotettavissa olevien elämänkulun taitekohtien lisäksi myös poikkeuksellinen tapahtuma voidaan rakentaa asumispolun kannalta merkitykselliseksi avainkokemukseksi. Esimerkiksi Nestori kuvaa jättäneensä entisen kotinsa taakseen vaimon sairastuttua. Nuoren Allin muuttosuunnitelmat puolestaan lykkäytyivät äidin yllättävän ja dramaattisen menehtymisen vuoksi.

Alli: En tiää [naurahtaen], mutta kyllä mä ainakin olen ollu, kyllähän mä nuorempana olin semmonen, vähän semmonen äkäpussikin ja, mä aina, totta kai sitä silloin nuorena ihmisenä, sitä miettii sitä elämää, että mihkä sitä sitte lähtee ja missä olis se työpaikka. Mutta se äidin kuolema tuli siinä ihan niin äkkiä että, sen vuoks mä en voinu lähtee moneen vuoteen, koska mä tiesin, että mä en siskooni jätä tähän. En.

Allin kerronnassa ovat vahvasti mukana myös kulttuuriset odotukset soveliaasta valinnasta. Äidin kuoleman aikaan hänen sisarensa oli vielä hyvin nuori, joten vanhemman sisaren oletettiin omaksuvan perheen huoltajan rooli. Toisin valitseminen olisi merkinnyt poikkeamista tavanomaisesti hyväksyttävästä ja edellyttänyt vahvaa perustelemista.

Tiettyyn kotiin päätyminen kuvataan yleensä perustelluksi tietoiseksi ratkaisuksi eli aktiivisen valinnan tulokseksi. Asumisen pysyvyys puolestaan rakentuu pikemminkin eräänlaisena ajautumisena näissä jälkikäteisen ennakkoinnin logiikkaa noudattavissa kertomuksissa. Tämä ei kuitenkaan vähennä kodin kokemuksen merkityksellisyyttä. Vuosikymmeniä kestänyttä jatkuvuutta ei kyseenalaisteta ilman erityistä syytä, vaikka asukkaat näyttäisivät vain jatkavan elämäänsä menneen tapahtuman viitoittamalla polulla. Kodin pysyvyys voidaan perustella näissä kertomuksissa tyytyväisyydellä aikanaan tehtyyn valintaan, jonka aika on osoittanut hyväksi. Muutokselle ei tällöin Antin ja Eevan tapaan nähdä tarvetta,

vaan aikanaan valitulla polulla voidaan jatkaa matkaa siltä poikkeamatta.

Haastattelija: [...] Ette oo sitte harkinneetkaan muuttamista tästä?

Antti: Ei enää tässä iässä, oikein oo tarkotus mihinkään lähtee. Ja onko siitä nyt mitään iloa sitten jos muuttaa paikkaa?

Haastattelija: Niin et jos tässä on, kuitenkin hyvin pärjätte niin.

Antti: Kyllä tässä oikein mukavasti on tähän asti pärjätty.

Eeva: Niin niitä vois tulla niitä ongelmia enempi, jos tästä lähtis muuttamaan muualle. Kaikki ois sitte vieraampaa, niin tässä on kaikki jo, on naapurit tutut ja kaikki paikat on että, aika mukavasti sentään.

Kodin jatkuvuuden valitseminen perustuu subjektiivisiin ajan myötä syntyneisiin arvoihin ja näkemyksiin. Mennyt saattaa viitoittaa tulevaa niin vahvasti, että kodin jatkuvuuden turvaamiseksi ollaan valmiita sietämään kompromisseja ja hankaluuksiakin. Erityisesti tämä korostuu silloin, kun kotiin liitetään symbolisia merkityksiä. Esimerkiksi Karoliinalle fyysinen koti on merkityksellinen myös vuosikymmenten aikana muotoutuneiden ystävyysseiteiden paikkana. Yhteys naapurinrouviin on erityisen vaalimisen arvoinen, sillä he ovat ainoita jäljellä olevia aikalaisia yhteisille muistoille nuorten perheiden onnesta. Lisäksi vuosikymmenten naapuruksia yhdistää menneen ohella nykyisen elämäntilanteen samankaltaisuus. Karoliina toteaaakin heidän kaikkien olevan *niin semmoisia, että myö on jääty nytte ihan seinien sisälle*. Rappukäytävänäapurit tarjoavat toisilleen arjen tärkeän sosiaalisen ja epävirallisen avun vastavuoroisen verkoston.

Muuttamisen ajatukseen sisältyviä ristiriitaisia tunteita toistettiin monissa kertomuksissa. Useimmiten kertojien kuvaus asumisen jatkuvuudesta rakentuu *niin kauan kuin* -rakenteena, missä muuttoa tai sen ajattelemistakin lykätään mahdollisimman pitkään. Toiset kertojista kuvaavat huomanneensa Nestorin tavoin *askeleen lyhenneen*, mikä on johtanut leikkelyyn muuttamisen ajatuksella. Erityisesti ikään liittyvä toimintojen hidastuminen ja voimien vähentyminen käsitettiin sellaisiksi muutoksiksi, jotka tekevät valinnat asumisen jatkuvuuden suhteen ajankohtaisiksi. Tavanomaiset *ei vielä, sitten jos, jos tällaisenaikin pysyy* -lausehdukset toistuvuudessaan ja epämääräisyydessään kuvastavat yhtäältä kertomuksiin sisältyvää kokemusta elämän epävarmuudesta mutta toi-

saalta myös toiveikkuutta. Vaikka muutokset tunnustetaan, pitkäaikaiseen kotiin liitetyt vahvat merkitykset kuvastuvat taipumuksessa kieltäytyä ajattelemasta muutoksia vielä konkreettisiin valintoihin pakottavina tekijöinä. Eerikki ja Miinakin olivat käyneet katsellessaan erilaisia kerros- ja rivitaloasuntoja, vaikkei varsinaista päätöstä itse muuttamisesta ja oman talon myymisestä ollut tehty.

Haastattelija: Oikeestaan, jos sitte siihen vielä miettii nyt sitä, että ootte miettinyt sitä muuttamista, niin mikä se on se syy sitten? Ihan konkreettisesti?

Miina: No minun mielestä se syy on kuitenkin ihan siinä, että me ei oo yksinkertaisesti raskittu lähteä tästä. Eikä oo vielä ollu todella ihan pakkokaan.

Eerikki: Kyl kai se siihen mennee, että sitten vasta ku on pakko, niin sitte lähetään.

Miina: Että vielä pikkusen järki juoksee ja jalat kulkee, niin eihän sitte paljon muuta tarviikaan. Ja ruoan, kaikki tämmöset kotiaskareet tekee, niin sillonhan sitä pärjällään. Ei meille ruokia ikinä tuotu tai sillee. Me on enemmän vaan keitelty toisillemme.

Tutussa lähiympäristössä monet kertojat kuvaavat kokevansa arkensa mielekkääksi, hallituksi ja turvallisiksi. Pariskunnista monet kuvasivat Miinan ja Eerikin tavoin sitä, kuinka arjessa selvittiin yhdessä ponnistellen. Karttuvan iän myötä kysymys asumisesta ja sen jatkuvuudesta näyttää kuitenkin ajankohtaistuvan monelle valintatilanteeksi, jota tulkitaan syy-seurauslogiikan mukaisesti. Ikääntyessä tapahtuvat muutokset toimintakyvyissä voivat perhetilanteen muutosten tapaan määrittää asumisen valintojen tekemisen ajankohtaiseksi. Häkellyttävän usein kertojat tunnistavat selkeitä merkkejä, jotka sysäisivät heidät risteykseen valinnan kynnykselle. Esimerkiksi ajokortin menettäminen tulkitaan usein sellaiseksi tekijäksi, joka pakottaisi muuttamaan lähemmäs palveluita. Usein kysymys myös oli siitä, että perhosvaikutuksen tavoin pienempien tekijöiden koettiin kertyvän vyyhdeksi, joka ajankohtaistaisi asumisratkaisun pohtimisen.

Martti: On viihdytty ihan, sillä tavalla, hyvin, että tää nyt on, kuitenkin, no se työmaa kun oli tossa juuri lähellä ja niin päin pois, ja se nyt on tänä

*päivänä sitte, ku emännällä on proteesi ja, se on, että, koska tulee sitte semmonen hetki, että, onneks hän on niin noi raput tossa vielä päässy tuon jal-
kansa kanssa, mutta että jos siinä tulis sitten, jotakin ongelmia alkas olla,
niin eihän tänne millään pyörätuolisysteemillä eikä..*

Haastattelija: Niin, niin, ku ei hissiä oo ja toinen kerroshan tää on.

*Martti: Niin, toisessa kerroksessa, ei siitä, että se on silloin, mut että niin
kauan kun, ei me nyt olla sitä ajateltu sen paremmin, että se on sitten sen
päivän murhe, kun jos tämmönenkin tulis, niin.*

Haastattelija: Niin kyllä, mutta vielä ei oo ajankohtasta semmosta ajatella?

*Martti: Niin. Ehkä se, siis periaatteessa varmasti olis sillä taval ajankohta-
nen, ainahan olis asiat parempi hoitaa, silloin kun on vielä hyvä hetki, mutta
niin se on se, karsinan teko ennen vasikan tuloo, niin se on vähän sit sem-
mosta. Että sitä eletään sitä elämää ja näin.*

Monien muiden kertojien tavoin myös Martti ja Sanelma tunnistavat tarpeen varautua tuleviin muutoksiin vähintäänkin ajatuksen tasolla, vaikka asian aktiivinen pohtiminen ei vielä omalla kohdalla tunnukaan aivan ajankohtaiselta. Toisaalta tulevien muutosten ennakointi ja siirtymät koetaan niin pulmallisiksi aiheiksi, että valintatilannetta lykätään mielellään epämääräiseen tulevaisuuteen. Tilannetta hankaloittaa kuitenkin välttämättömyyden seurausten logiikkaan sisältyvä ajatus siitä, että merkit tulevasta olisivat itse asiassa olleet havaittavissa. Kun nykyisyyden ymmärretään juontuvan menneistä valinnoista, vastuuta valinnoista ja niiden seurauksista voidaan koetun hyvinvoinninkin osalta asettaa yksilön harteille. (Morson 1994, 13–14.)

Ennalta määrätty

Vain harvoin todellisessa elämässä tapaa vahvaa determinismiiä ja fatalis-
mia puhtaassa muodossaan. Taipumus kohtalonuskoon ilmenee tavan-
omaisesti piilevämmiin, jolloin elämäntarinan päälinjat ymmärretään
ikään kuin jo kirjoitetuiksi. Morson kutsuu tämän kaltaista rakennetta
ennakoinniksi. Aika on sulkeutunutta ja elämä ymmärretään valmiiksi
väistämättömyyksiä paljastumisiksi. Tällöin nykyhetki on vain avoin
sivu jo valmiiksi kirjoitetussa romaanissa. (Morson 1994, 7–8, 51.)

Alli: Mä oon vaan ajatellu sen sillä tavalla näin että, meillä jokaisella ihmisellä on kohtalomme. Et se kohtalo johtaa meitä, että silloin ku ihminen syntyy tänne maailmaan, niin se kohtalo, ne pääpiirteet jo silloin määrätään. Ja sitten, ne muut asiat, ne perunan keittämiset ja pyykinpesut ja semmoset, niin ne sitte on sen ihmisen [naurahtaan], taikka mitä hyvänsä, kuka ryyppää ja kuka on ryyppäämättä niin, se on sitä omaa syytä. Mutta ne pääpiirteet niin, ne on ne.

Normatiiviset odotukset eri sukupuolille soveliaista tarinankuluista voivat määrittää käsitystä omasta kohtalonomaisesta elämänkulusta. Eri-tyisesti tämän sukupolven naisten valintoja ovat kehystäneet ajalle tyyppilliset sovinnaiset tavat. (Saarenheimo ym. 2014.) Myös esimerkiksi tulevan puolison tapaaminen voidaan selittää romanttisesti kohtaloksi, jonka viitoittamana elämät kiertyvät yhteen. Lyydian kohtalo kietoutui syntyperäiseen paikkakuntalaiseen, ja ajan myötä tottumukset ja pitkä asumisaika sinetöivät kotiutumisen sukutilalle ja sitä myöten tulevatkin valinnat. Vaikka Lydia oli leskeydyttyään ostanut itselleen kaupunkikaksion, hän toteaa lakonisesti luopuneensa muuttosuunnitelmastaan, koska *kyllä minusta ei oikein, kuitenkaan sinne kaupunkieläjäks ollu.*

Tutuimmillaan ennakointi näyttäytyy esimerkiksi siinä, miten arkielienkäytössä joitain ominaisuuksia, mieltymyksiä tai valintoja selitetään usein synnyinpaikalla. Omaan asuinpaikkaan päätymistä saatetaan selittää juurilla: elämän kohtalona voi olla viettää se synnyinseudulla Karoliinan, Nestorin tai Viljon tavoin. Kokemus tietylle seudulle kuulumisesta saattaa olla niin vahva, ettei onnellisen elämän viettämistä nähdä mahdolliseksi toisaalla. Toisaalta ajatus ei välttämättä liity itse fyysiseen paikkaan vaan siihen liitettyyn elämäntapaan.

Kertomukset sisältävät lukuisia kuvauksia siitä, miten lapsuuden kokemukset vaikuttavat ajatuksiin kotiutumisen mahdollisuuksista. Jo kaukaa lapsuudesta juontuvat tavat, omat tottumukset ja elämäntapa voivat saada jalansijaa perusteltaessa nykyisiä toiveita, sillä ne luovat elämään jatkuvuuden kokemusta (vrt. Silvasti 2001; Ådahl 2007; Vuorinen 2009). Tässä aineistossa muutaman miehen tarinoista nousee kiinnostavasti esille se, miten he rakentavat asumisen jatkumoa maiseman kautta. Nestorin kuvauksen tavoin tuttu maisemakokemus voidaan samaistaa kodin tuntuun.

Nestori: Joo. Tosiaan sit, mitä tuli, aina täällä ilta-auringon puolella nuoruudessa asuttiin, että se..

Haastattelija: Se tuntuu kotosalle?

Nestori: Joo, kyl se täälläkin monta kertaa.. Jotenki semmosen ikävänki lykkää toi. Ja se ol sitte, ku siitä [Pyhäniemestäkin] muutettiin pois, niin, siihen meni vuosien mittaan, se oli melkein joka yö unissa, sieltä.

Tutut maisemakokemukset voivat johdattaa kertojan Martin ja Nestorin tavoin liittämään kotiutumisen tunteen esimerkiksi veden läheisyyteen, minkä vuoksi nykyinen koti on voinut valikoitua järven läheiselle asuinalueelle. Tämänkaltainen ajattelutapa voi vahvistaa kertojan toivetta nykyisen kodin pysyvyydestä; erilaiseen lähiympäristöön tai asumismuotoon kotiutumista ei koeta mahdolliseksi. Lisäksi kodin jättämisen ajatus voi sisältää syvempiä tiedostamattomia symbolisia merkityksiä elämänpolun lopun lähestymisestä, minkä vuoksi jatkuvuutta vaalitaan.

Aineiston valossa näyttääkin siltä, että vaikka muuttokielteisyyttä usein perustellaan objektiivisilla kriteereillä, esimerkiksi keskusta-asuntojen kalleudella, pienuudella tai muutoin soveltumattomuudella, kysymys palautuu pitkäaikaiseen kotiin liitettyihin merkityksiin. Tällöin jatkuvuus kiinnittyy tiettyihin tapoihin, totuttuihin tiloihin ja esineistöön, joiden siirtäminen uuteen asuinpaikkaan – ja siten kotiutuminen sinne – saatetaan kokea mahdottomaksi (Young 1997; Johansson & Saarikangas 2009; Peace, Holland & Kellaheer 2011; Tyvimaa & Kemp 2011). Usko kohtalomaiseen jatkuvuuteen voi johdattaa sopeutumaan tapahtuneisiin muutoksiin. Ikääntymismuutokset voidaan tulkita väistämättöminä elämän hidastumisina, joiden kanssa on vain opittava tulemaan toimeen. Esimerkiksi Loviisa kertoo elämänpiirinsä kaventumisesta, mutta toteaa, että *se menee ihan, se aika kuluu siinä, että ku se on niin paljon hitaampata sitten ja se hommakin, niin päivä on aina saman mittanen*. Myös Sointu toistaa tätä toteamalla lakonisesti että, *kun oppii vaan olemaan, paikoillaan, niin ihan hyvä talo asua*.

Asumisen jatkuvuus voi kuitenkin rakentua myös vaihtoehtoisuudeksi. Vaikka monet kertojista toivovat voivansa jatkaa nykyisessä asunnossaan jopa elämänsä loppuun asti, kertomuksissa kulkee rinnalla varjona käsitys ikääntymisestä väistämättöminä, joskin ajoitukseltaan

ennakoimattomina toimintakyvyn menetyksinä, jotka lopulta pakottavat tekemään muutoksia asumisjärjestelyissä ja omissa tavoissa. Raihnaistumisen ja toimintakyvyn muutosten näkeminen kohtalonomaisina merkkeinä väijäämättömästi rakentavat tulevan asumispolun väistämättömyyksiä, joihin tulee alistua. Tällöin aidolle valinnalle ei jää sijaa.

Haastattelija: Entä sitten jos vielä ajatellaan tulevaisuutta sillä tavalla, että jos se avuntarve lisääntyy entisestään. Että mitäs sitte?

Hertta: Myrkyä [naurahtaa]. Pääsee hautuumaalle. Ei... Se on vaan koitettava, no myö täytetään parin vuoden päästä kumpikin jo 80, niin eihän tässä enää montaa vuotta oo aikaa, ja tämmöstä menoo jatkuu, niin aina vaan lyhenee, lyhenee, mutta... En usko, että esimerkiksi meille kummallekaan on mitään mahdollisuutta päästä johonki noihin palvelutaloihin, en usko.

Haastattelija: Mistä se sitte ehkä saattas johtua?

Hertta: Tänne jätetään vaan ihan kylmästi. Keneltä mä pyydän apua, en keneltäkään.

Vaikka useimmat aineiston kertojista luottavat melko vahvasti asioiden järjestymiseen, kokemukset yksinäisyydestä, turvattomuudesta, julkisten palvelujen riittämättömyydestä tai palveluasumisen saavuttamattomuudesta näkyvät tässäkin aineistossa (vrt. Vaarama, Moisio & Karvonen 2010; Haapola, Karisto & Fogelholm 2013). Elämässä tapahtuvat muutokset, hidastumiset ja toimintakyvyn menetykset voidaan pienemmissäkin muodoissaan tulkita ennusmerkeiksi, jotka viitoittavat polkua kohti väijäämätöntä loppua. Vahvassa kohtalonuskossa valinnasta tulee puhtaasti illusorinen. Joskus ennusmerkit voidaan esittää varoituksena ja siten pyrkiä oikeuttamaan usko yksilön vastuuseen valintojen suhteen. Tällainen ajatus on kuitenkin paradoksaalinen, sillä merkki ennakoi tiettyä jo olemassa olevaa tulemaa. Olennaista on nimenomaan tuohon ennalta määrättyyn lopputulemaan päätyminen – joka tapauksessa, yksilön valinnoista riippumatta. (Morson 1994, 64–70.)

Mahdollisuuksien maailma

Tietyn hetken ymmärtämiseksi ei riitä, että ymmärtää vain sen, mitä tapahtuu, vaan myös sen, mitä muuta voisi tapahtua (Morson 1998, 602). Determinististen käsitysten mukaan tapahtumat jakautuvat yhtäältä toteutuneisiin eli mahdollisiin ja toisaalta mahdottomiin vaihtoehtoihin. Rinnakointi tuo näiden oheen uuden mahdollisten todellisuuksien joukon, joka olisi aivan yhtä hyvin voinut toteutua, vaikkei näin tapahtunutkaan. Näin sekä nykyisyydelle, tulevalle että menneellekin on olemassa mahdollisia, tosin toteutumattomia rinnakkaisia vaihtoehtoja. (Morson 1994, 6–7.)

Rinnakointiin sisältyvää vaihtoehtojen moninaisuutta voi lähestyä myös mahdollisten eli hypoteettisten kertomusten käsitteellä (*hypothetical narratives*; Riessman 1990). Ne kertovat siitä, mitä olisi voinut tapahtua, vaikka niin ei tapahtunutkaan. Allin kertomus on hyvä esimerkki tällaisen mahdollisen kertomisesta. Vaikka hän kuvaakin elämänsä pääpiirteet annettuina ja tulkitsee nuoruuden muuttosuunnitelmien lykkäytymisen äidin kuoleman välttämättömänä seurauksena, hän tunnistaa kuitenkin toisin toimimisen mahdollisuuksia. Vaikka hän on päätenyt asumaan koko ikänsä samassa paikassa, hän kertoo myöhemmälle asumispolulle lukuisia risteyskohtia, joissa olisi sinänsä voinut valita toisinkin – jäämisen sijaan hän olisi voinut valita lähtemisen. Asumisen jatkuvuus on lopultakin vain jotain, jonka suhteen sattui käymään näin. Toteutumattomia tarinankulkuja Alli ei kuitenkaan jää harmittelemaan vaan kuvaa tyytyväisyyttään elettyyn pitkään elämään.

Alli: [...] Mutta kyllä meillä ihan hyvin isän kanssa meni, oikein näin jälestäpäin ku aattelee. Että mä en tiä ollenkaan minkälaista meidän elämä olis ollu, jos äiti olis saanu elää pitempään. Että minäki olisin tullu aikuiseks ihmiseks, tai ehkä mulla olis ollu vaikka perhettä tai jotain, mutta me ei keritty sitä elämään kun minä olin alle kaksikymppinen kun äiti kuoli.

Mahdollisen kertomukset keskittyvät nimenomaan toisten tarinoiden ilmaantumiseen toteutuneen rinnalle. Ne voivat kertoa esimerkiksi siitä, mitä ei tapahtunutkaan, mutta mitä olisi odotusten mukaan voinut tapahtua. Näin ollen ne myös avaavat näkökulmaa kulttuurisesti

jaettuihin käsityksiin siitä, mikä ymmärretään odotettavissa olevaksi, toivottavaksi tai hyväksyttäväksi. (Riessman 1990, 76, 84; Morson 1994; Hyvärinen 2010, 96–98.) Ne ovat luontevimmin läsnä puhuttaessa tulevasta, mutta myös menneellä asumispolulla saatetaan tunnistaa samanaikainen mahdollisuus jotenkin toisin olemiseen. Usein työllistyminen toiselle paikkakunnalle häilyy tällaisena rinnakkaisena mahdollisuutena nykyisyyden rinnalla, vaikka kotipaikka sinänsä saattaisikin määrittää nimenomaisesti työpaikan seurauksena. Esimerkiksi Sointu oli nuoruudessaan kierrellyt muuallakin, mutta muutti sitten työllistyttyään Keski-Suomeen työsuhdeasuntoon, josta jatkoi asumispolkuaan puolisoon rakentamaan omistusasuntoon perheen kasvettua.

Sointu: [...] et mähän oon tavallaan muuttanu tänne työpaikan takia. Niin mulla on ollu enempi toi Pohjois-Karjala ja isoäidin puolta Savo, ja ensimmäinen työpaikka Kainuussa ja, isän sukujuuret [Savossa] että, jotenkin vaikka mä nyt oon eläkkeelle jäätyäni jääny tänne, sattunu jäämään tänne tähän taloon, minkä miesvainajani tosiaan meille rakensi niin, en mä silti vielä tunne tätä jotenki kotiseudukseni.

Olennaista on toteutuneen ymmärtäminen vain yhtenä mahdollisuutena, joka sattui tapahtumaan: se ei ehkä välttämättä ole kokonaan sattumanvarainen, mutta sen ilmaantumisesta ei ollut takeita eikä mikään ennakoanut sen tulemistä. Se ei myöskään ole välttämättä pysyvä, muuttumaton asiantila. Näin ollen välttämätön ja väistämätön itsessään paljastuvat harhakuvitelmiä; Sointukin olisi itse asiassa voinut päätyä asumaan aivan toisaalle elämään erinäköistä elämää. (Morson 1994, 117–118.) Itse asiassa toteutuneet mahdollisuudet eivät välttämättä ole olleet edes sopivimpia tai todennäköisimpiä, eivätkä tulevat tapahtumakaan välttämättä järkeistä kaikkia menneen tapahtumia (Morson 1994, 38–39).

Rinnakointi näyttää myös erilaisen tavan asumisen jatkuvuuden toteutumiseen. Tavanomaisesti jatkuvuus ja pysyvyys liitetään fyysiseen kotiin, mutta niiden voidaan tulkita toteutuvan myös toisenlaisten valintojen ja tarinankulkujen tuloksena. Vaikka monelle iäkkäälle nykyinen koti näyttyy merkityksellisenä ja muuttamista mieluisampana vaihtoehdona, tiettyä fyysistä kotia ei kerrota korvaamattomaksi tilanteessa,

jossa omillaan toimeen tulemista ei koeta mahdolliseksi (vrt. Vuorinen 2009; Karisto & Haapola 2013, 29–31). Joskus toisenlainen koti näyttäytyy pikemminkin hyvän elämän mahdollistajana. Tällöin muuttaminen ei rakennu elämän käännekohdaksi vaan nimenomaan tarpeellisena siirtymänä oman elämäntavan jatkuvuuden kannalta. Mihin tahansa ei kuitenkaan olla valmiita – jos rakkaasta kodista on luovuttava, jotakin on myös saatava vaihtokaupassa tilalle. Esimerkiksi Karoliinalle muutto lapsuuden maisemiin palvelutaloon on vielä toteutumaton, mutta sinänsä mahdollinen tulevaisuus, joka osaltaan näyttäytyy jatkuvuutena.

Karoliina: En tiää, kyllä mä oon ihan tyytyväinen tähän ympäristöön ku tässä on näin kauan ollu. Ja kun mulla ei nyt oo minkäänlaisia hankaluuksia, että mä pystyn vuokran vielä maksamaan ja, mulle on sanottu että, ei se, vaikka mä oon yksin niin ei mun tästä tarvi lähteä mihinkään niin kauan kun mä olen. Kyllä mä oon ihan tyytyväinen tähän niin kauan kun, jaksan sit, se on sitte taas eri asia, että jos mennee semmoseks että, ei pysty niin, ehkä mä sitten voisin anoa sinne [palvelukeskukseen] ku se on mun lapsuuden paikkaa ihan siinä. Yks talo on välissä siinä, niin siinä on ollu mun lapsuudenkoti siinä.

Kodin, tuttujen rutiinien ja itsenäisyyden säilyttäminen voidaan tulkita heijastukseksi toiveesta oman terveyden ja toimintakyvyn säilymisestä. Esimerkiksi Eerikille ja Miinalle koti merkitsee itsenäisyyden tyyssijaa: he eivät luopuisi fyysisestä kodistaan mielellään mutta oma-toimisuudesta ja omista rutiineistaan vielä vastahakoisemmin. Muuttaminen rakentuu mieluisammaksi vaihtoehdoksi tilanteessa, jossa omaehtoinen asuminen nykyisessä kodissa ilman ulkopuolista apua ei ole mahdollista. Tämän vuoksi he ovat valmiita harkitsemaan muuttoa pienempään, helpommin hoidettavaan asuntoon lähemmäs palveluita. Osalle kertojista ajatus ikäperustaisesta palvelutalosta voi sinänsä kuulostaa harkinnan arvoiselta ja hyvältä ratkaisulta, mutta omalla kohdalla tällaisen valinnan tekeminen voi olla lopultakin vaikeaa itse fyysisen kotiin liitettyjen vahvojen tunteiden ja muistojen vuoksi.

Karoliina: Niin, kun se [tytär] kauheesti, toissapäivänä soitti ja sanoi että, ”eikö sun äiti nyt olis hyvä ruveta sinne [palvelukeskukseen] ruveta laittaa

niitä papereita vetämään?” niin, mua itketti, mä sanoin, että ”mä en halua vielä lähteä mihkään”.

Valintatilanteeseen kietoutuu käytännössä moninaisten tekijöiden vyyhti, joka rajaa mahdolliseksi koettuja tapahtumakulkuja. Raakelin ja Sakarin kertomus valottaa asumisjärjestelyihin liittyvän päätöksenteon koettua epävarmuutta. Nykyisellään he ovat hyvin kiintyneitä kotiinsa, mutta Raakelin terveysongelmat hankaloittavat omatoimista selviytymistä. Toisaalta terveydentila saattaa kohentuakin, mutta he ovat jo alkaneet pohtia nykyasumismuodon jatkuvuuden järkevyyttä. Toisaalta kysymys tulevasta asuinpaikastakin on avoin: itseä ei osata vielä täysin paikantaa ikäperustaiseen asumiseen, mutta useampien muuttojen kettjuttaminenkaan iäkkäänä ei houkuta. Oman lisäkäänteensä tilanteeseen tuovat monimutkaiset sukupolvien väliset suhteet: jo eläkeikäiset lapset eivät lupaudu tulevaisuudessa auttamaan käytännön askareissa, mutta uuden asunnon rahoituskin herättää keskusteluja, etenkin kun nykyisen kodin mahdollinen siirtäminen pojantyttärelle täyteen markkinahintaan ei tunnu sovelialta ratkaisulta.

Haastattelija: Elikkä teillä on nyt sitten suunnitelmia, kun on kerran arviointsija käynny että...?

Raakel: No [naurahtaa], myö tänään muutetaan ja huomenna myö ei ennää muuteta, että se on tämmöstä soutamista ja huopaamista. [...] asunnon suhteen, sitä ei koskaan tiiä koska se on, että se on pakko lähteä, mutta, tänään oltiin justinsa siellä [raviradalla] niin siellä oli poika sitten, [Matti]-poika, joka sano et ”sen ku lähete, nyt viel ku jaksatte”. Niin nyt se sit sano että, ”taitaa olla viisainta, että ootte siinä nyt niin kauan ku jaksatte”. Mä meinasin sanoa, että ”niinhän sie sanot ku [Mikkokin]” mutta, en viittäiny, ne on kumpikin niin eri mieltä siitä. Mutta, et mennään sitte palvelutaloon, siihenhän me, sitä mie oon koko ajan sanonu et ”ollaan täs niin kauan ku jaksetaan, mennään sit palvelutaloon, sit ei tarvi tehä mittään”. Mitä?

Sakari: Kukahän tästä ensimmäisenä oli pois lähössä? En...

Raakel: No mie olen ollu mut kun mie oon tullu siihen tulokseen ku ollaan käyty kattomas, ku ei siit mittään tuu.

Sakari: Niin mä oon sanonu, että ”minähän en kolhoosiin lähe”.

Raakel: Niinhän sie oot sanonu mutta...

Sakari: En ihan hevillä, pakko...

Raakel: Mutta mie olen sanonu, et "jos kerta ei täst lähetä, niin lähetään sit niin, että mennään sinne". Samalla lailla sie oot käyny kattomas ku minäkin, joka päivähän sie kattelet niitä...

Kun elämän ja ajan kokemukset jäävät avoimiksi, mitä tahansa saattaa tapahtua. Tämä voi osaltaan aiheuttaa myös ahdistusta, kun kaikki koetaan epävarmana. Tällaisessa tilanteessa toiset pidättäytyvät tekemästä mitään, kun toiset taas yrittävät ottaa tilanteen haltuunsa. Esimerkiksi Loviisa kokee velvollisuudekseen pyrkiä parhaalla mahdollisella tavalla varautumaan näihin mahdollisiin, mutta ainakin vielä toteutumattomiin tapahtumakulkuihin, jotta hän voisi turvata itselleen edellytykset viettää hyväksi kokemaansa elämää.

Haastattelija: Viittasitte tossa muuttamiseen, niin ootteko harkinnu muuttamista?

Loviisa: No kyllä minä näillä avuilla oon pärjännä niin, että en yhtään enempäätä tartte, mutta eteenpäin ei kyllä tiä, että miten käy sitten, että sillä sitä on vähän varauduttava kaikkeen, että asuntoon ja kaikkeen tuommoseen niin, että ei tuu sitte mitään yllätystä, niin ku monelle on tullut, sitten ei tiä, mihkä päin säntää.

Näiden kertomusten valossa jatkuvuus tai pitkäaikaisesta kodista luopuminen näyttävät aikaa vievinä monimutkaisina prosesseina, joissa epätietoisuus ja epävarmuus tulevista muutoksista tuovat mahdollisen maailman varjot näkyville. Osalle kertojista kokemusmaailma on avoin, täynnä mahdollisuuksia ja valinnan paikkoja. On silti huomionarvoista, että aidon valinnan kokemukselle ei välttämättä jää paljoa tilaa tilanteessa, jossa henkilökohtaiseen päätökseen kietoutuvat läheisten mielipiteet, kodin ja sen jättämiseen liittyvät kulttuuriset merkityksennannot sekä myös epävarmuus liittyen ikäperustaisen asumisen moninasiin muotoihin, palveluasumisen jonotuskäytäntöihin, sosiaali- ja terveystoimen portinvartijuuteen, kustannuksiin ja tuen kohdentumiseen yhä tiukemmin vain eniten apua tarvitseville. (Clapham 2005; Sosiaalihuollon... 2012; Ikääntyneiden... 2013; Laatusuositus... 2013.) Toisaalta hyvän asumisen suhteen voi Lydyian tavoin vain todeta, että *eihän sitä*

koskaan tiiä, jos käy petipotilaaks niin sitte on ihan, tuntus että on sama missä päin sitä on. Missä vaan hoidon saa. Oman valinnan tekemistä tietyn pitkäaikaisen kodin jatkuvuudesta ei välttämättä tarvitsekaan korostaa hyvinvoinnin ehtona, kunhan lopputulemana on subjektiivisesti hyväksi ja arvokkaaksi koettu elämä.

Lopuksi: aidon valinnan mahdollisuus asumispolulla?

Tässä luvussa on tarkasteltu iäkkäiden kertojien kokemuksia omaan asumispolkuunsa liitetystä valinnan ja siirtymien mahdollisuuksista. Julkisessa keskustelussa korostetaan yhä painokkaammin yhtäältä iäkkään omaa kotia hyvinvoinnin edellytyksenä, mutta toisaalta myös omaa vastuuta asumisen ja hoivan siirtymiin varautumisessa. Moderni maailma korostaa valintojen mahdollisuuden tärkeyttä, mutta käytännössä yksilöiden mahdollisuudet niiden tekemiseen ovat rajattuja. Objektivistien reunaehtojen lisäksi myös kulttuurisesti jaetut käsitykset siitä, mikä ymmärretään tavanomaiseksi, odotetuksi ja hyväksytyksi, rajaavat sitä, mikä ja millä perusteilla rakentuu omassa elämänsä jatkuvuudessa välttämättömäksi, väistämättömäksi tai mahdolliseksi.

Morsonin (1994; 1998) ennakkoinnin, jälkikäteen ennakkoinnin ja rinnakkoinnin käsitteiden kautta on tässä luvussa hahmotettu sitä tapaa, jolla kertojat tulkitsevat omaa asumispolkuaan ja siihen liittyviä siirtymiä ja valinnan mahdollisuuksia. Pääsääntöisesti kertojat kuvasivat olevansa tyytyväisiä omaan asumisvalintaansa. Nykyiseen kotiin päättämisestä kerrottiin useimmiten ennakkoinnin ja jälkikäteen ennakkoinnin logiikan mukaisesti, kuitenkin välillä rinnakkaisia toteutumattomia mahdollisuuksia tunnistaen. Tulevaisuudessa elämän olisi suotu jatkuvan monin tavoin entisen kaltaisena, vaikka useimmiten rinnalla olikin näkyvissä mahdollisiksi koettuja risteyskohtia ja vaihtoehtoisia polkuja.

Toivetta asumisen jatkuvuudesta nykyisessä kodissa voi pitää aineistolle leimallisena piirteenä. Toisille kysymys on tietoisesta harkitusta valinnasta, kun taas osalle asumisen jatkuvuus rakentuu erilaisten tapahtumakulkujen lopputulemaksi tai vaihtoehdottomuudeksi. Kodin jatkuvuuden ideaan sisältyy monia symbolisia merkityksiä ja vahvoja tunteita. Vaikka nykyisen kodin pysyvyyttä ei välttämättä koettu mah-

dolliseksi, ääneen lausumattomanakin jo tämän toiveen pelkkä olemassaolo liitti asumisen siirtymien ja valintojen kerrontaan luopumisen ja menetysten merkityksiä. Toisille tulevaisuuden elämänkulku hahmotui selkeämmin kohtalona tai syy-seuraussuhteina, toisille maailma oli avoimempi ja epävarmempi. Käytännössä kuitenkin asumisjärjestelyihin liittyvien valintojen tekeminen kuvattiin pulmalliseksi ja aikaa vieväksi prosessiksi. Erityisen haasteelliseksi se koettiin silloin, kun muutoksia ennakoitiin, mutta nuo tulevat mahdolliset muutokset jäivät vielä epämääräisiksi niin laadultaan, määrältään kuin ajoitukseltaankin.

On ilmeistä, että kertojat sisällyttivät monia tärkeitä merkityksiä omaan pitkäaikaiseen kotiinsa. Näistä ei oltu valmiita luopumaan kevein perustein, ja monelle muuttamista mieluisampana ja todennäköisempänä vaihtoehtona näyttäytyi tarkemmin määrittelemättömän lisäavun hankkiminen tulevaisuudessa. Näin aineiston kertomukset vahvistavat osaltaan käsitystä iäkkään pitkäaikaisen kodin jatkuvuuden tärkeydestä hyvinvoinnin kannalta. Kotia ei tulisi kuitenkaan yksiselitteisesti samastaa tiettyyn fyysiseen pitkäaikaiseen asuntoon. Asumispolun käsite muistuttaa nimenomaan siitä, että kotiin ja asumiseen liitetyt merkitykset rakentuvat subjektiivisesti elämänkulussa erilaisten tapahtumaketjujen myötä. Tällöin kodin merkitys voi laajentua fyysistä asumusta suuremmaksi, jolloin sen jatkuvuuskin voi toteutua toisin. Näin kysymys palautuu lopulta yksilön mahdollisuuteen tehdä omaa elämäänsä koskevia valintoja, jotka perustuvat henkilökohtaisesti koettuihin arvoihin, toiveisiin ja tarpeisiin.

Jos elämä käsitetään valmiiksi ja tapahtumien prosessi vain ikuisuudesta annetun suunnitelman automaattiseksi paljastumiseksi, aika ja sen myötä valinnan mahdollisuudet sulkeutuvat. Jos tulevaisuus on jo annettu, nykyisyyden valinnat eivät muovaa mitään ja kysymys on lopultakin vain väistämättömän tapahtumisesta. Aidosta valinnasta ei voida puhua myöskään silloin, jos ihmisten nähdään käyttäytyvän vain tiettyjen mallien tai lakien mukaisesti. Toteutuneen, mahdollisen ja mahdottoman kategorioiden kautta tulee ymmärrettäväksi, että aito valinta on läsnä vasta silloin, kun mikään ei ole määrättyä. Jotta valinnalla ja nykyisyydellä olisi todellista merkitystä, elämä on voitava kuvitella tapahtumien prosessiksi, joka voi johtaa moniin mahdollisiin tuleviin. Valinta edellyttää vaihtoehtoja – että jotain voi tapahtua tai olla tapahtumatta. (Morson 1994, 21–22.)

Avoimessa mahdollisuuksien maailmassa jokainen valinta johtaa aina uuteen joukkoon mahdollisia valintoja; osa näistä ei koskaan toteudu, osa ei koskaan johda oikeastaan mihinkään, kun taas osa pitää sisälleen pitkäkestoisia ennalta arvaamattomia vaikutuksia. Vasta tämän rinnakkaisten, mahdollisten maailmojen olemassaolon kokemuksen kautta tulee ymmärrettäväksi, että subjektiivisesti hyväksi ja arvokkaaksi koettuun elämän- ja asumispolkuun voi päätyä montaa eri reittiä. Asumiseen liittyvien mahdollisuuksien, välttämättömyyksien ja väistämättömyyksien kokemusten ymmärtämisen kannalta on tärkeää, että ei pysähdytä yksioikoisesti kodin säilyttämisen ja luopumisen dikotomiaan. Olennaisempaa on tarkastella nimenomaan niitä ulottuvuuksia, joista kodin ja sen asukkaan välinen hyväksi koettu suhde koostuu – sitä, mikä nähdään jatkuvuuden ja hyvinvoinnin kannalta merkitykselliseksi, säilyttämisen arvoiseksi tai mahdolliseksi toteutua toisin.

Suvi Raitakari

NEUVOTTELUT
MIELENTERVEYS-
JA PÄIHDEASIAKKAAN ASUMISEN
SIIRTYMISTÄ: TOIVEITA,
HAASTEITA JA TOIMIJUUTTA

Oma koti olis tietenki kaikista paras mutta...

Johdanto

Mielenterveys- ja päihdeasiakkaalla asuminen, osallisuus ja toipuminen kietoutuvat yhteen. Ihmisen itsensä valitsema asumismuoto sekä turvallisuuden ja kodin tunne tukevat hyvää mielenterveyttä (Grant & Westhues 2010). Epäsopiva asuminen ja asunnottomuus taas lisäävät mielenterveysongelmien riskiä sekä vaikeuttavat niistä toipumista. Mielenterveys- ja päihdeongelmista toipumista (*recovery*) ja asunnottomuutta käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa pohditaankin usein

asumis- ja toipumiskysymysten kietoutumista toisiinsa (esim. Nelson 2010; Patterson ym. 2013; Granfelt 2014). Mielenterveys- ja päihdeasiakkaat ovat heterogeeninen ryhmä, ja asumisen tarpeet ja toiveet ovat yksilöllisiä (Mielenterveyskuntoutujien asumisen kehittäminen 2012; Patterson ym. 2013; Törmä ym. 2013, 81). Tänä päivänä suurin osa mielenterveys- ja päihdeasiakkaista asuu tukipalveluiden turvin omassa kodissa, osa tuetun asumisen yksiköissä ja asumispalveluyksiköissä, mutta osa on asunnottomana (ks. Mielenterveyskuntoutujien asumisen kehittäminen 2012, 8–9; Törmä ym. 2013; Raitakari & Günther 2015). Mielenterveyskuntoutujien asumisen kehittäminen -raportissa (2012, 31) todetaan, että yleisesti ottaen mielenterveysasiakkaiden asumistilanne on huono, joskin tärkeää kehittämistyötä on tehty. Yleisiksi ongelmiksi paikannetaan riittämätön asumisen tuki ja heikot asumisolot. Mielenterveys- ja päihdeongelmien kanssa kamppailevalle asumisen siirtymät ovat monesti vaativia ja kompleksisia (ks. Hill, Mayes & McConnell 2010). Asumista haastavat terveydentilan ja toimintakyvyn heikentyminen, heikko talous, vähäiset osallisuusmahdollisuudet sekä yksinäisyys.

Tyypillistä on, ettei mielenterveys- ja päihdeasiakas (jatkossa: asiakas) päättää yksin asumisestaan. Päätöksentekoon osallistuvat monet osapuolet, kuten läheiset, hoitotaho, kunnan edustaja ja kuntoutuksesta vastaavat tahot (Kettunen 2011, 40), joten voidaan puhua institutionalisoituneesta asumispolusta. Institutionaalisen asumispolun ymmärtämiseksi on olennaista analysoida asiakkaiden ja muiden toimijoiden välisiä asumisratkaisuja koskevia neuvotteluja. Juuri niissä suunnataan merkittäväällä tavalla asiakkaan asumispolkua. Neuvottelutilanteissa tulevat näkyviin yksilön pyrkimykset sovittaa yhteen omat ja toisten intressit ja tavoitteet (ks. Raitakari & Juhila tässä teoksessa).

Luvussa tarkastellaan sitä, miten mielenterveys- ja päihdetyön konteksteissa neuvotellaan asiakkaan asumispolun siirtymistä asiakas-työntekijävuorovaikutuksessa. Analyysissä rajaudutaan sen tulkitsemiseen, miten neuvotteluissa ovat läsnä sekä asiakkaiden ja ammattilaisten toimijuus että rakenteet. Luku haastaa pohtimaan asiakkaiden mahdollisuuksia tehdä valintoja ja asua toivomallaan tavalla tilanteissa, joissa muut toimijat ja rakenteet (mm. asumispalvelujärjestelmän muutos) suuntaavat vahvasti asumispolkua. Asiakkaan asumista tarkastellaan tutkimuskirjallisuuden sekä vuorovaikutusaineistosta valittujen esimerk-

kien avulla. Luku rakentuu siten, että ensin valotetaan sitä, mitä tutkimuskirjallisuuden pohjalta jo tiedetään asiakkaiden asumispoluista sekä heidän asumisen toiveistaan ja haasteistaan. Toisessa osassa tehdään lyhyt katsaus asiakkaiden toimijuutta korostaviin osallisuus- ja toipumisdiskursseihin sekä (asumis)palvelujärjestelmän muutokseen. Tämän jälkeen, ennen aineistoesimerkkien analyysiä, kuvataan vielä siirtymien ja valinnan tutkimista vuorovaikutuksessa. Aineistoesimerkkien analyysi tuo esille asiakkaiden ja ammattilaisten toimijuuden sekä rakenteiden läsnäolon siirtymäneuvotteluissa.

Tutkimusympäristöt ja aineisto

Aineistoesimerkit kertovat asiakkaiden ja ammattilaisten kohtaamisesta palaveritilanteissa huume- ja sekakäyttäjille tarkoitettussa avopalveluyksikössä ja vakavia mielenterveysongelmia omaaville tarkoitettulla kuntoutuskurssilla. Ensin mainittu palvelu on päihdejärjestön ja jälkimmäinen mielenterveysjärjestön ylläpitämä. Huume- ja sekakäyttäjille tarkoitettu avopalveluyksikkö on matalan kynnyksen palvelu: sen tehtävä on vastata asiakaskunnan neuvonnasta, sosiaalisesta tuesta, hoitoonohjauksesta, lääkäripalveluista ja lääkityksestä. Yksikön asiakkuus ei edellytä lähetettä tai varattua aikaa, vaikka suurin osa asiakkaista asioi sairaanhoitajalla, lääkärillä tai sosiaaliterapeutilla varatulla ajalla. Kuntoutuskurssi sitä vastoin keskittyy tukemaan 18–30-vuotiaiden nuorten aikuisten, joilla on diagnosoitu vakava mielenterveysongelma, kuntoutumista sekä arvioimaan heidän palvelutarpeitaan. Kurssin aikana arvioidaan asiakkaan toimintakykyä, ja tavoitteena on tämän tiedon varassa yhdessä asiakkaan kanssa suunnitella eteenpäin tämän asumispolkua. Yksi kurssi kestää aina kolme kuukautta ja sille valitaan 5–10 kurssilaisista. Heidän kanssaan työskentelee kuusi sosiaali- ja terveysalan ammattilaista: erikoissairaanhoidtaja, sosionomi, toimintaterapeutti ja kolme lähihoitajaa. Lisäksi kurssilla on käytössä psykologi ostopalveluna. (Ks. Günther ym. 2013.)

Molemmissa konteksteissa asiakkaat ja ammattilaiset keskustelevat mielenterveysongelmista, asunnottomuudesta ja asumisesta. Erityisesti huume- ja sekakäyttäjille tarkoitettussa avopalveluyksikössä näihin teemoihin kietoutuvat lisäksi keskustelut asiakkaan päihteidenkäytöstä.

Tavallista on, että eri auttamistyön konteksteissa neuvotellaan mielen-terveysongelmien, päihteiden käytön ja asumisen välisistä moninaisista syy-yhteyksistä (Smith & Hucker 1994; Raitakari ym. 2013). Useissa tutkimuksissa ja raporteissa todetaan, että päihteidenkäyttö, mielen-terveysongelmat ja sosiaaliset ongelmat esiintyvät usein samanaikaisesti (esim. Smith & Hucker 1994). Tämän moniongelmaisuu- den katsotaan muodostavan merkittävän riskin asunnon säilymiselle sekä haasteen (asumis-) palvelujärjestelmälle (Lehtonen & Salonen 2008; Nordling, Rauhala & Sironen 2008, 15; Mielen-terveyskuntoutujien asumisen kehittäminen 2012, 7; Granfelt 2013b; Mäki 2016). Aineisto- esimerkit tekevät näkyväksi asumisen siirtymiä tilanteissa, jossa on läsnä monia selviytymistä ja asumista uhkaavia tekijöitä. Tekstin lähtökohtana on ajatus, että asiakas-työntekijävuorovaikutuksella on suuri merkitys sille, millaiseksi asiakkaan institutionaalinen asumispolku muotoutuu (ks. myös Clapham 2003, 125; 2005). Molemmista palveluista on kerätty laaja teksti-, haastattelu- ja vuorovaikutusaineisto. Tässä luvussa käytetään yksinomaan palaverivuorovaikutustilanteiden nauhoituksia, joita nauhoitettiin huume- ja sekakäyttäjille tarkoitettu- ssa avopalveluyksikössä 9 kappaletta ja kuntoutuskurssilla 8 kappaletta.

Toiveet ja haasteet asumispolulla

Yksi osoitus toimijuudesta on se, että ihmisellä on toiveita. Toimijuuden toteutuminen edellyttää myös sitä, että kanssaihmiset ottavat toistensa toiveet vakavasti. Ihmisen toiveet kertovat siitä, mikä hänelle on elämässä tärkeää ja mitä vaille hän on jäänyt. Toivepuhe kertoo myös ihmisen yhteiskunnallisesta asemasta, varallisuudesta, elämäkokemuksista ja elämäntilanteesta: yksi toivoo asuntoonsa lisäneliöitä ja laatuhuonekaluja, toinen toivoo edes muutamaa neliötä asuttavakseen ja turvallisuuden tunnetta. Ihminen kuitenkin tekee konkreettiset asumisvalintansa aina rakenteiden ja kanssaihmis- ten asettamissa rajoissa. Siten toiveet kertovat ihmisen arvoista ja ajattelusta lopulta enemmän kuin mahdolliset, tehdyt valinnat (O'Connell ym. 2006).

Asiakkaiden toiveita asumisensa suhteen sekä asumisen merkitystä toipumisessa on tutkittu kyselyillä (Lambert ym. 2000; O'Connell ym. 2006;

Piat ym. 2008) sekä fokusryhmä- ja yksilöhaastatteluilla (esim. Browne & Courtney 2005; Forchuk, Nelson & Hall 2006; Tsai ym. 2010). Keskeinen tutkimuskysymys on myös ollut, minkä tyyppinen asumismuoto soveltuu asiakkaille parhaiten (esim. Leff ym. 2009). Tutkimuksissa päädytään usein siihen, että haja-sijoittamiseen perustuva asuminen on asiakkaiden toiveiden mukainen ratkaisu ja että se myös edistää toipumista (esim. Browne & Courtney 2005; Hill, Mayes & McConnell 2010; Granfelt 2013b; Mäki 2016).

Asiakkaat toivovat asumiseltaan samoja asioita kuin moni muukin, kuten esimerkiksi, että asunto on kohtuuhintainen, sijaitsee hyvien liikenneyhteyksien ja palveluiden lähellä. He arvostavat yksinasumista ja pysyvyyttä sekä omaa avainta, keittiötä ja kylpyhuonetta. Tärkeitä tekijöitä ovat myös asunnon hyvä kunto, hyvät naapuri- ja ihmissuhteet, hyvä ilmapiiri, oma rauha ja turvallisuus. (Yeich ym. 1994; Browne & Courtney 2005; O'Connell ym. 2006; Tsai ym. 2010.) Useimmat kokevat, että he kykenevät asumaan yksin, mikäli heillä on mahdollisuus saada tarkoituksenmukaista tukea silloin, kun sitä tarvitsevat. Olennaisia itsenäisen asumisen turvaamisessa ovat päivätoimintavaihtoehdot sekä matalan kynnyksen kriisipalvelut (Forchuk, Nelson & Hall 2006). Pienelle osalle asiakkaista laitos- ja ryhmämuotoinen asumismuoto on ensisijainen valinta. Parhaimmillaan ryhmämuotoisessa asumisessa mahdollistuu sekä yksityisyys ja oma rauha että yksinäisyyden ja turvattomuuden välttäminen. (Yeich ym. 1994; Tsai ym. 2010.)

Neuvoteltaessa asiakkaan asumisen siirtymistä toiveiden lisäksi relevantteja ovat *asiakkaan kokemat haasteet asumisessa*. Asumisen haasteet liittyvät usein asumispaikan saamiseen, sen säilyttämiseen ja kodin tunteen saavuttamiseen. Monesti asiakkaat ovat köyhiä, ja tämä rajaa heidän valinnanmahdollisuuksiaan asuntomarkkinoilla. Mikäli asiakkaalla on takanaan häättöjä, vuokratästejä ja maksuhäiriömerkintöjä, asunnon saaminen käy entistä vaikeammaksi. (Ks. Granfelt 1998; 2013b; 2014; Mäki 2016.) Asiakkaat asuvat usein huonokuntoisissa asunnoissa huonomaineisilla alueilla, mikä lisää heidän leimautumisen riskiään (Forchuk, Nelson & Hall 2006). Aikaisemmassa tutkimuksessa mielenterveys- ja päihdeasiakkaiden hajasijoitetun asumisen haasteina on mainittu yksinäisyys, eristäytyminen, turvattomuus, tukea antavien ihmissuhteiden ja mielekkään tekemisen puute sekä yhteiskuntaan integroitumisen vai-

keus (esim. Chesters, Fletcher & Jones 2005; Browne & Hemsley 2010; Pleace ym. 2015; Raitakari, Haahtela & Juhila 2015; Raitakari & Berger tulossa). Yhteisöllisissä asumisratkaisuissa asumisen haasteiksi voivat puolestaan muodostua leimautuminen, yksityisyyden puute, kanssa-asujien häiritsevyys, päihteidenkäyttö ja väkivalta (ks. Pleace ym. 2015; Mäki 2016; Nousiainen tässä teoksessa).

Palvelujärjestelmän muutos sekä toipumista ja osallisuutta korostavat diskurssit

Aikaisemmin ajateltiin, että mielenterveys- ja päihdeongelmien hoitaminen edellyttää pitkää laitoshoidoa ja ammattilaisten vastuunottoa asiakkaiden arjen valinnoista ja päätöksistä. Monelle asiakkaalle laitos oli asuinpaikka ja koti, jossa heillä oli kuitenkin vain vähän mahdollisuuksia päättää arjen asioista. (Srebnik ym. 1995; Browne & Courtney 2005; Browne & Hemsley 2010.) 1970-luvulta alkanut laitospaikkojen vähentäminen ja avohoidon painottaminen ovat tuoneet asiakkaiden toimijuuden uudella tavalla yhteiskunnalliseen keskusteluun ja osaksi tavallisten asuinyhteisöjen elämää (Ridgway & Zippel 1990; Forchuk, Nelson & Hall 2006; O'Connell ym. 2006; Karlsson & Wahlbeck 2012; Raitakari & Günther 2015). Pyrkimykset vahvistaa asiakkaan osallisuutta kumpuavat kansainvälisesti monesta suunnasta, kuten osallisuus- ja toipumisdiskursseista (Anthony & Crawford 2000; Lammers & Hapell 2003; Browne & Hemsley 2008; Laitila 2010; Juhila, Raitakari & Löfstrand tulossa a.)

Asumispalvelujärjestelmän pirstaloituminen

Nykyisin sairaala- ja yhteisöasuminen tulkitaan usein lyhytaikaiseksi asumiseksi. Tuettu asuminen ja itsenäinen asuminen määrittyvät sen sijaan ensisijaisiksi tavoiksi asua sairauksista ja mahdollisista rajoitteista huolimatta (Asumista ja kuntoutusta 2007). Asumispalvelujärjestelmän muutos tuottaa asiakkaalle toisinaan pirstaleisen asumispolun. Pirstaleisuutta ilmentää se, että asumispolku sisältää monia lyhyitä sairaala- ja yhteisöasumisjaksoja, asunnottomuutta, tuettua asumista ja

omassa kodissa asumista sekä eri asumismuodoissa kohdattavia monia eri ammattilaisia (Günther ym. 2013; Kettunen 2011). Kuten Reetta Kettunen (2011, 64) mielenterveyskuntoutujien asumispolkuja analysoidessaan toteaa: ”Asumispalvelujen suurkuluttajien polulla oli mielenterveyskuntoutujilla hyvin paljon lyhyitä sijoituksia kuntoutuskoteihin tai erilaisiin asumisyksiköihin. Heistä kaikki olivat käyttäneet päihteitä, eikä palvelujärjestelmällä ole ollut hyvää toimintamallia monien ongelmien yhtäaikaiseen hoitamiseen.” Perinteisesti järjestöillä on ollut vahva rooli asumispalveluiden kehittämisessä ja tarjoamisessa (Juhila & Günther 2013). Palvelujärjestelmän pirstaleisuus ja järjestöjen keskeinen rooli tulee näkyväksi myös aineistoesimerkeissä.

Laitospaikkojen vähentämisen rinnalla tavoitteena on nykyisin vähentää myös yhteisömuotoisia asumis- ja kuntoutumisyksiköitä (Mielenterveyskuntoutujien asumisen kehittäminen 2012; Törmä ym. 2013). Niiden katsotaan usein pikemminkin jatkavan laitoksissa tapahtuvan hoidon ja asumisen perinnettä kuin purkavan sitä (Priebe ym. 2005; Moxham & Pegg 2000, 84–85). Uusin asumispalvelujärjestelmän muutossuunta onkin kansainvälisten mallien mukaan lisätä ’liikkuvia palveluita’. Ne perustuvat siihen, että asiakas asuu tavallisessa vuokra-, omistus- tai välivuokra-asunnossa ja että ammattilainen liikkuu kotikäynnillä ja asiakkaan mukana esimerkiksi virastoasioilla, harrastuksissa ja ryhmätoiminnassa (ks. Juhila, Hall & Raitakari 2015; Haahtela & Juhila tässä teoksessa). Asiakkaille on siinä kaupungissa, josta aineistoesimerkit ovat peräisin, tarjolla erilaisia asumis-, päivätoiminta-, työ- ja ryhmäkuntoutusvaihtoehtoja. Niistä vastaavat pääsääntöisesti mielenterveys- ja päihdejärjestöt ja yksityiset yritykset (kunnan ostopalveluina) (ks. myös Mielenterveyskuntoutujien asumisen kehittäminen 2012, 8–9). Institutionaalisella asumispolulla kulkeminen edellyttää asiakkaalta yhtäaikaista asiakkuutta monissa eri palveluissa ja neuvotteluja monien ammattilaisten kanssa. Tämä tarkoittaa asiakkaalle myös mukanaoloa monissa erilaisissa palavereissa ja hoitotiimien kokouksissa, joissa vuorovaikutus muodostuu erilaiseksi kuin asiakkaan ja ammattilaisen kahdenkeskisessä kohtaamisessa (ks. Stanhope & Matejkowski 2010).

Asiakkaan osallisuuden korostuminen

Edellä kuvattu palvelujärjestelmän muutos siirtää vastuuta asumisesta ja toipumisesta asiakkaalle itselleen ja läheisille. Asumispalvelujärjestelmän muutoksen taustalla ovatkin osaltaan asiakkaan osallisuutta korostavat kansainväliset diskurssit. Asiakkaan osallisuuden vahvistaminen on keskeinen lähtökohta monissa politiikkatason kehittämissiirtoissa niin Suomessa kuin muissakin länsimaissa (Beresford 2002; Lammer & Hapell 2003; Browne & Hemsley 2008; Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma... 2009; Laitila 2010, 2–3; Laatusuositus hyvän ikääntymisen... 201; Juhila, Raitakari & Hansen Löfstrand tulossa a). Valtakunnallisessa mielenterveys- ja päihdesuunnitelmassa nostetaan asiakkaan osallistuminen ja vertaistuki keskeiseen asemaan palvelujärjestelmän kehittämisessä (Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma.. 2009). Asiakkaan osallisuuden avulla uskotaan päästävän responsiivisempaan palvelujärjestelmään sekä parempiin kuntoutumistuloksiin (Anthony & Crawford 2000; Kuosmanen 2009, 19). Tutkimuskirjallisuudessa osallisuus nähdään mahdollisuutena saada tietoa, toimia itsenäisesti, osallistua päätöksien ja valintojen tekoon, päästä mukaan mielekkääseen toimintaan ja saada arvostettuja sosiaalisia rooleja, kuten opiskelijan, työssäkäyvän, perheellisen ja ystävän roolit (esim. Arnstein 1969; Hickey & Kipping 1998; Stein & Wemmerus 2001; Raitakari ym. 2011).

Asiakkaan osallisuudelle on raivannut tietä toipumisoptimismin tuleminen mielenterveys- ja päihdepalveluihin. Ajattelutapa on vahvempi englanninkielisissä maissa kuin meillä Suomessa, mutta täälläkin sen vahvistumisesta on nähtävissä merkkejä (ks. Törmä ym. 2013, 81; Frankenhaeuser 2014). Sekä asiakkaiden kerrotut kokemukset että monet pitkittäistutkimukset vahvistavat, että vakavista mielenterveys- ja päihdeongelmista voi toipua. Aina toipuminen ei tarkoita niinkään sairaudesta parantumista vaan elämänlaadun kohenemista ja oppimista elämään sairauden kanssa (Davidson & Roe 2007; Pilgrim 2008). Toipumisdiskurssissa toipuminen ymmärretään asiakkaan subjektiivisena matkana, ja se vastuuttaa asiakasta itseään sekä ammattilaisia ja yhteiskuntaa toimimaan siten, että mielenterveysongelmien ja riippuvuuksien kanssa kamppailevilla olisi mahdollisuus hyvään arkeen ja asumiseen. (Davidson & Roe 2007; Gagne, White & Anthony 2007; Pilgrim

2008; Pilgrim & McCranie 2013; Juhila, Raitakari & Hansen Löfstrand tulossa a.)

Siirtymäneuvottelujen tutkiminen vuorovaikutuksessa: välineenä kategorian käsite

Aineistoesimerkit ovat siirtymätilanteista: niistä käy ilmi, missä asiakas asuu nyt ja mitkä ovat tulevaisuuden asumisvaihtoehdot. Tällöin sivutaan kysymystä asumisen toiveista ja haasteista. Vaikka esimerkeissä tulee jo esille asumispolun siirtymien moninaisuus, todellisuudessa siirtymien variaatio on vielä paljon suurempi. Aineistoesimerkkejä analysoidaan ensinnäkin asiakas-työntekijävuorovaikutuksen näkökulmasta: miten ammattilainen ja asiakas tulevat kategorisoiduiksi ja millaista toimijuutta tämä mahdollistaa. Kategorisoinnilla tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, kuinka osapuolet määrittelevät vuorovaikutuksessa itsensä ja toisensa (ks. myös Raitakari & Juhila tässä teoksessa). Asiakas ja ammattilainen voivat määrittäytyä neuvottelutilanteessa esimerkiksi asiantuntijaksi tai tietämättömäksi. Tämänkaltaiset kategorisoinnit pitävät sisällään oletuksia ihmisen toimijuudesta eli oikeuksista, velvollisuuksista, rajoituksista ja mahdollisuuksista puhua ja toimia vuorovaikutuksessa tietyllä tavalla. Lisäksi kategorioihin sisältyy kulttuurisia oletuksia ihmisryhmien ominaispiirteistä ja toimintatavoista. (Sacks 1992; Bamberg 1997; Hitzler 2011; Jokinen, Juhila & Suoninen 2012; Mäkitalo 2014; Juhila & Hall tulossa.) Kulttuurisen tiedon varassa 'tiedämme' esimerkiksi, millainen on asiakas ja millainen on ammattilainen ja miten kummankin tulisi toimia. Kategoriat mahdollistavat toimintaa ja toiminnan ennakoimista. Kategorioissa on kyse myös rakenteista, jotka ohjaavat ja rajaavat vuorovaikutuksen osapuolten toimijuutta. (Ks. Raitakari & Juhila tässä teoksessa.) Toiseksi analyysissä eritellään, miten yhteiskunnalliset rakenteet – tässä tapauksessa asumispalvelujärjestelmän muutos, osallistumis- ja toipumiskurssit sekä kategorioihin sisältyvät kulttuuriset odotukset – ovat läsnä neuvottelutilanteessa.

Rakenteet ja toimijuus siirtymäneuvotteluissa

Tässä aineistoesimerkkien analyysiosassa eritellään kolmen eri palaverin vuorovaikutusta. Aineistoesimerkit on valittu siten, että ne ilmentävät sekä asiakkaan että ammattilaisen toimijuutta, rakenteiden läsnäoloa sekä asumisen siirtymien erilaisuutta. Toimijuuden näkökulmasta esimerkeissä siirrytään asiakkaan näkemysten kysymisestä asiakkaan edun ajamiseen (ammattilainen tukee asiakkaan toimijuutta vuorovaikutuksessa) ja lopuksi dialogiseen keskusteluun (tasaveroisempi vuorovaikutussuhde).

Asiakkaan näkemysten kysyminen: toiveitaan esittävä asiakas ja polkua suuntaavat ammattilaiset

Alla oleva aineistoesimerkki on mielenterveysasiakkaille suunnatun kuntoutuskurssin loppupuolella pidetystä asiakaspalaverista, jossa osapuolet miettivät asiakkaan tulevaa asuinpaikkaa. Palaverissa ovat läsnä asiakas (A), kaupungin asiakasohjausryhmän kaksi jäsentä, joista vain toinen osallistuu keskusteluun (K), sekä neljä kuntoutuskurssin ammattilaista, joista yksi (T1) osallistuu esimerkissä keskusteluun. Asiakas on asunut ennen kuntoutusjaksoa isänsä luona. Asiakas kutsutaan sisään, ja kaupungin edustaja, jolla on palvelujärjestelmässä valta tehdä asiakas-kohtaisia asumis- ja palvelupäätöksiä, ottaa ensimmäisen puheenvuoron:

K: Sulle on jo kerrottuki varmaan et mä oon tullu tänne sen takia et voitais porukalla miettiä näitä sun asumisasioita.

A: Joo.

[4 sekunnin hiljaisuus]

T1: Hmm.

K: Minkälaisia ajatuksia sulla itelläs on?

A: Hmm. No tota. Niin. No semmonen tota. No ite mä ehkä ajattelin sitä, ensin ensin sitä omaa kämppää, mutta, jos ei onnistu niin sit semmosta solutyypistä vois olla.

K: Ymm. Onks sulla ajatuksia, että miten se, että onko jotakin asioita minkä takia se ei onnistuis?

A: Niin. [2 sekunnin hiljaisuus] No tota. Niin no ehkä se joku sillai että,

jos sitten niin no ehkä, jos joskus on semmonen olo, että, jos vetäytyy sillai liikaa niin, että, jos ois sitte oma asunto niin, jos sitä sitte syrjäytyy tai sillai, mutta en mä tiiä oisko siinä välttämättä semmostakaan että.

K: Hmm hmm. Onks sulla yleensä helppo esimerkiks päästä ylös sängystä aamulla ja lähteä asioita hoitaan?

A: No ei. Ei kyllä oo. Hmm. Se on se herääminen kyllä kans kans tota hankalaa, että just se lähteminen ja sen ruuan [epäselvää puhetta].

K: Hmm. Sillonhan se vois olla alkuun ainaki se soluasuminen sulle parempi.

A: Niin. Hmm. Nii-in.

Kaupungin edustaja orientoituu ensimmäisessä repliikissään tilanteeseen jaettuna keskustelutilaisuutena: *mä oon tullu tänne sen takia voitais porukalla miettiä näitä sun asumisasiota*. Hän määrittelee itsensä henkilöksi, jonka tulee olla läsnä, jotta asiakkaan asioista voidaan keskustella. Siten repliikissä aktivoituu keskeisen (valtaa omaavan) henkilön ja tilaisuuden vetäjän kategoriat. Asiakas hyväksyy tämän tilannemäärittelyn minimipalautteella *Joo*. Kaupungin edustajan seuraava repliikki *minkälaisia ajatuksia sulla itelläs on*, kutsuu asiakasta esittämään omia ajatuksiaan kohdaten hänet olennaista tietoa omaavana informanttina. Asiakas vastaa tekemällä valinnan: *ajattelin sitä, ensin ensin sitä omaa kämppää, mutta, jos ei onnistu niin sit semmosta solutyypistä vois olla*. Hänen ensisijainen valintansa on siten oma asunto. Vuorovaikutuksesta voi tulkita, kuinka asiakas suhteuttaa oman valintansa rakenteisiin ja toisten toimijoiden näkemyksiin. Hän ennakoi, ettei hänen toiveensa ole välttämättä mahdollinen, eikä valinta ole yksin hänen. On olemassa myös tekijöitä, jotka kenties estävät yksinasumisen. Asiakas orientoituu tilanteeseen neuvottelevasti ja tarjoaa toisena vaihtoehtona solutyypistä ratkaisua. Hän asettuu samalla valinnantekijän ja vaihtoehtojen esittäjän kategoriaan.

Kaupungin edustajan ja asiakkaan kesken syntyy kysymys-vastausjakso, jonka aikana edustaja pyrkii saamaan lisää tietoa asumisen haasteista määrittäen samalla kokemustiedosta kiinnostuneeksi: *Onks sulla ajatuksia, että miten se, että onko jotakin asioita minkä takia se ei onnistuis? Onks sulla yleensä helppo esimerkiks päästä ylös sängystä aamulla ja lähteä asioita hoitaan?* Kysymykset ilmentävät puhujan valtaa tiedustella asiakkaan ongelmista ja yksityiselämästä. Asiakas lähtee mukaan haastepuheeseen.

seen ja hyväksyy näin itselleen asumisessaan haasteita omaavan aseman. Hän saa ja ottaa vuorovaikutuksessa haasteiden määrittelijän roolin. Hänellä on kokemukseen perustuvaa tietoa siitä, miksi tietyt valinnat ovat vaikeita ja 'mahdottomia'. Asiakas määrittelee itsensä potentiaalisesti vetäytyjäksi: *jos vetäytyy sillai liikaa; hankalaa, että just se lähteminen* sekä liittyy omassa asunnossa asumiseen syjäytymisen mahdollisuuden.

Kaupungin edustaja kategorisoi itsensä ehdotuksen esittäjäksi ja asiakkaan tarpeiden määrittelijäksi: *Sillonhan se vois olla alkuun ainaki se soluasuminen sulle parempi*. Ehdotuksen kysymysmuoto ja soluasumisen merkityksellistäminen väliaikaiseksi ratkaisuksi *alkuun ainakin* pehmentävät kaupungin edustajan tekemää valintaa. Siten hän ennakoii, että asiakas saattaa vastustaa soluasumista. Soluasuntoehdotuksen voi tulkita pyrkimykseksi ehkäistä sellaista asiakkaan valintaa, johon liittyisi liian suuri vastuu itsenäisestä selviytymisestä. Asiakas hyväksyy tehdyn ehdotuksen minimipalauttein *Niin. Hmm. Nii-in*, mutta ei ota tätä vahvempaa toimijan asemaa.

Neuvottelu jatkuu siten, että kuntoutuskurssin ammattilainen tiedustelee, onko asiakas asunut koskaan yhdessä toisen ihmisen kanssa. Asiakas kertoo asuneensa isän kanssa ja nyt päättymässä olevalla kuntoutuskurssilla kämppekaverin kanssa. Asumisen siirtymään isän luota kuntoutuskurssille on liittynyt muuttaminen pois kotoa ja asuminen muiden, samaa ikäluokkaa olevien kurssilaisten kanssa. Ammatillaiset tuovat neuvottelussa esille saman havainnon asumisen haasteista kuin asiakas itse: asiakas on kuntoutuskurssilla vetäytynyt asuntoonsa ja herääminen on ollut vaikeaa. Neuvottelussa rakennetaan tästä huolimatta asiakkaan asumispolkua pois isän luota asumisesta kohti itsenäisempää asumista ja elämää.

T1: Mutta oot varmaan sitä mieltä nyt, että se isän kans asuminen, sen aika on päättyny, että haluat itsenäistyä?

A: Joo. Haluaisin itsenäistyä omaan joo.

T1: Mikä on ihan ymmärrettävää, ja hyväkin asia, että sillain aattelet.

Kuntoutusjakson ammattilainen tarjoaa asiakkaalle siirtymää isän kanssa asujasta itsenäiseksi asujaksi: *että se isän kans asuminen, sen aika on päättyny, että haluat itsenäistyä?* Vaihtoehto esitetään kysymysmuo-

dossa, mutta se ohjaa asiakasta valitsemaan toivotun, itsenäistyvän asiakkaan kategorian. Asiakas tarttuu tähän vaihtoehtoon. Kuntoutuskursin ammattilainen suuntaa asumispolkua samanmielisyyttä ja positiivista palautetta ilmentävällä repliikillä: *mikä on ihan ymmärrettävää, ja hyvinkin asia, että sillain aattelet*. Asiakkaan kategorisoimisessa tukeudutaan kulttuuriseen odotukseen, että asumispolun tulisi kulkea itsenäisempään suuntaan. Itsenäistyminen on kulttuurisesti arvostettua: se ilmentää eteenpäinmenoa, vastuunottoa ja vahvaa toimijuutta. Neuvottelussa kaupungin edustaja kuitenkin päätyy ehdottamaan asiakkaalle seuraavaksi siirtymäksi soluasumiseen muuttoa:

K: No mitäs, jos lähdetäs suunnitteleen sulle semmosta soluasumisen paikkaa, eikö?

A: Niin.

K: Me selvitetään [asiakasohjausryhmän työntekijän] kanssa näitä vaihtoehtoja, ja sitte ku semmoinen löydetään, niin pääset tutustuun ja kattoon sitä paikkaa.

A: Niin. Nii-i. Joo. Se vois olla nyt ainaki alkuun sillai.

T1: Hmm.

A: Että, niin sittehän se vois siitä varmaan niin myöhemmin niin vaikka vaihtaa sitte, että, jos omassa tykkää asua. Kun omassa mä sillain haluaisin kyllä omassakin asua, ja niin sillai itsenäisesti ihan omassa asunnossa.

Kaupungin edustajalla on institutionaalisen asemansa perusteella valtaa selvittää ja hakea asiakkaalle soluasuntoa. Edustajan repliikki: *Me selvitetään [asiakasohjausryhmän työntekijän] kanssa näitä vaihtoehtoja* ilmentää vahvaa toimijuutta ja asunnon etsijän asemaa. Periaatteessa asiakkaalla on mahdollisuus joko hyväksyä tai hylätä annetut vaihtoehdot, mutta hän ei itse voi etsiä tuettua asumispaikkaa. Hänelle annetaan kyllä mahdollisuus käydä tutustumassa asumispaikkoihin, mutta neuvottelussa hänelle ei avaudu selkeää mahdollisuutta valita asumisvaihtoehtojen välillä. Asiakas hyväksyy minimipalauttein, *niin. Nii-i. Joo*, soluasuntosuunnitelman ja menettelytavan, mutta määrittelee ratkaisun väliaikaiseksi: *se vois olla nyt ainaki alkuun sillai*. Asiakas palaa siten ensimmäiseen valintaansa: *omassa tykkää asua. Kun omassa mä sillain haluaisin kyllä omassakin asua, ja niin sillai itsenäisesti ihan omassa asunnossa*. Solu-

asumisen merkityksellistyminen väliaikaiseksi siirtymäksi mahdollistaa sen, ettei asiakkaan tarvitse luopua kokonaan toiveestaan asua omassa asunnossa eikä siten itsenäisen asujan kategoriasta. Ammatilainen katsoo, että tähän siirtymään tarvitaan lisää aikaa mutta että se on tulevaisuudessa mahdollinen.

Yhteenvedona voi todeta, että neuvottelussa asiakkaan toimijuus todentuu vastaajana, haasteiden määrittelijänä, toiveiden esittäjänä, tehdyn ratkaisun hyväksyjänä ja itsenäisen asujan kategorian tavoitteelijana. Ammatillaiset vastaavasti toimivat kysyjinä, ehdotusten tekijöinä, palaverin kulusta päättäjinä, polun suuntaajina sekä asumispaikan mahdollistajina. Palaverivuorovaikutuksessa toimijuus määrittyy suhteessa tiettyihin rakenteisiin, kuten osallisuuskurssiin, joka kutsuu ammattilaista kysymään asiakkaan mielipidettä ja ottamaan hänet mukaan päätöksentekoon. Asiakkaalle osallisuuskurssi asettaa odotuksia toiveiden, haasteiden ja valintojen kertomisesta. Nämä toimintatavat liitetään nykyisin hyvän asiakkaan ja hyvän ammattilaisen kategorioihin. Lisäksi ammattilaisen ja asiakkaan toimijuudet määrittyvät suhteessa asumis- palvelujärjestelmän muutoksen lähtökohtaan, että asiakkaat asuvat niin itsenäisesti kuin mahdollista. Itsenäisen asujan aseman tavoiteltavuus ilmentää sitä, että se on kulttuurisesti arvostettu. Neuvottelussa asiakkaan asumispolku merkityksellistyy portaittaiseksi etenemiseksi toipumisen sallimassa tahdissa kurssilaisesta soluasuajaksi, kotikuntoutuksen vastaanottajaksi (aineistossa toisaalla käy ilmi, että soluasunnossa asumiseen liittyy kotikuntoutuksen kotikäynnit) ja tulevaisuudessa kenties tavallisessa asunnossa asujaksi.

*Asiakkaan puolella: kaaottisesti siirtyvä asiakas
ja asumispalvelujärjestelmää kritisoiava ammatilainen*

Aineistoesimerkki on huume- ja sekakäyttäjille tarkoitettu avopalveluyksikön verkostopalaverista. Asiakkaalla on takanaan noin 10 vuoden asiakkuus kyseisessä yksikössä. Hän on saanut vuokra-asunnon tuetun asumisen yksiköstä ja palaverissa suunnitellaan asiakkaan siirtymistä uuden asumispalvelun piiriin. Tuetun asumisen yksikkö on tarkoitettu mielenterveys- ja päihdeongelman omaaville henkilöille. Verkostopalaverissa ovat läsnä asiakas (A), asiakkaan omatyöntekijä

(sosiaaliterapeutti) huume- ja sekakäyttäjille tarkoitettusta avopalveluyksiköstä (S), kaupungin sosiaalityöntekijä (K) ja kaksi tuetun asumisen yksikön työntekijää (T1 ja T2).

S: Me vähän tossa puhuttiin [asiakkaan] kanssa näistä ajatuksista mitä se asunnon saaminen on herättänyt, ja mä aattelin, että haluaksä nyt sitten kertoa niistä omista ajatuksistasi?

[4 sekunnin hiljaisuus]

A: No en. Sillai vähä ehkä painetta tulee, että saako sen pidettyä [epäselvää puhetta]. Ei se nyt mitään hirveitä paineita, mutta semmosia ajatuksia.

S: Enempi huoli siitä, että onnistutko?

A: Niin.

[8 sekunnin hiljaisuus]

S: Muista koska sulla viimeks oli asunto oma, että se tais olla siellä olikä siellä [asuinalue] sillon?

A: Joo.

S: Siitä on jo aikas monta vuotta.

A: On siitä.

S: Muistak sä itte kuinka kauan?

A: Varmaan neljä tai viis.

S: Joo. Sä oot siitä lähtien ollu sitte asunnottomana kaiken näkösisä asumismuodoissa, että mä katoin, yritin meidän koneelta hakea, että mitä kaikke täällä on ollu niin. Mä katoin, että 2002 sä oot käyny ensimmäisen kerran meillä [Avopalveluyksikkö]. Tää ehkä kuvaa tätä niinku sun tilanteen niinkun [2 sekunnin hiljaisuus] miten sen nyt sanos vaikeutta tai hankaluutta sitte viranomaisissa ei ehkä niinkään sun mielessä mut viranomaismielessä, koska täs on palloteltu myöskin A-klinikkatoimen sisällä [Asiakkaan] hoitoo ja välillä sä oot ollu A-klinikalla sitte välillä täällä ja entten tentten että kumpi paikka sun hoidosta vastaa ja mikä vastaa loppuviimeks. Eik se oo tämmöstä vähän ollu?

A: Joo.

Sosiaaliterapeutti tuo esille, että hän on jo aikaisemmin keskustellut asiakkaan kanssa asunnon saamiseen liittyvistä ajatuksista, ja tarjoaa asiakkaalle tilaisuutta kertoa ajatuksiaan muille neuvotteluun osallistuville: *haluaksä nyt sitten kertoa niistä omista ajatuksistasi?* Näin ammattilainen

antaa asiakkaalle aseman osallistujana, jolla on tärkeitä ajatuksia. Pitkän hiljaisuuden ja kieltävän vastauksen jälkeen *No en*, asiakas käyttää tilan mainitsemalla siirtymään liittyvän haasteen: *painetta tulee, että saako sen pidettyä*. Neuvottelussa asiakas ja ammattilainen palaavat asumispolussa taaksepäin ja kertaavat työntekijävetoisesti asiakkaan monia siirtymiä. Ehkä tämän asumispolkukuvauksen tarkoitus on tehdä muille toimijoille ymmärrettäväksi asiakkaan asumisen ja toipumisen haasteita. Asiakas on kulkenut *asunnottomana kaiken näköisissä asumismuodoissa*. Hän määrittänyt asuntonsa menettäneeksi ja järjestelmään sopimattomaksi *sun tilanteen niinkun miten sen nyt sanos vaikeutta tai hankaluutta sitte viranomaisissa ei ehkä niinkään sun mielessä mut viranomaismielessä, koska täs on palloeltu myöskin A-klinikkatoimen sisällä*. Sosiaaliterapeutti tulkitsee asiakkaan tilanteen asumispalvelujärjestelmälle vaikeaksi, jolloin ongelmana on – ei niinkään asiakas tai hänen tilanteensa sinänsä vaan – järjestelmän kyvyttömyys auttaa häntä yhdessä paikassa ja saada aikaan pysyvä ratkaisu. Syntyy tilanne, jossa asiakkaalle ei löydy palvelujärjestelmästä sopivaa paikkaa. Sosiaaliterapeutti kysyy asiakkaalta tekemänsä tilannetulkinnan pätevyyttä: *eik se oo tämmöstä vähän ollu?* antaen asiakkaalle tilaa osallistua ja tulkita tilannetta omasta näkökulmastaan. Asiakas osoittaa samanmielisyyttä minimipalautteella *Joo* mutta ei osallistu tämän enempää. Kuten ensimmäisessä esimerkissä, ammattilainen tukee asiakkaan toimijuutta esittämällä kysymyksiä ja varmistamalla, että asiakas hyväksyy tehdyn tilannetulkinnan.

Neuvottelussa asiakas määrittelee alkoholin ensisijaiseksi päihtekseen ja ongelmakseen: *kyllä se nyt, on vähä niinku alkoholi ensimmäisenä*. Siten hän kategorisoi itsensä henkilönä, jolla on ongelmia alkoholin kanssa. Asiakkaan kohdalla siirtymien määrää lisäävät monet hoitajakset psykiatrisissa sairaaloissa. Sosiaaliterapeutti luettelee seitsemän sairaalahoitajaksoa sekä kahdeksan jaksoa kuntoutuksessa, tehostetussa palveluasumisessa, yhteisohoidossa, asuntolassa ja päihdehoidossa:

S: Niin. Ja sitte sul on ollu [Avokuntous], [Asumisyksikkö], [Yhteisohoittoa], [Pelastusarmeijan yksikkö], [Päihdehoitajakso], [Palveluasumista]. Mä en tiää olikö [Palveluasumisessa] koskaan?

A: En oo ollu.

S: Kun piti joskus mennä [Tehostettu palveluasuminen], eiku tuota [Asun-

tola], ja tämmöstä. Että tää on ollu sillai kauheen niinkun jotenki, että, kuka tätä organisoii ja kuka tätä jollain tavalla hallinnois? Sitte tätä näitä hoitopaikkoja, kun nää on kauheen sattumanvarasesti millon minneki, ja huomaa, että ihminen, jolla on sekä päihde- että mielenterveysongelma niin on. Jos se on alkoholi plus huumeet niin sit se on tämmöstä näin, että oisin halunnu että [Asiakasohjausyksikkö] olis myöskin kuullut tän.

T2: Joo se olis kyllä ollut hyvä.

S: Ja varmaan se voisii ajatella [Asiakas], että tässä tällasessa rumbassa mikä sulla on ollu elämässä, että on hyvin vaikea niinku tässä kuntoutua mihinkään.

[4 sekuntin hiljaisuus]

A: Niin varmaankin. [4 sekunnin hiljaisuus] No oon mä yrittäny ainaki kuntoutua joskus, joskus aikoinaan.

S: Yh-m. Koskas semmoinen aika, et sä muistat, että sä oisit yrittäny.

[5 sekunnin hiljaisuus]

A: Kyllä mä nyt viime syksynä ainaki koitin.

S: Mm. Haluak sä kertoo siitä tarkemmin.

[6 sekuntin hiljaisuus]

A: Niin sillai, että siellä [psykiatrinen sairaala] meni hyvin jonki aikaa, mutta sitte iski sellaset fiilikset päälle, ettei sitä, ettei niinkun oo paljo mahik-sia kuntoutua mihinkään [3 sekunnin hiljaisuus] jotain semmosta niinku.

Asiakkaan pirstaleisen asumispolun kuvaaminen on suunnattu asiakasohjausyksikölle, jonka edustajan piti osallistua neuvotteluun. Sosiaaliterapeutti ajaa asiakkaan asiaa ja kritisoi asumispalvelujärjestelmää sattumanvaraiseksi ja kasvottomaksi: *kuka tätä organisoii ja kuka tätä jollain tavalla hallinnois?* Puheenvuoro pitää sisällään rakenteiden kritiikkiä. Asiakas tulee tulkituksi siirtelyn kohteeksi ja järjestelmän uhriksi. Tämän jälkeen sosiaaliterapeutti kääntää keskustelun takaisin asiakkaaseen ja asiakkaalle *voisii ajatella [Asiakas], että tässä tällasessa rumbassa mikä sulla on ollu elämässä, että on hyvin vaikea niinku tässä kuntoutua mihinkään.* Repliikissä tukeudutaan ajatukseen, että pysyvä paikka luo edellytyksiä kuntoutumiselle: asiakas on palvelujärjestelmän pyörittämisessä eikä tämän tulkita tuottaneen toipumista.

Neuvottelussa on pitkä hiljaisuus: osapuolet odottavat, että asiakas kommentoisi väitettä kuntoutumisen vaikeudesta, minkä hän lopulta

tekeekin. Näyttää siltä, että ammattilaiset tukevat asiakkaan osallistumista ja toimijuutta olemalla pitkiä aikoja hiljaa antaen tilaa asiakkaan puheelle. Tämän voi tulkita asiakkaan antamien merkitysten ja tulkintojen arvostamiseksi ja kerronnan auttamiseksi mutta myös puhumaan velvoittamiseksi. Asiakas kategorisoi itsensä toipumista yrittäneeksi: *mä yrittäny ainaki kuntoutua joskus, joskus aikoinaan*. Hän tukeutuu kulttuuriseen ajatukseen, että toipuminen on jotakin, mitä ihmisen tulisi yrittää ja itse tehdä. Sosiaaliterapeutti tarttuu asiakkaan yrittämispuheeseen. Hän pyrkii tarkentamaan, milloin asiakas on omalla toiminnallaan pyrkinyt edesauttamaan toipumistaan. Asiakas määrittää itsensä toivonsa ja mahdollisuutensa menettäneenkategoriaan: toipumisella ja asumispolulla ei ole suuntaa, eikä toivoa: *ettei niinkun oo paljo mahiksia kuntoutua mihinkään*. Näkemys toipumisen mahdottomuudesta liittyy ehkä asiakkaan aikaisempiin epäonnistumisen kokemuksiin, ongelmien vaikeuteen sekä yhteiskunnan tarjoamien vaihtoehtojen rajallisuuteen.

Neuvottelusta voi tulkita, että asiakkaan toimijuus realisoituu kokemusten kertojana, asumishaasteiden kuvaajana, asioiden hyväksyjänä ja toipumisesta luopuneena. Sosiaaliterapeutti puolestaan pyrkii antamaan asiakkaalle tilaa osallistua, auttamaan häntä kokemusten tuottamisessa sekä siirtämään katseen asiakkaan haasteista palvelujärjestelmän ongelmiin. Pirstaleinen asumispalvelujärjestelmä toimii siten resurssina neuvottelussa. Tämän rinnalla puhujat tukeutuvat toipumisdiskurssiin kyseenalaistamalla toipumisen mahdollisuuden olemassa olevissa rakenteissa.

Myöhemmin aineiston keruun aikana asiakas irtisanottiin tuetun asumisen yksiköstä, johon hän oli siirtopalaverissa muuttamassa. Kävin haastattelemassa häntä toisessa, asunnottomille päihdeongelmallisille miehille tarkoitettussa asumispalveluyksikössä, josta sieltäkin hän lähti melko pian pois. Myöhemmin kuulin sosiaaliterapeutilta, että asiakas oli kuollut tietävästi huumeiden yliannostukseen. Nuoren miehen asumispolku päättyi ennenaikaiseen kuolemaan vähän yli kolmenkymmenen ikäisenä – toipumisoptimismi, osallisuusdiskurssi tai palvelujärjestelmän muutos eivät kyenneet muuttamaan tuhoisaa asumispolun suuntaa.

*Asiakas ja ammattilaiset dialogissa: yhdessä luotu ymmärrys
asunnottomuudesta*

Aineistoesimerkki on huume- ja sekakäyttäjille tarkoitettu avopalveluyksikön asiakastapaamisesta. Paikalla ovat asiakas (A), avopalveluyksikön lääkäri (L), asiakkaan omatyöntekijä, sosiaaliterapeutti (S) sekä kaupungin sosiaalityöntekijä (S1) Avopalveluyksikön vuorovaikutuskäytäntöihin kuuluu, että asiakkaan omatyöntekijä osallistuu asiakkaan lääkärivastaanotolle ja että siinä puhutaan lääkitysasioiden lisäksi asiakkaan arkisesta selviytymisestä. Neuvottelussa huolta herättää asiakkaan asunnottomuus ja vaikeus löytää sopivaa asumisratkaisua.

S: Niin. Ja tähän tämmöiseen arjen sujumiseen, miten se on, joo. Meillä oli viimeks täällä [Sosiaalinen isännöitsijä] ja puhuttiin tästä asunnottomuudesta. [Asiakas] ollu nyt puolisen vuotta ilman asuntoa ja reilun puoli vuotta eikö niin?

A: Mm.

S: Ja sä hyvin sillain koskettavasti kerroit siitä, että mitä se tarkoittaa sitte kun sä kyselet tuolta majapaikkaa millon mistäki.

A: Joo. Tässä yks yö tuli nukuttua rautatieaseman inva-wc:ssä, kun mä en saanu silloin yöpaikkaa kun ei mulla puhelin- [huokaisee syvään] puhelinkaan toiminut. Niin sit siellä nukuin.

S: Mukavampiakin paikkoja varmasti olis.

A: Joo [epäselvää puhetta] [5 sekuntin hiljaisuus] oma koti olis tietenki kaikista paras mutta.

[5 sekuntin hiljaisuus]

S: Siin on sellanen niinku ristiriita tai hankaluus sitte kun sä sanoit, että se vähän niinku hirvittäis sua asua yksin.

A: Nojoo. Mä pelkään, että mulla lähtee asiat vähän niin ku käsistä, ja sitte se oman kodin varsinkin siistinä ylläpitäminen ja asioiden ylläpitäminen ja semmonen se tuottaa erittäin paljo vaikeuksia.

S1: Mä oon siinä samaa mieltä kyllä, että me ollaan kokeiltu sitä.

L: Aivan.

Palaverissa siirrytään asiakkaan psyykkisestä voinnista keskustelemaan arjen sujumisesta. Sosiaaliterapeutti ottaa aseman asiakkaan tilan-

teen kertojana: *puhuttiin tästä asunnottomuudesta. [Asiakas] ollu nyt puolisen vuotta ilman asuntoa.* Sitten hän antaa asiakkaalle mahdollisuuden kertoa asumisen siirtymistään ja asunnottomana olosta *mitä se tarkoittaa sitte kun sä kyselet tuolta majapaikkaa millon mistäki.* *Asiakas kategorisoituu informantiksi, jolla on omakohtaista kokemusta asunnottoman arjesta.* Asiakas käyttää annetun tilan ja tuottaa kerrotun kokemuksen: *tässä yks yö tuli nukuttua rautatieaseman inva-wc:ssä.* Sosiaaliterapeutti osoittaa asiakkaalle myötätuntoa ja saa asiakkaan puhumaan pitkähkön hiljaisuuden jälkeen toiveestaan: *oma koti olis tietenki kaikista paras mutta. Tietenkin viittaa siihen, että asiakkaan toive on kulttuurisesti itsestäänselvyys, mutta puolestaan siihen, että tavallisuudesta huolimatta sen toteutumiseen liittyy vaikeuksia.* Sosiaaliterapeutti jatkaa dialogia lainaten asiakkaan aikaisemmin sanomaa. Hän osoittaa, että hänellä on tietoa asiakkaan tilanteesta pidemmältä ajalta ja oikeus puhua asiakkaan suulla: *sä sanoit, että se vähän niinku hirvittäis sua asua yksin.* Asiakas määrittäyty yksinasumista pelkääväksi ja tämä puolestaan perimmäiseksi asunnottomuuden syyksi. Yksinasumista pelkäävän kategoria vahvistuu dialogissa ja sen relevanttisuudesta ovat yhtä mieltä sekä asiakas että ammattilaiset. Samanmielisyys ja neuvottelun ymmärtävä ilmapiiri vahvistavat asiakkaan toimijuutta asumiseen liittyvien vaikeuksien määrittelijänä ja pelkotilojen kuvaajana. Samalla asiakas kategorisoi itsensä henkilöksi, jolla on vaikeuksia ja jonka asuminen voi *lähteä käsistä.*

Sosiaalityöntekijä vahvistaa asiakkaan kuvauksen yhteisesti jaetuksi: *mä oon siinä samaa mieltä kyllä.* Asiakas on ennen asunnottomuuttaan asunut yksin, mutta se ei ole onnistunut. Asiakas oli pelännyt jo etukäteen yksin asumista. Neuvottelussa osapuolet määrittelevät monia asumisen haasteita, joihin asiakas on törmännyt. Kodin askareet eivät ole onnistuneet ja pelkotilat ovat olleet rajuja. Neuvottelussa asiakas kertoo, kuinka hän oli istunut lattialla kolme päivää samassa asennossa. Pelkotilat ovat hänelle selittämättömiä: *ne pelot, lähtee sillei, karpäsestä härkänen, mutta kun oma mieli silleen muokkaa ehkä niistä suurempia pelkoja, mitä ne todellisuudessa onkaan.* Tulevan asumisratkaisun kannalta on olennaista, miten asiakkaan tilanne on mahdollisesti muuttunut puolessa vuodessa, ja tätä lääkäri lähtee selvittämään:

L: Aivan. Mitäs luuleks sä, että se tilanne on sama nyt, elikkä, jos sä olisit yksin niin saattais tulla tämmöittä tilanteita vaikka, vai olisko turvallisempaa, että siinä olis joku muu tai sitten [epäselvää puhetta].

[6 sekunnin hiljaisuus]

A: En sanois, et olis muuttunut siitä kovinkaan paljoo tai no en voi tietää, koska oon koko ajan pyöriny jonkun nurkissa.

L: Aivan joo. Eihän sitä voi tietää, mutta kyllähän toi jo paljon kertoo, että ettet sä nyt kauheen varmasti lähtis sinne yksin asuu sitten.

S1: Siinä oli koko ajan myöski tukee mukana siin oli aluksi [Nuorten asu-misohjaajan] tuki ja sitte [Kotikuntoutuksen] tuki, mutta ei senkää avulla ei onnistunu.

L: Aivan.

S: Kuinka usein se [Kotikuntoutuksen] tuki oli? Miten ne kävi siellä sun?

A: Kerran viikossa ainakin.

S: Niin. Se ei vaan lähteny sitte. Sitten sä olit vähän aikaa [Tehostetussa palveluasumisessa], mutta sekään ei sitten ollu sun juttu.

A: Joo, se ei ollu mun juttu kyllä [Tehostettu palveluasuminen]. En tota noin kokenut mitenkään omakseni. Se oli liian rajoittavaa.

S1: Ainut silloin ku määh muistan ku sä oot mulle tullu sä asuit sen kaverin kanssa [Kadun nimi] niin silloin sulla meni suht hyvin.

A: Niin.

Lääkäri pyytää asiakasta arvioimaan, onko tilanne sama tällä hetkellä kuin edellisen yksinasumiskokeilun aikaan: *mitäs luuleks sä, että se tilanne on sama nytte*. Asiakkaalle annetaan asiantuntijan asema oman tilanteensa määrittelijänä, ja pitkän hiljaisuuden jälkeen asiakas toimii tämän aseman mukaisesti. Asiakas puhuu hitaasti kuin etsien oikeita sanoja ja päätyy arvioon, ettei tilanne ehkä ole juuri muuttunut *en sanois et olis muuttunut siitä kovinkaan paljoo*. Lääkäri osoittaa samanmielisyyttä ja tunnistaa asiakkaan puheesta epävarmuuden ja pitää tätä itsessään tärkeänä tietona: *paljon kertoo, että, ettet sä nyt kauheen varmasti lähtis sinne yksin asuu*.

Sosiaalityöntekijä tuo käytetyt tukimuodot keskusteluun. Samalla hän korjaa käsitystä, että asiakas olisi asunut aikaisemmin täysin itsenäisesti *siinä oli koko ajan myöski tukee mukana*. Asuminen ei onnistunut liikkuvien palveluidenkaan avulla *se ei vaan lähteny sitte*. Sosiaalityönte-

kijä kategorisoi asiakkaan (asumisen) epäonnistuneeksi ja kuvaa siirtymää tehostettuun palveluasumiseen, joka osoittautui asiakkaalle epäsovivaksi asumismuodoksi *mutta sekään ei sitten ollu sun juttu*. Asiakas määrittyy henkilöksi, jolla on useita epäonnistuneita siirtymiä takanaan: liikkuvien palveluiden tuki oli ollut riittämätöntä ja tehostettu palveluasuminen taas liian rajoittavaa. Asiakas tekee keskustelussa valinnan, ettei tehostettu palveluasuminen ole häntä varten: *en tota noin kokenut mitenkään omakseni. Se oli liian rajoittavaa*. Mikäli vaihtoehtona on tehostettu palveluasuminen, asiakas valitsee asunnottomuuden, ja toisaalla palaverissa hän tuo esille, että yksin hän ei uskalla enää omaa asuntoa vuokrata. Neuvottelussa ammattilaiset hyväksyvät asiakkaan valinnan.

Paras vaihe asiakkaan asumispolulla oli sosiaalityöntekijän tulkinnan mukaan se, kun asiakas asui kaverinsa kanssa. Asiakas vahvistaa minimipalautteella *niin* tämän tulkinnan oikeaksi. Asiakkaan asumispolulla oli kuitenkin tullut jälleen siirtymä huonompaan, kun kaveri oli muuttanut ulkomaille, ja yhdessä asuminen oli päättynyt. Tämän hyvän asumiskokemuksen pohjalta asiakas on parhaillaan etsimässä yhteistä asuntoa toisen kaverinsa kanssa, mutta on epävarmaa, löytävätkö he asunnon, joka olisi molempien toiveiden mukainen. Palaverissa asunnottomuuden ongelma on tunnistettu; siihen johtaneista syistä on olemassa jaettu käsitys. Tästä huolimatta päätöksenteon osalta osapuolet ovat 'pattitilanteessa'.

S1: Et tää on vähä vaikee yhtälö. Tässä mietitty useaan kertaan sitä.

S: On joo.

[3 sekunnin hiljaisuus]

S: Eihän se tämäkää hyvä tilanne oo.

S1: Ei. Ei todellakaan.

S: Ei missään tapauksessa.

S1: Ja sit tää on jatkunu vähän turhanki pitkään. Ja sitten ne tavarat on edelleen siellä varastossa ja niitä varastoidaan siellä nyt kuudetta kuukautta ja.

[6 sekunnin hiljaisuus]

A: Seitsemättä kuukautta.

S1: Seitsemättä, niin on.

L: Niin. Aivan.

S: Nii, että mites tässä psykiatrian keinot? [naurahdus]

L: En mä tiä onks psykiatrian keinot tässä, kyllähän nää on jo muut keinot joita vaaditaan ja tarvitaan [naurahdus yhdessä omahoitajan kanssa]. Et eihän tässä mä luulen, että psykiatrian keinoin täs ollaan aika vakaassa tilanteessa mun mielestä sillai, että [Asiakas] on käyny täällä säännöllisesti, sä oot hoitanu juttus ihan niin ku on pidetty. Lääkkeet on arvioitu. Ne on ihan jees eli nyt on enemmänkin sitten nää käytännön asiat että ne saadaan rullaa.

S: Niin-i. Joo.

L: Että ei mitään sellaista lääketilaa kun asunto pystytään järjestämään.

Asiakas ja ammattilaiset tuottavat yhteisessä dialogissa tulkintaa, että asiakkaan tilanne on vaikea eikä missään tapauksessa toivottava. Asunnottomuus on jatkunu vähän turhanki pitkään. Sosiaaliterapeutin kysymys: *nii, että mites* tässä psykiatrian keinot? palauttaa keskustelun psykiatrin vastaanoton kontekstiin. Kysymyksessä on humoristinen sävy. Siinä peräänkuulutetaan lääketieteen keinoja, vaikka osapuolet tietävät, ettei psykiatri pysty auttamaan tilannetta. Lääkäri määrittelee asiakkaan *vakaassa tilanteessa* olevaksi ja hyväksi potilaaksi: *on käyny täällä säännöllisesti, sä oot hoitanu juttus ihan niin ku on pidetty. Lääkkeet on arvioitu.*

Ammattilaiset eivät tässä hetkessä tiedä, miten tukea asiakkaan seuraavaa siirtymää ja mihin suuntaan häntä tulisi 'poluttaa'. Asunnottomuutta tehdään ymmärrettäväksi yhdessä. Ammattilaiset asemoituvat kysymysten esittäjinä ja tilanteen arvioijina ja asiakas puolestaan kokemusten kertojana. Rakenteina ovat läsnä oman kodin ideaali, asumispalvelujärjestelmän rajalliset vaihtoehdot, avohoitoyksikön rajalliset auttamiskeinot sekä asiakkaan psyykkisten oireiden tuottamat rajoitteet. Nämä rakenteet ajavat sekä asiakkaan että ammattilaiset vaihtoehdottomaan tilanteeseen, jossa ei ole mahdollista tehdä päätöksiä eikä siten myöskään suunnata asumispolkua.

Lopuksi: asumisen siirtymien kompleksisuus

Tässä luvussa tarkastelin asumisen siirtymien tekemistä käytännössä eli niistä neuvottelemista asiakkaan ja työntekijöiden välisessä palave-

rivurovaikutuksessa. Tavoitteena oli osoittaa, miten mielenterveys- ja päihdeongelmat, asumisen siirtymät, toimijuus ja rakenteet kietoutuvat käytännön tilanteissa kompleksisella tavalla yhteen. Mielenterveys- ja päihdeasiakkailla asumisen ja toimijuuden ongelmat ovat usein erityisiä, kun taas asumisen toiveet, kuten oma koti ja itsenäinen asuminen, ovat laajasti kulttuurisesti jaettuina. Asiakkaat kohtaavat asumisessaan monenlaisia haasteita, kuten äärimmäistä köyhyyttä, sosiaalisen tuen ja vaihtoehtojen puutetta ja leimautumista ja syrjintää (ks. Moxham & Pegg 2000; Chesters, Fletcher & Jones 2005; Forchuk, Nelson & Hall 2006; van Olphen ym. 2009). Tämä osaltaan heikentää asiakkaiden toimijuttua ja valinnanmahdollisuuksia (ks. Granfelt tässä teoksessa).

Analyysi teki näkyväksi, miten asiakkaat neuvottelevat (asumis)palvelujärjestelmässä sen tarjoamien tilannekohtaisten osallisuus- ja siirtymävaihtoehtojen puitteissa. Institutionaalinen asumispolku tarkoittaa asiakkaille neuvotteluja ammattilaisten kanssa, jolloin olennainen kysymys toimijuuden kannalta on, millainen neuvotteluasema asiakkaalla on tai hänelle annetaan. Näyttää siltä, että asiakkaalle annetaan neuvotteluissa usein informantin, kertojan ja ongelmapuheen tuottajan asema. Etenkin siirtymistä päätettäessä ammattilaiset pyrkivät suuntaamaan päätöksentekoa niin, että lopputulos olisi ammatillisen arvion mukainen. Tutkimukset kuitenkin osoittavat, että mikäli asiakas saa valita asuinpaikkansa, se vahvistaa hänen elämänlaatuaan sekä asumisen onnistumisen todennäköisyyttä (esim. Srebnik ym. 1995; O'Connell ym. 2006; Browne & Hemsley 2010). Kuka valitsee ja päättää ja mistä, on institutionaalisella asumispolulla kompleksinen ja toimijuuden kannalta keskeinen kysymys (Raitakari & Juhila 2013; Juhila ym. 2015). Asiakkaan toimijuuden vahvistaminen edellyttääkin herkkyyttä havaita, milloin päätöksenteko tapahtuu ammattilaislähtöisesti, milloin asiakaslähtöisesti ja milloin yhteisessä dialogissa.

Rakenteet eivät ole vuorovaikutuksesta etäällä tai määritä sitä ylhäältä käsin vaan ovat osapuolten 'resurssivarastoa' vuorovaikutustilanteessa. Kategoria on kiinnostava käsitteellinen työkalu, sillä se mahdollistaa sekä vuorovaikutuksessa tapahtuvan toimijuuden että kulttuuristen oletusten ja ihmisryhmiin liitettävien piirteiden analyysin. Toisin sanoen kategorioihin sisältyy yhtä aikaa sekä mikro- että makrotason merkityksiä, joita niistä voidaan myös yhtäaikaaisesti tutkia. Aineistoesimerkeistä

voi nähdä, miten neuvottelut käydään yhtäältä itsenäisen asumisen ja oman kodin toiveen ja toisaalta asumisen haasteiden ristipaineessa (ks. Chesters, Fletcher & Jones 2005, 3). Neuvotteluja käydään siis 'itsenäisen' ja 'epäitsenäisen' kategorian välillä. Itsenäisen kategoriaan liitetään kulttuurisia odotuksia siitä, että toimija hoitaa asiansa ja kotinsa, yrittää, osallistuu ja menee eteenpäin (Raitakari & Berger tulossa). Epäitsenäisen kategoriaan liitetään vastaavasti syrjäytymisen, selviytymättömyyden, epävarmuuden, toipumattomuuden ja ei-yrittämisen oletus. Asiakkaat rakentavat toimijuutta itsenäisyyden ja epäitsenäisyyden välisessä jännitteessä. Näin he itse asiassa tulevat toteuttaneeksi 'hyvään' asiakkaaseen liitettäviä kulttuurisia odotuksia. Hyvä asiakas kertoo kysyttäessä kokemuksistaan, tunnustaa vaikeutensa ja tuentarpeensa sekä yrittää toipua ja itsenäistyä. Nämä kategoriavaihdokset 'itsenäisen' ja 'epäitsenäisen' välillä tuottavat asiakkaalle neuvotteluissa ristiriitaisen aseman, jossa he ovat välillä vahvoja ja välillä heikkoja toimijoita.

Asiakkaat ja ammattilaiset hyödyntävät neuvottelussa monia kategorioita. Ammattilainen on palaverissa vuorovaikutustilanteiden suuntaaja ja vetäjä. Samalla hän on myös asiakkaan asumispolun suuntaaja, tiedon kerääjä, kokonaiskuvan tuottaja, ongelmien määrittelijä ja palautteen antaja. Hänellä on asemaansa perustuvaa valtaa esimerkiksi hakea asiakkaalle asuinpaikkaa ja tehdä siitä päätös sekä tärkeä rooli asiakkaan osallisuuden ja kerronnan tukemisessa. Asiakas osallistuu, mikäli ammattilainen antaa sille tilaa: kysyy asiakkaan kokemuksista, odottaa asiakkaan puheenvuoroa, osoittaa ymmärrystä ja samalla puolella olemista. Tämä asiakas-työntekijä -vuorovaikutuksen hierarkkisuus yhtäältä tukee ja toisaalta rajoittaa asiakkaan toimijuutta: ammattilaisen toiminta pitkälti määrittää asiakkaan toimintavaihtoehtoja, joskin myös asiakas vaikuttaa toiminnallaan ammattilaisen vaihtoehtoihin. Ammattilaisella on enemmän valtaa vaikuttaa palaverin käsikirjoitukseen kuin asiakkaalla: hän voi esimerkiksi ohittaa asiakkaan toiveen tai neuvotella se toisenlaiseksi. Aineistoesimerkit tekevät näkyväksi myös tilanteen, jossa kummallakaan osapuolella, ammattilaisella tai asiakkaalla, ei ole keinoja muuttaa asumispolun suuntaa. Tällöin ammattilaiselle jää jäljelle toimijuus asiakkaan rinnalla kulkijana, rakenteellisten epäkohtien esille nostajana ja asiakkaan asian ajajana.

Luku valottaa mielenterveys- ja päihdeasiakkaiden asumispolkua ja toimijuutta vain rajallisesti. Se kuitenkin osoittaa, miten politiikassa, tutkimuksessa ja ammatillisessa työssä tarvitaan entistä syvällisempää ymmärrystä siitä, a) mitä asiakkaat toivovat asumiselta ja (asumis)palvelujärjestelmältä, b) millaisia haasteita heillä on voitettavanaan erilaisissa asumisratkaisuisissa, c) millaisia asiakkaiden asumispolut ovat ja mitkä yksilölliset ja rakenteelliset tekijät mahdollistavat ja estävät siirtymiä, d) miten asumisratkaisut syntyvät ammattilaisten ja asiakkaiden välisissä neuvotteluissa sekä d) miten asiakkaat toimivat (saavat toimia) ja osallistuvat asumistaan, palveluitaan ja toipumistaan koskevissa neuvotteluissa.

Osallisuus- ja toipumiskurssit vaativat ja oikeuttavat asiakkaiden aktiivisuutta omissa asioissaan. Ne myös luovat toivoa ja normaalisuutta sekä vastuullistavat asiakasta toipumisestaan. Diskurssien viesti on, että mielenterveysongelmat ja riippuvuudet eivät ole voittamattomia. Niillä ei ole myöskään oikeutta viedä asiakkaalta ihmisarvoa, vastuuta ja päätöksentekovaltaa omasta elämästään. Kaikkia tämä lupaus ei kuitenkaan auta, eivätkä kaikki asumispolut ole reittejä toipumiseen; osa niistä kulkee asunnottomuuteen, auttamisen ulottumattomiin ja tuhoon. Muuttuvassa palvelujärjestelmässä törmätään diskurssien käytäntöön soveltamisessa usein myös moniin rakenteellisiin ja yksilölähtöisiin esteisiin (mm. Anthony & Crawford 2000). Marginaalissa kulkevat institutionaaliset asumispolut, niistä käytävät neuvottelut ja neuvotteluissa läsnä olevat diskurssit ja kategoriat ansaitsevat tulla huomatuiksi, mikäli haluamme edistää koko väestön hyvinvointia, osallisuutta sekä vähentää asunnottomuutta ja yhteiskunnan epätasa-arvoa. Vuorovaikutusaineisto tarjoaa rikkaan materiaalin niiden keinojen tarkastelemiseen, joilla ammattilaiset pyrkivät arjen työkäytännöissä turvaamaan heikoimmassa asemassa olevien toimijuutta, arkea, asumista ja toiveiden toteutumista.

Outi Jolanki

LIIAN VANHA VAI LIIAN NUORI MUUTTAMAAN? IÄN MERKITYS ASUMISEN VALINNOISSA

Ikäkysymys oli se, mikä sillai rupes sanelemaan että, pitäis ruveta kahtomaan sitä, semmosta asumismuotoo, joka olis helpompi tän ikäiselle.

Johdanto

Tässä luvussa käsittelen vanhojen ihmisten asumiseen liittyvää päätöksentekoa ja sitä, miten vanhat ihmiset itse käyttävät vanhuutta perusteluna muuttaa tai olla muuttamatta. Toiseksi käsittelen valtiollisten ohjelmien ja palvelujen laatusuosituksien avulla sitä, miten julkinen katse määrittelee vanhuutta ja asumisen valintoja. Luvun lopuksi keskustelutan näitä näkökulmia ja tarkastelen sitä, miten ikäpuhe liitetään asumiseen ja mahdollisuuksiin tehdä valintoja vanhana.

Kansalaisten ikä on keskeinen koko yhteiskunnan toimintaa organisoiva tekijä; kansalaiset ovat lapsia, nuoria, työ-ikäisiä, eläkeläisiä, joita

koskevat tietyt lait ja säädökset mutta myös oikeudet, edut ja palvelut. Kerättäessä tietoja hallinnon tai tutkimuksen käyttöön kronologinen ikä on yksi itsestään selvä selittävä muuttuja. Mutta miksi ikävuodet selittäisivät ihmisen käyttäytymistä? Institutionaaliset ikämäärittelyt perustuvat itse asiassa biologiaan, toisin sanoen käsitykseen siitä, että ikävuodet kertovat biologisista kehitysasteista: psyykkisistä ja fyysisistä ominaisuuksista, kyvyistä ja taidoista ja niiden lisääntymisestä tai vähenemisestä (Hepworth 2003). Arki ja arjessa tehtävät valinnat perustuvat paljolti siihen, missä ikävaiheessa olemme emmekä useimmiten kyseenalaista näiden ikämäärittelyjen merkitystä. Kuitenkin institutionaalisetkin ikämäärittelyt ovat sopimuksenvaraisia ja kulttuurisidonnaisia (Hockey & James 1993; Gilleard & Higgs 2000; Karisto 2005). Ikään perustuvat oikeudet ja velvollisuudet ja esimerkiksi koulukypsyyden, täysi-ikäisyyden ja eläkeiän rajat ovat vaihdelleet ja vaihtelevat eri maissa. Suomessakin käyty keskustelu siitä miten suuret ikäluokat mullistivat ymmärryksen nuoruudesta ja tulevat muuttamaan myös vanhuuden merkityksen kertovat siitä, että ikäkategorioiden ovat historialliseen aikaan ja paikkaan sidottuja ja siten muuttuvia (Karisto 2005). Institutionaaliset, sosiaaliset ja subjektiiviset ikämäärittelyt kietoutuvat väistämättä yhteen arjen elämissä (Hockey & James 2003). Näin tapahtuu myös asumiseen liittyviä valintoja tehtäessä. Subjektiiviset ikämäärittelyt ovat usein relationaalisia eivätkä mitenkään yksiselitteisiä. On varsin tavallista, että omaa itseä määrittellään vertaamalla itseen nuorempaan tai muihin samanikäisiin ihmisiin (Hockey & James 1993; Haarni). Monet määrittelevät itsensä vanhaksi, kun eivät enää pysty fyysisesti samoihin suorituksiin kuin nuorempaan tai muut samanikäiset (Bodily 1993; Hurd 1999; Jolanki 2004; 2009). Toisaalta oman hyväkuntoisuuden ja fyysisen ja psyykkisen aktiivisuuden osoittaminen voi olla keino erottautua *todella vanhoista* ja rakentaa positiivisemmaksi määrittyvää aktiivisen ja terveydestään huolehtivan kansalaisen identiteettiä (Jolanki 2008; Riihiahho & Koskinen 2007; Haarni 2009).

Arjessa käytämme huolettomasti sellaisia ilmaisuja kuin *liian nuori* tai *liian vanha* miettimättä ja perustelematta niiden merkitystä sen enempää. Yleensä kuulijakaan ei kyseenalaista mitä tarkoittaa olla liian nuori tai liian vanha johonkin, vaan hyväksyy väitteen ja korkeintaan torjuu sen, että ilmaisu sopisi häneen henkilökohtaisesti. Ikämäärittelyt toimi-

vat vastaan sanomattomina selityksinä, koska ne ovat kulttuuriin juurtuneita kiteytyneitä näkemyksiä siitä millaisia ihmiset ovat eri ikävaiheissa, ja miten missäkin iässä sopii käyttäytyä (Coupland, Coupland & Grainger 1991; Nikander 2000, 2002, 2009). Ihmisillä on yleensä käsitys siitä, tapahtuuko jokin asia ajoissa (*on time*) tai liian myöhään (*out of time*) suhteessa ikään (Elder 1994). Muuttopäätöksiä tehdään usein ennakoitujen vanhuuteen liittyviä terveysongelmia (Sergeant & Ekerdt 2008) ja palvelutarpeita (Tyvimaa & Kemp 2011), joihin muuttopäätösten perusteluna usein käytetty ilmaisu *oli aika muuttaa* viittaaakin (Luborsky, Lysack & Van Nuil 2011). Aikuisuuteen liitetään järkevä ja vastuuntuntoinen käyttäytyminen. Erityisesti iäkkäämmän ihmisen kohdalla järkevä käytös merkitsee käyttäytymistä ikänsä mukaisesti, toisin sanoen ei liian nuorekkaasti (Fairhurst 1998; Nikander 2000). Vanhuuden asumisvalintoihin liitettynä odotus järkevästä käytöksestä tarkoittaa sitä, että on tunnustettava olevansa vanha ja hyväksyttävä tarve muuttaa helpommin hallittavaan ja pienempään asuntoon (Tulle & Mooney 2002) tai palveluasumisen piiriin (Klemola 2006). Asumisen unelmat kuuluvat siis nuoruuteen, eivät vanhoille. Toisaalta vanhuudella voidaan perustella sitä, että kaikenlainen tulevan toiminnan suunnittelu mukaan lukien muuttaminen on turhaa, koska tulevaisuushorisontti on lyhyt (Lang & Carstensen 2002; Luborsky, Lysack & Van Nuil 2011).

Vanhuutta ei kuitenkaan aina nähdä aikuisuuden osana vaan sen jälkeen tulevana erillisenä ikävaiheena, jota määrittää erityisesti terveydentila (Hockey & James 1993). Tietyissä mielessä pienet lapset ja vanhat ihmiset edustavat samaa kategoriaa, sillä molempiin ryhmiin voidaan liittää heikkous ja avun tarve, irrationaalinen käytös sekä näiden myötä kyvyttömyys päättää omista asioistaan. Vanhojen ihmisten rinnastaminen lapsiin selittää osaltaan sen, miksi vanhoja ihmisiä usein kohdellaan holhoavasti ja heidän puolestaan tehdään päätöksiä (Coupland, Coupland & Grainger 1991; Hockey & James 1993). Muuttopäätöksissä läheisillä, erityisesti aikuisilla lapsilla, on keskeinen rooli (Sergeant & Ekerdt 2008; Jolanki 2015a), etenkin silloin, kun kyseessä on muutto omasta asunnosta palveluasumisen piiriin (Arksey & Glendinning 2005; Klemola 2006). Silloin, kun muutetaan yksityisasunnosta toiseen, muuttopäätös on periaatteessa omassa (tai lasten) vallassa, mutta kun hakeudutaan julkisen palveluasumisen piiriin, ammattilaiset ovat käytännössä

todellisia päätöksentekijöitä (Estes, Biggs & Phillipson 2003). Palveluasumisen piiriin muutettaessa erityisesti kaikkein huonokuntoisimpien ihmisten (Klemola 2006) tai myös omaisten (Arksey & Glendinning 2005) valinnanmahdollisuudet voivat jäädä käytännössä varsin vähäiseksi ja päätöksen muuttamisen tarpeellisuudesta tekevät sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset. Kuten edellä mainittu keskustelu iän ja vanhuuden merkityksistä osoittaa, vanhuuden määrittelyt näyttäytyvät varsin ristiriitaisina. David Claphamia (2005) mukaillen (ks. Juhila, Jolanki & Vilko tässä teoksessa) voi sanoa, että keskustelussa ovat läsnä aktiiviset ja omatoimiset *seniorit* tai *kolmasikäiset* (Haarni 2010), jotka erotetaan tai jotka erottautuvat huonokuntoisemmista *todella vanhoista*, joiden elämää luonnehtii avun ja tuen tarve ja toiminnan kohteena oleminen. Nämä kaksi diskurssia ovat läsnä sekä arjessa että erilaisissa politiikkadokumenteissa.

Ikäpuhe ja asumisen valinnat asumisen ohjelmissa ja palvelujen laatusuosituksissa

Erilaiset ohjelmat ja suositukset, jotka linjaavat vanhojen ihmisten asumista, sekä se, miten 'amatillinen katse' (Estes, Biggs & Phillipson 2003) määrittelee vanhat ihmiset ja heidän asumistarpeensa, ovat kaukana yksittäisen ihmisen arjesta. Claphamin (2005) mukaan asumiseen kohdistuvilla politiikkamäärittelyillä on kuitenkin merkitystä, koska kyseisissä dokumenteissa esille tuodut näkemykset kuvastavat vanhoja ihmisiä ja heidän asumistaan koskevia kulttuurisia diskursseja ja osallistuvat vanhuuden ja ikäsopivan käyttäytymisen määrittelyyn. Lisäksi asumiseen kohdistuvat politiikkalinjaukset vaikuttavat käytäntöihin, jotka suoraan rajoittavat tai mahdollistavat vanhojen ihmisten asumista koskevia valintoja (Clapham 2005, 234).

Esimerkkeinä asiantuntijoiden katseista, jotka määrittelevät vanhojen ihmisten asumistarpeita ovat kansallisen ikääntyneiden asumisen kehittämisen ohjelman (IKÄ ASKE 2013–2017) dokumentit (Ehdotus ikääntyneiden...2012; Ikääntyneiden asumisen...2013) ja viime vuosina julkaistut Sosiaali- ja terveysministeriön ja Kuntaliiton palvelujen laatusuosituksien (2008; 2013) niiltä osin kuin niissä puhutaan erityisesti

asumisesta. Ohjelmat ja suositukset ovat politiikan välineitä, mutta ne voidaan nähdä myös julkisina puheenvuoroina, joilla on sanoma ja joilla pyritään saamaan aikaan jokin vaikutus yleisössä ja muutos toiminnassa. Yleisinhimilliset ja taloudelliset tavoitteet kietoutuvat tiiviisti toisiinsa näissä teksteissä. Dokumenteissa painotetaan sitä, että koti on vanhan ihmisen paras asuinpaikka ja että vanhat ihmiset myös itse haluavat asua kodeissaan. Samalla kun tekstit painottavat kotona asumista vanhojen ihmisten oikeutena, ne tuovat aina esille kotona asumisen ja itsenäisen selviytymisen tuottamat palvelutarpeen lykkääntymiset ja kustannussäästöt.

Vanhojen ihmisten kotona asumisen tukeminen ja laitosasumisen vähentäminen on viime vuosina globaalisti omaksuttu tavoite, muttei sisältönsä puolesta mitenkään uusi tavoite (Kaskiharju 2010; Means 2007; Mestheneos 2011). Means (2007) ajoittaa paikallaan ikääntymisen politiikan alkukeskustelut 1940-luvulle, minkä jälkeen keskustelu asiasta on vuoroin vaimennut vuoroin voimistunut. Vuonna 1994 julkaistua OECD:n raporttia pidetään yhtenä keskeisenä dokumenttina, joka lähestyy vanhojen ihmisten asumista globaalina kysymyksenä ja yhteiskunnallisena haasteena. Raportissa otetaan tavoitteeksi vähentää laitosasumista sekä tukea vanhojen ihmisten oikeutta asua vanhassa kodissaan tai vähintäänkin kodinomaisessa asunnossa samassa yhteisössä. Tavoitteena on siis vanhojen ihmisten etu ja elämän parantaminen, mutta samalla vanheneva väestö määritellään globaaliksi ongelmaksi ja kustannuskriisin lähteeksi (Estes, Biggs & Phillipson 2003). Tämä niin sanottu paikallaan pysymisen ideaali (*ageing in place*), jota voi myös ideologiksi nimittää (Means 2007), toteutuu eri maiden asumis- ja hoivapolitiikoissa hieman eri tavoin. Joissakin maissa korostetaan yksityiskodissa asumista ja toisissa mahdollisuutta asua tutussa ympäristössä ja vanhassa yhteisössä (Means 2007).

Kaskiharjun (2010) tutkimus valtiopäiväpuheista osoittaa, että Suomessakin vanhojen ihmisten asuminen ja sopivat asumismuodot ovat olleet kansallinen huolenaihe jo 1950-luvulta lähtien. Keskustelu vanhoille ihmisille sopivista asumisen paikoista on edennyt kunnalliskotien kritiikistä vanhainkotien paremmuuden korostamiseen ja edelleen omassa kodissa asumisen toivottavuuteen. Viime vuosina omassa kodissa asumisen tavoitetta on kritisoitu liiallisesta kodin idealisoimisesta ja siitä,

että se jättää huomiotta ne vanhat ihmiset, joiden koti voi tuntua turvattomalta ja yksinäiseltä (Tedre 2007) ja jotka haluavat muuttaa uuteen asuntoon ja asuinympäristöön, jonka koetaan tarjoavan paremmat mahdollisuudet sosiaaliseen osallistumiseen ja avun saamiseen (Vilkko 2000; Laurinkari ym. 2005; Jolanki 2015b; Jolanki & Teittinen 2015). Vanhojen ihmisten asumista ja sopivaa asuinpaikkaa koskevat toiveet eivät suinkaan ole ristiriidattomia. Kariston ja Haapolan (2013) tutkimus päijätämäläisistä osoitti, että samalla kun pidetään tärkeänä mahdollisuutta asua omassa kodissa elämän loppuun, asumispaikasta voidaan tinkiä hyvän hoivan ja huolenpidon vuoksi. Entinen pitkäaikainen koti ei välttämättä menetä merkitystään, mutta uudestakin asunnosta voidaan rakentaa koti (Vilkko 2010b). Suomessa niin kuin monessa muusakin maassa on näkyvissä merkkejä kodin käsitteen ja paikallaan ikääntymisen politiikan laajentumisesta ja moniarvoistumisesta. Uusimmissa *ageing in place* -periaatteen määrittelyissä korostuu aiempaa vahvemmin ajatus siitä, että vanhassa yksityiskodissa pysyminen ei ole ainoa tapa toteuttaa paikallaan ikääntymisen periaatetta, vaan sitä voi toteuttaa myös muuttamalla asuinympäristöön, joka tukee omatoimisuutta ja osallisuutta yhteisössä (Mikkola, Heitto & Rahikka 2015).

Kotona asuminen linjataan tavoitteeksi niin Sosiaali- ja terveysministeriön ja Kuntaliiton ikäihmisten palvelujen laatusuosituksissa (Ikäihmisten palvelujen laatusuositus 2008; Laatusuositus hyvän ikääntymisen...2013) kuin ehdotuksessa ikääntyneiden asumisen kehittämissuunnitelmaksi (Ehdotus ikääntyneiden...2012) ja varsinaisessa ohjelmassa (Ikäihmisten palvelujen laatusuositus...2013). Ohjelmissa ja suosituksissa painotetaan, että vastuu ja mahdollisuudet asumisen järjestämiseen ovat pitkälti vanhoilla ihmisillä itsellään. Kuten vuoden 2008 laatusuosituksessa todetaan (Ikäihmisten palvelujen laatusuositus 2008, 40), suurin osa ikääntyneistä asuu tavallisessa asunnossa, jonka he ovat valinneet vanhuuden ajan asunnoksi. Asuinpaikan valinta rakentuu siis asukkaana omana valintana, ja valtion ja kunnan tehtäväksi määritellään tätä valintaa tukeva toiminta (Ikäihmisten palvelujen laatusuositus 2008). Yhteinen piirre on myös se, että ohjelmat ja suositukset painottavat asumisen tarpeiden muutosten ennakoimista ja tarvetta varautua muutoksiin ajoissa. Ongelmaksi nähdään se, etteivät kaikki ikääntyneet ja heidän omaisensa ja kotihoidon henkilökunta tiedosta turvallisuuse-

gelmia, eivätkä kaikki ikääntyneet ole kiinnostuneita omasta tilanteestaan ”vanhana ja heikentyneenä” (Ehdotus ikääntyneiden...2012, 16). Mikäli asuntoa ei voida korjata niin, että siinä pärjäisi ”ikäntyneenä toimintarajoitteinen”, ikääntyneitä kehoitetaan muuttamaan ajoissa eli silloin, kun voi vielä valita asuntonsa (Ehdotus ikääntyneiden...2012, s.16). Muutoksiin varautuminen ajoissa viittaa asunnon remontointiin esteettömäksi tai esteettömään ympäristöön muuttamiseen.

Yksilön hyvinvointi ja talousretoriikka kietoutuvat teksteissä yhteen. Asumisen ohjelmassa muutto esteettömään ja turvallisempaan asuntoon nähdään keinona välttää kalliimmat ratkaisut kuten kotiaivun lisääminen tai aikaisempi siirtyminen palveluasumiseen (Ikääntyneiden asumisen...2013). Asunnon esteettömyys ja turvallisuus toistuu myös laatusuosituksissa keskeisenä tavoitteena, joilla voidaan parantaa ikäihmisten toimintakykyä, edistää heidän hyvinvointiaan ja terveyttään, mahdollistaa heidän itsenäisen suoriutumisen, oman elämäntyylinsä jatkuvuus, itsemäärääminen ja osallisuus yhteisössä (STM 2008). Kodin merkitystä ei näissä dokumenteissa suoraan määritellä. Toisinaan sopivaksi asuinpaikaksi mainitaan koti tai kodinomainen paikka, joskus jopa koti tai tavallinen palveluasuminen, mutta useimmiten puhutaan vain omasta kodista vastakohtana laitosasumiselle (vrt. Kaskiharju 2010).

Viimeisin vuoden 2013 laatusuositus sisältää samansuuntaisia ehdotuksia ikääntyvän väestön ja iäkkäiden henkilöiden palveluiden kehittämiseksi kuin aiempi suositus ja asumisen ohjelmat. Ajatellen, että suositukset koskevat palveluja, ei ole yllättävää, että ne määrittelevät vanhat ihmiset vahvasti terveyden ja toimintakyvyn pohjalta. Vuoden 2013 suosituksessa ikääntyneeksi väestöksi määritellään se väestönosa, joka on ikänsä (63+) nojalla oikeutettu vanhuuseläkkeeseen. *Iäkäs ihminen* määritellään henkilöksi, jonka fyysinen, kognitiivinen, psyykinen tai sosiaalinen toimintakyky on heikentynyt korkean iän myötä alkaneiden, lisääntyneiden tai pahentuneiden sairauksien tai vammojen vuoksi tai korkeaan ikään liittyvän rappeutumisen vuoksi (STM 2013, 10). Iäkkään ihmisen määrittää siis terveys ja toimintakyky, kun taas nuoremmat määrittelee oikeus tiettyyn etuuteen iän perusteella. Vaikka suositus ei kovin tarkasti määrittele nuorempaa ikäryhmää, siitä löytyy David Claphamin (2005) mainitsevat kaksi asumisen diskurssia, jotka jakavat vanhat ihmiset parempikuntoisiin omatoimisiin senioreihin ja huo-

nompikuntoisiin todella vanhoihin ihmisiin, joiden asumisen valinnoista päättävät usein omaiset tai ammattilaiset.

Viimeisin suositus poikkeaa kuitenkin aiempien vuosien suosituksesta monella tavoin. Suosituksessa huomautetaan, että, vaikka ikäihmisten tilannetta tarkastellaan enimmäkseen terveydentilan ja toimintakyvyn näkökulmasta, laajempaan tavoitteena täytyy olla hyvän elämän edistäminen eli hyvän elämänlaadun ja toimivan arjen turvaaminen. Suosituksessa on taloudellisen näkökulman lisäksi esillä aiempia vuosia vahvempi moninaisuuden korostus. Vuoden 2013 suositus painottaa sitä, että iäkkäät ihmiset eroavat terveytensä, palvelutarpeittensa, elämäntyyliensä ja toiveittensa suhteen ja että heidän joukossaan on eri sosioekonomisiin ryhmiin sekä eri vähemmistöihin kuuluvia. Ikäihmiset ja ikääntyneet -termien lisäksi suositus puhuu erilaisista miehistä ja naisista, hyväkuntoisista aktiivisista harmaista panttereista ja hoivaa tarvitsevista, etnisistä vähemmistöistä ja seksuaalivähemmistöistä sekä hyväosaisista ja syrjäytyneistä. Vaikka suositus painottaa vanhojen ihmisten omatoimisuutta, se nostaa myös esille tarpeen keskustella siitä, miten yksityinen ja julkinen vastuu jakautuu vanhojen ihmisten asumisesta ja palveluista päätettäessä. Käytetty termistö ja siten kuva vanhoista ihmisistä on aiempaa monipuolisempi. Suositus linjaa yhdeksi tavoitteeksi ikäystävällisen yhteiskunnan, mikä tarkoittaa yhteiskuntaa, jossa otetaan huomioon myös vanhempien ikäryhmien tarpeet ja toiveet sekä tuetaan heidän mahdollisuuksiaan osallistua yhteisönsä toimintaan. Termi ikäystävällinen yhteiskunta (*age-friendly communities*) laajentaa tarkastelunäkökulmaa yksityiskodista asuinympäristöön. Aiempaa vahvemmin huomioidaan yksityiskodissa asumisen tukemisen lisäksi tutun yhteisön merkitys terveydelle, toimintakyvylle ja hyvälle elämänlaadulle. Asumisyhteisön merkityksen korostus ja paikallaan vanhenemisen tulkitseminen mahdollisuudeksi pysyä samassa asuinympäristössä tuo suomalaisia politiikkalinjauksia lähemmäksi esimerkiksi brittiläisen (Means 2007), hollantilaisen ja tanskalaisen (Mikkola, Heitto & Rahikka 2015) paikallaan asumisen politiikan tavoitteita.

Ohjelmiin ja suosituksiin sisältyy tietty kaksijakoisuus. Vanhuuden asumista määritellään paljolti heikkenevän terveyden ja julkisten kustannusten näkökulmasta, mutta yhä enemmän tilaa saa myös vanhojen ihmisten hyvinvoinnin ja osallisuuden tukeminen ja ikäystävällisten

asuinympäristöjen luominen. Yhteinen piirre on myös se, että ohjelmien ja suositusten keskeiset tavoitteet liittyvät kotona asumisen, mutta toisaalta myös valinnanmahdollisuuksien ja omatoimisuuden sekä oman päätöksenteon tukemiseen. Samat tavoitteet ovat keskeisiä myös monien kuntien viimeaikaisissa asumisen strategioissa (Fried, Rajaniemi & Topo 2015). Samalla kun dokumentit korostavat vanhojen ihmisten omatoimisuutta ja omia valintoja, ne myös rakentavat piiloisesti kuvaa siitä, että olla tekemättä mitään ei ole oikea valinta vaan että vanhuuteen, toisin sanoen terveyden heikkenemiseen, tulee varautua esimerkiksi asunnon muutostöillä tai muuttamalla esteettömään asuntoon. Omalta osaltaan politiikkaohjelmat osallistuvat aktiivisen kansalaisen eetoksen rakentamiseen (Haarni 2009; 2010).

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan sitä, miten vanhat ihmiset itse tuovat haastattelupuheessa esille asumiseen ja muuttamiseen liittyviä valintoja ja päätöksiä ja millaisen merkityksen ikä näissä päätöksissä saa.

Muuttamista koskeva ikäpuhe haastatteluaineistossa

Haastatteluissa 77–92-vuotiaat ihmiset puhuvat asumistilanteestaan, suunnitelmistaan, toiveistaan ja syistään muuttaa tai olla muuttamatta. Haastateltavia oli kaikkiaan 47 (naisia 34, miehiä 13), ja heistä yksin asui 30 ja puolison kanssa 17. Haastateltavat rekrytoitiin aiemmin tehtyyn kyselyaineistoon vastanneista henkilöistä, jotka olivat antaneet yhteystietonsa haastattelun sopimista varten. Haastattelut olivat kasvokkain narratiivisia haastatteluja, jotka nauhoitettiin ja litteroitiin tekstiksi. Haastattelut aloitettiin yleensä kysymällä aiemmasta asumishistoriasta ja asuinpaikoista. Jos haastateltava oli muuttanut viime aikoina, kysyttiin syitä muuttaa nykyiseen asuntoon ja asuinalueelle. Mikäli haastateltava oli asunut pitkään nykyisessä asunnossaan, kysyttiin, oliko hän harkinnut muuttoa ja miksi oli tai ei ollut harkinnut. Haastatteluissa käsiteltiin myös avun ja palvelujen tarvetta ja käyttöä, sosiaalisia suhteita (perhe, sukulaiset, ystävät, naapurit), harrastuksia ja mielenkiinnon kohteita. Haastattelun lopuksi kysyttiin yleensä myös asumisen unelmaa. Haastattelut olivat vapaamuotoisia siten, että kysymysten muotoilu, esittämisjärjestys ja se, miten syvällisesti eri aiheita käsiteltiin, vaihteli-

vat haastateltavien mukaan. Toisaalta vapaamuotoisuudesta huolimatta etukäteen postitettu haastattelupyyntö ja haastattelijoiden kysymykset muuttoajatuksista loivat kontekstin, jossa muuttaminen rakentuu olennaisena aiheena ja toimintavaihtoehtona johon haastateltavien odotetaan ottavan kantaa.

Aineisto koodattiin käyttäen laadullisen aineiston käsittelyyn tarkoitettua Atlas.ti-ohjelmaa. Aineistoa analysoitiin diskurssianalyysin keinoin. Aineistosta poimittiin ensin ikään ja ajankulumiseen liittyvät termit ja ilmaukset, minkä jälkeen tarkasteltiin sitä, miten niitä käytetään puhuttaessa asumisesta, muuttamisesta, itsestä ja omista asumisen valinnoista sekä muiden toimijoiden asemista ja toiminnasta asumisen valinnoissa.

Aineistossa puhutaan eri ikäkausista ja iästä monessa yhteydessä. Tässä luvussa tarkastelun kohteena on puhe, joka koskee puhujan iän tai vanhuuden käyttämistä perusteluna muuttamisen valinnoissa. Muuttamista koskeva puhe sisältää puhetta päätöksistä muuttaa tai olla muuttamatta, aiemmista muutoista, muuttosuunnitelmista sekä siitä, miten muut henkilöt ovat ottaneet kantaa tai osallistuneet muuttosuunnitelmiin. Ikäpuheeksi olen tulkinnut viittaukset numeraaliseen ikään tai ”vanha”-termin ja vastaavien ilmaisujen käyttämisen, mutta myös viittaukset ajan kulumiseen ja muut temporaaliset ilmaukset. Keskeisiä tarkasteltavia kysymyksiä ovat: miten puheessa käytetään ikäkatteorioita tai ikään liittyviä temporaalisia ilmaisuja, kun selitetään tai perustellaan muuttamiseen liittyviä valintoja tai suunnitelmia? Miten asumiseen ja muuttamiseen liittyvät valinnat liitetään vanhuuteen ja vanhenemiseen?

Ikään ja vanhenemiseen viitattiin haastatteluissa numeraalisilla (ikävuodet) ja kuvailevilla iän ilmauksilla (*vanhat, ikäihminen, vanhus, tämän ikäinen, yli-iällä, jatko-ajalla*). Puhujat käyttivät myös ikään liittyviä vakiintuneita sanontoja, kuten *vanhuus ei tule yksin*. Lisäksi puhujat käyttivät erilaisia temporaalisia ilmauksia kuvatessaan elämäntilannettaan ja muuttamiseen liittyviä pohdintoja ja valintoja. Tällaisia ilmauksia olivat esimerkiksi: *vielä, ei vielä, sitten kun, ei enää, tähän asti, tässä vaiheessa, niin kauan kuin, sitten kun on ajankohta, kun tulee se aika, oli aika, tähän pisteeseen*. Tulevaisuuteen liittyviä ilmauksia käytettiin kuvaamaan odotuksia siitä, mitä tulee todennäköisesti tai jopa lainomaisesti tapahtumaan kaikille (*kun se aika tulee, jokainen iän myötä, kaikki tulee huonoks, kun pakko*

on lähtee) ja toisaalta mahdollisia kehityskulkuja ja tapahtumia (*ei tiedä minä päivänä, se on sitten sen päivän murhe*). Jälkimmäisessä tapauksessa tulevaisuus näyttäytyi epävarmana, mutta toisaalta puhujalle avautuu jonkinlainen toiminnan mahdollisuus. Puhujat käyttivät myös kuolemaan ja kuolemiseen liittyviä ilmauksia kuten *loppuun saakka, jalat ojoon, hiekan syöntiin, sen tietää mikä on seuraava kortteeri*. Kuolemaan liittyvät ilmaukset liitettiin useimmiten toiveeseen kuolla ennen kuin tulee niin huonokuntoiseksi, ettei pärjää nykyisessä asunnossaan ja olisi muutettava. Toiseksi kuolemaan liittyvillä ilmauksilla perusteltiin muuttosuunnitelmien hyödyttömyyttä toisin sanoen sitä, ettei muuttamista kannata toisissaan miettiä, koska lopullinen asuinpaikka eli hautausmaa on pian edessä.

Ikäpuhe ja asumisen valinnat

Oli aika – Muutetaan, kun vielä voi valita ja vaikuttaa

Monet haastateltavista toivat puheessaan esille, miten he olivat ennakoineet vanhuuteen liittyvää terveyden heikkenemistä ja varautuneet tulevaan muuttamalla. Muuttajat olivat yleensä muuttaneet pienempään asuntoon, joka kuvattiin helpommin hoidettavana (hissi, esteetön, ensimmäinen kerros tai maantasalla), ja ympäristöön, jossa palvelut olivat lähempänä ja liikkuminen helpompaa. Tällainen puhe jättää tilaa toimijuudelle ja omille valinnoille. Yksilön on mahdollista tehdä vanhenemiseen liittyviä valintoja ja vaikuttaa omaan elämäänsä ja asuintilanteeseensa myös vanhana. Ennakointi tarkoittaa valintojen oikea-aikaisuutta eli sitä, että valinnat on tehtävä ajoissa, ennen kuin terveys huomattavasti heikkenee ja tulee niin huonokuntoiseksi, ettei enää kykene itse tekemään päätöksiä tai jaksaa muuttaa (vrt. Sergeant & Ekerdt 2008; Luborsky, Lysack & Van Nuil 2011). On siis valittava itse, ennen kuin joutuu tilaan, jossa ei enää voi valita ja muut tekevät päätökset tai jossa muuttaminen (ja muutos) ei enää ole mahdollista, vaikka haluaisi.

Hilkka ja Ilmari olivat asuneet samassa omakotitalossa vuosikymmeniä, mutta noin vuosi ennen haastattelua he olivat myyneet talon pois kansas perheelle ja muuttaneet itse alueen sisällä senioritaloon.

Haastattelija: Lähinnä sitä hain siinä että, oliko se teillä nää terveysongelmat se syy minkä vuoksi lähditte miettiin?

Hilkka: Kyllä se, ei oikeastaan terveysongelmat.

Ilmari: Ei oikein terveys mutta vanhuus.

Hilkka: ...ikäkysymys oli se, mikä sillai rupes sanelemaan että, pitäis ruveta kahtomaan sitä, semmosta asumismuotoo, joka olis helpompi tän ikäiselle.

Haastattelija: Rupesitte ennakoimaan itse sitä.

Hilkka: Joo, et se oli siinä että, tämä joka nyt teki ne, ulkohommat kaikki, siellähän oli sit niitä pihatöitä hirveesti mutta, ne rupes vähän (pitämään) (-), että niitä on [Mervi] nyt sitte siellä laittanu. Tää on semmonen viherpeukalo että...

Hilkan ja Ilmarin muuttopäätös näyttäytyy yhtäältä vanhuuden aiheuttama pakkona, johon Hilkka ja Ilmari reagoivat muuttamalla helpommin ylläpidettävään senioreille tarkoitettuun kerrostaloasuntoon. Toisaalta he näyttäytyvät toimijoina, jotka arvioivat tilanteen ja tekivät oman valintansa. Mielenkiintoinen on kohta, jossa Ilmari korjaa, että muuttosyyinä ei ollut terveyden heikkeneminen vaan vanhuus. Tällainen puhe rakentaa vanhuuden aiheuttamat terveysvaivat ja ongelmat erilaisina kuin muut terveysongelmat. Tulkintani mukaan puhe siitä, että *ikä rupes painamaan*, rakentaa kuvaa kaikkien ihmisten jakamasta kohtalosta sen sijaan, että kyseessä olisi yksittäisen henkilön terveys tai sairaudet, joihin olisi mahdollista vaikuttaa (Coupland & Coupland 1994; Jolanki 2004). Ikään viittaaminen myös oikeuttaa – suorastaan sanelee – itsensä päästämisen helpommalla eli hakeutumisen työläästä omakotitalosta helpompaan asumismuotoon.

Aikuiset lapset näyttäytyivät toimijoina vanhojen vanhempien muuttopäätöksissä, mutta se, millä tavalla he osallistuivat päätöksiin, vaihteli. Lapset kuvattiin sekä vanhempien tekemien päätösten tukijoina, olipa päätös sitten muuttaa tai jäädä vanhaan asuntoon, että päätöksentekijöinä, jotka joko painostivat vanhempaa muuttamaan tai järjestivät uuden asunnon (vrt. Sergeant & Ekerdt 2008; Jolanki 2015b). Kyllikki on leski, joka on muuttanut jokin vuosi sitten omakotitalosta kerrostaloasuntoon. Kyllikki on malliesimerkki ennakoijasta, joka alkoi varautua tulevaan oletettavaan voimien vähenemiseen ja teki itse päätöksen muuttaa, vaikka olisi saanut tukea lapsiltaan nykyiseen asuntoon.

Kyllikki: Mutta minä jaksoin hyvin tehdä silloin 2010 vielä se luminen talvi, mä kaikki lumityöt ja kaikki hyvin jaksoin tehdä, mutta kun mä rupesin ajatteleen sitä, että sit jos voimat vähenee, jos ei jaksa enää muuttaa. Se ei oo ihan helppo muuttaa omakotitalosta, hävittää se tavara pois ympäriltä ja jättää kaikki, se ei oo ihan helppo homma.

Haastattelija: Ei todellakaan.

Kyllikki: Niin mä, ku meidän nuoret sano ku pojalla on omakotitalo [Väinönkujalla], niin nuoret sano, että kyllä hän auttaa, jos sä haluat siellä asua ja muuta. Minä sanoin, että ”kyllä minä sen uskon, mutta kun mä ajattelen sitä itten kannalta nyt kun mä vielä jaksan muuttaa”, ja sitten kun mä hain semmosta kaksiota, missä olis iso olohuone.

Vanhat vanhemmat voivat antaa syyksi palvelutaloon hakeutumiselle myös lasten turvallisuuden tunteen ja lasten elämän helpottamisen; vastuu ja huoli vanhemman turvallisuudesta ja auttamisesta siirtyy muille. Inkeri on leski, joka muutti miehensä kuoleman jälkeen vanhasta omakotitalosta kerrostaloon ja sen jälkeen palvelutaloon, josta hän kuitenkin joutui muuttamaan pois kaupungin järjestellessä hoivapaikkoja uudelleen. Haastattelun tekohetkellä hän asui kerrostaloasunnossa, josta oli suora pääsy sisäkautta viereiseen palvelutaloon. Haastattelukatkelmassa hän puhuu muutostaan ensimmäisestä kerrostaloasunnosta palvelutaloon.

Haastattelija: Mutta sitten tuli muutto eteen, että..? Sen jälkeen sitte? Sen jälkeen sitte tuli muutto teille eteen?

Inkeri: Niin, minä aloin aattelee, etten minä siellä neljänteen kerrokseen jaksa kävellä, että vanhuus tulee ja uupumus, että minä hommaan itteni palvelutaloon. (-) aattelin, et eipähän tartte pojan perheen minusta huolehtia, ku mä oon palvelutalossa.

Vanhuuden ja terveyden heikkenemisen rinnastaminen toisiinsa on hyvin tavanomaista. Englanninkielisen ilmaisun *old age does not come alone* (Coupland & Coupland 1994) voi kääntää suomeksi *vanhuus ei tule yksin*, jonka tyyppisiä ilmaisuja käytettiin usein tässäkin aineistossa. Inkerin puheessa sanonta saa muodon *vanhuus tulee ja uupumus*. Vanhuuden ja huonon terveyden tuleminen näyttäytyy lainomaisena

kehityskulkuna, mutta Inkeri rakentaa kuvan itsestään toimijana, joka tunnustamalla asiantilan pystyi valmistautumaan tuleviin tapahtumiin. Toistuva piirre haastatteluissa oli myös muuttopäätösten perustelu oman elämän helpottumisella, kuten Hilkan ja Ilmarin haastattelussa, tai sillä, että lapset pääsevät helpommalla (vrt. Jolanki 2015b; Klemola 2006), kuten Inkeri perustelee palvelutaloon hakeutumista. Vanhuudesta ja oletetusta terveyden heikkenemisestä puhuttiin myös epäsuoremmin, kuten Helmi tekee seuraavassa esimerkissä. Helmin haastattelukatkelmassa tulee esille se, että puoliset saattoivat esittää muuttamisen varsin erilaisessa valossa. Tässä aineistossa tavanomainen asetelma oli se, että naisten puheessa muuttaminen näyttäytyi ajateltavissa olevana vaihtoehtona aviomiehen vastustaessa ajatusta (vrt. Karisto & Haapola 2013). Helmi ja hänen miehensä asuvat kerrostaloasunnossa.

Helmi: Niin, mut se että, kun tuonne, kun on se veteraanitalo, kerronko mä nyt näistäkin?

Haastattelija2: Kerro.

Helmi: [naurahtaa] Niin se tuo [Rantamaja] niin mä oon puhunu jo vuosikauan siitä että, mennään kattomaan ja sinne joonon, että jos jotain tulee, ettei voida tässä asua niin. Mutta... hän ei paljoa puhu eikä hän, hän kyllä teille puhui tuossa, mutta ei semmosia mitä hänen päässänsä liikkuu. Niin ku just että, mitään ei tapahu että, vaikka niistä puhutaan. Minä kynsin hampain yritän vaan silleen.

Haastattelija1: Niin että sais vaikka ajatusta sillä tavalla hautumaan mieleen.

Helmi: Niin, koska ei se sitten kun on ihan toisten vietävänä, ettei pysty ite. Niin parempi se ois totutella. Tässä meillä on paljon esimerkkejä, hänenkin, meidän ystäviä, hänen seminaarikavereita ja muuta, kuinka se on ollu sit vaikeeta kun tulee se, ihan sairaana mennään ja siellä, se on aika, pitää lähteä kotoa pois.

Haastattelija1: Kyllä.

Haastattelija2: Niin että olis helpompi ehkä mennä vielä kun on..

Helmi: Niin, niin.

Haastattelija1: Ja saa valita.

Haastattelija2: Niin, että on sitä..

Helmi: Joo, kyllä. Se on ihan totta kun joskus oli [aikakauslehdessä] semmo-

nen monta, monta vuotta sitte että, pitäis mennä, ajatella jo sitä eläkkeelle ja sitä vanhuutta jo silleen, kun vielä pystyy menemään jonneki palvelutaloon. Mut tuossa kun [Värpulassa] minä oon käynny kun siellä on se vesijumppa, olis siellä miehellekin mut ei se halua lähtee, niin kyllähän siel ku kattoo niitä asukkaita siellä niin, kyllähän se ajattelee että, tuommonen se on varmaan edessä jos ei ennen kuole. Aika huonoja sielläki on. Mutta ehkä vois, jos on voimia, sit vois vähän tukee niitä muita ja [naurahtaen].

Helmin puheessa vanhuus rakentuu mahdollisena mutta ei lainomaisena huonon terveyden aikana (*jos jotain tulee, tuommonen se on varmaan edessä, jos ei ennen kuole, jos on voimia*), jonka saapuminen on syytä ennakoida ja valmistautua siihen. Monissa haastatteluissa toisten huonopikuntoisten (*ihan sairaana, aika huonoja*) kohtalo rakentuu varoittavana esimerkkinä siitä, mitä tapahtuu, jollei itse tee valintoja silloin, kun siihen vielä kykenee. Edellä siteeratut haastateltavat ovat niitä, jotka ovat ennakoineet tulevaisuutta, pohtineet vaihtoehtojaan ja tehneet muuttopäätöksen tarkoituksenaan varautua tulevaan. He rakentuvat siis rationaalisina toimijoina, jotka ovat punninneet vaihtoehtojaan ja valinneet niistä parhaalta näyttävän. Samalla he toimivat juuri niin kuin kansallisissa ohjelmissa vanhojen ihmisten toivotaan toimivan. He ovat omaa elämänsä ja mahdollisuuksiaan reflektioivia aktiivisia toimijoita (Gilleard & Higgs 2000; Haarni 2010; Katz 2005), jotka ovat ottaneet vastuun omasta asumisestaan ja muuttaneet paremmin hallittavaan asumismuotoon.

Ei enää tässä iässä tai ei vielä – Paikalleen jäämisen valinta

Puhujat hahmottelivat tilannettaan ja muuttopäätöksiä nyt–tulevaisuus –aika–akselilla. Jotkut haastateltavat torjuivat muuttoajatukset vetoamalla joko siihen, että on *liian vanha* muuttamaan tai että on iästä huolimatta kykenevä asumaan omassa kodissaan. Omatoimisuutta ja kykyä hoitaa omat asiansa ja kotinsa ainakin jossain määrin käytettiin perusteena, joka oikeuttaa nykyisessä kodissa pysymisen ja sen, ettei halua muuttaa. Puheessa tyypillisesti käytetty temporaalinen rakenne oli *ei vielä – sitten kun*. *Sitten kun* -ilmaukset liittyivät tyypillisesti näkemyksiin tulevaisuuden ja elämän epävarmuudesta, erityisesti siihen, että puhuja

ennakoi aikaa, jolloin terveys voi heiketä niin, että ei enää kykene toimimaan itsenäisesti eikä huolehtimaan itsestään. Tämä vaihe näyttäytyy siirtymänä aikaan, jolloin valinnanvaraa on niukasti tai ei yhtään ja päätöksenteko asumispaikasta tulee todennäköisesti olemaan muiden ihmisten käsissä. Tulkintani mukaan puhe siitä, että on tietoinen terveyden heikkenemisen mahdollisuudesta ja muuttamisen tarpeellisuudesta tulevaisuudessa, rakentaa puhujan position rationaalisenä toimijana, vaikka hän torjuu muuttoajatuksen. Puhuja, joka kykenee arvioimaan omaa tilannettaan ja tekemään järkeviä päätöksiä, on tarpeeksi kykenevä asumaan yksin ja siten oikeutettu pysymään omassa kodissaan.

Edellä siteeratuissa haastatteluissa ikä toimi perusteluna muuttaa, mutta vanhuudella perusteltiin myös sitä, että ei muuteta, kuten seuraava katkelma osoittaa. Antti ja Eeva ovat asuneet samalla alueella vuosikymmeniä ja nykyisessä kerrostaloasunnossakin hyvin pitkään. Haastattelukatkelma on jatkoa kysymykselle muuttamisen harkinnasta.

Haastattelija: Eihän se auta. Ette oo sitte harkinnetkaan muuttamista tästä?

Antti: Ei enää tässä iässä, oikein oo tarkotus mihinkään lähtee. Ja onko siitä nyt mitään iloa sitten jos muuttaa paikkaa?

Haastattelija: Niin et jos tässä on, kuitenkin hyvin pärjätte niin.

Antti: Kyllä tässä oikein mukavasti on tähän asti pärjätty.

Eeva: Niin niitä vois tulla niitä ongelmia enempi, jos tästä lähtis muuttamaan muualle. Kaikki ois sitte vieraampaa, niin tässä on kaikki jo, on naapurit tutut ja kaikki paikat on että, aika mukavasti sentään.

[...]

Eeva: Niin se on, ja sillaihan sitä mennään ihan mukavasti etteenpäin vielä. Mutta sitä ei tiä päivää eikä hetkeä millon se sitten muuttuu mutta, tähän asti on ihan kivasti menny. Ja tosiaan kesällä me ollaan aika paljon siellä mökillä.

Haastattelijan kysymys sisältää odotuksen muuttamisen harkinnasta, vaikka kysymys onkin kielteisessä muodossa. Antin kieltävän vastauksen jälkeen haastattelija myötäilee valintaa, vaikkakin hienoisesti epäilevässä sävyssä (*jos... kuitenkin hyvin pärjätte...*), minkä vaikutelman Antti korjaa vakuuttamalla, että *oikein mukavasti on pärjätty*. Ikä ja se, että nykyisessä asunnossa pärjätään, perustelevat päätöksen olla edes har-

kitsematta muuttoa. Itse asiassa muuttaminen näyttäytyy hyödyttömänä ja jopa vahingollisena, muuttamisena pois tutusta ympäristöstä. Toisaalta ilmaisut *tähän asti ja mennään...etteenpäin vielä* rakentavat tulevaisuuden epävarmana. Toisinaan puhujat vahvistavat puheensa sanomaa esittämällä väitteensä jälkeen sitä lieventävän tai kyseenalaistavan kommentin minkä jälkeen alkuperäinen väite kuitenkin toistetaan (Nikander 2009). Eeva esittää viimeisessä puheenvuorossaan väitteen, että kivasti on menty eteenpäin, mutta osoittaa sitten tiedostavansa etteivät asiat välttämättä jatku samanlaisina (*mutta sitä ei tiä päivää eikä hetkeä milloin se sitten muuttuu*). Lopuksi hän kuitenkin toistaa alkuperäisen väitteen. Osoittamalla, että on tietoinen, ettei vanhassa kodissa asuminen välttämättä onnistu enää tulevaisuudessa, Eeva onnistuu vahvistamaan alkuperäistä väitettään, että pariskunta pärjää vielä kotona.

Haastattelija on aina aktiivinen osapuoli vuorovaikutuksessa, vaikka tavanomaisessa haastattelussa haastattelijan rooliin kuuluu vaikuttaa mahdollisimman neutraalilta. Seuraavassa Eilan haastattelukatkelmassa haastattelijan toimijuus tulee selvästi esille. Haastateltava Eila on muuttanut jo vuosia aiemmin vanhoille ihmisille tarkoitettuun vuokrakerrostaloon.

Haastattelija1: No jos vähän aattelee nyt niin, että tosiaan oot kuus vuotta tässä asunu, ja nyt vielä koet, että on ihan turvallista ja hyvä asua tässä, mutta ootko aatellu, ootko harkinnu muuttamista nyt sitten vielä eteenpäin?

Eila: No en, tietysti sitte jos tästä johonki palvelutaloon joutuu sitte aikanaan lähtemään, niin se on tietysti... edessä, mutta en mä nyt oo niitä ajatellu, et kyllä mä nyt ihan tässä toistaseks vielä pärjään.

Haastattelija1: Niin, aivan. Ja tietysti varmaan on sitte mahdollisuus saada jotain, esimerkiksi...?

Eila: Niin, apuakin sitten, kyllä varmasti joo.

Haastattelija1: Että jos tässä käy muillakin ja että...?

Eila: Niin, ja kyl mä niit sitte tietysti, tietysti varmaan sitten rupeen kyselemään niin.

Haastattelija2: Mut että tavallaan se palvelutalokin, niin se vois olla sitte joskus ihan semmonen harkittava vaihtoehto, että, ajatuksena...?

Eila: No pakkohan, sehän on tietysti pakko. Että ei se... Jos niin kauan elää nii...

Haastattelijan puheenvuoro rakentaa asumisen tulevaisuuden ja turvallisuuden epävarmana. Puhe implikoi, että vaikka asuminen on *vielä koettu* turvallisena ja hyvänä, olisi mahdollista, että haastateltava olisi ajatellut asioita *vielä eteenpäin* ja harkinnut muuttamista. Eila tulkitsee kysymyksen *eteenpäin* muutosta koskevan mahdollista palvelutaloon muuttoa, mikä rakentuu mahdollisena mutta vastentahtoisena vaihtoehtona (*joutuu*). Eila kuitenkin torjuu muuttoajatuksen todistelemalla, että hän *toistaiseks vielä pärjää*. Haastattelijan tarkentava kysymys osoittaa, että hän tulkitsee Eilan vastauksen myönteiseksi palvelutaloon muutolle (*ihan semmonen harkittava vaihtoehto*), minkä Eila kuitenkin jälleen torjuu. Nykyiseen asuntoon jääminen rakentuu Eilan valintana, kun taas palvelutaloon muutto näyttää tulevaisuudessa edessä olevan pakkona, mikäli elämää jatkuu tarpeeksi pitkään. Tässä yhteydessä ilmaisut *jos... joutuu sitten aikanaan lähtemään* sekä *jos niin kauan elää* uusintavat kuvan vanhuudesta lainomaisena terveyden heikkenemisen ja asumisvaihtoehtojen kutistumisen aikana.

Monet haastateltavat toivat esille, etteivät halua muuttaa mutta tunnustavat sen mahdollisuuden, että terveys heikkenee siihen pisteeseen, että kotona asuminen ei ole enää mahdollista. Kunnon huononeminen siihen pisteeseen, ettei voi enää hoitaa omia asioitaan tai selvitä omassa kodissaan merkitsi haastateltaville, että henkilö menettää toimija-aseman ja muut tekevät asumista koskevat päätökset (vrt. Featherstone & Hepworth 1995; Klemola 2006). *Hoitolaitokset*-termi viittaa tulkintani mukaan sekä laitos- että palveluasumiseen. Nämä hoitolaitokset näyttävät oikeina asuinpaikkoina ihmisille, jotka ovat eläneet yli normaalin pidettävän iän (*jatkoajalla, yli-iällä*). Laitoksesta puhuessaan haastateltavat useimmiten käyttivät negatiivissävyistä *joutua* verbiä, kuten Eilakin, mikä luo mielikuvan vastentahtoisesta kehityskulusta, johon ei voinut itse vaikuttaa. Seuraavan haastattelukatkelman Olavi on leski, joka on asunut nykyisessä kerrostaloasunnossaan viitisen vuotta. Leskeydyttyään hän on asunut asunnossa yksin.

Haastattelija: Miten tämä asunto sitten, onko teillä ajatus tässä sitte jatkaa asumista, vai onko muuttohaluja?

Olavi: En mä tie, ei täs oo ainakaan vielä ollu mitään haluja mihinkään lähtee ellei pakko tule. Mutta tällai jos pärjää niin tässä sitä on. Kesämökki-

kin on, mut ku ei sielläkään tuu juuri käytyäkään. Tyttären porukka onneksi hoitaa sen ja käyvät siellä.

[...]

Haastattelija: Tuossa viittasitte, että tässä haluatte asua niin kauan kun mahdollista, että sitte ku alkaa lisää apua tarvita niin miten ootte ajatellu, että mihin puoleen sitten...?

Olavi: Sitä on sitten pyydettävä, eihän siinä muu auta. Kaipa ne johonki korjaa sitte ku se aika tulee. Mutta ei oo tosiaan, en oo ainakkaan vielä hinkunu mihinkään, noihin hoitolaitoksiinkaan, niin kauan ku pystyy olemaan. Mieluummin oon yksinkin ku se että sinne lähtee.

[...]

Haastattelija: Me on semmostaki kysytty, että jos voisitte valita asunnon ja asuinpaikan ilman mitään rajoitteita, niin minkälainen paikka se olisi sellainen, ihan ihanpaikka tavallaan?

Olavi: En mä tiä, kyllä minusta ihan tämmönen paikka ku tämä on, on hyvinki tähän saakka käyny ja, sitä ei sitte tiedä, jos ei liikkumaan pääse, niin sitte on mentävä sinne, mihin viedään, palvelupaikkoihin. Mutta näillä näkymillä niin, en näe mitään tarvetta vaihtaa muuta ku tosiaan sitte ku pakko sen sanelee. Mutta jos järki pysyy vielä tää määrinkin ja jalat niin, kyllä mä tässä meinaan asua vielä.

Haastattelija: Mikä tässä asunnossa on parasta?

Olavi: Tää on tää aika keskeinen paikka ja sitte tää on loppujen lopuks hyvin rauhallinen talo, ettei oikeastaan oo, tässä on lapsiakin loppujen lopuks aika vähän ja, ei muutenkaan häiritse kyllä asujat toisiansa.

[...]

Haastattelija: Oikeastaan mun kysymykset alkaa tässä, paljoudessaan olla, että olisko teillä itellä mittään, mitä haluaisitte vielä kertoa tai kysyä?

Olavi: En mä oikeastaan tiedä onko mitään sen kummempia. Toivottavasti terveyttä riittää, että pystyis elämään ja olemaan, ettei tarttis tuonne hoitolaitoksiin mennä mutta, sitähan ei tiedä minä päivänä se on, edessä. Se kun tuo vanhuus ei tule yksin.

Olavinkin puheessa rakentuu samanlainen kontrasti kuin aiemmissa esimerkeissä. Hän ei aio muuttaa, koska pärjää nykyisessä asunnossaan, mutta ottaa huomioon mahdollisuuden, että terveys heikkenee niin paljon, että on pakko muuttaa. Olavin haastattelussa tulee esille, että

puhuessaan asumisen valinnoista ennen terveyden heikkenemistä useat puhujat käyttävät aktiivista verbimuotoa (*en näe tarvetta vaihtaa, meinaan asua vielä*) ja yksilöivät asumistoihokseen esimerkiksi rauhallisen ja keskeisen sijainnin. Sen sijaan puheen viitatessa tulevaisuuteen (*kun se aika tulee*) käytetään verbien passiivimuotoja ja asuinpaikasta aletaan puhua yleisellä tasolla (*viään johonki, sinne mihin viedään, palvelupaikkoihin*). Puhuessaan ajasta ennen muuttoa haastateltavat rakentavat itsensä toimijoina, mutta tuottavat puheessaan itsestäänselvytenä sen, että terveyden heikkeneminen merkitsee sitä, että heistä tulee niitä, joita viedään (*kaipa ne johonkin korjaa*) johonkin laitokseen tai hoitopaikkaan. Tällainen puhe sisältää ajatuksen siitä, että siinä vaiheessa asuinpaikka voi olla missä tahansa eikä henkilökohtaisille mieltymyksille ole enää paljoakaan sijaa. *Vanhustentalo* tai *hoitopaikka* ilmaisut määrittelevät asukkaita yhdistävät keskeiset ominaisuudet (ikä tai hoivan tarve). Kun haastateltavat puhuivat palvelu- tai laitosasumisesta, he eivät pääsääntöisesti tehneet eroa näiden välillä. Laitos- ja palveluasumiseen viitattiin esimerkiksi termeillä: *hoitolaitos, laitos, hoitopaikka, palvelutalo, vanhainkoti, ukkokoti, kolhoosi*. Ne rakentuivat useimmiten (joskaan eivät aina) paikkoina, jonne joudutaan, kun enää ei pystytä elämään omatoimisesti omassa asunnossa.

Päivä kerrallaan – Tulevaa ei voi tietää, siis miksi suunnitella

Aineistossa oli vain harvoja sellaisia puhujia, jotka torjuivat muuttopuheen tyystin ja kertoivat, etteivät ole valmistautuneet ollenkaan tulevaisuuteen. *Päivä kerrallaan* -puhe rakentaa tulevaisuuden epävarmana eikä sitä siksi kannata edes yrittää hallita. Martin haastattelukatkelmat ovat esimerkki tällaisesta puheesta. Martti asuu vaimonsa kanssa kerrostaloasunnossa johon he muuttivat jo vuosia aiemmin työikäisinä. Työikäisenä tehdyn muuton perusteluna Martti käyttää ilmaisua *ikää alko tuloen*. Ikä rinnastuu jälleen kerran vanhenemiseen ja toimii selityksenä, joka ei tarvitse sen enempää perusteluja.

Haastattelija1: Voin kuvitella, vuosien varrella ku aattelee. No mites tässä asunnossa, niin ootte viihtynyt ilmeisesti että..?

Martti: On viihtynyt ihan, sillä tavalla, hyvin, että tää nyt on, kuitenkin, no se työmaa kun oli tossa juuri lähellä ja niin päin pois, ja se nyt on tänä

päivänä sitte, ku emännällä on proteesi ja, se on, että, koska tulee sitte semmonen hetki, että, onneks hän on niin noi raput tossa vielä päässy tuon jalkansa kanssa, mutta että jos siinä tulis sitten, jotakin ongelmia alkas olla, niin eihän tänne millään pyörätuolisysteemillä eikä...

Haastattelija1: Niin, niin, ku ei hissiä oo ja toinen kerroshan tää on.

Martti: Niin, toisessa kerroksessa, ei siitä, että se on silloin, mut että niin kauan kun, ei me nyt olla sitä ajateltu sen paremmin, että se on sitten sen päivän murhe, kun jos tämmönenkin tulis, niin.

Haastattelija1: Niin kyllä, mutta vielä ei oo ajankohtasta semmosta ajatella?

Martti: Niin. Ehkä se, siis periaatteessa varmasti olis sillä taval ajankohtainen, ainahan olis asiat parempi hoitaa, silloin kun on vielä hyvä hetki, mutta niin se on se, karsinan teko ennen vasikan tuloo, niin se on vähän sit semmosta. Että sitä eletään sitä elämää ja näin.

Martti pyörittelee hieman mahdollisuutta, että nykyinen asunto ei ole hyvä, mikäli vaimon liikkumisongelmat pahenevat, mutta torjuu lopulta muuttoajatuksen. Toisaalta, kun haastattelija tarjoaa mahdollisuutta ettei muutto olisikaan vielä ajankohtainen, Martti torjuu senkin ja toteaa, että asiat olisi parempi hoitaa, *kun on vielä hyvä hetki* toisin sanoen ajoissa. Martin puhe muodostaa selkeän vastakohtaan aikaisempien haastattelujen ennakoimis- ja varautumispuheille. Martti ja hänen vaimonsa rakentuvat puheessa ihmisinä, jotka eivät suunnittele tai etukäteen varaudu murheisiin vaan elävät elämäänsä (*se on sitten sen päivän murhe*). Puheella asioiden hoitamisesta, *silloin kun on vielä hyvä hetki*, ja karsinan teosta ennen vasikan tuloa Martti tuo esille tietävänsä, että asioihin olisi hyvä varautua vaikka hän ei käytännössä niin tee. Seuraava katkelma on kohdasta, jossa häneltä kysyttiin asumisen unelmaa ja missä haluaisi asua, jollei olisi mitään rajoitteita. Vastauksessaan Martti kertoi kesämökin kunnostuksen olevan unelma, joka ei voi toteutua.

Martti: Mutta ikä asettaa ne rajoitteet, että sen melkeen tietää, että mikä se on se seuraava kortteeri.

Ikä on haastatteluissa yhtä kuin vanhuus, mikä näkyy tästäkin katkelmasta. Tulevaisuuden suunnittelu näyttäytyy turhana, koska seuraava asuinpaikka on hautausmaa, kuten Martin puheen tulkitsen. Martti toi-

saalta puheessaan tuottaa vanhuuteen ja terveyden heikkenemiseen varautumisen ideaalina toimintamallina, mutta myös haastaa tällaisen aktiivisuuden turhana koko elämänkulun näkökulmasta.

Tuli vanhuus ja raihnaisuus – Oli pakko muuttaa

Kuten edeltä on käynyt selväksi, vanhenemiseen liitetty joko ennakoitu tai koettu terveyden heikkeneminen näyttäytyy keskeisenä muuttosyyinä. Asumista ja muuttamista koskevat valinnat (mikäli vaihtoehtoja esitetään olevan) tehdään heikkenevän terveyden rajoissa. Edellä viitatu haastatteluesimerkit kuvaavat asioiden ennakointia ja mahdollisia tapahtumakulkuja tai tuttuja ja läheisten kokemia asioita. Joidenkin haastateltavien kuvaukset omasta muutostaan sen sijaan rakentavat sen pakkona, johon *vanhuus ja raihnaisuus* johtivat.

Teuvo on leski, joka oli ennen haastattelua muuttanut palvelutaloon kerrostaloasunnostaan. Elämä palvelutalossa rakentuu ambivalenttina; yhtäältä kaikki on määrättyä ja omaa päätöksentekovaltaa on vähän, mutta toisaalta palvelutalossa on turvallista ja seuraa toisin kuin kerrostaloasunnossa. Kuten Inkerikin hän kuvasi palvelutaloon muuttoa helpotuksena lapsilleen, joiden ei tarvitse huolehtia hänen turvallisuudestaan.

Haastattelija2: Mitkä sitte oli ne syyt, minkä takia te tähän muutitte?

Teuvo: Ei tullu kotona yksin enää toimeen. Ne oli syyt, tuli vanhuus ja raihnaisuus. [naurahuksia] Sen takia oli sitten ja, sain tämän paikan sitten, tai lapset hommas tän.

Haastattelija2: Kestikö siinä kauan sitten?

Teuvo: Tää oli hakusessa pari vuotta.

Haastattelija1: Pitkä aika.

Teuvo: Oli se aika pitkä aika mutta, viimein tuli.

Haastattelija2: Oliko muita vaihtoehtoja sitten?

Teuvo: Ei ollu, tämä oli minkä ne ilimotti että, täällä ei ollu muuta. Se kesti kuitenkin niin kauan sitte.

[...]

Teuvo: Niin, se on ihan ja, elonpäiviä kyllä on niin, se on melekeen täältä kautta jokaisen se lähtö tehtävä kuitenkin. Ei täältä mutta vastaavan, tämmösistä.

Edellä on useassa kappaleessa käsitelty sitä, miten vanhuus ja huono terveys rinnastetaan toisiinsa ja terveyden heikkenemisellä perustellaan muuttotarvetta. Teuvon haastattelu on esimerkki siitä, miten haastateltavat tuottavat itsestäänselvyytensä myös sen, että huonokuntoisuus merkitsee sen hyväksymistä, että muut ihmiset järjestävät jonkin *hoitopaikan* (ks. edellä Olavi). Vanhuus ja huono terveys perustelevat toimijuuden heikkenemisen tai jopa toimija-aseman menetyksen (Bodily 1993; Jolanki 2009), jolloin kyseessä on muiden tekemä valinta, jonka kohteena oleva vanha ihminen ei muuta vaan hänet siirretään toiseen asuinpaikkaan (Klemola 2006, 87). Myös Teuvon puheessa toimijoita ovat lapset, jotka *hommasivat* paikan ja *ne* nimettömät viranomaiset, jotka ilmoittivat minne mennä. Muutto rakentuu väistämättömänä ja asuinpaikka vaihtoehdottomana (*tämä oli minkä ne ilmotti*), kun on tultu tiettyyn elämänvaiheeseen (*tähän pisteeseen*). Samanlainen rakenne (*it's come to this*) löytyy muun muassa amerikkalaisten vanhojen ihmisten kuvauksissa vanhuuden merkityksestä ja muuttamisesta vanhoille ihmisille tarkoitettuun asumismuotoon (Gubrium 1993; 2011). Teuvon puhe (*melekeen täältä kautta jokaisen se lähtö tehtävä kuitenkin. Ei täältä, mutta vastaavan, tämmösistä*) rakentaa muuttamisen palvelutaloon vanhoille ihmisille yhteisenä pakollisena kokemuksena. Palvelutalo ei ole mikään nimetty paikka jota voisi kodiksi kutsua, vaan se edustaa ryhmää, kaikkia samanlaisia paikkoja (*vastaavan, tämmösistä*). Sen keskeinen merkitys on olla paikka, josta *lähtö* tehdään, eli viimeinen asuinpaikka ennen kuolemaa.

'Ikäsopivat' valinnat ja asumisen vaihtoehdot

Vanhojen ihmisten muuttamista koskevien valintojen ja asumispolun etenemisen tarkastelu ikäpuheen näkökulmasta osoitti, miten vahvasti ikäidentiteetit sekä käsitykset ikäsopivasta käyttäytymisestä ja ikään liitetystä toimija-asemista liittyvät näkemyksiin siitä, millä tavalla vanhan ihmisen pitäisi edetä asumispolulla. David Clapham (2005) näkee subjektiiviset merkitykset, yksilöiden elämänhistorian ja sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät keskeisinä tekijöinä asumispolun valinnoissa. Tässä luvussa tarkasteltu haastatteluaineisto osoittaa miten nämä tekijät lin-

kittyvät institutionaalisiin, sosiaalisiin ja subjektiivisiin ikämäärittelyihin ja toimija-asemiin.

Kansallisissa asumisen ohjelmissa ja laatusuosituksissa mainitaan kotona asumisen tukemisen lisäksi yhtenä tärkeimpänä tavoitteena tietoisuuden lisääminen oman vanhenemisen ja asumistilanteen ennakoinnin tärkeydestä. Samalla kun tuodaan esille miten tärkeää on tukea kotona asumista, korostetaan, että lopullinen vastuu asumisesta on vanhoilla ihmisillä itsellään. Samanlaista kuvaa rakentavat myös viime vuosien kunnalliset asumisen strategiat (Fried, Rajaniemi & Topo 2015; Mikkola, Heitto & Rahikka 2015). Nykyisen asumistilanteen arviointi, oman vanhuuden ennakointi ja muuttamisen harkitseminen tulevaa terveyden heikkenemistä silmälläpitäen tuodaan esille keinoina tehdä asumisen valinnat itse – sen sijaan, että ne tehdään pakolla ja kiireessä, jolloin tulos voi olla huonompi (Ehdotus ikääntyneiden... 2012; Ikääntyneiden asumisen kehittäminen... 2013). Omatoimisuus ja omavastuu ovat keinoja mahdollistaa osallisuus ja vaikuttaminen omaan elämään ja asumistilanteeseen vanhanakin (Mikkola, Heitto & Rahikka 2015). Haastatteluaineiston pohjalta voi todeta, että asumisen ohjelmissa esille tuodut toiveet lankeavat ainakin osaksi otolliseen maaperään. Haastateltavat ennakoivat tulevaisuuttaan ja erityisesti terveyden heikkenemistä ja pohtivat asumisen valintojaan tässä valossa (Sergeant & Ekerdt 2008; Luborsky, Lysack & Van Nuil 2011; Tyvimaa & Kemp 2011; Jolanki & Teittinen 2015). Aineistosta rakentui hallinnan diskurssi (Tulle & Mooney 2002; Katz 2005), jossa vanhuuteen liittyvää terveyden heikkenemistä ennakoidaan ja siihen varaudutaan muuttamalla helpommin hoidettavaan asuntoon ja ympäristöön, jossa palvelut ovat lähempänä ja liikkuminen on helpompaa (vrt. Abramsson 2008; Jolanki 2015b). Vanhuus merkitsee huonoa terveyttä ja sairauksia, joihin on sopeuduttava, mutta toisaalta yksilö voi tehdä valintoja (Jolanki 2008; 2009) ja omalla aktiivisuudella (Riihiäho & Koskinen 2004; Haarni 2009) vaikuttaa omaan elämäänsä ja asuintilanteeseensa myös vanhana. Ilka Haarnia (2009) lainaten haastattelut ja dokumenttiaineisto rakentavat aktiivisen kansalaisen eetosta, jossa itsestä huolehtiminen ja omavastuu nähdään toisaalta velvollisuutena ja toisaalta mahdollisuutena parempaan elämään vanhana. Toisaalta aktiivisen kansalaisen diskurssissa korostuu ajatus oikea-aikaisuudesta ja siitä, että muuttovalinnat on teh-

tävä ajoissa ennen varsinaisen vanhuuden alkamista (Elder 1994). On valittava itse, kun vielä pystyy tekemään valintoja ja on voimia muuttaa ja ennen kuin tulee niin huonokuntoiseksi, että muut tekevät päätökset. Asumisen polulla voi siten edetä omien toiveiden mukaan, mutta vain mikäli tekee oikeita valintoja oikeaan aikaan. Muuttamisen syynä mainittua *helpompaa elämää* ei välttämättä pidetä suomalaisessa kulttuurisessa kontekstissa kovin ihanteellisena päämääränä. Tulkintani mukaan näkemys vanhuudesta väistämättömänä heikkenemisenä oikeuttaa myös helpomman elämän tavoittelun muuttamalla hallittavampaan ja vähemmän työtä aiheuttavaan asuntoon ja asuinympäristöön.

Vanhojen ihmisten kotona asumista tukevaa politiikkaa perustellaan kustannussäästöjen lisäksi sillä, että vanhojen ihmisten omana toiveena on saada asua kotonaan mahdollisimman pitkään (Ehdotus ikääntyneiden...2012; Ikääntyneiden asumisen...2013). Tässä artikkelissa tarkasteltu haastatteluaineisto tukee osittain tätä kuvaa ja aikaisempien tutkimusten tuloksia siitä, että monet vanhat ihmiset todellakin haluavat asua vanhassa kodissaan ja vastustavat muuttoajatusta (Abramsson 2008; Poutanen, Laurinkari & Hynynen 2008; Karisto & Haapola 2013; Jolanki 2015b). Haluttomuutta muuttaa perusteltiin vanhuudella ensinnäkin siten, että on liian vanha muuttamaan eikä enää kannata muuttaa, koska muuttaminen ei muuttaisi tilannetta paremmaksi. Toisaalta haastateltavat toivat esille, että muutto voi olla tulevaisuudessa tarpeen mutta *ei vielä* ajankohtainen. Se, että kykenee hoitamaan kotinsa ja asiansa ja on siten vielä hyväkuntoinen päinvastoin kuin monet muut vanhat, toimi perusteluna ja oikeutuksena päätökselle jäädä asumaan vanhaan kotiin. Puhujat osoittivat, että hyväksyvät vanhan identiteetin, mutta erottautuivat 'todella vanhan' identiteetistä (Jolanki 2004 ja 2009; Hurd 1999; Haarni 2010; Róin 2014). Puhujat rakensivat kuvan itsestään toimijoina, jotka ovat pohtineet eri vaihtoehtoja ja *tehneet valinnan olla muuttamatta*.

Haastateltavat esittivät kuitenkin ottavansa huomioon sen, että tulevaisuus on epävarma ja että on mahdollista, että vanhenemisen myötä terveys heikkenee ja että silloin on muutettava tai muut saavat *viedä johonkin* hoitopaikkaan. Tällaisessa puheessa tuotetaan myös se ajatus, että terveyden heikkeneminen riittävän paljon merkitsee itsestään selvästi, että on luovuttava omasta päätöksenteosta muuttamisen suhteen ja hyväksyttävä päätöksenteon siirtyminen muiden käsiin. Puhe

siitä, että ottaa huomioon terveyden heikkenemisen mahdollisuuden ja sen, että muutto voi olla edessä tulevaisuudessa, on myös keino osoittaa olevansa rationaalinen toimija joka ymmärtää toimia ikänsä mukaisesti (vrt. Coupland & Coupland 1994) ja tekee ikäsopivia asumisvalintoja (Tulle & Mooney 2002). Kun puhutaan vanhojen ihmisten asumista koskevista päätöksistä, rationaalinen toimija merkitsee sitä, että kykenee arvioimaan tilanteensa realistisesti eikä yritä kieltää olevansa vanha (so. huonokuntoinen), mikä voitaisiin tulkita irrationaalisuuden ja kognitiivisten kykyjen heikkenemisen merkiksi.

Kansallisissa asumisen ohjelmissa ja laatusuosituksissa tuotiin esille huoli siitä, että kaikki vanhat ihmiset ja heidän omaisensa eivät halua miettiä vanhuuden asumista tai eivät tiedosta nykyisen asunnon esteitä tulevaa terveyden ja toimintakyvyn heikkenemistä ajatellen (Ehdotus ikääntyneiden... 2012; Ikääntyneiden asumisen... 2013). Haastatteluai-
neistoon sisältyi myös puhetta, jossa torjuttiin tulevaisuuden tai muuttamisen ajattelemisen, vaikkakin tällainen puhe oli harvinaisinta. Tällaisessa puheessa tulevaisuus rakentui epävarmana ja yksittäisen ihmisen tietämyksen ja siten vaikutusvallan ulottumattomissa olevana asiana tyyliin *tulee mikä tulee* tai *ei tiedä mitä tapahtuu*. Argumentointi sisälsi ajatuksen, että epävarma tulevaisuus merkitsi epävarmuutta siitä, merkitseekö vanhuus terveyden heikkenemistä ja pakkoa muuttaa vai ei. Tuntematonta tulevaisuutta on turha murehtia etukäteen, vaan on parasta elää päivä kerrallaan ja ottaa vastaan mitä tulee. Asumispolkukin kiertelee miten kiertelee yksittäisen ihmisen voimatta sitä ohjata. Tällainen puhe muodostaa selkeän vastadiskurssin aiemmin esitellylle hallintaa korostavalle puheelle. Lisäargumenttina esille tuotu kuoleman läheisyys toimii vastaansanomattomana perusteluna sille, miksi ei kannata enää muuttaa. Psykologisesta näkökulmasta tulevaisuushorisontin lyhyiden korostaminen voi olla psyykinen keino sopeutua ikäviin tapahtumiin tai epämieluisaksi koettuun elämäntilanteeseen, esimerkiksi vastentahtoiseen muuttoon (Lang & Carstensen 2002). Diskursiivisesta näkökulmasta puhe tulevaisuushorisontin lyhydestä ja kuoleman läheisyydestä oikeuttaa valinnan olla muuttamatta – usein vastoin aikuisten lasten ja muiden ihmisten kehotuksia. Asumispolun päätepiste on joka tapauksessa tiedossa eikä edes kovin kaukana, joten omilla valinnoilla sitä ei muuteta.

Aineistossa tuli esille myös puhetta pakollisista muutoista, jolloin muutto näyttäytyi vanhuuden aiheuttamana välttämättömyytenä ja muuttajan todelliset valinnanmahdollisuudet hyvin vähäisinä. Uuden asuinpaikan kuvaukset, varsinkin jos kyseessä oli palvelutalo, rakentui-
vat tasapainoiluna kielteisten ja myönteisten puolten välillä. Vanhuus merkisi tässäkin yhteydessä terveyden ja toimintakyvyn heikkenemistä, mikä aiheutti sen, että asumisesta oli tullut turvatonta eikä pystynyt enää itse hoitamaan kotiaan ja arkeaan. Turvattomuus-argumentti tuotiin esille joko aikuisten lasten perusteluna vanhemman muuttotarpeelle, tai siinä merkityksessä, että muutto vapauttaa lapset huolehtimasta vanhan vanhemman turvallisuudesta. Myös aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että lapsilla on varsin suuri merkitys vanhojen vanhempien muuttopäätöksissä (Klemola 2006; Sergeant & Ekerdt 2008; Luborsky, Lysack & Van Nuil 2011; Jolanki 2015b). Lasten tai muiden omaisten ja läheisten osuutta muuttamisen valinnoissa ei kuitenkaan kovin hyvin tunneta tai tunnusteta vanhojen ihmisen asumisvalinnoista puhuttaessa.

'Pakollisten' muuttojen yhteydessä muiden toimijoiden (aikuisten lasten tai viranomaisten) rooli päätöksentekijöinä ja muuton toteuttajina korostui. Lapset näyttäytyivät toimijoina, jotka lopulta päättävät, milloin on sopiva aika muuttaa ja millainen asunto on sopiva vanhalle vanhemmalle. Viranomaisista puhuttiin tässä yhteydessä joko ammattiryhmän edustajina tai nimettöminä toimijoina, joiden toiminta näkyi asiakkaalle tulleen tietona *paikan* löytymisestä. Vanhan ihmisen asema rakentui lähinnä toiminnan kohteena ja tilaa omalle toimijuudelle oli vähän rajoittuen muuton hyväksymiseen välttämättömänä ja ainoana vaihtoehtona. Puhujat rakensivat haastatteluissa yleensäkin ja erityisesti pakollisena näyttäytyvistä muutoista puhuttaessa itselleen ryhmäidentiteettiä vanhana. Vanhan ryhmäidentiteetti liittyi tässä yhteydessä henkilökohtaisesta identiteetistä luopumiseen ja siihen, että on hyväksyttävä, ettei tietynikäisenä voi vaatia asumiselta sitä mitä aiemmin ja että on tyydyttävä henkilökohtaisten mieltymysten rajoittamiseen.

Lopuksi: kahden diskurssin samanaikaisuus

Vanhoiden ihmisten kohdalla asumispolun loppupää (Clapham 2005) hahmotetaan usein terveydentilan perusteella. Niin vanhojen ihmisten omat näkemykset kuin heidän läheistensä ja ammattilaisten suositukset polulla etenemisestä perustuvat oletuksiin ja odotuksiin terveydentilan kehityksestä. Onko muuttaminen vanhuudessa vain 'terveysasia'? Asuntopolitiikka ja vanhuspolitiikka keskittyvät paljolti niihin toimiin, joilla vanhojen ihmisten terveyttä ja toimintakykyä voitaisiin edistää. Vaikka yhtenä julkilausuttuna tavoitteena on tukea itsenäistä elämää, omatoimisuutta ja parempaa elämänlaatua, politiikkadokumentit myös määrittelevät, mikä vanhuudessa on keskeistä eli mikä on vanhuuden sisältö (Estes, Biggs & Phillipson 2003). Tässä luvussa tarkastellussa aineistossa vanhuus rakentuu vanhojen ihmisten omienkin näkemysten mukaan lainomaisena kohtalona eli terveyden ja toimintakyvyn heikkenemisenä, mikä paljolti määrää asumispolun suunnan ja valinnat. Asumisessa ja muuttamisessa on kysymys terveyden ylläpitämisestä tai terveysongelmiin reagoimisesta sekä avun ja hoivan todelliseen tai ennakoituun tarpeeseen varautumisesta. Sopiva asunto vanhalle ihmiselle on siten pieni, lähellä palveluja kuten terveyskeskusta, turvallinen ja helposti hallittava eli vähän työtä vaativa. Toisaalta aineistossa on hienoisia merkkejä myös siitä, että omat mieltymykset ja elämäntyyli ovat mukana pohdinnoissa, vaikkakin lopullisessa valinnassa ne voivat jäädä toissijaisiksi tekijöiksi.

David Claphamin (2005) väite vanhojen ihmisten asumistutkimuksen ja asuntopolitiikan kahdesta diskurssista (ks. Juhila, Jolanki & Vilkkonen tässä teoksessa) saa tukea myös tämän artikkelin aineistoista. Sekä dokumenttiaineistossa että haastatteluissa rakentuu kuva niistä vanhoista ihmisistä, jotka voivat ja joilla on oikeus tehdä valintoja ja päätöksiä oman asumisensa suhteen, ja joiden asumisvalinnat kuvastavat myös elämäntyyliä ja henkilökohtaisia mieltymyksiä. Huonokuntoisimmat *todella vanhat* ovat niitä toisia, joiden kohdalla uhkakuva vanhuuden raihnaudesta toteutui ja muut tekivät asumista koskevat valinnat, jolloin heidän oman toimijuutensa ala kutistui varsin pieneksi. Ensiksi mainitut kulkevat omia polkujaan myös vanhana; jälkimmäiset eivät määrää oman polkunsa suuntaa. Asumispolun valinnoissa voi kuitenkin myös vanhoilla ihmisillä olla kysymys onnellisuuden ja mielekkään elämän

tavoittelusta (Clapham 2010). Nämä tavoitteet eivät välttämättä liity tai niitä ei määrää terveydentila tai toimintakyky. Samansuuntainen ajatus tuodaan esille myös viimeisimmässä vanhuspalvelujen laatusuosituksessa (STM 2013), jossa korostetaan vanhojen ihmisten heterogeenisyyttä, oikeutta säilyttää oma elämäntyyli ja päätöstentekomahdollisuus silloinkin, kun tarvitaan hoivaa ja palveluja (ks. myös Fried, Rajaniemi & Topo 2015; Mikkola, Heitto & Rahikka 2015). Vanhuspalvelujen ja asumisen ja asuinympäristöjen kehittämisen tärkeäksi tavoitteeksi hahmotellaan hyvää elämää ja elämänlaatua ottaen huomioon yksilölliset tarpeet ja elämäntyylit. Nämä viimeisimmät politiikkadokumentit ja suositukset kuvastavat siten pyrkimystä laajentaa asiantuntijoiden ja ammattilaisten katsetta (Estes, Biggs & Phillipson 2003) ja luoda uudenlaista vanhuspalveludiskurssia. Nähtäväksi jää missä määrin uusimmat politiikkalinjaukset laajentavat vanhojen ihmisten asumisen vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia valita oma asumispolkunsaa.

Kirsi Nousiainen

OMA OVI YHTEISÖSSÄ: PITKÄAIKAISASUNNOTTOMIEN ASUMISPOLUT JA ASUMISEEN LIITTYVÄT VALINNAT

Tämä on mun koti. Ja sitä mä oon, näille määrätyille ihmisillekii sanonu tossa joskus niin että, jos mä en aukase tota ovee, vaikka siellä käy kummonen saatanan kolina, että toistaiseks tämä on minun koti.

Johdanto

Suomessa Asunto ensin -periaate otettiin ensimmäisenä käyttöön pitkään asunnottomina eläneille henkilöille suunnatuissa yhteisöllisissä asumisratkaisuisa (ks. Juhila, Jolanki & Vilkkö tässä teoksessa). Valtion rahoituksen turvin toteutettiin asuntoloiden muunto-ohjelma, jonka avulla asuntoloihin rakennettiin useamman asunnon yhteisöön sijoituvia pienasuntoja. Tällaista sovellusta on joidenkin arvioitsijoiden ja tutkijoiden taholta kutsuttu yhteisölliseksi Asunto ensin -periaatteeksi ja siihen on kohdistunut jossain määrin kritiikkiä, koska alkuperäisen Asunto ensin -periaatteen ideat eivät kaikilta osin toteudu siinä (ks.

esim. Johnsen & Teixeira 2010; Pleace 2012). Asumisyhteisöt ovat taanneet pysyvän asunnon monille miehille ja naisille, joilla ei ole ollut kotia mahdollisesti vuosiin tai äärimmillään koskaan (Pleace ym. 2015, 17). Yhteisössä asumiseen liittyy monia hyviä puolia kuten esimerkiksi jatkuvasti läsnä oleva henkilökunta, joka voi antaa tukea asumiseen ja arjen toimintoihin tai motivoida kuntoutumiseen. Yhteisössä asukkaalla on myös mahdollisuus sosiaaliseen elämään, olla vertaisten joukossa ja pitää yllä tai uudistaa asunnottomuuden aikana katkenneita läheissuhteitaan. Yhteisöasumiseen, jossa noudatetaan yksilön vapautta päättää, haluaako hän jatkaa päihteenkäyttöä tai sitoutua mielenterveyskuntoutukseen, liittyy kuitenkin pulmia. Kun yhteisössä yksilön valinnanvapauden mukaisesti sallitaan päihteenkäyttö, voivat vaikeasti päihdeongelmaiset asukkaat olla jatkuvasti päihtyneinä. Tämä puolestaan saattaa vaikeuttaa kuntoutumiseen halukkaiden raitistumista. Myös hoitamattomat mielenterveysongelmat voivat rasittaa koko yhteisöä.

Tämän luvun aiheena on tarkastella, minkälaisista asumiseen liittyvistä valinnoista yhteisöllisessä tuetun asumisen yksikössä asuvat entiset pitkäaikaisasunnottomat kertovat ja minkälaisia merkityksiä he niille antavat. Kysymystä tarkastellaan pääkaupunkiseudulla sijaitsevassa tuetun asumisen yksikössä kerätyn narratiivisen haastatteluaineiston avulla. Kaikilla haastatelluilla oli vaikea päihdetausta ja jonkin tasoisia mielenterveysongelmia. Heidän asumispolkunsa ovat olleet monista syistä johtuen rikkonaisia ja poikkeavat viimeistään asunnottomuuden alkaessa kulttuurisesta mallitarinasta. Niitä voisi luonnehtia asumisen kulttuuriseksi marginaalitarinoiksi. Tuetun asumisen yksikössä asuvien miesten ja naisten asumiseen liittyvien valintojen lisäksi kiinnitän huomiota siihen, että monilla heistä on elämänhistoriassaan ollut vaiheita, joissa asumispolulla tapahtuneet siirtymät ovat olleet seurausta pikemminkin ajautumisesta kuin tietoisista valinnoista.

Minkälaisia valintoja asumisyhteisössä asumiseen liittyy tai on mahdollista tehdä? Asumisyhteisö on instituutio ja institutionaaliset käytännöt rajaavat yksilön valintoja. Instituutioissa käydään myös jatkuvasti neuvotteluja vallasta ja kontrollista. Asumisyhteisössä nämä kiteytyvät oman tilan ja oven hallintaan. (Foucault 1980; ks. myös Helén 2004; Thacker 2003; Juhila 2006; Crampton & Elden 2007; Lemke 2010.) Toisaalta arjessa tehdään asumismuodosta huolimatta jatkuvasti pieniä

valintoja, jotka näyttävät itsestään selviltä (ks. Haahtela & Juhila tässä teoksessa). Tietoisten valintojen puute voi ilmetä päämäärättömänä ajautumisena, ja vähäisiä valintamahdollisuuksia elämässään kohdannut henkilö voi toisaalta myös mukautua siihen, että muut tekevät valintoja hänen puolestaan. Oma ovi asuinyhteisössä symboloi mahdollisuutta arjen valintoihin.

Myös tunteet liittyvät valintoihin ja voivat toimia niitä alkuun sysäävänä tekijänä. Richard Elliott (1998) on kehitellyt käsitteellistä mallia emotionaaliin prosesseihin pohjautuvasta valinnasta. Tämä eroaa hänen mukaansa kognitiiviseen arviointiin pohjautuvasta rationaalisesta valinnasta. Koska asuminen ja koti ovat vahvasti kulttuurisidonnaisia käsitteitä, niillä on kulttuurinen perusta ja niihin liittyvät valinnat voivat pohjautua myös tunnetiloihin tai -prosesseihin. Onkin kenties vaikea täsmällisesti tietää, johtuvatko esimerkiksi ajautumisilta vaikuttavat siirtymät elämänpolulla tietoisista vai tunteisiin pohjautuvista valinnoista, vai ovatko ne seurausta elämäntilanteeseen kytkeytyvästä vaihtoehtojen puutteesta.

Tämän luvun tavoitteena on osoittaa, miten haastattelunarratiiveja analysoimalla voi tulkita sitä, kuinka yksilö merkityksellistää elämäntapahtumiaan ja -kokemuksiaan. Näitä merkityksiä apuna käyttäen voi etsiä sellaisia uudenlaisia tulkintoja, jotka auttavat ymmärtämään esimerkiksi toistuvia toimintamalleja sekä toiminnan taustalla olevia kulttuurisia ja yhteiskunnallisia tekijöitä. Käytän analyysissä apuna asumispolun metaforaa, joka sisältää David Claphamin (2005) mukaan kaksi toistensa kanssa vuoropuhelussa olevaa suuntaa: yksilöllisen identiteetin rakentamiseen ja käyttäytymiseen kiinnittyvät sekä niihin vaikuttavat diskurssit. Toinen analyttinen metafora on oma ovi, joka saa erityisen merkityksen silloin, kun se ei ole elämänkulussa itseäänselvyys.

Luku etenee tutkimusympäristön ja aineistojen kuvaamisen jälkeen siten, että ensin kiinnitän huomioni haastattelemieni naisten ja miesten asumisen polkuihin, jotka poikkeavat normatiivisista asumispoluista. Näitä polkuja luonnehtivat kertomukset joutumisesta. Pysähdyn tässä kohtaa sekä kertomuksiin lapsuuden kodeista että kodittomuuden aikaan, sillä etenkin näillä poluilla ja niistä poikkeamisilla puhutaan joutumisesta. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan nykyistä yhteisössä asumista oman oven hallinnan näkökulmasta, toisin sanoen sitä, minkä-

laisiin valintoihin oma ovi antaa mahdollisuuden. Oma ovi yhteisössä muiden entisten pitkäaikaisasunnottomien henkilöiden kanssa saa merkityksiä myös suhteessa siihen, miten laitospöydyksessä sijaitsevasta asunnosta voi syntyä kokemuksellisesti koti. Kokemus kodista kietoutuu siihen, nähdäänkö yhteisö pysyvänä vai tilapäisenä asumisen paikkana.

Tutkimusympäristö ja aineistot

Tutkimuspaikkoina on neljä pitkäaikaisasunnottomille tarkoitettua asumisyhteisöä isohkossa samaan organisaatioon kuuluvassa tuetun asumisen yksikössä. Asukkaaksi toistaiseksi voimassa olevaan vuokrasuhteeseen pääsee sosiaalitoimen ohjaamana. Henkilökunta tukee asukkaita asumisessa ja ohjaa ja tukee tarvittavien palveluiden piiriin. Organisaation toimintaperiaatteena on käyttää erilaisia yhteisöllisiä menetelmiä, joiden avulla yhteisöllisyyttä pyritään vahvistamaan.

Kussakin yhteisössä asunnot sijaitsevat pitkäikäisen käytävän varrella, jonka keskivaiheilla ovat yhteinen oleskelutila ja keittiö. Henkilökunta valmistaa keittiössä yhteisön asukkaille aamuisin puuroa ja kahvia. Tässä tilassa pidetään yhteisökokouksia ja myös toteutetaan tilan sallimia yhteisiä aktiviteettejä. Kussakin asunnossa on keittotila ja kylpyhuone sekä välttämätön kalustus: sänky, pieni ruokailupöytä ja pari tuolia. Joillakin asukkailla on myös omia huonekaluja tai muuta sisustustavaraa, toisilla vain asuntoon kuuluva kalustus. Kuvaan ensimmäisessä tutkimuspäiväkirjamerkinnässäni erään haastateltavan asuntoa seuraavalla tavalla:

Asunto on pieni. Kalustuksena on sänky ikkunan edessä. Sen vieressä nojatuoli ja sitä vastapäätä pieni lipasto, jonka päällä televisio. Muuta huoneeseen ei sitten mahdukaan. Asunto on siivoton. Tuo sinne mukanaan pölymurin käytävältä. Ehkä tarkoituksena on ollut siivota, mutta en kysy asiasta. Tupakantumppeja lojuu vähän joka paikassa. Myös kaikenlaista muuta roinaa sekä pöydillä, tuolilla, sängyllä ja lattialla. Raivattuaan minulle tilan nojatuoliin vielä kädellään puhdistaa ja sanoo sen olevan puhdas. Hyvin siis minusta huolehtii.

Haastattelut tehtiin 10 henkilön kanssa heidän asunnoissaan. Yhden asukkaan haastattelin autossani asuinyhteisön parkkipaikalla. Olin käynyt myös tämän henkilön asunnossa, mutta hän ei jostain syystä halunnut haastattelun tapahtuvan siellä. Joidenkin asuntojen siivottomuus saattoi kertoa siitä, että myös muu elämä oli kaaoksessa esimerkiksi päihteiden käytön tai mielenterveysongelman vuoksi. Kaoottisuus näkyi myös siten, että yhteisestä tilasta ja tavaroista ei aina pystytty pitämään huolta. Erityisesti naisasukkaat kertoivat varastelusta ja hyväksikäytöstä. Totutuista toimintamalleista, joihin ankara kodittoman elämä on voinut pakottaa, saattaa olla vaikeaa irrottautua. Toisaalta myös vierat saattoivat aiheuttaa vaikeita tilanteita.

Asunto ensin -periaatteen yksi merkittävä lähtökohta on valinnanvapaus, mikä koskee myös erilaisia kuntouttavia palveluita kuten päihde- ja mielenterveyspalveluita. Asukkaalla on siis oikeus valita, mitä palveluja hän haluaa käyttää. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että esimerkiksi vaikeastikin päihdeongelmaisilla voi asua samassa yhteisössä, jossa päihteiden käyttö on (joskin vain omassa asunnossa) sallittu. Päihteiden käyttö ja hoitamattomat mielenterveyden ongelmat ovat näin ollen yhteisöjen arjessa läsnä. Oman havaintoni mukaan päihteiden käyttö näkyi konkreettisesti joissakin asunnoissa viinapullojen runsautena. Vieraillessani yhteisöissä kohtasin päihtyneitä asukkaita jo aamupäivisin. Päihtymys – johtuen joko alkoholin tai huumeiden käytöstä – ja hoitamattomat mielenterveysongelmat olivat havaittavasti läsnä muutamissa haastattelutilanteissa. Näissä tilanteissa jouduin erityisesti pohtimaan eettisiä kysymyksiä ja haastattelun jatkamista (ks. Nousiainen 2015a).

Haastattelin viisi miestä ja kuusi naista neljässä eri yhteisössä narratiivisella otteella. Pyysin heitä kertomaan elämästään, asumis- ja asunnotomuushistoriastaan. Lisäksi kuuden henkilön kanssa kuljimme eri puolilla kaupunkia katsomassa sellaisia paikkoja, joita haastateltavat olivat itse valinneet. Olin pyytänyt heitä viemään minua sellaisille paikoille, jotka olivat tai olivat olleet jollakin tavoin merkityksellisiä heidän elämässään. Samanlaisella idealla toteutetusta haastattelusta käytetään suomeksi termiä 'kävelyhaastattelu' (englanniksi walk-along tai go-along). Koska osalla haastatelluista oli rollaattori tai kävely oli muutoin vaikeaa, kuljimme näihin paikkoihin henkilöautollani. Kävelyhaastattelu ei terminä siten aivan istu käyttämäni metodiin, mutta käytän joka tapauk-

sessä tätä vakiintunutta suomennosta. Autolla liikkuminen helpotti kul-
kemista eri puolille kaupunkia. Paikoista, joilla pysähdyimme, otettiin
myös valokuvia, jotka kävelyhaastatteluun osallistuneet saivat itselleen.
(Kävelyhaastattelusta ks. esim. Kusenbach 2003; Jokinen, Asikainen &
Mäkinen 2010.)

Marginaalisia asumispolkuja: kertomuksia joutumisesta

Pitkään asunnottomana eläneen henkilön asumisen polut poikkeavat
usein normaalisti lineaarisesti etenevästä polusta. Niiden varrella on
saattanut jo lapsuudessa olla useita muuttoja ja joidenkin kohdalla sijais-
huollon paikoissa vietettyjä jaksoja. Aikuisuudessa saattaa olla ajanjaksoja,
jolloin pysytään paikallaan useammankin vuoden ajan, mutta sosiaalis-
ten ongelmien kasautuessa asumisesta voi tulla katkonaista ajautumista
paikasta toiseen. Yksilöiden identiteetit kiinnittyvät aina myös paikkoi-
hin ja koti edustaa paikkana ihmiselämän keskeisiä fyysisiä, psyykkisiä ja
sosiaalisia tarpeita (esim. Young 1997). Voivatko esimerkiksi lapsuuden-
aikaiset paikan vaihdokset olla merkittäviä identiteetin rakentumisen
kannalta (vrt. esim. Nousiainen 2005, 99)? Juurettomuuden kokemuk-
sen taustalla voi kuitenkin olla puutteita myös muissa kotiin liittyvissä
ulottuvuuksissa kuten turvattomuutta tai huolenpidon puutetta.

*Otso: Niin ja [paikkakunta 1] mä oon syntyny [vuosiluku]. Ja, [paikka-
kunta 2] asuu niin isäänihän mä en oo koskaan nähnykään. Ja äiti kuoli
tuonne [sairaalan nimi] [...sairaalan [vuosiluku]. Sillon mä olin vankilassa
jo. Ja seki ura on niin pitkä on niinku oli koulukotiuraki, kymmenen vuotta
ja, vankila kolmekymment vuotta. Mitä nyt ikä riittää nyt mä käyn [ikävu-
det]...Niin niin, niin etteihän mulla omaa kämppää oo ikinä ollu en mä oo
ehtiny hommaamaan. Mää oon joutunu pyöriin näis, asuntolois.*

*Kirsi: Onks sulla ollu katuasunnottomuutta et sä oot, ooksä kadulla jou-
tunu elään?*

*Otso: Olen joutunu, 60-luvullaki ja..Tääki on nyt tämä näin missä mä nyt
tulen niin tää on... mä en ymmärrä oikeen. Täytyy ny kattoo miten tää ny
menee.*

Otson elämäkertomus ja asumispolku on karu. Hän on elänyt lähes koko elämänsä laitoksissa (taulukko 1).

Taulukko 1. Otson asumispolku

1944	Syntyy Kaupunki 1
1950 - luku	Perhe muuttaa Kaupunki 2
	Lasten sairaala
	Perhe muuttaa Kaupunki 3
	Lasten- ja/tai koulukoti 1
	Lasten- ja/tai koulukoti 2
	Lasten- ja/tai koulukoti 3
	Lasten- ja/tai koulukoti 4
	Lasten- ja/tai koulukoti 5
1964	Vankilakierre alkaa
	Asunnottomana vankilajaksokojen välillä
	Kaupunki 4
	Kaupunki 5 asunto vähän aikaa
	Kaupunki 5.1 Krinin asuntola
	Kaupunki 5.2
	Kaupunki 5.3 (asuntola?)
	Vankilakierre loppuu
1995	Kaupunki 6
	Asuntola/yömaija 6.1
	Asuntola/yömaija 6.2
	Asuntola/yömaija 6.2
	Asuntola/yömaija 6.3
	Asuntola/yömaija 6.4
	Asuntola/yömaija 6.5
	Asuntola/yömaija 6.6
	Asuntola/yömaija 6.7
	Asuntola/yömaija 6.8
2011	Muutto AE-asumisyksikköön

Otson kokemukset kodista ovat vähäiset. Haastattelun kuluessa hän ilmentää jossain määrin hämmentyneisyyttä asumisesta yhteisössä, jossa on laitosmaisia piirteitä huolimatta siitä, että hänellä on oma asunto ja oma ovi: *Täytyy ny kattoo, miten tää menee.* Voiko laitosmaisessa ympäristössä sijaitsevasta asunnosta tehdä kodin?

Usealla haastattelemani henkilöllä oli rikkonainen asumishistoria. Myös esimerkiksi Iriksen asumispolulla (taulukko 2) on ollut tois-tuvia asuinpaikan muutoksia, ja hänen asunnottomuutensa on alkanut jo nuorena. Lapsuudenperheessä asiat olivat alkaneet mennä huonompaan suuntaan, kun Iris oli esimurrosikäinen – *semmosta hulabaloota sit tuli*. Iristä myös yritettiin sijoittaa sijaishuoltopaikkaan jossain vaiheessa, mutta se ei onnistunut.

Taulukko 2. Iiriksen asumispolku

	Kaupunginosi 1	Kaupunginosi 2	Kaupunginosi 3	Kaupunginosi 4	Kaupunginosi 3		Kaupunginosi 5	Kaupunginosi 3	Kaupunginosi 6	Kaupunginosi 7	Kaupunginosi 8	"Pöytäkirjain alalla"	Kaupunginosi 9						
	Syynymä/Perhe-asuu paha-nokkasi	Osoite 1	Vähän alkaa pillalla	Isotidin luona yhdessä sisarusten kanssa	Isotidin luona	Isotidin luona	Isotidin luona	Isotidin luona	Asuntola 1	Oma asunto	Vanhempien luona	Oma kämppi/Osoite 4	Asunto 8 vuoden ajan	Asuntola 1	Asuntola 2	Asuntola 3	Päihdekontroolialue	Muuttaa asumisyhteisöön	
1970 luku	1970–1986		1986–1987/8	Arviolta vuodet 1987/8–2010															2010
			Asumattomana noin 7 vuotta																

Kun haastateltavat kertovat asumishistoriastaan, he puhuvat usein joutumisesta. Tämän voi nähdä kertovan ajautumisesta tilanteesta toiseen ilman, että on itse voinut vaikuttaa tapahtumien kulkuun omien valintojen kautta. Joutumiset voivat liittyä esimerkiksi lastenkotiin joutumiseen, kuten Otson kertomuksessa:

*Otso: Sillonhan me muutettiin [paikkakunta] ja sieltä [paikkakunta] ja...
Mä ennen sitä kyllä jo jouduin koulu- lastenkotiin. Tai [sairaalan nimi]
tänne [paikkakunta 3].*

[...]

Kirsi: Mikä siinä oli syynä että sä lastenkotiin sitten jouduit?

Otso: No, mä kävin kuusvuotiaana ensimmäisen kerran jo varkaissa. Serkkupojan kans ja, jäätiin kiinni ja, sit...

Lapsuuden rikkonaisiin asumishistorioihin ja traumaattisiin kokemuksiin liittyi usein joko vanhempien päihteidenkäyttöä, huolenpidon puutteita tai kaltoinkohtelua. Kuisman kohdalla ovi lapsuuden kotiin sulkeutuu nuoruusiässä, kun hän vajoaa yhä syvemmälle noin 12-vuotiaana alkaneeseen huumeiden käyttöön. Kuisma kertoo lapsuudestaan

samalla, kun katselemme kävelyhaastattelun aikana paikkaa, jossa huumaiden käyttö tapahtui.

Kuisma: Sit pyörittiin täällä kentällä ja vedettiin spiidiä, pelattiin korista. Asuin missä asuin kavereitten luona, ja sitten 16-vuotiaana tossa yhen, kaveri asu tosi ihan tän metän takana, niin siellä mä opin sit piikittämään. Sen jälkeen alkokin sitten tosi huono alamäki elämässä. Eka se oli mukava siinä, sanotaan.. Oisko se ollu kivaa johonki 21-vuotiaaseen asti, kaks-kymppiseen asti. [Kaupunginoman nimi] asunnon. Lastensuojelun tukiasunnon. Sit jouduin tästä. Ei mua haittaa. Tommonen asenne oli. Semmonen masentunu. Vankilaan sillon 19-vuotiaan lopulla. Sit kun tulin vankilasta, niin mun ois pitäny siivoo se [Kaupunginoman nimi]asunto. Se oli niin paskanen, et mä en saanu sitä siivottuu. Mä aattelin, et menköön kämppä.

Kaikilla haastattelemillani miehillä oli eripituisia vankilajaksoja muutamista kuukaudesta kolmekymmentä vuotta kestäneeseen 'vankilaputkeen'.

Aarni: [...] sitte mä jouduin vuonna [vuosiluku] mun törmäilyjen takia jouduin Konnunsuolle ja siellä vierähti sitte vähän yli kolme vuotta. Mutta en kadu päivääkään niitä törmäilyjä, mitä mä olin tehny.

Asunnottomana joutuu etsimään nukkumispaikkaa sieltä, mistä se kulloinkin onnistuu. Katuasunnottomana joutuu luopumaan kaikista asumisen ja kodin tarjoamista ulottuvuuksista.

Kirsi: [...] Olikse pitkä aika ku sää olit ihan täysin kadulla?

Otso: No oli se aika pitkä.

Kirsi: Missä sää sillon oleskelit, et olikse..?

Otso: Missä sattuu.

Kirsi: Joo, nukuksää ihan jossain lehtilaatikoissa tai olik sul ihan semmosta

Otso: No en mä nyt siellä nukkunu koskaan mutta millon missäki.

Kirsi: Joo et sul oli sit joku kämppä aina mihin sä menit, sait mennä?

Otso: No ei välttämättä aina ollu mut kuitenkin. Välttämättä kuitenkin joku aina. Tai jos ei ollu niin sitte repästiin ovi auki ja porttikongiin. Eiku rap-pukäytävään joo.

Otson, joka on melko niukkasanainen mies, on useissa kohdin vaikeaa pukea elämäänsä sanoiksi. Hänen kertomukseensa ei sisälly kokemuspuhetta paria lausetta lukuun ottamatta.

Terttu kertoo asunnottomuutensa syyksi *repskuttamisen*, millä hän viittaa päihteiden käyttöön. Hän on ollut useammassa asunnottomille tarkoitettussa asuntolassa ennen nykyiseen asumisyksikköön muuttamista. Tertun narratiivi sisältää kerrontaa myös valinnasta, joka on vaikuttanut elämänsä kulkemaan. Päästyään sellaiseen asuntolaan, jonka koki tukevan raitistumista, hän valitsi päihteettömyyden.

Terttu: Kun repskuttaa ja... Sitten mä jouduin tänne, mä ... sil taval et mä olin tukiasunnos, siel ei voinu olla selvinpään kun en mä osaa olla jos toiset juo, samas huushollissa. Tääl se on vähän eri juttu, ku voi oven lyödä kiinni. Se oli semmonen solu, ei yöllä, ei päiväl rauhaa. Sit mä pääsin [asuntolan nimi], ja siellä mä vannoin et mä raitistun ja meni yks päivä, viikko, kuukaus, vuosi, nyt on 12 vuotta juoma(tta). Mä sain mansikkakakun, mul oli kymmenvuotisjuhlat, tule kakkukahville.

Osa haastatelluista puhuu nykyiseen asumisyhteisössä sijaitsevaan asuntoon muuttamisesta joutumisena, minkä voi tulkita tyytymättömyydeksi asumismuotoon mutta kenties myös tavaksi ilmaista sitä, että ei ole ollut vaihtoehtoja, joista valita. Ainoastaan yksi haastatelluista kertoi asumisyhteisöön muuttamiseen liittyvästä valinnasta. Leo on eläkeikäinen mies, joka kertoo asumisyhteisöön muuttaessaan toivoneensa asuntoa, jossa ei tarvitse katsella talon seinää. Leon asunnon isosta ikkunasta on näkymä rakennuksen toisella sivustalla sijaitsevaan puistoon. Tämän asian hän kertoo olleen itselleen tärkeää. Asunto on tilava, ja Leo on sisustanut sitä muun muassa kukin ja tauluin.

Kuismalla, joka on vielä nuori mies, on elämässään ehtinyt olla sekä lastenkoti- ja vankilajaksoja että useita vuosia jatkunut asunnottomuus. Hänkin on kriittinen asumisyhteisöä kohtaan eikä oikein osaa selittää, miksi on 'joutunut' asumaan kyseiseen paikkaan.

Kuisma: Mut kun ne luulee, ne pitää mua tietty tääl, niin kun tääl on vähän tälläst porukkaa, mitkä tarttee jotain tuettua asumista. Mä en tajua, miten mutkin on lyöty tämmöseen mestaan.

Samoin Iirikselle on epäselvää, miten hän on päätynyt asumaan asu-
misyhteisöön. Hän on kuitenkin tyytyväinen siihen, että hänellä nyt on
asunto.

*Iiris: Mä en vieläkään, mul on aika hämärän peitossa se, et miten mä tänne
s... tai sain tän asunnon yleensä. Täs mä oon asunu. Onhan tää nyt..
Monet valittaa, mut pääosin se on aika paljon niin että ne jotka valittaa,
mun mielest se on, tässä, tälläkin hetkellä kun ajattelee just ku kattoo esimer-
kiks noit kelejä, et on paikka, et mihin päästä yöks ja kattoo pään päällä ja
suht koht lämmin paikka. Mut toi yks kasvikin (tuol, tuo kun) [nauraa] mä
pidin sen tos ikkunalaudalla. Se pudotti kaikki lehtensä ja nyt se on ihan...
Kuitenkin tääl on äärettömän kylmä välillä.*

Haastattelemieni naisten ja miesten elämänpolkujen suuntaa ovat vii-
toittaneet kovat kokemukset, joista monet ovat voineet olla trauma-
tisoivia. Useat paikanvaihdokset elämän aikana voivat merkitä pulmia
kiinnittymisen ja kuulumisen kokemuksissa. Nämä voidaan liittää lisään-
tyneeseen riskiin sairastua masennukseen sekä heikentyneeseen psyko-
logiseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn (Vandemark 2007, 245). Tunne
paikkaan kuulumisesta on merkittävää myös identiteetin rakentumisen
kannalta (Karjalainen 2006; Vandemark 2007; Taylor 2009). Lapsuudessa
koettu huolenpidon puute voi vahvistaa kiinnittymisen pulmia ja kuu-
lumattomuuden kokemuksia ja se voi kertautua aikuisuuden päihteiden
käytössä, mielenterveyden pulmissa ja rikkoutuvissa parisuhteissa.
Arjesta tulee päivä kerrallaan selviytymistä, jossa ajaututaan ja joudutaan
tilanteesta toiseen. Valintojen vaihtoehdot ovat tällaisen elämänpo-
lun varrella usein kovin vähissä.

Oman tilan hallinta yhteisössä

Selkeästi useimmin omaan oveen viitattiin narratiiveissa puhuttaessa elä-
mästä asuinyhteisössä. Oven merkitys tulee esille konkreettisena omaa
rauhaa tai yksityisyyttä ilmentävänä ja rajaavana tekijänä. Ovi merkit-
see siten mahdollisuutta valita arjen elämään yhteisössä liittyviä asioita,

sulkea niitä sisään tai ulkopuolelle. Elämänkulussa ja asunnottomana eläessä on kohdattu ovia, jotka ovat joko olleet suljettuja tai joita ei ole voinut lukita. Ovi on joko repäisty auki porttikonkiin, jossa on nukuttu, tai joku muu on hallinnut ovea, kuten vankilassa. Ovella on täten keskeinen symbolinen arvo omaan rauhaan, yksityisyyteen ja autonomiaan. Nämä ovat myös kotiin liittyviä arvoja (Young 1997; ks. myös esim. Somerville 1992; Padgett 2007). Yhteisössä kullakin asukkaalla on mahdollisuus hallita ovea tiettyyn rajaan asti. Henkilökunnalla on oikeus tulla asuntoihin omilla avaimilla, kun he pitävät sitä jostain syystä tarpeellisenä. Olin itse muutaman kerran tilanteessa, jossa henkilökunta saattoi minut sovittuun haastatteluun asukkaan luokse siten, että asukas ei vastannut koputukseen. Tällöin ovi voitiin avata yleisavaimella ja tarkistaa asukkaan tilanne. Tämä käytäntö häiritsi joitakin asukkaita.

Oman oven käytännöllisen ja symbolisen merkityksen voi ymmärtää etenkin pitkään jatkuneen asunnottomuuden näkökulmasta. Kadulla eläessä ja yösijaa etsiessä on nukkumarauhaa haettu kenties juuri niiden ovien takaa, jotka ovat suljettuja. Asuntoloissa puolestaan omaa rauhaa oli vaikeaa saada, kun ovia ei voinut lukita ja intiimejä asioita joutui hoitamaan yhteisissä tiloissa.

Iris: Sitten se [asuntola/KN] oli aivan järkytyspaikka mulle, kun mä oon ollu siel aikasemminki. Mä olin silloin tasan kaks päivää ja lähin kävelee. Enhän mä muistanu sitä. Kun mä sinne sitte et okei, kyl mä voin lähtee sinne. Johonkinhan mun on pakko yrittää. En mä muistanu, et siel ei oo ees lukkoi ovissa.

Asunnottomuuteen sosiaaliviranomaisten puolesta tarjottu asuntola- paikka tai tukiasunto ei välttämättä ole tarjonnut autonomiaa. Yhteisö, jossa on oma asunto ja ovi, voi siten olla suuri askel 'kohti kotia' (vrt. Granfelt 2013b).

Terttu: Siel tukikämpäs, ku siel ei voinu laittaa ovia kiinni, ku ne oli samas solussa.

Oma rauha, metelin ja muiden ulos sulkeminen, omista asioista päättäminen ja turvallisuus olivat myönteisiä omaan oveen liitettyjä ulottu-

vuuksia. Toisaalta oma ovi ei aina kyennyt rajaamaan ulos edes väkivaltaa, joka oli läsnä aineistonkeruuprosessin aikana ainakin naisten yhteisössä.

Oma asunto, jonka oven voi lukita, antaa mahdollisuuden oman tilan hallintaan. Sen avulla voi sulkea ulos tai kutsua sisään. Oman havaintoni mukaan yhteisöissä jotkut asukkaat pitivät oveaan raollaan ja joidenkin asuntojen ovet olivat suljettuina. Raollaan oleva ovi voi kertoa siitä, että asukas kutsuu kanssa-asukkaita tervetulleeksi asuntoonsa. Suljettu ovi voi puolestaan kertoa siitä, että ei halua tulla häirityksi.

Oma ovi sosiaalisuuden säätelijänä

Useimmat haastatelluista pitivät tärkeänä sitä, että yhteisössä asuminen turvaa muiden seuran silloin, kun sitä itse kaippaa. Erakkoluonteisiksi itsensä määrittelevät esimerkiksi Kullervo ja Aarni, mutta kumpikin tuo esiin sen, että yksin asuminen ei ole heille sopiva asumisen muoto. Kumpikin korostaa kertomuksessaan myös sitä, että nykyisessä yhteisössä oman asunnon oven voi aina laittaa kiinni silloin, kun haluaa olla yksin.

Kirsi: Koska joskushan voi olla niin, että kun yksistään elelee vaikka sääkin sanoit, että sää oot vähän semmonen erakkoluonne niin, mutta silti se elämä voi käydä vähän yksinäiseksi.

Kullervo: Niinhän se on täällä on juttuseuraa silloin kun haluaa.

Kirsi: Niin joo. Okei.

Kullervo: Mulla on noi mielialat vaihtelee. Mä oon [psykykkisen sairauden nimi] ja mulla on lääkitys siihen, millä se pysyy kurissa, mutta kyllä joskus täytyy juttuseuraa olla.

Kirsi: Onks se sitte sillai, että siel tavallaan ne kaverisuhteet perustuu sit siihen, että se, jolla on viinaa, ni se on kavero? Vai onks siinä jotain muitakin perusteita sille kavaruudelle?

Aarni: Kyl se aika paljon perustuu siihen niin, että jos ei sul oo mitään, niin sä et oo mitään. Mut jos sul on jotain, ni sä oot jotain. Ja sen takia justiinsa niin ku mä sanoin sulle, niin että mä oon aikamoinen era-...

Kirsi: Erakko.

Aarni: Erakko, niin. Et jos mä lätkäsen tosiaan niin sen oven kiinni, niin mä

*haluan olla yksin. Mä en tarte ketään muuta sinne. Mä kattelen sitä mato-
laatikkoa ja jos joku jyskyttää oveen, ei mun oo pakko avata sitä.*

Kirsi: Ei tietenkään.

*Aarni: Ja sitten jos henkilökunta jyskyttää oveen, niil on omat avaimet. Ne
voi tulla sisään. Niin ku mä oon henkilökunnalle sanonukin niin että, te
voitte ihan koska tahansa tulla sisälle. Nukun minä tai oon nukkumatta. Te
ootte aina tervetulleita. Mut noi jätkät jos jyskyttää tossa oveen, niin ei ne oo
tervetulleita, jos en mä itte päästä niitä sisään.*

Kun yhteisön asukkaina on vaikeasti päihdeongelmaisia henkilöitä, näkyy se kaikessa sosiaalisessa kanssakäymisessä päivittäin. Käydessäni useita kertoja näissä neljässä eri pienyhteisössä ja viettäessäni niissä aikaa saatoin myös itse havaita, miten päihdeiden käyttö ja mielenterveyden ongelmat näkyivät yhteisöjen arjessa.

Myös naiset kertoivat sosiaalisista suhteista muihin asukkaisiin. Monet asukkaista voivat tuntea toisensa jo asumispolkunsa aiemmilta vaiheilta. Naisten sosiaalisissa suhteissa, paitsi päihdeisiin liittyvät kysymykset, myös muut monimutkaisemmat rikollis- tai asunnottomien alakulttuuriin liittyvät seikat saattoivat vaikuttaa suhteisiin toisiin naisiin. Niillä saattoi olla merkitystä myös miesten keskinäisissä suhteissa, mutta miehet eivät niistä kertoneet.

Kirsi: Ootteks te paljon tekemisissä toistenne kanssa kuitenkin?

Iris: Melko paljon. Ja täs on niitä, osan mä tunnen jo ennen kun mä tänne muutinkaan.

Kirsi: Just.

*Iris: Täs on pari.. Pari kolme henkilöä ainakin, mitkä on tosi... Neljä itse
asias, ketkä mä tunsin jo ennestään ihan muista (-)stä.*

Kirsi: Voik sä sanoa, et sul on täällä ystävyssuhteita sitten?

*Iris: Voin. Tai siis... en mä katso sitä sillä tavalla. Mul on kavereita. Mul,
mä... kyl mä oon tullu ihan hyvin toimeen (-)n kanssa. Onhan se ittestäkin
kiinni, ettei mee aukoon päätänsä tonne jotain ja oo kettumainen.*

Mikäli haluaa olla mahdollisimman rauhassa, voi valita sen, miten ja mistä puhuu muiden kanssa. Sosiaalisten suhteiden kannalta on tärkeää myös se, että omaan asuntoon voi kutsua vieraita.

Kirsi: [...] Ooksä muuten tyytyväinen tähän sun, asuntoon ja tähän paikkaan nyt sitten? Onks tää parempi kun se ...?

Varpu: On tää, kyl mie tähän oon, ja tää on siinä mielessä hyvä paikka kun tänne saa tuua vieraita kyllä sitten. Tös yhteistiloissahan ei saa olla sit, et pittää olla tääl omas huoneessa, siihen ei saa mennä majailemaan.

Jotkut naisista ja miehistä kertovat, että heidän jo aikuiset lapsensa vierailevat vanhempansa luona. Kaikille yhteisössä sijaitseva asunto ei takaa mahdollisuutta ottaa vastaan sukulaisvieraita. Esteeksi saattoi muodostua häpeä omasta elämäntilanteesta tai se, että lapset eivät halunneet olla yhteydessä vanhempaan. Tältä osin laitoksessa sijaitseva asunto rajoittaa asujan elämänvalintoja, sillä se ei täytä kaikkia kodille annettuja kulttuurisia merkityksiä.

Kirsi: Onks sulla nyt semmosia, sen Kielon lisäksi muita semmosia ystäviä?
Terttu: Onhan mul monta. Täskin talos on monta. On henkilökuntaa ja on asukkaita.

Kirsi: Onks tää mimmonen tää porukka on täällä kerroksessa?

Terttu: Menettelee.

Kirsi: Tääl ei oo mitään semmosta, pahoja riitoja kenenkään välillä?

Terttu: Välil on, onhan tääl muutama ihminen kun on vähän kurja. Pittää vaan sopeutuu.

Kirsi: Niin, ja sähän sanoitki tos aikasemmin et sit voi laittaa oven kiinni ja olla omissa oloissaan jos siltä tuntuu.

Terttu: Jos oven läpi tulee niin sille ei voi sit mitään. Siel tukikämpäs, ku siel ei voinu laittaa ovia kiinni, ku ne oli samas solussa.

Tertun tavoin sopeutumisesta kertoivat valintana myös muut haastatellut. He olivat pitkän asunnottomuuden jälkeen tyytyväisiä siihen, että heillä oli nyt asunto ja oma ovi, jota hallita. Asunto yhteisössä vertaisten kanssa voi tuntua merkittävältä päätepisteeltä entiselle elämälle, joka on tarjonnut vähän mahdollisuuksia valintoihin. Monet haastatellut syyttivät itseään ja esimerkiksi päihdeongelmaansa siitä, miten elämä oli kulkenut. Syyllistyminen sekä eläminen pitkään osattomana yhteiskunnan marginaalissa voivat merkitä itselle myös sitä, että ei koe olevansa riittävän arvokas saamaan enempää.

Miesten jämäkkä ja naisten hauras ovi

Vierailin neljässä eri yhteisössä haastatteluja tekemässä. Vain yksi näistä yhteisöistä oli sellainen, jossa ei ollut merkkejä runsaasta päihteiden käytöstä. Siellä haastattelemanin nainen oli ollut useita vuosia päihteetön. Muissa yhteisöissä päihteiden käyttö ja mielenterveyden ongelmat näkyivät ja kuuluivat. Juominen oli sallittua ainoastaan asunnoissa, minkä vuoksi asukkaat kiersivät asunnosta toiseen aina sen mukaan, kenellä oli ollut rahaa alkoholin ostoon. Asunnoissa juominen näkyi esimerkiksi viinapulloriveinä hyllyn päällä tai äänekkäänä yhdessäolona yhteisissä tiloissa. Kuvaan päiväkirjassa erästä aamua yhdessä yhteisössä seuraavasti:

Menossa hakemaan asukasta kävelyhaastattelulle. Yhteisessä tilassa useampia miehiä paikalla, joista pari minun jo haastattelemaa kaveria. Puheen porinasta – melko meluisasta sellaisesta – päätellen kuppia alettu ottaa jo varhain. Tervehdin miehiä ja toinen 'tuttavistani' – mies, joka haastattelussa oli varsin lyhytsanainen ja sulkeutuneen oloinen – huikkaa iloisesti minulle ja tulee halaamaan. Kävelyhaastattelulle lähtevä mies tulee asunnostaan ja siinä miehet alkavat huulen heittoon keskenään. Minulle tulee tunne, että nyt huomioidaan vieraan naisen läsnäolo erityisellä intensiteetillä. Hieman väkisin joudun irtautumaan syleilystä.

Sekä miehet että naiset kertoivat juomisesta yhteisössä. Päiväkirjassa kuvaamani tilanteen kaltaisten hetkien kerrottiin aiheuttavan yhteisöissä meteliä, josta päästiin eroon sulkemalla oma ovi. Meteli hyväksyttiin osana yhteisön arkea.

Kullervo: Varmasti ja niinkun tosta oven läpi kuuluu, niin täällä on melkoset karkelot, kun on kuun vaihde ja porukalla on rahaa, niin tota täällä mennään sit kämpästä kämppään ...

Kirsi: Niin, niin.

Kullervo: ... ja juodaan yhdessä mitä juodaan.

Kirsi: Onks se sitten semmosta että, ryyppääks täällä kaikki, nyt sit pitkin päivää vai, mimmosta tää elo on?

Varpu: Ei, mutta tääl on, onhan tääl sitä ryyppäämistä ihan helvetin paljon. On on.

Kirsi: Pystyyks sitä itte oleen siinä, ottamatta jos muut ottaa, vai onks se semmonen paine että täytyy sitten mukana juoda?

Varpu: No, niin kun mie sanoin et nyt on viime aikoina tullu otettuu vähän, enemmän ko laki sallii mut [...]

Esimerkiksi Leo kertoo juovansa joka päivä ja tarjoavansa juomiaan myös muille. Haastattelun aikana ovelta käydäänkin kaksi kertaa koputtelemassa. Hän sanoi olevansa humalassa myös haastatteluhetkellä, mutta sitä oli vaikea havaita. Useimmat haastateltavistani olivat haastatteluissa jonkin asteisesti päihtyneinä. Jos asukas haluaa valita päihteistä eroon pääsemisen, voi eläminen päihteiden käytön sallivassa yhteisössä olla vaikeaa.

Orvokki: No en mä nyt, kyl mä oon yrittäny näin elää ja näin et olla, ihan normielämää kumminkin. Mut tääl on vähän vaikeeta. Koska tää on semmonen paikka, et tää on ihan paska laitos. Ihan oikeesti. Ei täällä normaali-ihminen voi elää. Tekis mieli vetää jojoon ittensä tohon kattoon.

Kirsi: Mitä täällä pitäis tehdä, jotta tästä tulis semmonen paikka, että täällä vois elää? Mitä sä aattelet?

Orvokki: Miten mä nyt sanosin näin, et mikä tää mesta on? Mä oon alkoholisti, mut mä pystyn olla juomattakin, jos mä haluun. Mä en haluas juoda. Mut kun nää... ku alkaa pinna vetää... kireelle näin, niin... Miten mä nyt sanon, kun tääl on nistejä ja kaikkee tällast näin. Sit tääl on jatkuvasti...

'Normaalielämää' tavoitteleva Orvokki kertoo, että hän kykenee halutessaan olemaan juomatta, jolloin hän tuo esiin päihteidenkäytön valinnan kysymyksenä. Orvokin kertomuksessa toistuu oman identiteetin kertominen erontekona muihin asukkaisiin. Hän myös kertoo itselleen vahvan naisen ja omia valintojaan tekevän naisen identiteettiä, joka eronteosta huolimatta pitää muiden naisten puolta.

Naisten yhteisössä esiintyi päihteidenkäytön aiheuttamien pulmien lisäksi yöllistä häirintää. Oviin hakkaamiset tosin kuuluivat joskus myös alemmassa kerroksessa olevaan yhteisöön.

Kirsi: Minkälaista tää elo täällä naisten osastolla on?

Iris: [nauraa] Älä kysy. Sen voi vetää raksin melkeen seinään, et jos ei oo kytät tääl kongilla saakeli.

Kirsi: Aha. Just.

Iris: (Vuoroon) ambulanssii ja poliisii.

[...]

Kirsi: Tunneksää olos täällä turvattomaks, sitte?

Iris: Ei oo mitään. Ei mul sillä taval.. Välil on että... kun tos on... semmost halobaloota. Mut ei mun nyt tuu mitään sen kummempaa. Kun pitää huolen omista asioistaan, niin.. eikä sekaannu noihin pahimpiin [naurahtaa] riantoihin. Tai no riantoihin mutta.. [huokaa]

Kirsi: Niin kai täällä saa kuitenkin sitten täällä omassa asunnossaan ihan rauhassa olla? Vai yrittääkö tänne...?

Iris: On noit, hakataan ovii ja tommosta. Ei mun ovii ei oo kyl pahemmin hakattu. Tossa sit tietysti, jengi valittaa. Että joku käy jyskyttää aina ovia yöllä. Semmost tavallist humppaahan tää on.

Miehet sulkevat yhteisestä tilasta kulkeutuvan metelin panemalla oven kiinni, jolloin voi olla rauhassa. Naisten hauras ovi ei sulkeutessaankaan välttämättä tarjoa omaa rauhaa, kun yölliset koputtelut ja huutelut häiritsevät unta. Naisten elämässä oven hauraus voi kuvata jatkumoa naisen aikaisemmalle kodissa kokemalle väkivallalle. Koti ei välttämättä edusta turvan tyysijaa vaan ensisijaisesti konflikteihin, valankäyttöön ja väkivaltaan perustuvia sosiaalisia suhteita (Weir 2013). Monet tutkijat ovatkin tuoneet esiin, että koti ja muutkin tilat ovat aina sukupuolittuneita (esim. Massey 1994; Morley 2000; 2008; Saarikangas 2006). Miesten ja naisten kokemus kodista syntyy erilaisten käytäntöjen ja sosiaalisten suhteiden kautta.

Ovi: turvan takaaja?

Väkivalta oli aineiston keruun aikana jossain määrin läsnä ainakin naisten yhteisössä, jossa jouduttiin väliaikaisesti rajoittamaan vieraiden pääsyä yhteisöön. Oma ovi ei aina pystynyt tarjoamaan suojaa väkivallalta. Kodin tulisi olla tila, joka takaa kullekin yksilölle mahdollisuuden

ontologisen turvallisuuden kokemukseen. Ontologinen turvallisuus tarkoittaa yksilön perusturvallisuuden tunnetta, jonka ajatellaan kehittyvän jo varhaisessa lapsuudessa. Turvallisuuden tunteen kehittymiselle merkittävyyksellisiä ovat luottamus ja vuorovaikutus ympäröivän yhteisön kanssa. Ontologinen turvallisuus luo uskoa tulevaisuuteen ja rakentuu arkisten rutiinien avulla. (Laing 1965; Giddens 1991; Padgett 2007.) Kodittomalla tällainen perusturvallisuus on särkynyt ja sen uudelleen rakentuminen edellyttäisi turvallista kodin tilaa.

Orvokki: [...] Mä oon saanu... neljä kertaa turpaani niin et kukaan ei välitä yhtään mitään. Mä oon poliisiin ottanu yhteyttä. Mul on yks rossis. Mä oon saanu sen läpi vedettyä, et joo, mut on hakattu.

Kirsi: Siis täällä?

Orvokki: Kyllä! Tossa kongilla.

Kirsi: Ihan totta?

Orvokki: Kyllä. Mä avasin kerran ton oven. Siel tuli kaks jätkää ja veti mua niin turpaan ku olla vaan voi.

Kirsi: Ne oli jonkun vieraita vai?

Orvokki: Joo. En mä ees tienny, mä luulin et sielt tulee joku frendi käymään. Mut ei. Mä sain turpaan itte.

Kirsi: Tunsiksää niitä tyyppiä?

Orvokki: En.

Kirsi: Ihan ventovieraita?

[...]

Orvokki: Kyl mä tiedän, mistä ne on tullu mutta... Mä ihmettelin vaan. ...

Monet asunnottomina eläneet naiset ovat kokeneet väkivaltaa josain elämänsä vaiheessa. Sitä on saattanut olla lapsuuden kodissa, parisuhteissa tai miehisen kulttuurin dominoimassa asunnottomien yhteisössä, jossa naisilla on riski joutua kokemaan myös seksuaalista väkivaltaa (Granfelt 1998; Thörn 2004). Hille Koskela (1999, 303) on kiinnittänyt huomiota siihen, että väkivaltaisten tilanteiden jatkumo naisten elämässä voi johtaa kontrollin menettämisen kokemuksiin ja väkivallan potentiaalinen uhka voi muistuttaa haavoittuvuudesta. Toisin kuin miesten tilat asumisyksikön yhteisöissä, naisten tilat voivat kantaa mukanaan muistuttamia turvattomuudesta ja väkivallasta ja näin rajoittaa kodiksi tarkoitettua tilan käyttöä.

Useissa tutkimuksissa on pohdittu miesten naisiin pari- ja muissa suhteissa kohdistamaa väkivaltaa naisten toimijuuden näkökulmasta (Husso 2003; Piispa 2004; Keskinen 2005; Hyden 2005; Jäppinen 2015). On tärkeää tuoda esiin sellaista naisten toimijuutta, joka kuvaa väkivallan vastustamisen keinoja. Naisten elämäkertomuksilla on tärkeä merkitys naisten toimijuuden ja kokemusten ymmärtämiselle (vrt. Piispa 2004, 40). Pitkään asunnottomina eläneiden naisten elämässä väkivaltaa on ollut läsnä kodissa sekä lapsuudessa että aikuisuudessa. Väkivallalla voi olla pitkät juuret yli sukupolvien ja kokemusten myötä syntyneellä traumatisoitumisella voi olla vaikutusta toimijuuteen (Ronkainen 2001; 2008). Turvatomuus voi särkeä kokemuksen kodista, jolloin asunto ei kaikilta osin ole 'aivan koti' vaan jonkinlainen 'näennäiskoti.' Kodin tuntu rakentuu aina moniulotteisesti ajassa ja tilassa elettyinä käytäntöinä (Nousiainen 2013).

Sen lisäksi, että naisten ovi on asuinyhteisössä hauras eikä pysty takaamaan turvaa väkivallalta ja öiseltä häirinnältä, tuottaa vieraiden mukana sisälle kulkeva väkivalta ongelmia myös asumiseen liittyvien arkisten elämänvalintojen kannalta. Pääovi, josta pääsee yhteisöjen lukituille oville, on suljettu ja henkilökunnan valvonnassa. Asukkaat voivat käydä päästämässä sisään vieraitaan, mutta tarvittaessa henkilökunta voi rajoittaa vierailuja, kuten tapahtui aineiston keruuni aikana. Henkilökunnan ovien hallinta takaa kodin turvaa asukkaille, mutta toisaalta se samalla rajoittaa asukkaiden itsemääräämisoikeutta, joka myös on kotiin liitettävä kulttuurinen ominaisuus.

Koti yhteisössä: pysyvää vai välivaihe?

Voiko asunnosta yhteisössä tulla koti? Takaako oma ovi sen, että sen takana oleva asunto turvaa niitä kulttuurisia ulottuvuuksia ja arvoja, joita kodille annetaan? Voiko 'näennäiskoti' olla koti siitä huolimatta, että se ei täytä kaikkia kulttuurisia normeja? Kysyin haastateltaviltani, kokivatko nämä asunnon yhteisössä kodikseen.

Kirsi: Mitäs sä ajattelet, kun sä sanoit että tuntuu pitkältä aikaa kodilta nin, et se on se että saa olla rauhassa, mutta onks joku muu asia semmonen tärkeä, mikä tekee ihmiselle jostain asunnosta kodin?

Kullervo: Se, että se tuntuu vakituiselta. Se on hyvin kodikas paikka kyllä.

Kirsi: Joo.

Kullervo: Jos on liikaa meteliä, niin voi pistää oven kiinni.

Kirsi: Meteli ei sitte kantaudu sinne huoneeseen.

*Kullervo: Ei sillon kun ovi on kiinni. Ja kyllähän sitä voi olla jossain taval-
lisessa kerrostalossakin sitä meteliä.*

Iris Marion Young (1997) pitää turvallisuutta, yksilöllistymistä, yksi-
tyisyyttä ja säilyttämistä keskeisinä kotiin liitettävänä arvoina. Kokemus
kodista kiinnittyy elettyyn fyysiseen tilaan, joka on kulttuurisesti määri-
telty (Saarikangas 2006). Youngin mainitsemat arvot ovat näitä kulttuu-
risesti määriteltyjä kodin ulottuvuuksia, jotka todellistuvat kodin arki-
sissa toiminnoissa. Koti kulttuurisesti määriteltynä vaikuttaa jokseenkin
staattiselta, koska siihen liittyvät arvot ovat yleisinhimillisiä ja kenties
vaikeasti kyseenalaistettavia (ks. esim. Saarikangas 2002). Kaikille koti
kokemuksena ei kuitenkaan sisällä kaikkia näitä ulottuvuuksia, ja koke-
mus kodista voi olla särkynyt tai marginaalinen.

Edustaako asuinyhteisössä oleva oman lukittavan oven takana sijait-
seva asunto kotia ja voiko se olla kokemuksellisesti koti?

*Aarni: Joo kyllä! Tämä on mun koti. Ja sitä mä oon, näille määrätyille ihmi-
sillekii sanonu tossa joskus niin että, jos mä en aukase tota ovee, vaikka siellä
käy kummonen saatanan kolina, että toistaiseks tämä on minun koti.*

[...]

*Aarni: Tää on nimenomaan minun koti. Minä maksan tästä vuokrat, ja
yritän hoitaa kaikki muutkii hommat niin että... Tänne ei tuu ketään, jos
en minä päästä.*

Kirsi: Niin, aivan.

Aarni: Minä määrään tosta kynnyksestä.

Youngin yksityisyys ja autonomia ovat Aarnille tärkeitä kodin mää-
rittäjiä. Häntä ei häiritse se, että työntekijät tulevat omilla avaimillaan
hänen asuntoonsa. Työntekijöiltä Aarne saa apua arjen askareisiin. Auto-
nomia ja omat yksityiset rajat, joita ovi määrittää, ovat tärkeitä myös
muille haastatelluille. Osaa heistä henkilökunnan 'huolehtiminen' ärsyt-
tää.

Kirsi:Totta. Oliko se niin et sä huolehdit itte kaikista sun asioista, syömisistä ja siivoamisista ja et sul ei...?

Kuisma: Joo. Kyllä mä osaan ihan. Vittu sen mul menee hermot, ku mua vit-, pidetäänks mua jotain, jonain vitun vammaisena saatana, et mä en osaa muka ruokaa tehdä tai.. Mä oon hyvä laittaa ruokaa. Mul on nyt vaan tollanen pikkupannu. Vittu se on huono pannu, ja sit ei oo kattilaa, mut mä osaan tehdä hyvii ruokii.

Kuismasta ja Orvokista henkilökunnan huolenpito tuntuu holhoamiselta ja nakertaa itsetuntoa ja identiteettiä itsestään huolta pitävänä aikuisena.

Kuisma: Sehän on vähän tämmöst, niin kun tuntuu välil, et ois jossain lastenkodissa. Kun noi ei tajua, et jos mä sanon, et mua ei tarvi tulla herättämään, et minä kyllä itse hoidan omat terveyteen liittyväni asiat. Se ei mee kaaliin heille. Niitten on pakko tulla koputtaa. Mä en tajuu, mikä siin on.

Orvokki: Mut kun nää... toimistohenkilökunta... kysy multa näin: "Orvokki hei. Nämä pitäis täyttää nämä laput". Mä sanoin et mä oon täyttäny ne. Aattele kun mä muutin tänne, joulukuus. Sillon yli vuos sitte, niin ku pitäis tehdä nää asumistukipaperit. Mä sanoin et anteeks vaan, mä oon kyl täyttäny ne ja laittanu jo Kelaan, ja sieltä on tullu päätöskii viel. [nauraa] Ne oli että.. Mä sanoin: "Pidät sä mua noin tyhmänä ämmänä?" [...]

Mä oon itsenäinen ihminen, et kumminkin vaikka mul on joku mies ollu ja tällai näin, niin mä oon aina tehny omat asiat itse.

Orvokki: Onks niil oikeus tulla ton kynnyksen yli? Ei saatana ole! Tää on minun pitäjäni. Tai mä olen Mirrin kans kesälomal. Mul on ollu pitkä kesälomareissu [nauraa].

Jo eläkeiän kynnyksellä olevat Kullervo ja Aarni ovat tyytyväisiä asuamiseen yhteisössä. Heille asunnon pysyvyys merkitsee sitä, että asunnon voi kokea kodiksi. Pysyvyys tuo turvallisuutta samoin kuin se, että vanhetessa yhteisössä on apua saatavilla.

Kullervo: [...] mä oon totutellu siihen ajatukseen, että mä oon tässä pikkuhiljaa vaan ja kattelen vuosia eteenpäin niin kauan kun niitä riittää.

Kullervo: [...] juu, kyllä juoksut on juostu. Ei täs ny mitää himoo oo pois päästä ainakaan nyt vielä.

Kirsi: Niin, niin. Oliksiinä mahdollisesti sitten myös se, että tykkääksää asua ennemmin tämmösessä missä on ihmisiä, kun ihan yksin?

Kullervo: No kyllä tää mulle ihan sopii tän muotonen.

Kirsi: Joo. Miten sä, asuksä täällä mieluummin kun jos sul ois mahdollisuus esimerkiksi saada joku, asunto jostain muualta?

Aarni: Mä oisin saanu.

Kirsi: Aha, okei.

Aarni: Mulle ois sosiaalihuolto, järjestäny yksiön jostain, en mä tiedä mistä, mut oman yksiön, mut mä en lähteny. Kato kun mulle tehtiin sillon, kun mä asuin tuolla [kaupunginosan nimi] niin, mulle tehtiin [...] mä sain [...] kohtauksen. Sen takii mä en muuta mihinkään, irralliseen asuntoon, koska mä tiedän että mul on apu tässä lähellä.

Kirsi: Niin, just.

Aarni: Kun mä pelkään justinsa noita, kun sen on kerran saanu [...] kohtauksen niin.. Ja meil on noit hälytysnappuloita, seinät täys niin että, apu tulee minuutissa, jos tuntuu että [oireen kuvaus]. Ja mä pelkään sitä, kun mä rupeen oleen jo siinä iässäkin että ...

Aarnille ja Kullervolle asunto yhteisössä merkitsee pysyvyyden lisäksi paikoilleen asettumista. Parikymmentä vuotta nuorempi Kanerva pitää tärkeänä, että on katto pään päällä. Hänelle merkitsee se, että asumisyksikössä on tarjolla aktiviteetteja eikä tarvitse jäädä oman asunnon vangiksi.

Kanerva: Mut mä uskon että tää talo antaa, monille munki kaltaisille mahdollisuuksia. Ja sanotaan toi Varpu, jota oot haastatellu. Just se, et se ei millään tahdo lähtee täältä mihinkään, ulos ja noin. Mut tällasten, matalan kynnyks, tavallaan osallistuu. Ni näihin hän on joihinki ottanu osaa.

Kirsi: Niinpä, just.

Kanerva: Että sit on helpompi lähtee ku että, ihan ekaa kertaa ois asunnoton ja menis tonne päivitykseen et mitäs nyt. Ni sillon on vaan se asuminen ja

se katto pään päälle. Et missä on seuraavan yön, missä on seuraavan yön? Nyt sitä ei tarvii mieltii, nyt on mahdollisuus tehdä jotain mukavaa. Nauttii siit elämästä. Ja turvallisuus siinä et on koti mihin mennä yöks.

Haastateltavat kertovat arkisista askareista ja rutiinien luomisesta ja kertoessaan niistä rakentavat merkityksiä kodille. Doreen Massey (2008) ja Henri Lefebvre (1991), jotka molemmat ovat merkittäviä tilaa pohtineita teoreetikkoja, korostavat tilan elettyä ulottuvuutta. Tila tuotetaan heidän mukaansa arkisissa käytännöissä. Myös kodin tila ja kokemus kodista syntyvät arjen askareiden ja sosiaalisten suhteiden kautta. (Ks. myös Saarikangas 2006.) Elettyyn tilaan liittyy myös aina symbolisia merkityksiä, mikä on helppo ymmärtää kodin tilaan liitettävien kulttuuristen merkitysten ja arvojen kautta. Massey muistuttaa samalla, että mikään tila ei ole staattinen vaan ajassa muuttuva. Sama fyysinen tila voi saada ajan kulussa erilaisia merkityksiä.

Aarni: No eihän täällä sillä tavalla sotkusta ole. Mut kuitenkin niin, mä haluisin niin että tää ois huomattavasti paremmassa kunnossa, vittu toi tiskiallas täynnä on perkele, paskasia lautasia ja.. Kyllä sitten kun mä, aina innostun, mut se on [naurahtaen] just täältä, nupista kiinni että koska innostuu.

Kirsi: Joo. Mut tuntuuks susta siltä että tää on sulle koti joka tapauksessa?

Aarni: Totta helvetissä tää on mun koti!

Kodin sotkuisuus voi kertoa siitä, että pitkän asunnottomuuden jälkeen ja päivittäisen päihteiden käytön vuoksi elämä on vielä kaaosta omasta tilasta ja ovesta huolimatta. Eletyn tilan symbolinen merkitys voi tukea sitä, että tilasta syntyy koti myös kokemuksellisesti. Rutiinit voivat tuoda arkeen turvallisuutta ja kenties mahdollisuuden tulevaisuuden haaveisiin ja niiden toteuttamiseen.

Kanerva: Joo ja jos mäki saisin itelle viikkoaikataulun aikaseksi, ni se on jo hienoo. Et pystyis sit tavallaan, saamaan semmost, semmost onks se sitte taka-ajatuksissa vai, tuolla mielen jossain sopukoissa. Ni saa semmost turvallisuutta.

Kirsi: Niinpä, joo.

Kanerva: Ku on semmonen perusrunko, viikottaisille asioille.

Kirsi: Joo, kyllä.

Kanerva: Sit siihen ympärille vois ottaa jotain urheilemista ja tämmöstä et miten sinne mahtuu. Mä oon nyt kerran jopa päässy hallille täältä. Ni mehän saadaan ilmaseks liput ku ne tosta alhaalta vaa soittaa et sen niminen ihminen on tulos... Et ihan, tässä talos alkaa tapahtuu. Nytki tuntuu taas orvolta vähän ku mä oon ollu sen viis viikkoo pois tästä, ni nyt taas uudestaan mennä mukaan et näit rutiineja ei, ei het muista.

Kun eläkeikää lähestyvät haastatellut totuttelevat ajatukseen siitä, että asuinyhteisö on pysyvä ja lopullinen koti, niin nuoremmat haaveilevat elämässä eteenpäin siirtymisestä. Heille asunto asumisyksikössä on välietappi, jossa vietetään 'kesälomaa'. Huolimatta siitä, että fyysisen ympäristönsä on rakentanut viihtyisäksi, ei asunnosta muodostu välttämättä kokemuksellista kotia, jos sen mieltää väliaikaiseksi.

Orvokki: Niin. En mä tiedä. Mä oon yrittäny päästä pois täältä näin mutta... Tästä kun mä lähden kun tää on tukiasunto, et sosiaalivirasto antas mulle sosiaaliviraston asunnon. Mä oon jonossa, mutta ei sitä tiedä, koska mä sinne pääsen.

Kirsi: Haluaisik sää kaikkein mieluiten asua sitten ihan omassa asunnossa?

Orvokki: Joo eihän... jumalauta täällä asu hullukaan! Saatana must tulee samanlainen koht ku muut on. Herranjumala.

Otso puolestaan on jo eläkeiässä mutta toivoisi voivansa asua muualla kuin laitoksessa. Otsohan on elänyt suurimman osan elämästään laitoksissa ja hänen kertomuksessaan asumisyhteisö vertautuu vankilaan suljettuine ovineen.

Otso: Kyllä se tääki hermoille käy kun saa olla toisten komennettava koko aika.

[...]

Otso: Eihän täällä pääse mihinkään kulkemaan ei toimistoon ei mihkään.

Kirsi: Asuisiksä mieluummin ihan siis normaalissa asunnossa jossain tuolla muualla ku täällä?

Otso: Joo. (-- saako siellä asuakaan enää. (-- paha oo.

Kirsi: No onks täs jotain hyviä puolia tässä täällä asumisessa?

Otso: No ei täs oo minun tietääkseni yhtään hyvää puolta. Paitsi tää kämpppä nyt tietenki mutta... Ei muuten oo mää en ainakaan nää tääl, minä oon samaa mieltä tälläki kerroksel et tää on linna.

Laitosmaisissa olosuhteissa kodin rakentaminen on haastavaa. Kokemukselliseen kotiin liittyy kulttuurisia jaettuja arvoja ja merkityksiä mutta myös oman elämän polun varrella saatuja kokemuksia kodista ja kodeista. Oma ovi ei vielä takaa sitä, että asunnosta tulee koti. Yhteisössä se ei aina täysin takaa edes turvallisuutta, jota voi pitää yleisinhimillisenä vähimmäisvaatimuksena kodille. Oma rauha ja tila, turvallisuus, sosiaaliset suhteet ja itsemääräämisoikeus ja sen myötä itsenäiset valinnat omaan arkeen liittyvissä kysymyksissä ovat tutkimukseen osallistuneiden naisten ja miesten kotiin liittämistä merkityksiä. Turvallisuuden kokemus on tuotu esiin myös aiemmissa kodittomien kotikokemuksia tai kodille annettuja merkityksiä koskevissa tutkimuksissa (esim. Padgett 2007; May 2000). Joillekin yhteisö mahdollistaa riittävän kotikokemuksen, mutta toiset haaveilevat kodista muualla.

Kirsi: [...] Kun sä oot aika paljon nyt elämäs aikana muuttunu erilaisista paikoista toiseen ja asunu monissa asunnoissa, niin osaaksä sanoa jotain semmosia paikkoja, missä sä oot ollu erityisen onnellinen, elämäs aikana? Näistä asunnoista tai...

Orvokki: En mä, mä en voi sanoo tohon sillai suoraan vastausta. Sanotaan, nyt kun mä asun täällä, niin mä en tarvi kun oman kodin. Ovi, mikä sulkeutuu näin, niin mä tunnen olevani itse turvassa. Ei tää oo turvapaikka, vaikka pitäs olla. Mä haluun kodin, et mä voin laittaa oven rauhas kiinni ja mennä nukkumaan. Ei tää oo semmonen paikka. Koti on aina koti. Sen takii mä sanon tätä aina mökiks. Mä oon vaan tääl kesälomalla.

[...]

Kirsi: Mut onks joku muu asia sitten sun elämän aikana ollu semmonen, mikä on tehny sut onnelliseks?

Orvokki: Mulla on aina tehny koti onnelliseks, kun mä oon itsellinen.

Sekä Orvokki että Kuisma haaveilevat omasta asunnosta muualla. Kuismalle asuminen yhteisössä on välietappi, josta polku eteenpäin

voi ueta korvaushoidossa käymisen ja omasta kunnosta huolehtimisen avulla.

Kuisma: Kaikkihan tääl vetää, narkkaa ja juo viinaa. Siinähan se oiskin hyvä päästä omaan asuntoon, varsinkin silloin kun mä meen sit siihen ammatikouluun. Se on tärkeä olla semmonen rauha, et saa kunnol nukuttuu, kun ettei joku naapuri ei huuda tai jotain. Mä tykkään, mul tulee paljon parempi olo ku jostain huumeist ku mä käyn tuola punttisalil.

Nicholas Pleace kumppaneineen (2015,11, 18) toteavat, että ”yhteisöllinen asuminen voi olla erityisen toimiva vaihtoehto runsaasti tukea tarvitseville iäkkäämmille miehille ja henkilöille, joille yhteisö voi tuoda kokemuksen turvallisuudesta”. Monilla vakavasti päihde- tai mielen-terveysongelmaisilla ei kenties ole koskaan kykyä tai haluakaan asua itsenäisesti. Itsenäinen asuminen voisi merkitä yksinäisyyttä ja ulkopuolisuuden kokemusta suhteessa lähiyhteisöön etenkin, jos kodista lähteminen olisi vaikeaa. Koti ei siten välttämättä merkitsisikään tunnetta kuulumisesta.

Entä kun koti yhteisössä ei tunnu omalta paikalta ja kun institutionaaliseen yhteisöön liittyvät tuen ja kontrollin elementit ehkäisevät kaivatun autonomisen identiteetin rakentumista? On mahdollista, että siirtyminen itsenäiseen asuntoon asumisyhteisöstä on vaikeaa saatavilla olevien asuntojen puutteen vuoksi. Omaa kotia idealisoidaan ja joskus sinne kaivataan, vaikka omat voimavarat eivät vielä riitä itsenäiseen asumiseen. Riittävä asuntotarjonta ja kotiin vietävä tuki voisivat joka tapauksessa mahdollistaa joidenkin yhteisössä asuvien siirtymisen asumispollulla nopeammin kohti unelmiensa kotia.

Lopuksi: marginaalisilta asumispoluilta oman oven haltijaksi

Olen tarkastellut tuetun asumisen yksikössä sijaitsevilla yhteisöissä asuvien naisten ja miesten haastatteluissa tuotettujen kertomusten avulla sitä, minkälaisiin asumiseen liittyviin valintoihin heillä on ollut elämänsä kulussa mahdollisuuksia. Kiinnitin huomioni aluksi asumispolkuihin,

joita voi luonnehtia marginaalisiksi verrattuna asumisen normaaleihin polkuihin. Asumispoluillaan tapahtuneille siirtymille kertojat antavat tietoisten valintojen sijasta joutumiseen liittyviä merkityksiä. Tällaisia joutumisia ovat muun muassa erilaiset lapsuuden tapahtumiin liittyvät siirtymät, kuten esimerkiksi lastenkotiin joutumiset tai useat muutot paikkakunnalta toiselle. Lapsuuden traumaattiset kokemukset ovat kertomuksissa monilla tavoin läsnä ja kuljettavat polulla kulkijaa. Asunnottomuuden vaiheet, joista kerrotaan melko niukasti, ovat kertomuksissa myös osa joutumisen jatkumoa. Sitä on myös päätyminen asumaan tuetun asumisen yksikköön, jossa on mahdollisuus asua toistaiseksi voimassa olevan vuokrasuhteen turvin. David Claphamin (2005) mukaan asumispolut kietoutuvat muihin elämän aikaisiin polkuihin. Tällaisia muita polkuja haastateltujen naisten ja miesten kertomuksissa ovat esimerkiksi mielenterveyden ongelmiin tai sairauksiin ja päihteidenkäyttöön liittyvät polut, jotka juonentavat monia kertomuksia. Niillä myös voidaan selittää erilaisia elämän- ja asumispolun käännteitä. Olen toisaalla (Nousiainen 2015b) tulkinnut radikaalin ja emansipatorisen sosiaalityön näkökulmasta, että itseä epäonnistumisista syyllistävät kertomukset voidaan kertoa myös toisin, kun elämäntapahtumille ja kokemuksille etsitään yhteiskunnallisia ja kulttuurisia tulkintoja. Kaikkien elämänpolkujen valinnat eivät palaudu yksilön valintoihin vaan niille ovat voineet pakottaa kulkemaan itsestä riippumattomat tekijät.

Oma ovi saa kertomuksissa monia eri merkityksiä. Oven avaaminen ja sulkeminen merkitsee oman tilan hallintaa ja luo yksityisyyttä, turvallisuutta ja rauhaa. Oma ovi ei kuitenkaan pysty kaikilta osin turvaamaan autonomiaa, sillä institutionaalisessa yhteisössä oven hallinta on viime kädessä henkilökunnalla siitä huolimatta, että työntekijät pyrkisivätkin huomioimaan asukkaan itsemääräämisoikeuden. Henkilökunnan mahdollisuus ovien hallintaan näkyi myös vierailukiellon asettamisena. Ovi samoin kuin koti tilana saavat erilaisia sukupuoleen sidottuja merkityksiä. Naisten ovi on hauras eikä takaa turvaa miesten väkivallalta. Väkivaltakokemusten traumatisoivat hauraat naiset elävät häirintäkulttuuria todeksi myös keskenään toistensa oviin koputteluin ja huoritteluin öiseen aikaan. Miesten ovi puolestaan edustaa jämäkkyyttä. Se rajaa ulkopuolisen metelin ja sen avulla säädellään sosiaalisia suhteita. Miesten ovi kertoo arkisista valinnoista suhteessa omaan ja julkiseen tilaan.

Olen kysynyt, voiko asumisyhteisössä sijaitsevasta asunnosta syntyä koti. Kodin ideaali voi tukea kulkua kohti kokemuksellista kotia myös asumisyhteisössä asuttaessa. Pitkän asunnottomuuden jälkeen paikoilleen asettuminen ja kokemus turvallisuudesta sekä mahdollisuus sosiaalisiin suhteisiin voivat merkitä kodin kokemuksen syntymistä. Joskus yhteisössä asuminen voi kuitenkin olla vain välietappi ja edessä siintää polku haaveiden kotiin, joka edustaa autonomiaa ja identiteetin rakentumista, ei suhteessa muihin entisiin asunnottomiin vaan suhteessa toisiin, heihin, jotka ovat voineet kulkea kulttuurisesti hyväksyttynä pidettävää asumispolkua.

Riikka Haahtela ja Kirsi Juhila

ARJEN VALINNAT JA NEUVOT KOTI-KUNTOUTUKSEN KOHTAAMISISSA

Työntekijä: No mitä sulle ny jää sitte, seuraavaa käyntiä varten tehtävää?

Asiakas: Pyykinpesua ja keittiön siivousta.

Työntekijä: Olisikö nyt halunnu että me oltas yhdessä kattottu se keittiö?

Asiakas: No ei.

Työntekijä: Sä raivaat sitä ite?

Asiakas: Mä yritän tänään iltana ite sitä..

Työntekijä: Joo. Jatketaan sitte seuraavalla kerralla jos tuntuu että jotain jää kesken.

Asiakas: Joo.

Johdanto

Oman kodin ensisijaisuutta korostavan yhteiskuntapolitiikan seurauksena kodista on 2000-luvulla tullut entistä merkityksellisempi sosiaali- ja terveyspalvelujen ympäristö ja paikka niin asiakkaiden itsensä, palveluiden tuottajien kuin kuntien näkökulmasta. Kodeissa vierailevat yhä useammin esimerkiksi lastensuojelun ja vanhuspalvelujen ammattilaiset. Myös mielenterveysongelmista kärsivien ihmisten palve-

lut ja asumisen ratkaisut ovat käyneet läpi tämän suuntaisen muutoksen (ks. Raitakari tässä teoksessa). Sairaaloissa ei asuta enää pitkiä jaksoja elämästä. Runsaasti tukea tarjoavat kuntoutuskoditkin ovat saaneet paljolti väistyä omassa kodissa asumista korostavan trendin vahvistuttua. Sen sijaan, että ihmisiä sijoitettaisiin erilaisiin yhteisasumisen muotoihin, tarvittavat asumisen ja arjen tukipalvelut liikkuvat ihmisten koteihin. Palveluilla tähdätään paitsi ihmisten kokonaisvaltaiseen kuntoutumiseen myös kotona asumisen jatkumisen turvaamiseen. Tässä luvussa tarkastelussa oleva kotikuntoutus on juuri tällainen liikkuvan palvelun muoto.

Kotikuntoutuksen kaltaiset palvelut nojaavat sellaiseen kuntoutumisajatteluun, jossa painotetaan toipumista tavanomaisissa elämisen yhteisöissä (*recovery in*) sen sijaan, että korostettaisiin sairaudesta toipumista (*recovery from*). Sairausajattelusta luopuminen painottaa asiakkaiden omaa toimijuutta ja osuutta arkisen elämän hallinnassa ja tavanomaisiin yhteisöihin integroitumisessa unohtamatta silti ammatillisen tuen merkitystä. *Recovery in* -ajattelussa olennaista on siis kotona asumisen jatkuvuus sekä pitkien sairaalajaksojen ja joissain tapauksessa myös asunnottomaksi joutumisen riskien ennalta ehkäisy. (Davidson & Roe 2007; Pilgrim 2008; Raitakari tässä teoksessa.)

Kotikuntoutuksen asiakkailta on takanaan monenlaisia asumispolkuja siirtymiseen ja valintoineen. Tyypillistä on kuitenkin, että taustalla on lyhyempiä tai pidempiä jaksoja psykiatrisessa sairaalassa. Jotkut asiakkaat ovat eläneet aiemmin erilaisissa tuetun asumisen yhteisöissä tai kuntoutuskodeissa. Joillakin nykyistä asumista on edeltänyt elämä lapsuudenkodissa. Omaan kotiin muuttaminen tai siellä pysyvästi elämisen aloittaminen on heidän kaikkien asumispolulla merkittävä siirtymävaihe. Kotikuntoutuksen näkökulmasta asiakkaiden toipumisen edellytyksenä on omassa kodissa asumisen arjen sujuvuuden vahvistuminen ja sitä uhkaavien pulmien ratkaiseminen, missä työntekijät voivat olla tukena monin tavoin. Asiakkaiden näkökulmat omassa kodissa elämisen arkeen ja pulmiin voivat joko olla yhteneviä tai erilaisia kotikuntoutuksen työntekijöiden näkemyksiin verrattuna, mikä vaikuttaa asiakkaiden suhtautumiseen tarjottuun tukeen.

Tässä luvussa kotikuntoutusta tarkastellaan siellä, missä sitä käytännössä tehdään eli asiakkaiden kodeissa, asiakkaiden ja työntekijöiden kes-

kinäisissä kotikäyntikohtaamisissa. Näissä kohtaamisissa asumisen arjen sujuvuus ja pulmat ovat monin tavoin läsnä. Useimmiten juuri työntekijät ottavat ne puheenaiheeksi. Tapa, jolla niistä aletaan keskustella, sisältää yleensä työntekijän neuvon siitä, mitä arjen sujumisen parantamiseksi tai pulmien ratkaisemiseksi kannattaisi tehdä. Neuvot sisältävät vinkkejä siitä, millaisia arjen valintoja asiakkaiden kannattaisi tehdä, jotta omassa asunnossa asuminen toimisi mahdollisimman hyvin ja ettei sen jatkuvuus ainakaan vaarantuisi. Arjen valinnat liittyvät esimerkiksi siihen, miten asiakas nukkuu, syö, huolehtii kotinsa siisteydestä, tapaa ihmisiä tai käy ryhmätoiminnassa. Näillä näennäisesti pienillä valinnoilla ajatellaan olevan suuri merkitys asiakkaan kotona asumisen onnistumisessa. Jos arjen valinnat määrittyvät kasautuvasti epäonnistuneiksi ja vääriksi, asiakkaan itsenäisen kotona asumisen polku saattaa vaihtaa suuntaa ja johtaa esimerkiksi väliaikaiseen paluuseen laitospäisempään ympäristöön, pahimmillaan jopa asunnottomuuteen.

On selvää, että arjen oikeanlaisiin valintoihin opastavat neuvot ovat normatiivisia ja kytkeytyvät esimerkiksi kulttuurisiin kodin merkityksiin ja asunnon siisteysnormeihin tai yhteiskunnallisiin vuokra- ja omistusasujan velvollisuuksiin. Lisäksi neuvot ja neuvojenannon oikeutus pohjautuvat kulttuurisiin ikään liittyviin odotuksiin. Aikuisuuteen yhdistetään esimerkiksi omillaan toimeen tuleminen ja kyky selviytyä arkisista asioista ja tehtävistä, kuten omien raha-asoiden hoidosta, asunnon siivoamisesta ja kaupassa käynnistä (Tedre 2000, 521; Juhila 2008b). Tämänkaltaiset asumispolkujen kulttuuriset ja yhteiskunnalliset rakenteet (ks. Juhila, Jolanki & Vilkkonen ja Raitakari & Juhila tässä teoksessa) eivät kuitenkaan sanele suoraviivaisesti sen paremmin kotikuntoutuksen työntekijöiden kuin asiakkaidenkaan toimintaa. Sen sijaan työntekijä ja asiakas neuvottelevat keskenään siitä, millaisia valintoja asiakas on arjessaan tehnyt tai millaisia valintoja hänen pitäisi tehdä, jotta kotona asuminen voisi jatkua myös tulevaisuudessa.

Luvussa paneudutaan siihen, miten kotikuntoutuksen työntekijät ja asiakkaat neuvottelevat asiakkaan arjen sujuvuuteen ja pulmiin liittyvistä valinnoista. Tarkemmin sanottuna kysytään, miten työntekijät neuvovat valinnoissa ja miten asiakkaat nämä neuvot vastaanottavat. Luku etenee siten, että tutkimusympäristön ja aineiston yksityiskohtaisemman kuvauksen jälkeen aihetta taustoitetaan tutkimuksilla,

jotka tarkastelevat kotia samanaikaisesti sekä yksityisenä että julkisena tilana. Tämän jälkeen määritellään analyysissä käytettävät vuorovaikutuksen tutkimuksen keskeiset käsitteet – valinnat, neuvonanto ja vastarinta. Luvun analyysiosiossa tulkitaan kahden esimerkin kautta sitä, miten arjen valintoihin liittyvä neuvonanto ja vastarinta ovat läsnä asiakkaiden ja työntekijöiden kotikäyntikeskusteluissa.

Tutkimusympäristö ja aineisto

Tutkimuksen aineisto on kerätty kahdesta kotikuntoutusyksiköstä, jotka sijoittuvat osaksi isojen mielenterveysjärjestöjen ammatillisia palveluita. Kyseiset järjestöt tuottavat palveluita ympäristönsä kunnille tilaaja-tuottajamallin mukaisesti sopimuksiin perustuen. Asiakkaat asuvat normaaleissa vuokra- tai omistusasunnoissa, joten palvelut ja asuminen on erotettu toisistaan. Kotikuntoutus perustuu palvelusuunnitelmaan, johon on kirjattu, miten paljon ja millaista tukea asiakas tarvitsee kotona asumiseensa. Suunnitelman sisältöön vaikuttaa myös se, mitä palvelun tilaaja eli kunta palvelulta, sen kestolta ja intensiivisyydeltä odottaa. Kuntoutuksen tavoitteet noudattelevat *recovery in* -orientaatiota eli tavoite on tukea omaan kotiin ja normaaliin asuinyhteisöön asettumista, asumisen jatkuvuutta sekä sairaalajaksojen välttämistä. Kotikuntoutus kestää tietyn ajanjakson, usein 3–24 kuukautta. Keskeistä on opetella ja ylläpitää arjen taitoja kuten siivoamista, ruuanlaittoa, taloudenhoitoa, sosiaalisia taitoja sekä oman sairauden tuntomerkkien ja oireiden tunnistamista. Aiemmin rikkonaisesta ja hauraasta asumispolusta pyritään näin rakentamaan pysyvästi itsenäiseen asumiseen pohjautuva asumispolku.

Kotikuntoutuksen voidaan ajatella olevan ammatillinen työmenetelmä, jolla tarjotaan apua tuen tarpeessa oleville ja samanaikaisesti kunnioitetaan asiakkaiden autonomisuutta itseään koskevassa päätöksenteossa. Työntekijöiden tehtävänä on olla asiakkaiden arjen poluttajina; olla tukena ja antaa neuvoja arjen valinnoissa (ks. Juhila, Jolanki & Vilkkonen tässä teoksessa). Asiakas voi vastaanottaa työntekijän neuvonannot monella eri tavalla, myös vastustaa niitä. Kotikuntoutuksessa asiakas tekee aina lopullisen päätöksen ja sen mukaisen valinnan. Asiakkaalla on oikeus tehdä itseään koskevia ratkaisuja, joita työntekijät eivät ymmärrä

tai hyväksy tai joita he pitävät epärationaalisina. Itsemääräämisoikeuteen liittyvät kysymykset korostuvat erityisesti asiakkaan kotona – lähtökoh-
taisesti hänen yksityisyytensä ja hallintaansa kuuluvassa tilassa – tehtä-
vässä työssä.

Kotikuntoutuksen tärkein työmuoto on asiakkaan luokse tehtävät kotikäynnit. Työntekijät tekevät kotikäynnit arkipäivisin ja ovat silloin muutenkin tavoitettavissa. Kotikäynnit tehdään yleensä ennalta sovit-
tuina aikoina palvelusuunnitelmasta riippuen yhdestä kolmeen kertaan viikossa. Kotikäyntien lisäksi asiakkailla on mahdollisuus olla yhteydessä työntekijöihin puhelimitse sekä toisinaan myös tietokoneen välityksellä. Työntekijöiden ja asiakkaiden kanssakäyminen on kaiken kaikkiaan vil-
kasta ja intensiivistä ja usein työntekijät ja asiakkaat tuntevat toisensa jo pidemmältä ajalta. Tämän luvun aineisto koostuu vuosina 2011–2013 kerätystä 24 kotikäyntikohtaamisesta, joissa 16 asiakkaan kotona kävi yksi tai kaksi työntekijää. Kotikäynnit on taltioitu ääninauhalle ja litte-
roitu.

Kotikuntoutus kodin yksityisessä ja julkisessa tilassa

Ammatillisella apua ja tukea tarvitsevien kodeissa vierailemisella on pitkät perinteet. Vuonna 1899 Mary Richmond, sosiaalityön amma-
tin pioneeri, julkaisi opaskirjan *Friendly visiting among the poor*. Kirjas-
saan Richmond luonnehti kotikäyntejä tekeviä työntekijöitä ystäväl-
lisiksi mutta tarkoiksi kodin havainnoijiksi. Kodin ja perhe-elämän havaitut puutteet piti hänen mukaansa kirjata yksityiskohtaisesti muis-
tiin arvioinnin tekemisen pohjaksi, mutta itse vierailun kodissa oli syytä sujua ystävällisessä hengessä ilman, että kodin haltijat huomaavat puut-
teiden havainnointia. Richmond siis tunnisti kodin yksityiseksi tilaksi, jota myös työntekijöiden piti siellä läsnä ollessaan omalla käytöksellään kunnioittaa. Tätä vierailun tarkoitusperät piilottavaa lähestymistapaa on kritisoitu näkymättömäksi vallankäytöksi; kontrolliksi, joka ei tunnista yksityisen kodin alueelle tunkeutumiseen liittyviä ongelmia (Margolin 1997).

Myöskään nykyinen sosiaali- ja terveydenhuollon ammattikirjallisuus ei välttämättä tunnista tai ainakaan problematisoi kodin yksityisyyden

rikkoutumisen vaaraa, kun julkinen valta eri alojen ammattilaisten hahmossa on yhä useammin läsnä kodeissa. Sen sijaan kotikäynnit nähdään tehokkaina riskien minimoijina, ongelmien ennaltaehkäisijöinä ja avun tarpeessa olevien ihmisten tukemisena. Ammatillisissa oppaissa ohjeistetaan kotikäyntityötä vaihe vaiheelta: miten kotiin astutaan sisään ja miten siellä keskustellaan, luodaan luottamukselliset välit asiakkaisiin, tehdään arviointia, vältetään riskejä ja niin edelleen. (Esim. McNaughton 2000; Eisenberg Carrilio 2007; Nicolas 2012.)

Yhteiskuntatieteellisessä ammatillisen työn, erityisesti hoivatyön tutkimuksessa yksityisen ja julkisen suhdetta kodeissa tapahtuvassa työssä on sen sijaan tarkasteltu kriittisesti ja pohdittu paljonkin. Kritiikki lähtee liikkeelle siitä, että kulttuurisesti koti määrittyy ennen kaikkea yksityiseksi tilaksi, jota kodissa elävät ihmiset hallitsevat. He voivat rakentaa kotinsa ja ylläpitää sitä haluamallaan tavalla; ulkopuolisten kotia arvioivat katseet ja kriittisesti kommentoivat sanat koetaan tällöin herkästi loukkaavina rajanylityksinä. Oman oven kontrolli kuuluu olennaisesti tähän yksityiseen; kotiin tullaan vain sen hallitsijoiden kutsu-
mana ja luvalla (ks. Nousiainen tässä teoksessa). Tutkimusten mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiden kotikäynnit haastavat tätä yksityisyyttä, jopa rikkovat sen siinä määrin, että koti muuntuu institutionaaliseksi palvelujen tuottamisen paikaksi, äärimmillään sairaalahuoneen kaltaiseksi tilaksi. (Gubrium & Sankar 1990; Twigg 1999; Tedre 1995 ja 2006; Milligan 2000 ja 2003; Hall 2011; Juhila, Jolanki & Vilkkö tässä teoksessa.)

Kotikuntoutuksen asiakkailla on mahdollisuus yhtäältä kontrolloida kotiaan ja omaa yksityisyyttään. Toisaalta institutionaalisessa auttamistyössä, kuten kotikuntoutuksessa, työntekijöillä on oikeus tulla asiakkaiden kotiin, arvioida asiakkaiden arkea sekä ohjata ja neuvoa oikeanlaisten elämisen ja asumisen valintojen tekemiseen. Kotikuntoutuksen kotikäynnit asettuvat tähän jännitteiseen yksityisen ja julkisen suhteeseen kiinnostavalla tavalla. Työntekijät rikkovat yksityisen kodin rajaa ja samalla kontrolloivat asiakkaan yksityiselämää monella tavalla, esimerkiksi puuttamalla suorilla tai epäsuorilla neuvoillaan kodin siisteyteen, siellä eletävään elämään sekä kommentoimalla kodeissa havainnoimiaan puutteita asiakkaille. Tässä suhteessa he eroavat Richmondin ystävällisistä vierailijoista. Toisaalta samalla he tarjoavat asiakkaalle käy-

tännöllistä ja emotionaalista tukea ja huolenpitoa ja rakentavat häneen tukisuhdetta (Juhila 2006; Milligan & Wiles 2010, 737). Toisiinsa kietoutuvien kontrollin, tuen ja huolenpidon (Jokinen 2008) tavoitteeksi voi nähdä asiakkaiden entistä heikompaan elämäntilanteeseen putoamisen estämisen, kuten asunnottomuuden ennalta ehkäisemisen.

Valinnat, neuvot ja vastarinta kotikäyntikohtaamisissa

Kun työntekijä ja asiakas keskustelevalt arjen asioista kotikäynneillä, työntekijät tuovat usein esiin nykyiselle vaihtoehtoisia asuminen ja elämisen tapoja. Asiakas voi esimerkiksi kertoa, ettei ole ehtinyt lähteä lenkille viime aikoina, ja työntekijä sanoo ymmärtävänsä aikapulaa mutta esittää kuitenkin, että uloslähteminen voisi olla helpompaa, jos asiakas vähentäisi hieman televisionkatseluaan. Tässä on kysymys arkisesta valinnasta: katselisiko televisiota vai menisikö ulos. Työntekijä neuvoo asiakasta valitsemaan jatkossa mieluummin jälkimmäisen vaihtoehdon, joka tekee paitsi hyvää hänen fyysiselle kunnolleen saattaa myös vahvistaa hänen sosiaalisia suhteitaan. Kotikäyntikohtaamisissa tällaiset keskustelut arjen valinnoista, erilaisten vaihtoehtojen puntarointi ja näihin liittyvät neuvot ovat varsin tavallisia. Kyse on työntekijöiden ja asiakkaiden neuvottelusta, jossa työntekijä tarjoaa asiakkaalle neuvonannon avulla tukea ja opastusta valintatilanteisiin. Neuvonanto ei ulotu vain tiettyssä ajassa ja paikassa tapahtuvaan valintatilanteeseen, vaan työntekijä yrittää valintoja ohjaamalla varmistaa ja turvata asiakkaan kotona asumisen kotikuntoutuksen päätyttyäkin.

Työntekijä alkaa neuvoa asiakasta silloin, kun keskustelussa nousee esiin sellaisia asiakkaan arjen valintoja, jotka työntekijä tulkitsee jostain näkökulmista pulmallisiksi (kuten fyysisen kunnan heikkeneminen tai sosiaalinen eristäytyminen, jos televisio tai tietokone tulee usein valituksi lenkin sijaan). Kuten aiemmin totesimme, tämänkaltaisen kotikuntoutuksen työntekijöiden asiakkaiden tulevaa toimintaa suuntaamaan pyrkivä neuvonanto on väistämättä sidoksissa kulttuurisiin odotuksiin ja normeihin siitä, millainen on hyvä koti, mitä on hyvä asuminen ja mitä vaatimuksia itsenäisessä asumisessa ja elämisessä on ylipäätään (erityisesti kun kyse on aikuisesta ihmisestä). Tiivistetysti ilmaistuna neuvonan-

nossa on kyse työntekijöiden ammatilliseen, yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen tietoon perustuvasta, asiakkaan tulevaa toimintaa ja valintoja suuntaavasta suosituksesta (ks. Heritage & Sefi 1992, 368).

Neuvomista ja neuvojen vastaanottoa asiakkaiden ja työntekijöiden kohtaamisissa on analysoitu runsaasti diskursiivisessa ja keskusteluanalyttisessä vuorovaikutuksen tutkimuksessa (ks. esim. Heritage & Sefi 1992; Silverman 1997, 109–182; Vehviläinen 2001, 155–228; Juhila 2000; Hall & Slembrouck 2014). Tutkimukset osoittavat, että työntekijän neuvonanto voi olla joko suoraa (”sinun olisi kyllä hyvä nyt siivota kotisi”) tai epäsuoraa erilaisten näkökulmien, vaihtoehtojen tai kysymysten hienovaraisempaa esiin nostamista (”olisikohan sinun mukavampi olla täällä, jos ei olisi niin pölyistä”). Neuvonannon suunta on pääsääntöisesti työntekijästä asiakkaaseen päin; työntekijä jakaa neuvojen muodossa ohjeita ja tietoa. Tämä ei ole yllättävää, sillä kyse on institutionaalisesta vuorovaikutuksesta, jossa työntekijä rooliin kuuluu asiakkaan tavoitteellinen tukeminen. (Juhila 2000, 105.)

Asiakas voi puolestaan ottaa työntekijän neuvonannon vastaan hyväksyen, vastustaen tai kantaansa selvästi ilmaisematta (Heritage & Sefi 1992; Vehviläinen 2001, 194–228). On myös mahdollista, että asiakas ei aina edes tunnista työntekijän esittämää neuvoa. Asiakkaan vastarinnan nähdään syntyvän silloin, kun hän ei käyttäydy siten kuin työntekijä olettaa hänen käyttäytyvän: ei tunnista työntekijän havaitsemaa pulmaa, vastustaa muutoksia tai ilmaisee, ettei ole valmis noudattamaan työntekijän antamia neuvoja ja suosituksia (Miller 1983 ja 2003). Neuvojen vastustaminen voi ilmetä vuorovaikutuksessa yhtä hyvin aktiivisena vastaan sanomisena kuin passiivisempänä neuvon minimalistisena vastaanottamisena (*joo, yhm*) tai totaalisenä hiljaisuutena (Heritage & Sefi 1992; Juhila, Caswell & Raitakari 2014). Asiakkaan vastarintaa voidaan pitää normaalina toimintana institutionaalisessa vuorovaikutuksessa. Asiakkaiden arjen valinnat ovat henkilökohtaisia asioita, joihin puuttuminen saattaa loukata asiakkaan yksityisyyttä. Vastarinnassa voi olla kyse siitä, että asiakas pyrkii säilyttämään itsemääräämisoikeutensa itseään koskevien valintojen tekemisessä. Hän voi lisäksi kyseenalaistaa kotiin, asumiseen ja aikuisuuteen liittyviä vahvoja kulttuurisia normeja.

Konkreettinen aineiston analyysi lähti liikkeelle siitä huomiosta, että työntekijät ja asiakkaat näyttävät keskustelevan kotikäynneillä varsin

tavallisista, jokapäiväisistä elämisen asioista ja tilanteista sekä niihin mahdollisesti liittyvistä pulmista, jotka voitaisiin kenties ratkaista tekemällä toisenlaisia arkisia valintoja. Näissä keskusteluissa työntekijät ovat usein aloitteen tekijöitä. Heidän tavoitteenaan vaikuttaa olevan selvittää kysymysten avulla sitä, tekeekö asiakas arkisessa elämässään sellaisia valintoja, jotka vaarantaisivat itsenäisen kotona asumisen. Selvittelyyn kytkeytyy usein suora tai epäsuora neuvo vähemmän riskejä sisältävistä valinnoista. Asiakkaat ottavat vastaan neuvon monin eri tavoin, välillä hyväksyen ja välillä sitä aktiivisesti tai passiivisesti vastustaen. Kotikuntoutuksen asiakkaissa on sekä miehiä että naisia, mutta emme havainneet keskusteluissa sukupuolittunutta neuvonantoa (esimerkiksi, että naisia olisi vahvemmin opastettu kodin siisteyden ylläpitämiseen). Sukupuolta olennaisempi kategoria keskusteluissa on edellä mainittu aikuisuus siihen liittyvine kulttuurisine odotuksineen.

Seuraavaksi paneudutaan kahteen erilaiseen kotikuntoutuksen työntekijän ja asiakkaan väliseen kohtaamiseen, joissa neuvotellaan arjen valinnoista. Ensimmäinen esimerkki avaa sitä, miten työntekijä tukee asiakkaan toipumista; neuvonanto kytkeytyy asiakkaasta huolenpitämiseen ja arjen sujumisen turvaamiseen. Asiakas viestii resurssiensa rajallisuudesta ja siihen liittyvistä pulmista, eikä asetu vastustamaan työntekijän huolenpitoa ja neuvoja. Toisessa esimerkissä asiakkuus näyttäisi kotikuntoutuksen näkökulmasta jumittuneen paikoilleen. Työntekijä viestittää asiakkaalle, että toipuminen ei ole edistynyt, koska asiakas ei ole tehnyt arjessaan työntekijän ehdottamia valintoja. Asiakas tunnistaa työntekijän määrittelemän pulman, mutta vastustaa ainakin osittain työntekijän tarjoamia neuvoja pulman ratkaisemiseksi.

Työntekijän huolenpito ja asumisen jatkuvuuden turvaaminen

Ensimmäisen esimerkkikohtaamisemme keskustelu alkaa siitä, kun työntekijä ja asiakas tapaavat asiakkaan kotiovella ja tervehtivät toisiaan. Näin he ovat tehneet useasti ennenkin, sillä kyse on jo jonkin aikaa jatkuneesta asiakassuhteesta. Sisätiloissa keskustelu jatkuu siten, että asiakas kertoo olevansa sairaana ja varanneensa itselleen lääkäriajan. Seuraavaksi

työntekijä aloittaa keskustelun asiakkaan kotiin lähipäivinä tulevasta asunnon tarkastuksesta ja koko kerrostalon remontoinnista. Aineistotteissa T=työntekijä ja A=asiakas.

T: Ja nyt ku perjantai aamupäivällä tulee ne pesuhuoneen tarkastajat, niin sä voisit siistiä vessan sillai kuntoon että roskat roskiin ja pyykit, joko peset pyykit tai pistät muuten johonkin vähän sivumpaan että...

A: Joo.

T: ...on sillai pesuhuone siistin näkönen ku sinne tulee ne viskaalit katsomaan.

A: Niin.

Työntekijä ennakoi tarkastuksen tuovan esiin asiakkaan pesuhuoneessa olevan siisteyspulman; pesuhuoneen nykyinen järjestys ei kenties täytä kulttuuristen odotusten mukaisia kodin siisteyteen liittyviä vaatimuksia. Pulma on tullut ajankohtaiseksi, koska pesuhuoneen tarkastajat ovat tulossa lähipäivinä ja tila tulee siten ulkopuolisten katseiden kohteeksi. Työntekijä lähestyy asiakasta suoralla neuvonannolla: *niin sä voisit siistiä vessan sillai kuntoon että roskat roskiin ja pyykit, joko peset pyykit tai pistät muuten johonkin vähän sivumpaan että.* Asiakas vastaanottaa työntekijän antaman neuvon minimipalautteella *joo*, mistä on vaikea tulkita osoittaako se hiljaista hyväksyntää vai passiivista vastarintaa. Työntekijä jatkaa täsmentämällä ja perustelemalla neuvoaan: *on sillai pesuhuone siistin näkönen ku sinne tulee ne viskaalit katsomaan.*

Seuraavaksi työntekijä siirtyy käsittelemään toista tilaa asiakkaan kotona ja keskustelun aihe vaihtuu.

T: Sopiiko jos mä katton jääkaappiin?

A: Joo.

T: Pistän taas huonot ruoat pois. Huomenna tulee uudet eväät.

A: Siivoajat tulee.

T: Voi ruoan kattoo. Jaaha, no sehän onki sitten ihan paikallaan tuon pesuhuoneenki kannalta et jos laittavat sen kuntoon niin, sitte sinne perjantaina voi päästää huoltomiehet tutkimaan.

Työntekijä aloittaa kysymyksellä *sopiiko jos mä katton jääkaappiin.*

Kysymyksellään hän vihjaa että asiakkaalla saattaa olla sellainen pulma, ettei hän tällä hetkellä jaksa tai kykene itsenäisesti huolehtimaan omasta ruokataloudestaan. Pidemmällä tähtäimellä tämän voi nähdä jopa uhkana kotona asumisen jatkumiselle. Asiakas vastaa työntekijän kysymykseen *joo*, mikä kertoo siitä, ettei hän ainakaan aktiivisesti vastusta työntekijän huolenpitoa ja kontrollia. Työntekijä tekee asiakkaan puolesta konkreettisen teon, avaa jääkaapin ja näin ikään kuin tarkistaa, onko ruokaan ja syömiseen liittyvä pulma ajankohtainen. Lupaa kysymättä hän myös tekee asiakkaan puolesta valintoja ottamalla pois kelvottomiksi määrittelemiään ruokia. Työntekijän toteamus *pistän taas huonot ruuat pois* paljastaa sen, että hän on ennenkin siivonnut asiakkaan jääkaappia. Työntekijä perustelee ruokien poislaittamisvalintaa muistuttamalla, että *huomenna tulee uudet eväät*. Asiakas ilmeisesti vahvistaa huomisen tapahtuman vastaamalla *siivoajat tulee*.

Asiakkaan vastaus *siivoajat tulee* kääntää keskustelun suunnan toisensuuntaiseksi. Työntekijä on tulkinut asiakkaalla olevan kaksi pulmaa (pesuhuoneen siisteyspulman ja ruuan säilytykseen liittyvän pulman), joiden ratkaisemiseksi hän on antanut asiakkaalle suoria neuvoja sekä tehnyt tekoja asiakkaan puolesta. Työntekijä on myös vastuuttanut asiakasta itse tekemään arjen valintoja, muun muassa siistimään pesuhuoneen. Nyt työntekijä kuitenkin neuvoo asiakasta siirtämään vastuuta siivoojille: *ruoan kattoo ja pesuhuoneenki kannalta et jos laittavat sen kuntoon*. Tämän jälkeen työntekijä siirtää keskustelun asiakkaan syömiseen.

T: Ooksä tänään syöny mitään?

A: Oon mä.

T: Joo.

A: Ei siel palj mitään oo ku mä oon syöny ne.

T: No täällä on nyt, tälle päiväykselle olisi viel tätä broilerin filettä tai pinaattikeittoa.

A: Mä syön sitä broilerin filettä.

T: Juu. Oliko se niin että sä et pinaattikeitosta tykkää?

A: On.

T: Niin. No pistetään se sitten pois niin se ei pyöri täällä kaapissa iän kaiken.

A: Joo.

T: Päärinä sulla on täällä että voit iltapalaks ottaa.

A: Päärynän mä otan.

T: Leipää ja mehua sitten kanssa.

Työntekijä lähestyy asiakasta suoralla kysymyksellä *ooksä tänään syöny mitään*. Kysymys pitää sisällään epäsuoran neuvon siitä, että asiakkaan pitää huolehtia syömisestään joka päivä. Työntekijän voi tulkita kysymyksellään paitsi tarkistavan, mitä asiakas on tänään syönyt, myös arvioivan laajemmin asiakkaan tilannetta: onko hän tällä hetkellä kykenevä huolehtimaan omista perustarpeistaan. Asiakkaan palautteen *oon mä* työntekijä ohittaa sanomalla *joo*. Samalla työntekijä siirtää katseensa jääkaapin sisältöön, mihin asiakas kiirehtii vastaamaan, että *ei siel palj mitään oo ku mä oon syöny ne*, millä hän perustelee lähes tyhjää jääkaappiaan.

Työntekijän raportoi, mitä ruokavaihtoehtoja jääkaapissa on tarjolla: *broilerin filettä tai pinaattikeittoa*. Asiakas vastaa tähän tekemällä valinnan *mä syön sitä broilerin filettä*. Työntekijä vahvistaa asiakkaan valintaa muistelemalla, että *oliko se niin että sä et pinaattikeitosta tykkää*, mihin asiakas vastaa myöntävästi. Tämän jälkeen työntekijä tekee ruuan säilyttämiseen liittyvän valinnan asiakkaan puolesta: *no pistetään se sitten pois niin se ei pyöri täällä kaapissa iän kaiken*. Asiakas hyväksyy tämän vastaamalla *joo*. Työntekijä jatkaa huolenpitoaan neuvomalla asiakasta, että iltapalaksi kannattaisi syödä päärynää. Asiakas hyväksyy neuvon: *päärynän mä otan*. Tämän jälkeen työntekijä antaa asiakkaalle lisäohjeistuksia iltapalaan liittyen. Päärinä ei ole riittävä iltapala ja siksi on otettava lisäksi *leipää ja mehua sitten kanssa*. Syömiseen liittyvien neuvojen ja valintojen jälkeen asiakas alkaa kertoa omasta olotilastaan.

A: Joo. Mä en oo niin hermostunu kun mä vähän aikaa sitte olin.

T: Niin. Se on ihan hyvä että se välillä laantuu se hermostuneisuus.

A: Niin. Mä vein roskat.

T: Hyvä.

A: Joo. Ja hampaat mä pesin kans.

T: Joo. Onko sul tullu päivittäin pestyä?

A: Ei oo tullu ku oon ollu huonossa kunnossa.

T: Jaa.

A: Ei oo jaksanu oikein.

T: Se olis tärkeä pitää niistä säännöllisistä rutineista kiinni niin sekin vois helpottaa jaksamaan.

A: Joo mä yritän.

Asiakas alkaa määrittää pulmien taustalla olevaa kokonaistilannettaan ja omaa hyvinvointiaan. Hän tulkitsee voivansa tällä hetkellä paremmin suhteessa aiempaan tilanteeseensa: *mä en oo niin hermostunu kun mä vähän aikaa sitte olin*. Työntekijä vastaa asiakkaalle minimipalautteella *niin* ja tukee asiakkaan omaa arviota antaen siitä positiivista palautetta: *se on ihan hyvä, että se välillä laantuu se hermostuneisuus*. Asiakas jatkaa kertomalla esimerkkejä siitä, miten paremmin voiminen on näkynyt hänen arkisessa elämässään, jokapäiväisissä teoissa ja valinnoissa: *mä vein roskat ja hampaat mä pesin kans*. Työntekijä antaa myönteisestä palautetta näistä teoista. Hampaiden pesusta hän tekee heti perään tarkentavan kysymyksen *onko sul tullu päivittäin pestyä*. Kysymys vihjaa, että työntekijällä on aiempaa tietoa siitä, että päivittäinen hampaiden pesu ei ole ollut asiakkaalle välttämättä rutiinia. Kysymys sisältää myös epäsuoran normatiivisen neuvon siitä, että pesu tulisi suorittaa päivittäin.

Työntekijän tarkentava kysymys vie neuvottelun uuteen suuntaan. Asiakas on määritellyt olevansa tällä hetkellä paremmassa kunnossa. Työntekijän suora kysymys päivittäisestä hampaidenpesusta saa asiakkaan määrittämään omaa vointiaan uudelleen, sillä hän 'tunnustaa', että ei ole suoriutunut tästä odotetusta rutiinista. Asiakas kyllä hyväksyy päivittäisestä hygieniasta huolehtimisen normin eikä lähde vastustamaan sitä sinällään. Sen sijaan hän oikeuttaa hampaiden pesemättömyyttään heikolla psyykkisellä kunnolla: *ei oo tullu ku oon ollu huonossa kunnossa*. Työntekijä vastaanottaa tämän oikeuttamisen ja siihen sisältyvän heikon vastarinnan neutraalilla, ehkä pettymystä heijastelevalla minipalautteella *jaa*. Asiakas jatkaa oikeuttamistaan sillä, että heikko kunto on johtanut jaksamisongelmiin.

Asiakkaan vedotessa useamman kerran heikkoon kuntoon tuottaa se vuorovaikutuksessa tilanteen, jossa työntekijä antaa jälleen asiakkaalle neuvon, mutta uudenvälisellä moraalisisella merkityksellä. Aiemmissa puheenvuoroissaan työntekijä on tehnyt asiakkaan puolesta valintoja ja ohjeistanut asiakasta kulttuuristen odotusten mukaisiin valintoihin. Nyt työntekijä siirtää vastuuta enemmän asiakkaalle itselleen ja kannustaa

häntä arjen toiminnallisuuteen keinona voittaa jaksamispulma: *se olis tärkeä pitää niistä säännöllisistä rutineista kiinni niin sekin vois helpottaa jaksamaan*. Asiakas ottaa myöntävästi neuvon vastaan: *joo mä yritän*. Seuraavaksi työntekijä siirtyy suoralla kysymyksellä arvioimaan asiakkaan toiminnallisuutta kotona.

T: Ooksä tässä kotona jaksanu puuhastella?

A: Oon mä pyykkiä pessy ja siivonnu.

T: Joo, hyvä hyvä. Ja käyt tänään vielä suihkussa ja...

A: Suihkussa käyn tänään.

T: ...vaihdat...

A: Vaatteet.

Työntekijän repliikki *ooksä tässä kotona jaksanu puuhastella* on samalla sekä arvioiva kysymys että epäsuora neuvo siitä, että kotona kannattaisi jaksaa puuhastella. Asiakkaan vastatessa myöntävästi, työntekijä antaa palautetta *hyvä hyvä*. Sen jälkeen hän jatkaa suoralla, käskynomaisella neuvonannolla siitä, mitä omaan henkilökohtaiseen hygieniaan liittyviä valintoja asiakkaan pitäisi vielä tänään tehdä: *ja käyt tänään vielä suihkussa... ja vaihdat*. Asiakas ottaa neuvot aktiivisesti vastaan. Keskustelusta voi päätellä, että näistä arkeisista teoista ja valinnoista on puhuttu ennenkin ja niihin liittyvät neuvot ovat asiakkaalle jo tuttuja, sillä hän täydentää sujuvasti työntekijän aloittaman lauseen vaatteiden vaihtamisesta.

Asiakas ei tässä keskustelussa vastusta työntekijän antamia neuvoja sinänsä, vaikka perusteleekin oman jaksamattomuutensa kautta sitä, miksi ei aina kykene neuvoja noudattamaan. Kohtaamisessa on huolenpidollinen ote siinä mielessä, että työntekijä menee varsin lähelle asiakasta, varmistaa hänen riittävää syömistään ja hygieniasta huolehtimistaan. Kohtaamista leimaa myös tuttuus. Työntekijä on asiakkaan kotona 'kuin kotonaan'. Kyse voisi olla yhtä hyvin 'omaishoitajan' toiminnasta, kuten aikuisen lapsen vierailusta muistisairaana vanhempansa luona, jossa on läsnä osapuolten yhteinen historia ja toistuvat keskustelut samoista pulmista ja jaksamisen kysymyksistä. Tällaisen päivittäisistä elämisen rutineista huolenpitämisen voi nähdä turvaavan kotona asumisen jatkuvuutta, jonka esimerkiksi syömättömyys saattaisi vaarantaa. Samalla työntekijän toiminta kuitenkin on myös yksityisen kodin aluetta selvästi kontrolloivaa.

Asiakkaan valinnat ja asiakkuuden jatkuminen

Myös toisen kohtaamisen asiakas on ollut kotikuntoutuksen asiakkaana melko pitkään. Kotikäynneillä on jo aiemmin keskusteltu asiakkaan asunnon siisteydestä ja palvelusuunnitelmassa se on määritelty yhdeksi keskeiseksi huolenaiheeksi. Tämän kotikäynnin jälkeen on sovittu pidettäväksi yhteinen verkostopalaveri, jossa on tarkoitus keskustella asiakkaan, kotikuntoutuksen työntekijän ja sosiaalityöntekijän kanssa siitä, miten kuntoutus on asiakkaan kohdalla onnistunut ja jatkuuko asiakkuus. Työntekijän ja asiakkaan kohtaaminen alkaa keskustelulla kodin siisteydestä.

T: Onks tää sun koti ollu tän näkönen ihan aina?

A: On.

T: Niin, eli tää ei oo nyt millään tavalla uus ilmiö että nyt jotenkin sun vointis olis menny huonommaks tai muuta vastaavaa?

A: Ei.

T: Ymmärsinkö mä oikein, että meidän kotikäyntien tarkoituksena oli, että sun koti saataisiin siistiksi?

A: Kyllä, nää käytännön asiat oli eniten, näitä katotaan.

Keskustelu käynnistyy työntekijän suoralla kysymyksellä *onks tää sun koti ollu tän näkönen ihan aina*. Kysymyksellä työntekijä näyttää pohjustavan arviota siitä, onko asiakkaan kodin siivouksessa tapahtunut kotikuntoutuksen aikana jotain muutosta. Samalla kysymys sisältää epäsuoran viestin ja neuvon siitä, millaisia kulttuuristen odotusten mukaisten kodin siivoukseen liittyvien valintojen pitäisi olla. Erityisesti kysymyksen loppuosan *ollu tän näkönen ihan aina* muotoilu kertoo siitä, että työntekijä tulkitsee kodin siisteydessä olevan pulmia. Avoin kysymys siirtää puheenvuoron asiakkaalle. Asiakas vastaa työntekijän suoraan kysymykseen minimipalautteella *on*, jolla hän viestittää, että kodin *näkösydessä* ei ole tapahtunut minkäänlaisia muutoksia.

Myöntävä vastaus saa aikaan sen, että työntekijä alkaa tarkentaa asiakkaan kokonaistilannetta sekä pulman kestoa ja pysyvyyttä: *eli ei tää ei oo nyt millään tavalla uus ilmiö* tai *sun vointis olis menny huonommaks*. Asiakas vahvistaa *ei*-vastauksellaan työntekijän tarkennuskysymysten jo sisältä-

män oletuksen pulman jatkuvuudesta eli sen, että kyse ei ole uudesta ilmiöstä eikä huonomman voinnin selittämästä poikkeustilanteesta. Asiakas ja työntekijät jakavat näin yhteisen käsityksen nykyisen siisteystilanteen jatkumisesta jo jonkin aikaa. Tämä yhteisymmärrys johtaa siihen, että työntekijä alkaa kyseenalaistaa kotikuntoutuksen asiakkuutta kysymällä *ymmärsinkö mä oikein, että meidän kotikäyntien tarkoituksena oli, että sun koti saataisiin siistiksi*. Kysymys osoittaa ristiriidan kodin jatkuvan epäsiisteysten ja kotikuntoutukselle asetetun kodin siistimistavoitteen välillä. Muutosta toivottuun suuntaan ei ole tapahtunut kotikäynteistä ja työntekijöiden neuvoista huolimatta.

Kysymys ja siihen sisältyvä asiakkuuden kyseenalaistus johtavat keskustelun uudelle tasolle. Vaikka asiakas tunnistaa yhteisesti asetetun kotikuntoutuksen tavoitteen (*Kyllä, nää käytännön asiat oli eniten, näitä katotaan*), hän ei kotikuntoutuksen näkökulmasta näyttäisi kuitenkaan suhtautuvan kodin siisteyspulmaan riittävällä vakavuudella tai ei ainakaan osoita pyrkivänsä sitä aktiivisesti ratkaisemaan. Asiakas ei ole tehnyt sellaisia arkisia valintoja, jotka tukisivat kodin siisteystason paranemista. Työntekijä asettaakin seuraavassa puheenvuorossaan asiakkaan selontekovelvolliseksi tavoitteen ja käytännön ristiriidasta.

T: Eli haluatko kertoa, minkä takia tää siivousasia on nyt jotenkin näin mutkikas ja monimutkainen. Minkä takia siitä sun mielestä ei ole hyötyä, jos tänne otettais siivousfirma, joka pistäis kerralla kämpän ihan täysin kuntoon?

A: Se auttaa siihen viikon ajan. Se on koitettu jo kerran, tää on ihan saman näköinen.

T: Eli pitäis löytyä ratkaisu kerralla, eikä enää tarvitse koskaan siivota. Sitä ratkaisua todennäköisesti me ei löydetä. Mikä on se keino, mistä löytyy se nappula mitä painamalla saadaan sinut toimimaan?

A: Pitäis opetella jotenkin silleen että tavarat ei jäis sinne väärin paikkoihin.

T: Mä muistan ensimmäisen kerran kun mä tulin tänne sun tykö, niin tää olohuone oli täynnä. Siitä tää on siistiytynyt tää sun kämppäs ihan huikeasti. Mutta se että, miten sä saat itsesi tekemään jatkossakin niin ja kaiken muunkin pistämään yhteen kasaan ettei se leviä, se on se ongelma.

A: Niin, se ei oikein oo toiminu.

T: Voisko aatella, että kaikki semmoiset turhat, ylimääräiset pistetään tohon,

tyhjään huoneeseen, ne pysyis siinä sit jotenkin järjestyksessä?

A: Mä en tii kannattaaks niitä sinne suuntaan siirtää.

Selonteon perääminen asiakkaalta on neuvottelun käännekohta, sillä työntekijän moraalisen koodin painopiste muuttuu. Työntekijän suora kysymys *minkä takia tää siivousasia on nyt jotenkin näin mutkikas ja monimutkainen* on ihmettelevä; miksi siivoamattomuuden pulma on kasvanut niin isoksi ja vaikeaksi ratkaista. Jatkokysymys siitä, miksi asiat kerralla kuntoon hoitava siivousfirma olisi hyödytön, viestii työntekijän neuvottomuudesta, sillä pulman mahdollisesti ratkaiseva neuvo siivousfirman käytöstä on ilmeisesti jo aiemmin esitetty ja asiakkaan taholta tyrmätty. Asiakas perustelee neuvon hyödyttömyyttä ja vastahankaisuuttaan sen noudattamiseen aiemmillä kokemuksillaan. *Se auttaa siihen viikon ajan. Se on koitettu jo kerran, tää on ihan samannäköinen.* Vastaus vahvistaa jälleen näkemystä pulman pysyvyydestä ja jatkuvuudesta.

Työntekijä ei kuitenkaan hyväksy asiakkaan perustelua ja ryhtyy vielä etsimään ratkaisua pulmaan. Mahdollisista ratkaisumalleista hän karsii pois vaihtoehdon, että asiakkaan ei tarvitsisi koskaan siivota. *Eli pitäis löytyä ratkaisu kerralla, eikä enää ei tarvitse koskaan siivota.* Sitä ratkaisua todennäköisesti me ei löydetä. Tämän jälkeen hän ryhtyy houkuttelemaan asiakasta miettimään itse neuvoja tilanteen ratkaisemiseen: *mikä on se keino, mistä löytyy se nappula mitä painamalla saadaan sinut toimimaan.* Kysymyksellä työntekijä ohjaa ja motivoi asiakasta ottamaan vastuun tilanteesta. Asiakas vastaakin itseneuvolla. Itseneuvo *pitäis opetella jotenkin silleen että tavarat ei jäis sinne väärin paikkoihin* on kaksitulkintainen. Yhtäältä sen voi ymmärtää niin, että asiakas ottaa vastuun tilanteesta ja syyn kodin siivottomuudesta itselleen. Toisaalta hän määrittää pulman liittyvän omaan ei-oppineeseen toimintaansa, jonka seurauksena hän jättää tavaroita *väärin paikkoihin.* Hänellä ei toisin sanoen ole tarvittavia kodin siisteyden ylläpitämisen taitoja vielä, vaan niitä pitäisi ensin opetella, jotta asiat alkaisivat sujua. Opettelun tarpeen myöntämisen voi nähdä myös valmiutena ottaa opastusta vastaan.

Työntekijä tarttuu asiakkaan opettelu tarpeen tunnistamiseen ja alkaa motivoida asiakasta muutokseen antamalla ensin positiivista palautetta asiakkaan jo kodin siisteyden eteen tekemästä työstä. Tätä seuraa epäsuora neuvo: *miten sä saat itsesi tekemään jatkossakin niin ja kaiken*

muunkin pistämään yhteen kasaan ettei se leviä, se on se ongelma. Asiakas ottaa työntekijän tarjoaman neuvon vastaan ja myöntää, kuinka hänen arjen valintansa eivät ole tähän mennessä tukeneet kodin siisteyttä: niin, se ei oikein oo toiminu.

Työntekijän ja asiakkaan yhteisesti jakama ymmärrys siivouspulmasta pohjustaa työntekijän seuraavaa neuvonantoa. Työntekijä sisällyttää kysymykseensä ratkaisuehdotuksen siitä, miten kodin siisteyteen liittyvä pulma voisi ratketa: *voisko aatella, että kaikki semmoiset turhat, ylimääräiset pistetään tohon, tyhjään huoneeseen ja ne pysyis siinä sit jotenkin järjestyksessä.* Kysymys alkaa varovaisella suostuttelulla *voisko aatella*, joka kutsuu asiakasta itse pohtimaan neuvon toimivuutta sen sijaan, että se annettaisiin suoraviivaisena ohjeena. Kysymys näyttää sisältävän myös yhteistyötarjoituksen. Kotikuntoutuksen työntekijät voisivat kenties osallistua kodin tavaroiden järjestämiseen, ylimääräisten siirtämiseen tyhjään huoneeseen ja tarpeettoman hävittämiseen. Työntekijän neuvonanto tarjoaa samanaikaisesti asiakkaalle sekä toimijan roolia sen suhteen, hyväksyykö neuvon vai ei, että mahdollisuutta ratkaista pulma käytännössä yhdessä. Työntekijän tarjoama neuvo pulman ratkaisusta herättää kuitenkin asiakkaan vastarinnan: *mä en tiää kannattaak niitä sinne suuntaan siirtää.* Hän on siis ottamassa itselleen toimijuutta siinä mielessä, että hylkää neuvon mielekkyyden. Asiakkaan vastarinta saa aikaan sen, että työntekijä jatkaa neuvottelua tarjoamalla asiakkaalle uudenlaista näkökulmaa tilanteeseen.

T: Totuus on tietysti se, että sä asut vuokralla, niin vuokranantajaa kunnioittaen olisi fiksu pitää asunto siistinä. Kyllä lattiat pitäis olla imuroituna, jos sattuu et vuokranantaja tuliskin käymään. Tästä me on nyt jauhettu kuukaustolkulla ja asia ei mee käytännön tasolla yhtään eteenpäin. Mut jos aatellaan sun psyykkistä vointia, mikä nyt on meidän näkökulmasta se, minkä takia yleensä asiakkaita tulee, niin koetko sä sellasta, että sä tarvitisit tukea, keskusteluapua, ohjausta lääkähoidossa?

A: Ei niissä oo, ne on aika selviä juttuja.

T: Aivan eli musta alkaa kuulostaa että me ollaan ihan tarpeettomia. Kun se tuki ja apu mitä ehkä on oletettu sun tarvitsevan, niin, elikkä tää käytännön tuki ja apu, niin sit sä et oo kuitenkaan suostuvainen ottaa vastaan.

A: Ei se siit oo oikein kiinni vaan mä en oikein nää siitä sellasta hyötyä.

T: Tiiätkö mitä, me ollaan sun kotona, niin tää on sun reviiressä, sä saat oikeestaan tehdä ne rajat sun muut, ja meidän ei auta sit muu kun kunnioittaa sitä sun päätöstäsi. Toki me toivotaan, että se olis joku muu.

Työntekijä ryhtyy perustelevaan siivoamisen tärkeyttä entistä vahvemmin vetoamalla vuokralaisen velvollisuuksiin vuokranantajan suuntaan: *totuus on tietysti se, että sä asut vuokralla, niin vuokranantajaa kunnioittaen olisi fiksu pitää asunto siistinä.* Perustelu pohjustaa työntekijän neuvonantoa, jossa toistuu jälleen kodin siivoamisen tärkeys: *kyllä lattiat pitäis olla imuroituna, jos vuokranantaja tuliskin käymään.* Kun työntekijä nostaa esiin mahdollisuuden vuokranantajan asunnossa vierailusta, sisältää se viittauksen myös siihen riskiin, että asumisen jatkuvuus saattaa vaarantua, jos vuokralaisen velvollisuudet pitää asunnosta riittävästi huolta jäävät täyttämättä. Tämän uhan vuoksi asiakkaan olisi syytä kuunnella työntekijän neuvoja asunnon siisteystason kohentamiseksi.

Seuraavaksi työntekijä siirtyy tiukkasävyisesti selvittämään sitä, mikä on asiakkaan motivaatio olla kotikuntoutuksen asiakkaana, jos hän ei ole valmis muuttamaan suhtautumistaan siivoamiseen ja tekemään toisenlaisia siivousvalintoja. Asiakas ei ole tehnyt osuuttaan kotikuntoutuksessa, toisin kuin työntekijät: *tästä me on nyt jauhettu kuukausitolkulla ja asia ei mee käytännön tasolla yhtään eteenpäin.* Asiakkuus ei siis ole edennyt toivotulla tavalla suhteessa kodin siivous- ja järjestystasoon asetettuun tavoitteeseen. Työntekijä ei ole kuitenkaan valmis päättämään keskustelua tähän vaan kysyy vielä, voisiko kotikuntoutus auttaa asiakasta muilla tavoin: *koetko sä sellasta, että sä tarvisit tukea, keskusteluapua, ohjausta lääkehoidossa?* Kysymys näyttää etsivän perusteita jatkaa asiakkuutta, vaikka siivoustavoite ei olekaan toivotulla tavalla toteutunut. Sillä saateen myös kartoittaa sitä, olisiko siivoamattomuuden taustalla muitakin kuin asiakkaan motivaatioon liittyviä syitä, joiden selvittämiseen ja ratkaisemiseen työntekijät voisivat osallistua.

Asiakas ei kuitenkaan tunnista itsellään olevan kysymyksessä haettuja tuen, avun tai hoidon tarpeita: *ei niissä oo, ne on aika selviä juttuja.* Hän ei kaipaa muutoksia asiakassuhteeseen ja asettuu näin vastustamaan työntekijän kysymyksen muotoon puettuja ehdotuksia. Työntekijän vastaus kertoo siitä, kuinka asiakkuus alkaa näyttäytyä entistä ongelmallisempina kotikuntoutuksen näkökulmasta: *aiivan eli musta alkaa kuulostaa että*

me ollaan ihan tarpeettomia. Työntekijä perustelee edelleen miltei loukkaantunutta johtopäätöstään siitä, että työ on tarpeetonta, jos asiakas ei suostu ottamaan minkäänlaista tukea ja apua vastaan. Asiakas voisi tässä tilanteessa ryhtyä antamaan myönteistä palautetta kotikuntoutuksen toiminnasta ja työntekijöiden kotikäyntien merkityksestä itselleen. Näin hän ei kuitenkaan tee vaan vastaa tavalla joka vahvistaa työntekijän tulkintaa ei-motivoituneesta asiakkaasta: *ei se siit oo oikein kiinni vaan mä en oikein nää siinä sellasta hyötyä.* Asiakkaan vastauksesta ei voi suoraan päätellä, viittaako hän hyödyttömyydellä siivoukseen vai kenties koko kotikuntoutuksen asiakkuuteen. Oli tulkinta kumpi tahansa, asiakkaan vastaus ei viesti muutoksen tai avun tarpeesta.

Työntekijän näkökulmasta asiakas ei ota tässä kohtaamisessa neuvoja aktiivisesti vastaan. Lisäksi hän suhtautuu epäuskoisesti muutoksen mahdollisuuteen ja kotikuntoutuksen kykyyn saada aikaan tarvittavia muutoksia elämässään. Keskustelussa puhutaan kodin siivoamisesta ja tässä mielessä varsin arkisista asioista, joissa asiakas ei näytä tekevän sellaisia valintoja, joita työntekijät ohjeistavat häntä tekemään. Lopulta keskustelu päättyy siihen, että työntekijä määrittää kotikuntoutuksen asiakkuuden jatkumisen kaiken kaikkiaan asiakkaan omaksi valinnaksi. Tähän valinnanvapauteen hän liittää myös kodin yksityisyyden kunnioittamisen: *tiiätkö mitä, me ollaan sun kotona, niin tää on sun reviiressä, sä saat oikeestaan tehdä ne rajat sun muut, ja meidän ei auta sit muu kun kunnioittaa sitä sun päätöstäsi.* Jos asiakas päättää lopettaa asiakkuutensa, hänen asumisensa saattaa hyvinkin jatkua entiseen tapaan, vain viikoittaiset kotikuntoutuksen kotikäynnit loppuvat. Toisaalta mahdollista on myös se, että siivoamattomuus johtaa, kuten työntekijä ennakoi, konfliktiin vuokranantajan kanssa vaarantaen asumisen jatkuvuuden. Vastuun tästä tulevaisuuden riskistä työntekijä siirtää näin asiakkaalle antaen kuitenkin lopuksi viimeiseksi epäsuoraksi neuvoksi sen, että asiakkuutta ja pyrkimystä muutokseen kannattaisi kuitenkin jatkaa: *Toki me toivotaan, että se olis joku muu.*

Lopuksi: kontrollia, huolenpitoa ja aktivointia

Olemme tarkastelleet mielenterveyskuntoutujien asumispolkua kotona

asumisen näkökulmasta. Kotona asumiseen on voitu siirtyä monella tavalla ja monenlaisten valintojen kautta, joskus takana on ollut institutionaalista asumista sairaalassa, kuntoutuskodissa tai tuetun asumisen yhteisössä. Tässä kohtaa asumispolkua voidaan kulttuurisen mallitarinan mukaisesti ajatella (ks. Juhila, Jolanki & Vilkkonen tässä teoksessa), että on saavutettu toivottu päätepiste, kotona asuminen, ja että tavoitteena on tästä lähtien turvata tämän asumismuodon jatkuvuus. Kotikuntoutus työntekijöineen jakaa tämän tavoitteen ja ammatillinen toiminta on suunniteltu sen mukaiseksi, tukemaan asiakkaiden toipumista tavallisissa asunnoissa tavanomaisilla asuinalueilla (*recovery in*).

Kun kotikuntoutukselle on aikanaan arvioitu olevan tarvetta, kertoo se siitä, että kotona asumisen onnistumista ei ole pidetty itsestään selvänä, vaan siihen on liitetty joitakin riskejä. Kotikuntoutus ei kuitenkaan ole määritellyt tavoitetta ja riskejä yksipuolisesti vaan yhdessä asiakkaiden kanssa yhteisellä, henkilökohtaiseen palvelusuunnitelmaan nojaavalla sopimuksella. Suunnitelmaan sitoutuessaan asiakkaat ovat tehneet valinnan, joka oikeuttaa kotikäynnit ja niihin sisältyvän ammatillisen kuntoutustyön. Käytännössä tähän valintaan päätyminen on yleensä asiakkaiden, kotikuntoutuksen työntekijöiden ja palvelun kuntalaajan keskinäisten neuvottelujen tulos, ei niinkään asiakkaiden yksilöllinen riippumattoman palveluvalinta (Juhila ym. 2015; Raitakari tässä teoksessa). Kun kotikuntoutus käynnistyy, neuvottelut työntekijöiden ja asiakkaiden välillä jatkuvat asiakkaan kotona. Näitä neuvotteluja olemme tässä luvussa tarkastelleet arjen pienien, kotona asumisen jatkumisen turvaamiseen kytkeytyvien valintojen näkökulmasta.

Kotikäyntiesimerkkimme osoittavat työntekijöiden neuvovan paljon, monella tapaa ja monessa asiassa asiakkaitaan, olevan siis varsin määrätietoisia poluttajia (ks. Juhila, Jolanki & Vilkkonen tässä teoksessa). Esi-merkit voivat suoruudessaan ja ihmisten arkiseen elämään puuttumisessaan hätkähdyttää, sillä kulttuurisesti ymmärrämme aikuisten ihmisten olevan asiantuntijoita ja päätösvaltaisia omassa elämässään. Millä oikeudella työntekijät kontrolloivat jääkaapin sisältöä tai asuntojen siisteystasoa ja minkälaisiin normatiivisiin kriteereihin nojautuen? Eivätkö nämä asiat kuulu kodin yksityisyyden ja ihmisten itsemääräämisoikeuden piiriin? Kysymykset ovat perusteltuja ja kotikäynnit neuvonantoinen voidaankin määrittellä kontrollityöksi, jossa puututaan sellaisten ihmisten

elämään, joiden arvioidaan helposti tekevän vääränlaisia valintoja arkisessa elämässään. Toisaalta puuttuminen ei ole suoraviivaista vaan neuvottelevaa, kuten analysoimamme keskustelut osoittavat. Työntekijät esimerkiksi kysyvät lupaa jääkaappiin katsomiseen, neuvovat epäsuorasti tai houkuttelevat asiakkaita itseään miettimään ratkaisuja esiin nousseisiin pulmiin. Kontrolli on siten pikemminkin suostuttelevaa kuin suoraa vallankäyttöä (Foucault 1982; Juhila 2009).

Kontrollin lisäksi kotikäyntikohtaamiset voi nähdä myös huolenpitytöytenä (Juhila 2006). Huolenpitoa on esimerkiksi sen varmistaminen, että asiakas syö riittävästi ja monipuolisesti, huolehtii tarpeeksi fyysisestä kunnostaan ja pitää asuntonsa sellaisessa kunnossa, jota vuokrasopimuksen jatkuminen edellyttää. Näiden asioiden hoitamattomuus saattaa johtaa ei-toivottuun sairaalajaksoon tai pahimmillaan asunnon menetykseen. Tämänkaltainen huolenpito muistuttaa monella tapaa epävirallista hoivaa, kuten omista lapsista, iäkkäistä vanhemmista, sairastuneista perheenjäsenistä tai miksei myös esimerkiksi työssään kiireisistä puolisoista huolehtimista. Kotikäynnit mielenterveysongelmista toipuvien luona voivatkin toisinaan korvata tällaisia puuttuvia läheissuhteita tai täydentää niitä. Me kaikki tarvitsemme joissain tilanteissa ja elämänvaiheissa toisten huolenpitoa, joskus pysyvästikin. Huolenpidossa on paljon myös vanhojen ihmisten kodeissa tehtävän ammatillisen hoivatyön (kotipalvelun) elementtejä. Tällaisessa hoivassa voi toisinaan olla, kuten Silva Treden kirjoittaa, ”kyse toiminnasta, jonka tarkoitus on pitää yllä toiminnan tasoa tai estää sen huononeminen” ilman että se johtaisi näkyviin kuntoutumistuloksiin. Kotikuntoutus on kuitenkin määräaikainen palvelu, joka ei mahdollista pysyvää huolenpitosuhdetta. Tämän vuoksi on ymmärrettävää, että kotikäyntikohtaamisissa on aina läsnä myös asiakkaiden aktivoimispyrkimyksiä niin, että itsenäisyys arkisissa asioissa vähitellen lisääntyisi. Huolenpitoa voi tulkita myös sairauskehityksessä niin, että mielenterveysongelmien vaikeimmissa vaiheissa painottuu hoivaavampi ja hoitavampi ote, jota voidaan keventää toipumisen myötä.

Olennaista on tietysti se, millä tavalla asiakkaat suhtautuvat työntekijöiden neuvoihin ’oikeanlaisista’ arkisen elämän valinnoista: kontrollina, huolenpitoa, aktivoimisena vai jonain muuna. Kahdessa kohtaamisessamme löytyy näitä kaikkia suhtautumistapoja. Jälkimmäisessä painot-

tuu enemmän kontrollitulkinta, koska asiakas vastustaa monessa kohtaa työntekijöiden kodin siivoamiseen liittyviä neuvoja. Puuttuminen siivoamattomuuteen on turhaa, koska siivoamispulma ei asiakkaan mielestä annetuilla neuvoilla ratkea. Ensimmäisessä neuvottelussa asiakas sen sijaan ottaa huolenpidon vastaan hyväksymällä syömiseen ja hygieniaan liittyvät neuvot. Molemmissa neuvotteluissa asiakkaat omaksuvat myös aktivoitavan roolia (*mä yritän, pitäis opetella*).

Ammatillisen kontrollin, huolenpidon ja aktivoinnin vieminen asiakkaiden koteihin tekee toiminnasta erilaista verrattuna perinteisiin laitos- tai toimistoympäristöihin. Koti ymmärretään kulttuurisesti yksityiseksi tilaksi, jota sen asukkaat hallitsevat. Kotikuntoutus, kuten muutkin liikkuvan tuen muodot, rikkoo tätä kulttuurista normia. Tutkimissamme kotikäyntineuvotteluissa tämä ei kuitenkaan juurikaan nouse varsinaiseksi käsiteltäväksi asiaksi. Asiakkaat eivät esimerkiksi totea, että ”on oma asia, mitä kodissani teen tai miltä se näyttää” eivätkä työntekijät reflektoi harjoittamaansa kontrollia tyyliin ”anteeksi, että tällä tavalla tunkeudun kotiisi”. Tässä mielessä sekä työntekijät että asiakkaat näyttävät hyväksyvän sen, että kotikuntoutus voi tulla kotiin ja toimia siellä. Koti on näiltä osin muuttunut institutionaaliseksi palvelusuunnitelman toteuttamisen paikaksi. Se, että asiakkaat näyttävät hyväksyvän kodin institutionalisoitumisen, voi liittyä heidän asumispolkuhistorioihinsa; he ovat esimerkiksi sairaalassa tai kuntoutuskodissa asuessaan tottuneet ammattilaisten jatkuvaan läsnäoloon yksityisimmilläänkin reviiireillään (Juhila, Hall & Raitakari 2015). Toinen tulkinta on se, että asiakkaat ja työntekijät toimivat kotona jonkinlaisessa omaisvierailun kehyksessä (huolenpitosuhteessa), jolloin kotikäynti ei riko niin vahvasti kodin yksityisyyden normia. Tätä tulkintaa tukee se, että asiakkaat ja työntekijät tuntevat usein toisensa pitkältä ajalta ja kotikäyntivierailujen kaava on jo molemmille tuttu. Joka tapauksessa, kuten jälkimmäinen neuvottelu osoittaa, asiakkailla on työntekijöiden mukaan viimekätinen oikeus omaan reviiiriinsä eli kodin yksityisyyden normia kunnioitetaan ainakin siinä tapauksessa, jos asiakas ei selvästi osoita hyötyvänsä säännöllisistä kotikäynneistä ja työntekijöiden neuvoista. Se, vaarantaako tällainen kotikuntoutuksen päättäminen kotona asumisen jatkuvuuden, on hyvä kysymys ja jatkotutkimuksen aihe.

Kirsi Juhila ja Teppo Kröger

ASUMISPOLUISTA ELÄMISEN POLKUIHIN

Asumispolkujen ajallisuus

Kirjan ensimmäisessä luvussa lähdimme liikkeelle asumispolun metaforasta tukeutuen David Claphamin (2005) ajatteluun ja käsitteistöön. Tämä tarkoitti lineaarisuutta ja progressiivisuutta korostavasta asumisuran käsitteestä luopumista sekä asumispolun dynaamisuuden ja moninaisuuden tunnistamista ja ottamista tutkimuksen kohteeksi. Totesimme myös, että asumispolun metafora ei ole irti asumiseen liittyvistä kulttuurisista odotuksista. Se perustuu asumisuran tapaan jaettuun ymmärrykseen siitä, missä ja miten ihmisten eri elämänvaiheissa oletetaan asuvan. Empiiriset luvut keskittyivät erittelemään vanhojen ihmisten, asunnottomien ja asunnottomuusriskissä olevien asumispolkuja, erityisesti niiden muotoutumista valintojen ja siirtymien kautta. Tehdyissä analyyseissä on läsnä ihmisten koko asumishistoria, sillä asumispolku on menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden ennakoinnin tuotos. Ajallisuuden huomioon ottaminen on siten keskeistä, kun pyritään ymmärtämään asumispolkuja.

Ajallisuudella tarkoitamme sitä, että nykyisyydessä – hetkessä, jolloin tutkimustemme ihmiset kertovat omasta asumisestaan tai asiakkaidensa

asumisesta tai neuvottelevat asumisesta erilaisissa institutionaalisissa vuorovaikutustilanteissa – ovat läsnä sekä eletty ja kerrottu asumisen menneisyys että ennakoitu, toivottu tai pelätty tulevaisuus. Toisinaan menneisyys ja tulevaisuus ovat läsnä selkeästi puhuttuina pohdinnan kohteina, kuten kerronnallisissa elämäkertahaastatteluisa, mutta ne ovat läsnä myös muissa vuorovaikutustilanteissa. Asumisen menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus kietoutuvat ymmärrykseen lapsuudesta, nuoruudesta, aikuisuudesta ja vanhuudesta eli ikäkategorioidonnoiksi elämänvaiheisiin sekä niihin liittyviin odotuksiin ja valintoihin.

Mennyt viitoittaa nykyistä ja tulevaa asumispolkua luomalla ja rajoittamalla sen mahdollisuuksia (ks. Raitakari tässä teoksessa; Vasara tässä teoksessa). Lisäksi menneisyydestä ja elämänhistoriasta puhumista käytetään keinona tehdä tämänhetkistä asumis- ja elämäntapaa ymmärrettäväksi ja selittää sitä itselle ja muille. Pohdittaessa tulevaisuuden asumisratkaisuja sekä asunnottomuuden poistamista on tärkeää ja kiinnostavaa pysähtyä kuuntelemaan ihmisten tapoja selittää nykyisiä asumisratkaisujaan ja niihin vaikuttaneita tekijöitä. Esimerkiksi lapsuuden ja nuoruuden tapahtumat voidaan kuvata kohtalonomaisina, kuten äidin kuolema nuoruuden muuttosuunnitelmien estäjänä (Vasara tässä teoksessa) tai rikkonainen lapsuudenkoti nykyisen juurettomuuden ja asunnottomuuden syynä (Nousiainen tässä teoksessa). Tällöin asumispolku näyttäytyy elämän sattumusten, vastoinkäymisten ja toisten ihmisten toiminnan suuntaamana. Ihmiset kuitenkin tekevät ymmärrettäväksi asumispolkujaan myös vastakkaisella tavalla eli korostamalla kerronnassaan oman toimintansa ja valintojensa merkitystä nykyisyyden selittäjinä, jolloin esimerkiksi vankilasta asteittaiseen vapauteen valmennukseen siirtyminen merkityksellistyy oman aktiivisuuden ja sinnikkyyden tulokseksi (Granfelt tässä teoksessa). Usein myös vanha ihminen kertoo kotona asumisen olevan tämän hetkisen pärjäämisensä rationaaliseen arviointiin perustuva päätös (Jolanki tässä teoksessa).

Tulevaisuuden asumisen ratkaisut perustuvat monesti menneisyyden ja nykyisyyden sekä niiden tuottamien toimintavaihtoehtojen arviointiin. Vankilan, asunnottomuuden tai mielenterveyskuntoutuksen polkuja kulkevat suhteuttavat tulevaisuuden asumismahdollisuuksiaan näiden poikkeavien polkujen tarjoamiin rajallisiin mahdollisuuksiin. Tällöin he joutuvat puntaroimaan monia kysymyksiä, kuten sitä,

mitä voin toivoa ja haluta, kuinka itsenäisesti kykenen, haluan ja saan asua, missä voin asua, mihin asumista tukeviin palveluihin minulla on oikeus ja mitä tukea saan ja kuka sen minulle antaa (Granfelt, Raitakari ja Nousiainen tässä teoksessa). Vastaavasti institutionaalisten asumispolkujen poluttajat – kuten vankien, asunnottomien ja mielenterveyskuntoutujien parissa työtä tekevät – arvioivat ja ennakoivat asiakkaidensa mahdollisuuksia tähän asti kuljettujen polkujen näkökulmasta (Granfelt, Raitakari sekä Haahtela & Juhila tässä teoksessa). Toki samanlaista arviointia tekevät vanhat ihmiset, joilla on rajoitettu toimintakyky ja resurssit ja jotka ovat siten vahvasti riippuvaisia toisten avusta. Tällöin kerronnassa korostuu odotetusti sen ennakointi, miten terveyden heikkeneminen mahdollisesti edellyttää nykyisestä omassa kodissa asumisesta siirtymistä tulevaisuudessa johonkin toisenlaiseen asumismuotoon (Jolanki ja Vasara tässä teoksessa).

Avausluvussa kirjoitimme kulttuurisesti normaaleiksi ja poikkeaviksi määrittyvistä asumispoluista, valtateistä ja sivupoluista. Empiiriset analyysiluvut konkretisoivat tätä käsitteellistä ja normatiivista jakoa, johon ajallisuuden monimerkityksellinen ulottuvuus tuo lisäsyvyyttä. Asumispolun kulttuurinen mallitarina on lineaarinen ja progressiivinen; sen mukaan elämän edetessä nuoruudesta aikuisuuteen ihmiset muuttavat lapsuudenkodistaan ja varallisuuden karttuessa vuokra-asunnosta omistusasuntoon ja lopulta omakotitaloon. Kun asumispolkua tarkastellaan läheltä, ihmisten kerronnan tuotoksena ja osana koko elämäntulkua, asuminen ja elämä määrittyvät mallitarinasta poiketen pikemminkin kaarena, johon sisältyy käänne ja lasku kohti lisääntyvää tuen tarvetta ja luopumista itsenäisen asujan kategoriasta. Vanhuusajan asuminen merkityksellistyykin usein laskevaksi, päättyväksi kaareksi (ks. Vasara tässä teoksessa). Vanhat, vielä omassa asunnossaan asuvat ihmiset saattavat katsoa hoitokodin tai sairaalan edustavan ei-toivottua tai pelättyä asumispaikkaa, josta ei enää ole siirtymää muualle kuin hautausmaalle (Jolanki ja Vasara tässä teoksessa).

Voi kuitenkin ajatella, että vanhuudessa laskeva ja päättyvä asumiskaari ilmentää elämän 'luonnollista' kulkua. Toisin ajattelemme niistä asumispoluista, joissa korkeinta kohtaa eli hyvää, valittua ja itsenäistä asumisen ja elämisen tapaa ei koskaan saavuteta tai joissa asumiskaari päättyy ennen aikaiseen kuolemaan. Tällaiset polut eivät kuulu normaali-

liksi miellettyyn elämänkulkuun. Odotammekin, että kohtaamisissa ja vuorovaikutuksessa niitä selitetään, pahoitellaan, oikeutetaan ja perustellaan. Tulevaisuuden visiot voivat kuitenkin olla näillä 'matalan kaaren' poluilla toiveikkaammat kuin 'normaalin' asumiskaaren loppupäässä. Poikkeavilla asumispolulla kun on aina toivoa, uusia mahdollisuuksia ja tulevaisuuteen kätkeytyviä ihmeitä: ihminen voi saada lisää resursseja, tukea ja terveyttä, joiden varassa ponnistella (yhdessä poluttajien kanssa) kohti kaaren huippukohtaa eli omaa itsenäistä asuntoa ja lisääntyviä valinnan ja toiminnan vapauksia (Granfelt, Raitakari ja Nousiainen tässä teoksessa). Samoin on hyvän asumisen ja elämisen tavan jo saavuttaneen mahdollista ja usein välttämätöntä vahvistaa resurssejaan ja edellytyksiään hyvään asumiseen ja elämään myös tulevaisuudessa. Asumisen ja toipumisen pulmat ovat harvoin lopullisesti ratkaistuja, vaan haasteena on oppia elämään niiden kanssa ja ylittää vaikeudet yhä uudestaan ja uudestaan (Haahtela & Juhila tässä teoksessa). Aina voimat eivät tähän riitä eivätkä kamppailut tuota tulosta, vaan asumispolulla tulee eteen 'takapakkeja' tai 'syöksykierteitä' tai se päättyy ennenaikaiseen kuolemaan (Raitakari tässä teoksessa).

Omat valinnat, ajautumiset ja joutumiset asumisen siirtymissä

Määrittelimme kirjamme empiiristen analyysien lähtökohdaksi sen, että valinnat ja päätökset asumispolkujen siirtymissä syntyvät yksilöllisten tekojen, intressien ja toiveiden eli toimijuuden sekä sitä raamittavien rakenteiden ja diskurssien vuorovaikutuksessa. Tämän lisäksi valinnat ja päätökset saavat muotonsa vuorovaikutuksessa muiden toimijoiden kanssa. Kirjan analyysit tekevät näkyväksi toimijuuden ja valinnan mahdollisuuksien moninaisuuden sekä niistä neuvottelemisen keskinäisessä kanssakäymisessä.

Toimijuus voi näyttäytyä vuorovaikutuksessa aktiivisena oman arjen suuntaamisena, valintoina ja päätöksinä omasta elämästä. Tällaista toimijuutta ilmentävät esimerkiksi ne vanhat ihmiset, jotka kertovat omassa kodissa asumisen perustuvan sen puntarointiin, että he ovat toistaiseksi riittävän kykeneviä ja hyväkuntoisia huolehtimaan itsestään ja kodistaan

(Vasara ja Jolanki tässä teoksessa). Toisaalta rationaalisiksi omiksi valinnoiksi voidaan tulkita myös niin sanotut 'ikäsopivot' valinnat: päätökset muuttaa hoivakotiin kunnon heikentyessä tai päätökset jäädä asumaan tuetun asumisen yksikköön elämän loppuvuosisiksi (Jolanki ja Nousiainen tässä teoksessa). Aktiivisina toimijoina ja rationaalisina valitsijoina itsestään puhuvat myös esimerkiksi sellaiset vangit, jotka tekevät (omaan elämäntilanteeseensa ja mahdollisuuksiinsa perustuvan) päätöksen osallistua vapauteen valmennus -palveluun. He myös suhtautuvat tulevaisuuteen asiana, johon voi omalla toiminnalla vaikuttaa (Granfelt tässä teoksessa). Usein toimijuus on kuitenkin läsnä liki huomaamattomissa, vähäeleisissä vuorovaikutuksellisissa teoissa, kuten hiljaisuudessa, myöntymisessä, kysymyksen esittämisessä, siihen vastaamisessa tai vastaamatta jättämisessä (Raitakari tässä teoksessa). Toimijuutta sävyttää usein epävarmuus, tietämättömyys, toivottomuus ja näköalattomuus. Tällöin toiset ihmiset ja poluttajat voivat yhtäältä ohittaa tai heikentää tai toisaalta vahvistaa ihmisen kykyä tehdä haluamiaan valintoja ja päätöksiä asumispolullaan.

Oman toimijuuden ja valintojen lisäksi aineistoissa on paljon kuvauksia joutumisista ja ajautumisista asumispoluilla. Tällaiset kuvaukset painottuvat erityisesti entisten pitkäaikaisasunnottomien kertomuksissa. Näissä kertomuksissa valinnanmahdollisuuksia ei ole juurikaan annettu tai avautunut: lapsuudesta lähtien on asuttu muiden osoittamissa paikoissa, muiden tekemien ratkaisujen perusteella, ja lopulta on ajaututtu asunnottomuus- ja asuntola-asumiskierteeseen (Nousiainen tässä teoksessa). Ajautuminen ei kuitenkaan luonnehdi vain kulttuurisesti poikkeavien asumispolkujen siirtymiä vaan myös asumisen mallitarinan mukaisia polkuja. Esimerkiksi nykyisen asumisen jatkuvuus ja pysyvyys saatetaan kokea 'itsestään' tapahtuneeksi, ei tietoisten valintojen tulokseksi (Vasara tässä teoksessa). Tällöin ajautuminen ei määrity kielteiseksi vaan pikemminkin kokemukseksi siitä, että elämä vaan menee tietyllä tavalla. Entisten asunnottomien kertomuksissa ajautuminen saa sen sijaan usein kielteisen tulkinnan, kyse on joutumisesta ja vaihtoehtottomuudesta. Tulevaisuuden asumispolkujen siirtymiä kuvataan osin ennakoituina joutumisina, tulevaisuuden pakkoina, joissa toiveilla ja tahtomisilla ei juuri ole painoarvoa. Esimerkiksi mielenterveysasiakas tyytyy neuvottelussa soluasuntoon, vaikka ensisijaisena toiveena

olisi oma asunto (Raitakari tässä teoksessa) tai vanha ihminen näkee hoivakodin asumispolkunsä väistämättömänä mutta epämieluisana päätetpisteenä (Jolanki ja Vasara tässä teoksessa). Ahdistavana ajautumisena näyttättyy myös tilanne, jossa ihminen ei luota pääsevänsä hoivakotiin sitä tarvitessaan ja halutessaan vaan ennakoi elämää huonokuntoisena, turvattomana ja yksinään omassa kodissaan.

Kaikkia asumispolkujen siirtymää, oli sitten kyse rationaalisina omina valintoina kuvatuista päätöksistä tai ajautumisista, kehystävät monenlaiset rakenteet. Taloudelliset reunaehdot sanelevat pitkälti sitä, millaiseen asumiseen kenelläkin on varaa, mutta myös olemassa oleva asuntokanta ja erilaisten palvelu- ja tukiasuntojen määrä rajaavat mahdollisuuksia. Empiiriset analyysimme osoittavat, että entisten vankien, asunnottomien ja asumisessaan tukea tarvitsevien valinnanmahdollisuudet ovat varsin rajatut. Kaupungin vuokra-asunto edustaa näille ihmisille usein parasta ja toivotuinta vaihtoehtoa. Sen saamista hankaloittaa kuitenkin etenkin isoissa kaupungeissa pula edullisista vuokra-asunnoista. Lisäksi 'ei-toivottavat valinnat' (kuten rikollisuus, päihteiden käyttö, vuokratästit) tulevat usein määrätellyiksi asumisen esteiksi. Monesti myös yhteisölliset ja asumisen tukemiseen perustuvat asumisvaihtoehdot ovat vaikeasti saavutettavissa. Niihin pääseminen edellyttää asumisen ja elämäntavan arviointia, ammattilaisten tekemää valintaa ja asiakkaan sitoutumista tukisuhteeseen. Vastaava tilanne on myös vanhojen ihmisten palvelu- ja laitosasumisessa. Asumispolku myös niihin kulkee ammatillisen tarpeenarvioinnin kautta. Koska korkean iän saavuttaneita ihmisiä on jatkuvasti enemmän ja enemmän ja koska samaan aikaan laitostuotoista hoitoa on pyritty määrätietoisesti vähentämään, on palvelu- tai laitosasumiseen pääseminen nykyisin huomattavasti vaikeampaa kuin 10–20 vuotta sitten. Institutionaaliset ja ammatilliset valinnan kriteerit avaavat jollekin oven asumiseen ja ulossulkevat toisia. Omilla toiveilla ja halulla on hyvin rajatusti vaikutusta siihen, mikä paikka kullekin lopulta vapautuu ja annetaan. (Granfelt, Nousiainen, Raitakari ja Jolanki tässä teoksessa.) Kulttuurisilla odotuksilla ja diskursseilla on myös merkittävä rooli oikeanlaisiksi tulkittujen valintojen ohjaajina ja rajaajina. Diskurssit voivat pohjautua esimerkiksi ikään ja viitoittaa sitä, millainen asuminen on sopivaa ja toivottavaa missäkin ikävaiheessa (Jolanki tässä teoksessa).

Ihmiset tekevät asumiseensa liittyviä valintoja harvoin yksin; useim-

miten he neuvottelevat niistä saman asuntokunnan jäsenten, läheisten, ystävien sekä erilaisten instituutioiden edustajien kanssa. On tilanteita, joissa muiden ihmisten merkitys on valintojen ja päätösten teossa jopa suurempi kuin vanhan ihmisen, asunnottoman tai asumisessaan tukea tarvitsevan itsensä. Usein parempikuntoisilla puolisoilla ja aikuisilla lapsilla on vahva toimija-asema huonokuntoisten vanhojen ihmisten asumisvalinnoissa. Vanhemmat suuntaavat ja ajavat nuoren (mielenterveyskuntoutujan) asumisratkaisuja. Samoin hyvinvointiammattilaisilla on merkittävää valtaa saada aikaan hyväksi katsomiaan siirtymiä omaan asuntoon, palveluasuntoon tai tukiasuntoon asiakkaidensa asumispoluilla. (Jolanki, Vasara, Raitakari ja Granfelt tässä teoksessa.) Valinnanvapautta ja vahvaa toimijuutta korostavassa ajassa on tärkeää tarkastella asumisessa realisoituvia vähäisen, hiljaisen ja hauraan toimijuuden kokemuksia. Ne tekevät näkyviksi asumiseen liittyvän marginalisoitumisen sosiaalisia, rakenteellisia ja yksilöllisiä prosesseja.

Institutionaaliset asumispolut

Miellämme asumisen ja asumiseen liittyvät ratkaisut helposti ihmisten yksityisyyden alueelle kuuluviksi; yksineläjät ja perheelliset arvioivat asumistarpeitaan ja tekevät resurssiensa ja toiveidensa mukaisia ratkaisuja asuinpaikkansa ja asumismuotojensa suhteen. Käytännössä valtiolliset asuntopoliittiset linjaukset esimerkiksi vuokra-asumisen ja omistus-asumisen tukemisesta sekä kunnan maankäytölliset ja kaavoitukselliset ratkaisut ohjaavat vahvasti sitä, millaisia asumisratkaisuja kansalaiset voivat tavoitella ja tehdä. Lisäksi jossain kohtaa elämänkaarta julkinen ja ammatillinen toiminta on läsnä tiiviisti lähes kaikkien ihmisten asumisessa – joskus jopa niin tiiviisti, että voidaan puhua institutionaalisista asumispoluista.

Joidenkin ihmisten asumishistoriaa luonnehtii institutionaalisuus alusta alkaen, esimerkiksi heidän kohdallaan, joiden asumispaikkoina ovat olleet lastenkoti, perhekoti, asuntola, vankila ja tukiasunto. Myös vaikeavammaisuus sekä vakavat mielenterveys- tai päihdeongelmat voivat tuottaa pitkäaikaisia institutionaalisia asumispolkuja, joihin voi kuulua erilaisia laitosasumisjaksoja, asunnottomuutta ja tuetussa asu-

misessa asumista. Elämänkaaren loppupäässä asuminen usein institutionalisoituu, kun hoivan ja hoidon tarpeen lisääntyessä vanha ihminen asuu vuoroin sairaalassa, kotona kotihoidon turvin, (tehostetussa) palveluasumisessa ja hoitolaitoksessa. Kuitenkaan mikään ihmisen elämäntilanne, elämäntapa, ominaisuus tai sairaus ei yksiselitteisellä tavalla ole syy tai johda automaattisesti institutionaaliseen asumiseen, vaan asumisratkaisuihin vaikuttavat olemassa olevat asumisen ja hoivan linjaukset ja resurssit. Palvelujärjestelmä määrittelee sen, millaisia vaihtoehtoja missäkin tilanteessa asumisessaan ja arjen selviytymisessään tukea tarvitsevalle tarjotaan ja on mahdollista tarjota.

Institutionaalisilla asumispoluilla erilaiset hyvinvointivaltion ammatillaiset ovat osa asiakkaiden arkea ja yksityistä elämänpiiriä. He ovat lähellä, kokevat ja näkevät asiakkaan elämän kokonaisuuden. Heidän tehtävänä on turvata arjen jatkuvuutta ja perustarpeiden täyttymistä; tukea, ohjata tai antaa hoivaa arvioitujen tarpeiden perusteella. Ennen kaikkea he tekevät päätöksiä siitä, minkälainen asuminen kenellekin mahdollistetaan. He toimivat palvelujärjestelmän portinvartijoina: otetaanko tämä vanki vapautteen valmennus -palveluun ja avataan sitä myötä mahdollisuus tuettuun asumiseen (Granfelt tässä teoksessa), onko tämä ihminen sopiva ja hyötykö hän mielenterveysjärjestön kotikuntoutustyöstä (Haahtela & Juhila tässä teoksessa), onko tämä vanha ihminen riittävän huonokuntoinen saadakseen tehostetun palveluasumisen paikan (Jolanki tässä teoksessa) ja niin edelleen. Portinvartijuus on usein myös poisikäännytämistä. Ihmiset voivat tulla 'pois valituiksi' institutionaalisista asumismuodoista joko vasten tahtoaan tai yhdessä tehdyn harkinnan perusteella. Toisinaan ihminen voi tulla valituksi ja sijoitetuksi institutionaaliseen asumispaikkaan tahtonsa vastaisesti: vanha ihminen voidaan sijoittaa vastentahtoisesti sairaalaan tai rikoksen tehnyt vankilaan. Institutionaalisten asumispolkujen ammatillisilla on siis paljon valintaan ja poisvalintaan liittyvää toimivaltaa, jota he käyttävät olemassa olevien politiikkojen, resurssien ja järjestelmien puitteissa. Kun esimerkiksi vanhusten laitospaikkoja on vähennetty, on selvää, että poisvalinnat lisääntyvät ja laitoshoidon saamisen kriteerit muuttuvat. Institutionaalisten asumispolkujen muotoutumiseen liittyy vaikeita eettisiä ja resurssien niukkuuteen liittyviä ristiriitoja, joita asukkaat, omaiset ja ammatillaiset joutuvat ratkaisemaan arjessaan.

Kotia kohti ja kodista pois

Kotona asumisen ensisijaisuutta painotetaan nykyisessä hyvinvointivaltiossa ajattelussa kaikissa elämänvaiheissa ja kaikenlaisissa elämisen tilanteissa (ks. Juhila, Jolanki & Vilkkonen tässä teoksessa), mikä on johtanut perinteisten institutionaalisen asumisen muotojen kuten asunnottomille suunnattujen asuntoloiden ja laitosmuotoisten vanhainkotien vähentämiseen. Suunnanmuutos vastaa useimpien kansalaisten toiveita. Enää ei ajatella, että esimerkiksi nuorena vankilaan joutuneen tai vaikeasta mielensairaudesta kärsivän kohtalo olisi asua koko elämänsä erilaisissa institutionaalisisissa asumismuodoissa, enemmän tai vähemmän tuetuissa tai valvotuissa paikoissa. Suunta on sen sijaan omaa kotia kohti; siihen valmistetaan ja lopulta siinä asumista tuetaan kotiin vietävällä tuella ja palveluilla. Tällainen valmentaminen ja tukeminen on samalla vastuuttamista, oikeanlaisten elämän- ja arjenvalintojen opettamista ja niiden sujumisen kontrollia, vaikka työssä on myös huolenpidollisia elementtejä. Sama ajattelu ja palvelujen kehittämisen suunta – vaikkakin huolenpitoon ja hoivaan painottuen – koskee vanhojen ihmisten asumista; myös siinä on tavoitteena kotona asuminen ja pysyminen mieluummin elämän loppuun asti.

Kotikorostuksesta huolimatta on selvää, että elävässä elämässä on tilanteita, joissa kotona asumisen tavoite ei toteudu tai siitä joudutaan luopumaan. Suunta tulee aina olemaan jossain määrin myös kotoa pois. Joskus kotoa pois lähdetään omasta toiveesta, kun elämäntilanteeseen tai fyysiseen ja psyykkiseen kuntoon liittyvä turvattomuuden tunne on suuri, joskus lähtö on omaisten ja ammattilaisten neuvottelun ja suositusten tulos, ja toisinaan kyseessä voi olla pakkotilanne (esimerkiksi vankilaan joutuminen, häätö).

Tutkimustemme perusteella voi todeta, että tässä kodin ensisijaisuutta painottavassa ajassa ei saisi unohtaa kotoa pois -tilanteita ja mahdollisimman inhimillisten ratkaisuvaihtoehtojen toteuttamista näissä tilanteissa. Sitäkään ei tule unohtaa, että myös omista kodeista voi tulla institutionaalisia asumismuotoja, kun niistä tulee ammattilaisten työn tekemisen paikkoja eikä asukkaiden yksityisyyttä ja itsemääräämisoikeutta kunnioiteta riittävästi. Toisaalta institutionaalisina pitämistämme asumismuodoista – hoivakodeista, kuntoutuskodeista jne. – voi tulla koteja, jos niitä

kehitetään tähän suuntaan ja vaalitaan kodin kulttuurisia merkityksiä, esimerkiksi kunnioitetaan oikeutta 'omaan oveen'.

Yhteen kietoutuvat elämisen polut

Asuminen ja asumisen tutkimus ovat suomalaisessa yhteiskuntatieteessä olleet pitkään oma erityinen alueensa ja tutkimuskohteensa. Viimeisten vuosikymmenien aikana voimistunut kodin ja kotiin liittyvien merkitysten tutkimus on kuitenkin osoittanut, kuinka asuminen ja muu elämä kietoutuvat toisiinsa. Koti ei ole vain asunto, jossa elämän tärkeitä asioita tapahtuu ja eletään yhdessä merkityksellisten toisten kanssa, vaan se on itsessään osa näitä asioita ja läheisten ihmisten välisiä suhteita. Koti on ollut myös tämän kirjan keskeinen käsite, kun olemme tarkastelleet kotia osana ihmisten asumispolkuja ja niille annettuja merkityksiä. Asumispoluista liikkeelle lähtevät analyysimme osoittavat, kuinka asuminen kietoutuu tiiviisti ihmisten elämään ja elämänkulkuihin. Asumista ei tulisi tutkia ainoastaan kehyksinä tai ympäristöinä – näyttämöinä – joissa varsinainen elämä eletään vaan keskeisenä arkielämän elementtinä.

Kirja tekee näkyväksi sitä, miten asumisessa on kyse koko eletystä, koetusta ja merkityksiä täynnä olevasta elämästä. Eletty elämä ja sen tarjoamat mahdollisuudet näkyvät tietynlaisena asumisena, ja tietynlainen asuminen taas mahdollistaa tietynlaista elämää ja arkea. Asumispolku suhteutuu aina elämän muihin polkuihin, eikä sitä voi tehdä ymmärrettäväksi irrallaan niistä. Asumista tulee tarkastella kontekstissaan, jolloin asumispolusta tulee työllisyyden ja työttömyyden, terveyden ja sairauden, päihteidenkäytön ja raitistumisen, köyhyyden ja rikkauten, osallisuuden ja osattomuuden, kamppailujen ja voittojen, itsenäisyyden ja tuen tarpeen, lapsuuden, aikuisuuden ja vanhuuden sekä menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden ohjaama tarina ihmisen olemisesta, hänen paikastaan ja paikattomuudestaan yhteiskunnassa. Tämän vuoksi asumisen tutkimukselta edellytetään kiinnostusta ja metodisia välineitä ihmisten elämän kokonaisvaltaiseen tavoittamiseen ja ymmärtämiseen.

KIRJALLISUUS

- Aaltonen, Mari & Forma, Leena & Rissanen, Pekka & Raitanen, Jani & Jylhä, Marja (2010) Transitions in Health and Service System at the End of Life. *European Journal of Ageing* 7(2), 91–100.
- Abramsson, Marianne (2008) Housing Careers in a Changing Welfare State: A Swedish Cohort Study. *Housing, Theory and Society* 25(4), 231–253.
- Allan, Graham & Crow, Graham (toim.) (1989) *Home and Family: Creating the Domestic Sphere*. London: Macmillan.
- Andersen, Hans Skifter (2011) Motives for Tenure Choice during the Life Cycle: The Importance of Non-Economic Factors and other Housing Preferences. *Housing, Society and Society* 28(2), 183–207.
- Andersson, Sirpa (2007) *Palveluasuntoja ikäihmisille: Palveluasumisen nykytilanne ja tarve*. Raportteja 14. Helsinki: Stakes.
- Andersson, Sirpa (2012) Ageing in Place: Ikäihmisten asumisen ongelmat ja sosiaaliset suhteet. *Gerontologia* 26(1), 2–13.
- Antaki, Charles & Finlay, W.M.L. & Walton, Chris & Pate L. (2008) Offering Choices to People with Intellectual Disabilities: An Interactional Study. *Journal of Intellectual Disability Research* 52(12), 1165–1175.
- Anthony, Paul & Crawford, Paul (2000) Service User Involvement in Care Planning: The Mental Health Nurse's Perspective. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing* 7(5), 425–434.
- Anttonen, Anneli & Häikiö, Liisa & Raitakari, Suvi (2013) Matkalla muutokseen ja hyvinvointimarkkinoille? *Janus* 21(4), 290–297.
- Anttonen, Anneli & Häikiö, Liisa & Valokivi, Heli (2012) Vastuu, valinta ja osallistuminen sosiaalipalveluissa: Vanhushoivapolitiikan muutos ja arkinen hoivavastuu. Teoksessa Anneli Anttonen, Arto Haveri, Juhani Lehto & Hannele Palukka (toim.) *Julkisen ja yksityisen rajalla: Julkisen palvelun muutos*. Tampere: Tampere University Press, 19–46.
- Arnstein, Sherry (1969) A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners* 35(4), 216–224.
- Aronson, Jane (2002) Elderly People's Account of Home Care Rationing: Missing Voices in Long-term Care Policy Debates. *Ageing and Society* 22(4), 399–418.
- Asumista ja kuntoutusta: Mielenterveyskuntoutujien asumispalveluja koskeva kehittämissuositus (2007). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 13.

- Asunnot ja asuinolot 2012 [SVT, verkkajulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus.
- Asunnottomat 2014. Selvitys 1/2015. Helsinki: Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA).
- Asunnottomat 2015. Selvitys 1/2016. Helsinki: Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA).
- Atherton, Ian & McNaughton-Nicholls, Carol (2008) Housing First as a Means of Addressing Multiple Needs and Homelessness. *European Journal of Homelessness* 2, 289–303.
- Autonen-Vaaraniemi, Leena (2009) Eronneiden miesten kodit ja kotikäytännöt. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 1445.
- Arksey, Hilary & Glendinning, Carol (2005) Choice in the Context of Informal Caregiving. *Health and Social Care in the Community* 15(2), 165–175.
- Bamberg, Michael, G. W. (1997) Positioning Between Structure and Performance. *Journal of Narrative and Life History* 7(1–4), 335–342.
- Becker, Howard S. (1991) *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: The Free Press.
- Beer, Andrew & Faulkner, Debbie with Paris, Chris & Clower, Terry (2011) *Housing Transitions through the Life Course: Aspirations, Needs and Policy*. Bristol: Policy Press.
- Benjaminen, Lars (2013) Copenhagen Housing First: Final Report for the Housing First Europe Project. [http://www.socialstyrelsen.dk/housingfirst-europe/Copenhagen Housing First](http://www.socialstyrelsen.dk/housingfirst-europe/Copenhagen%20Housing%20First). Viitattu 27.9.2014.
- Beresford, Peter (2002) Users Involvement in Research and Evaluation: Liberation or Regulation. *Social Policy and Society* 1(2), 95–105.
- Bergmann, Jörgen R. (1998) Introduction: Morality in Discourse. *Research on Language and Social Interaction* 31(3&4), 279–294.
- Blomgren, Jenni & Martikainen, Pekka & Martelin, Tuija & Koskinen, Seppo (2006) Ikääntyneiden saama epävirallinen ja virallinen apu Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 71(2), 167–178.
- Blomqvist, Paula (2004) The Choice Revolution: Privatization of Swedish Welfare Services in the 1990s. *Social Policy and Administration* 38(2), 139–155.
- Blunt, Alison & Dowling, Robyn (2006) *Home*. London & New York: Routledge.
- Bodily, Christopher L (1991) "I have no opinions. I'm 73 years old!": Rethinking Ageism. *Journal of Aging Studies* 5(3), 245–264.
- Bostad först som innovation: Ett sätt att bekämpa extreme fattigdom? (2013) Teoksessa Rolf Rønning, Marcus Knutgård, Cecilia Heule & Hans Swärd:

- Innovationer i välfärden: Möjligheter och begränsningar. Stockholm: Liber AB.
- Bowker, Geoffrey C. & Star, Susan Leigh (2000) *Sorting Things Out: Classification and Its Consequences*. Cambridge: The MIT Press.
- Browne, Graeme & Courtney, Mary (2005) Housing, Social Support and People with Schizophrenia: A Grounded Theory Study. *Issues in Mental Health Nursing* 26(3), 311–26.
- Browne, Graeme & Hemsley, Martin (2008) Consumer Participation in Mental Health in Australia: What Progress is Being Made? *Australasian Psychiatry* 16(6), 446–449.
- Browne, Graeme & Hemsley, Martin (2010) Consumer Participation in Housing: Reflecting on Consumer Preferences. *Australasian Psychiatry* 18(6), 579–583.
- Bruner, Jerome (1990) *Acts of Meaning*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bruner, Jerome (1991) The Narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry* 18(1), 1–21.
- Busch-Geertsema, Volker (2013) *Housing First Europe: Final Report*. <http://www.habitat.hu/files/FinalReportHousingFirstEurope.pdf>. Viitattu 13.4.2016.
- Chapman, Tony & Hockey, Jenny (toim.) (1999) *Ideal Homes? Social Change and Domestic Life*. London: Routledge.
- Chapman, Tony (1999) Spoiled Home Identities: The Experience of Burglary. Teoksessa Tony Chapman & Jenny Hockey (toim.) *Ideal Homes? Social Change and Domestic Life*. London: Routledge, 133–145.
- Chesters, Janice & Fletcher, Meredith & Jones, Rebecca (2005) Mental Illness Recovery and Place. *Advances in Mental Health* (4)2, 89–97.
- Christian, Julie & Clapham, David & Abrams, Dominic (2011) Exploring Homeless People's Use of Outreach Services: Applying a Social Psychological Perspective. *Housing Studies* 26(5), 681–699.
- Clapham, David (2002) Housing Pathways: A Postmodern Analytical Framework. *Housing, Theory and Society* 19(2), 57–68.
- Clapham, David (2003) Pathways Approaches to Homelessness Research. *Journal of Community and Applied Social Psychology* 13(2), 119–127.
- Clapham, David (2005) *The Meaning of Housing: A Pathways Approach*. Bristol: Policy Press.
- Clapham, David & Mackie, Peter & Orford, Scott & Thomas, Ian & Buckley, Kelly (2014) The Housing Pathways of Young People in the UK. *Environment and Planning* 46(8) 2016–2031.
- Clarke, John & Newman, Janet & Smith, Nick & Vidler, Elizabeth & Westmarland, Louise (2007) *Creating Citizen-Consumers: Changing Publics and Changing Public Services*. London: Sage.

- Clough, Roger & Leamy, Mary & Miller, Vince & Bright, Les (2005) *Housing Decisions in Later Life*. Basingstoke: Palgrave.
- Coupland, Justine & Coupland, Nikolas (1994) "Old age doesn't come alone": Discursive Representations of Health-in-Ageing in Geriatric Medicine. *International Journal of Aging and Human Development* 39(1), 81–95.
- Coupland, Justine & Coupland, Nikolas & Grainger, Karen (1991) *Intergenerational Discourse: Contextual Versions of Ageing and Elderliness*. *Ageing & Society* 11(2), 189–208
- Crampton, Jeremy W. & Elden, Stuart (toim.) (2007) *Space, Knowledge and Power: Foucault and Geography*. Burlington: Ashgate.
- Davidson, Larry & Roe, David (2007) Recovery from Versus Recovery in Serious Mental Illness: One Strategy for Lessening Confusion Plaguing Recovery. *Journal of Mental Health* 16(4), 459–470.
- Douglas, Mary (1991) The Idea of a Home: A Kind of Space. *Social Research* 58(1), 287–307.
- Dunn, M.C. & Clare, I.C.H. & Holland, A.J. (2010) Living 'a Life like Ours': Support Workers' Accounts of Substitute Decision-Making in Residential Care Homes for Adults with Intellectual Disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research* 54(2), 144–160.
- Dyck, Isabella & Kontos, Pia & Angus, Jan & McKeever, Patricia (2005) The Home as a Site for Long-term Care: Meanings and Management of Bodies and Spaces. *Health & Place* 1(2), 173–185.
- Ehdotus ikääntyneiden asumisen kehittämisohjelmaksi vuosille 2012–2015 (2012). Helsinki: Ympäristöministeriön raportteja 16.
- Eisenberg Carrilio, Terry (2007) *Home-visiting Strategies: A Case Management Guide for Caregivers*. South Carolina: The University of South Carolina Press.
- Elder, Graig (1994) Time, Human Agency and Social Change: Perspectives on the Life Course. *Social Psychology Quarterly* 57(1), 4–15.
- Elliott, Richard (1998) A Model of Emotion-Driven Choice. *Journal of Marketing Management*, 14(1–3), 95–108.
- Emmerson, Brett & Fawcett, Lisa & Frost, Aaron & Lacey, Maree & Todd, Cathy & Powell, Jacinta (2004) *A Tale of Three Pathways: The Experience of RBWH Mental Health*. *Australasian Psychiatry* 12(3), 256–260.
- Erkkilä, Raija (2008) *Narratiivinen kokemuksen tutkimus: Koettu paikka, tarina ja kuvaus*. Teoksessa Juha Perttula & Timo Latomaa (toim.) *Kokemuksen tutkimus: Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 195–226.
- Estes, Carol & Biggs, Simon & Phillipson, Chris (2003) *Social Theory, Social Policy and Ageing: A Critical Introduction*. Maidenhead: Open University Press.

- Fairhurst, Eileen (1998) "Growing Old Gracefully" as Opposed to "Mutton Dressed as Lamb". Teoksessa Sarah Nettleton & Jonathan Watson (toim.) *The Body in Everyday Life*. London: Routledge, 258–275.
- Farrall, Stephen (2002) *Rethinking What Works with Offenders: Probation, Social Context and Desistance from Crime*. Cullumpton, Devon: Willan Publishing.
- Finlay, W.M.L & Walton, Chris & Antaki, Charles (2008) Promoting Choice and Control in Residential Services for People with Learning Disabilities. *Disability & Society* 23(4), 349–360.
- Finne-Soveri, Harriet (2012) Vanhenemiseen varautuva kaupunki: Esimerkinä Helsinki. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos: Raportti 31/2012.
- Fried, Suvi & Rajaniemi, Jere & Topo, Päivi (2015) Ikäystävällinen asuinalue: WHO:n ikäyställisyyden teemat kuntatasolla. Teoksessa Raija Hynynen (toim.) *Palvelualueen ja ikäystävällisen asuinalueen kehittäminen*. Helsinki: Ympäristöministeriön raportteja 5, 55–104.
- Fopp, Rodney (2009) Metaphors in Homelessness Discourse and Research: Exploring 'Pathways', 'Careers' and 'Safety Nets'. *Housing, Theory and Society* 20(4), 271–291.
- Forchuk, Cheryl & Nelson, Geoffrey & Hall, G. Brent (2006) "It's Important to be Proud of the Place You Live In": Housing Problems and Preferences of Psychiatric Survivors. *Perspectives in Psychiatric Care* 42(1), 42–52.
- Forma, Leena (2011) *Health and Social Service Use among Older People: The Last Two Years of Life*. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 1673.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Autonen-Vaaraniemi, Leena & Kauko, Outi (2014) Lasten monipaikkainen asuminen sosiaalisena ilmiönä ja hyvinvoinnin kysymyksenä. *Hyvinvointikatsaus* 25(19), 29–35.
- Foucault, Michel (1980) *Tarkkailla ja rangaista*. Keuruu: Otava.
- Foucault, Michel (1982) *The Subject and Power: Afterword*. Teoksessa Hubert L. Dreyfus & Paul Rabinow: *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. London: Harvester, 208–226.
- Frankenhaeuser, Beata (2014) Terveyssozialiteetin käyttämättömät mahdollisuudet psykiatrian ympäristössä. Teoksessa Anna Metteri, Heli Valokivi & Satu Ylinen (toim.) *Terveys ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 64–72.
- Fukui, Sadaaki & Davidson, Lori J. & Holter, Mark C. & Rapp, Charles A. (2010) Pathway to Recovery (PTR): Impact of Peer-led Group Participation on Mental Health Recovery Outcomes. *Psychiatric Rehabilitation Journal* 34(1), 42–48.
- Gagne, Cheryl & White, William & Anthony, William A. (2007) Recovery: A Common Vision for the Fields of Mental Health and Addictions. *Psychiatric Rehabilitation Journal* 31(1), 32–37.

- Garfinkel, Harold (1967) *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1984) *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Gilleard, Chris & Higgs, Paul (2000) *Cultures of Ageing: Self, Citizen and the Body*. Harlow: Prentice Hall.
- Glendinning, Caroline (2008) Increasing Choice and Control for Older and Disabled People: A Critical Review of New Developments in England. *Social Policy and Administration* 42(5), 451–469.
- Goffman, Erving (1961/1991) *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. London: Penguin Books.
- Goffman, Erving (1964/1990) *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Penguin Books.
- Goffman, Erving (1983) The Interaction Order. *American Sociological Review* 48(1), 1–17.
- Goffman, Erving (2012) *Vuorovaikutuksen sosiologia*. Tampere: Vastapaino.
- Golant, Stephen M. (2015) *Aging in the Right Place*. Baltimore: Health Professions Press.
- Granfelt, Riitta & Nousiainen, Kirsi & Haahtela, Riikka & Juhila, Kirsi & Raitakari, Suvu (2015) Oman oven avaajaksi: voiko asunnottomuudesta päästä eroon? Teoksessa Jouni Häkli, Risto Vilkkonen & Leena Vähäkylä (toim.) *Kaikki kotona? Asumisen uudet tuulet*. Helsinki: Gaudeamus, 71–81.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Granfelt, Riitta (2003) *Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta*. Helsinki: Ympäristöministeriön julkaisu 613.
- Granfelt, Riitta (2005) *Vapautuvien vankien tuettu asuminen*. Teoksessa Raija Hynynen (toim.) *Asuntoja ja tukea asunnottomille: Arviointi tuetun asumisen toimintamalleista*. Suomen Ympäristö 745. Helsinki: Ympäristöministeriö, 119–157.
- Granfelt, Riitta (2008) *Osalliseksi omaan elämään: Keravan vankilan Work Out Projekti nuoren vangin tukena*. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisu 4.
- Granfelt, Riitta (2013a) *Asumissosiaalinen työ läsnäolotyönä: Kokemuksia naisten yhteisöstä*. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 219–243.
- Granfelt, Riitta (2013b) *Asumissosiaalinen työ rikosseuraamusalalla*. Teoksessa Susanna Hyväri & Sakari Kainulainen (toim.) *Paikka asua ja elää?*

- Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, A tutkimuksia 39, 209–228.
- Granfelt, Riitta (2014) Asunto vai rikoksettomuus ensin? Asumissosiaalisen työn tuella irti asunnottomuudesta ja rikollisuudesta. Teoksessa Henrik Linderborg & Mari Suonio & Tytti Lassila (toim.) Helsinki: Rikosseuraamuslaitos, 255–274.
- Grant, Jill & Westhues, Anne (2010) Choice and Outcome in Mental Health Supported Housing. *Psychiatric Rehabilitation Journal* 33(3), 232–235.
- Greener, Ian (2007) Choice and Voice: A Review. *Social Policy and Society* 7(2), 255–265.
- Gubrium, Jaber (1993) *Speaking of Life: Horizons of Meaning for Nursing Home Patients*. Hawthorne NY: Aldine.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (2009) *Analyzing Narrative Reality*. Thousand Oak, London & New Delhi: Sage.
- Gubrium, Jaber F. & Sankar, Andrea (toim.) (1990) *The Home Care Experience: Ethnography and Policy*. Newbury Park: Sage.
- Günther, Kirsi (2015) Asiakasdokumentaatio arviointina mielenterveystyön arjessa: Tutkimus ammatillisesta kirjaamisesta. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 2108.
- Günther, Kirsi & Raitakari, Suvi & Juhila, Kirsi & Saario, Sirpa & Kulmala, Anna & Kaartamo, Riina (2013) Asiakaslähtöisyys vakavaa mielen sairautta sairastavien nuorten aikuisten kuntoutuskursilla: Etnometodologinen tapaustutkimus. Tampere: Muotialan asuin- ja toimintakeskus. [http://www.muotiala.fi/yhdistys/julkaisut/Viitattu 14.3.2016](http://www.muotiala.fi/yhdistys/julkaisut/Viitattu%2014.3.2016).
- Günther, Kirsi & Raitakari, Suvi & Juhila, Kirsi (2015) From Plan Meetings to Care Plans: Genre Chains and the Intertextual Relations of Text and Talk. *Discourse & Communication* 9(1), 65–79.
- Hahtela, Riikka (2013) Työntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisia asumisyksikössä. Teoksessa Susanna Hyväri & Sakari Kainulainen (toim.) *Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, A tutkimuksia 39, 183–208.
- Hahtela, Riikka (2015) Asiakkuuksien rakentuminen asunnottomille suunnatussa naistyössä. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 2023.
- Haapola, Ilkka & Karisto, Antti & Fogelholm, Mikael (toim.) (2013) *Vanhuisikä muutoksessa: Ikihyvä Päijät-Häme -tutkimuksen tuloksia 2002–2012*. Lahti: Päijät-Hämeen sosiaali- ja terveysyhtymän julkaisuja 72.
- Haaraoja, Minna & Putkonen, Jussi (2014) Yhdyskuntaseuraamustoimiston sosiaalityön yhteiskunnallisia ulottuvuuksia. Teoksessa Henrik Linderborg, Mari Suonio & Tytti Lassila (toim.) *Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla*. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos, 176–192.

- Haarni, Ilka (2009) ”Pitää lähteä liikkeelle”: Aktiivisten eläkeikäisten selityksiä kansalais- ja vapaaehtoistoimintaan osallistumiselle. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 46(2), 81–94.
- Haarni, Ilka (2010) *Kolmas ikä. Aktiiviset eläkeikäiset kaupungissa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Haavio-Mannila, Elina & Majamaa, Karoliina & Tanskanen, Antti & Hämäläinen, Hans & Karisto, Antti & Rotkirch, Anna & Roos, JP (2009) Sukupolvien ketju: Suuret ikäluokat ja sukupolvien välinen vuorovaikutus Suomessa. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 107.
- Halen, Katri (2010) Koti vanhemmuuden taitekohdissa. Teoksessa Anni Vilkkö, Asko Suikkanen & Johanna Järvinen-Tassopoulos (toim.) *Kotia paikantamassa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 171–191.
- Hall, Christopher & Juhila, Kirsi & Matarese, Maureen & van Nijnatten, Carolus (toim.) (2014a) *Analysing Social Work Communication: Discourse in Practice*. London: Routledge.
- Hall, Christopher & Juhila, Kirsi & Matarese, Maureen & van Nijnatten, Carolus (2014b) *Social Work Discourse in Practice*. Teoksessa Christopher Hall, Kirsi Juhila, Maureen Matarese & Carolus van Nijnatten (toim.) *Analysing Social Work Communication: Discourse in Practice*. London: Routledge, 1–8.
- Hall, Christopher & Juhila, Kirsi & Parton, Nigel & Pösö, Tarja (toim.) (2003) *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services: Interaction, Identities and Practices*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Hall, Christopher & Slembrouck, Stef (2014) Advice-giving. Teoksessa Christopher Hall, Kirsi Juhila, Maureen Matarese & Carolus van Nijnatten (toim.) *Analysing Social Work Communication: Discourse in Practice*. London: Routledge, 98–116.
- Hall, Edward (2011) Shopping for Support: Personalization and the New Spaces and Relations of Commodified Care for People with Learning Disabilities. *Social & Cultural Geography* 12(6), 589–603.
- Hansen Löfstrand, Cecilia & Juhila, Kirsi (2012) The Discourse of Consumer Choice in the Pathways Housing First Model. *European Journal of Homelessness* 6(2), 47–68.
- Healy, Deindre (2010) *The Dynamics of Desistance: Charting Pathways Through Change*. Cullumpton, Devon: Willan Publishing.
- Helén, Ilpo (2004) Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: Foucaultlainen hallinnan analytiikka. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.) *Sosiologisia nykykeskusteluja*. Gaudeamus: Helsinki, 206–236.
- Helén, Ilpo & Hämäläinen, Pertti & Metteri, Anna (2011) *Komplekseja ja kat-*

- koksia: Psykiatrian hajaantuminen suomalaiseen sosiaalivaltioon. Teoksessa Ilpo Hélen (toim.) Reformin pirstaleet: Mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen. Tampere: Vastapaino, 11–69.
- Hepworth, Mike (2003) Ageing Bodies: Aged by Culture Teoksessa Justine Coupland & Richard Gwyn (toim.) Discourse, the Body and Identity. Basingstoke: Palgrave MacMillan, 89–106.
- Heritage, John & Sefi, Sue (1992) Dilemmas of Advice: Aspects of Delivery and Reception of Advice in Interactions between Health Visitors and First-time Mothers. Teoksessa Paul Drew & John Heritage (toim.) Talk at Work: Interaction in Institutional Settings. Cambridge: Cambridge University Press, 359–417.
- Herman, David (2009) Basic Elements of Narrative. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Hester, Stephen & Eglin, Peter (toim.) (1997) Culture in Action: Studies in Membership Categorization Analysis. Lanham MD: International Institute for Ethnomethodology and Conversation Analysis & University Press of America.
- Heywood, Frances & Oldham, Christine & Means, Robin (2002) Housing and Home in Later Life. Buckingham & Philadelphia: Open University Press.
- Hickey, Gary & Kipping, Cheryl (1998) Exploring the Concept of User Involvement in Mental Health through a Participation Continuum. Journal of Clinical Nursing 7(1), 83–88.
- Hill, Andrea & Mayes, Rachel & McConnell, David (2010) Transition to Independent Accommodation for Adults with Schizophrenia. Psychiatric Rehabilitation Journal 33(3), 228–231.
- Hitzler, Sarah (2011) Fashioning a Proper Institutional Position: Professional Identity Work in the Triadic Structure of the Care Planning Conference. Qualitative Social Work 10(3), 293–310.
- Hockey, Jenny & James, Allison (1993) Growing Up and Growing Old. London: Sage.
- Hockey, Jenny & James, Allison (2003) Social Identities across the Life Course. New York: Palgrave MacMillan.
- Holopainen, Hilikka (2003) Pedofilia: Patologista dissosiaatiota ja traumaa. Teoksessa Soili Haaramo & Kirsti Palonen (toim.) Trauman monet kasvot: Psykkinen trauma sisäisenä kokemuksena. Helsinki: Therapie-säätiö, 204–235.
- Howerton, Amanda & Burnett, Ros & Byng, Richard & Campbell, John (2009) The Consolations of Going Back to Prison: What 'Revolving Door' Prisoners Think of Their Prospects? Journal of Offender Rehabilitation 48(5), 439–461.

- Huokuna, Tiina (2010) Ensimmäinen oma koti 1960-luvulla: Esineitä, muistoja ja merkityksiä. Teoksessa Anni Vilkkonen, Asko Suikkanen & Johanna Järvinen-Tassopoulos (toim.) *Kotia paikantamassa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 105–125.
- Hurd, Laura (1999) 'We're not Old!': Older Women's Negotiation of Aging and Oldness. *Journal of Aging Studies* 13(4), 419–439.
- Husso, Marita (2003) *Parisuhdeväkivalta: Lyötyjen aika ja tila*. Tampere: Vastapaino.
- Hydén, Margaretha (2005) 'I Must Have Been an Idiot to Let it Go On': Agency and Positioning in Battered Women's Narratives of Leaving. *Feminism & Psychology* 15(2), 171–190.
- Hypén, Kimmo (2004) *Vankilasta vuosina 1993–2004 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet*. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto, julkaisu 1.
- Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa (2012). Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje. http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf. Viitattu 22.4.2016.
- Hyvärinen, Matti (2006) *Kerronnallinen tutkimus*. <http://www.hyvarinen.info>. Viitattu 26.9.2014.
- Hyvärinen, Matti (2010) *Haastattelukertomuksen analyysi*. Teoksessa Johanna Ruusuvaara, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) (2010) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 90–118.
- Häkli, Jouni & Vilkkonen, Risto & Vähäkylä, Leena (toim.) (2015) *Kaikki kotona? Asumisen uudet tuulet*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja (toim.) (2007) *Pääsy kielletty! Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Ikäihmisten palvelujen laatusuositus 2008 (2008). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 3.
- Ikääntyneiden asumisen kehittämisohjelma 2013–2017 (2013). Valtioneuvoston periaatepäätös 18.4.2013. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Jayyusi, Lena (1984) *Categorization and the Moral Order*. London: Routledge.
- Jayyusi, Lena (1991) *Values and Moral Judgement: Communicative Praxis as a Moral Order*. Teoksessa Graham Button (toim.) *Ethnomethodology and The Human Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press, 227–251.
- Johansson, Hanna & Saarikangas, Kirsi (toim.) (2009) *Homes in Transformation: Dwelling, Moving, Belonging*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Johnsen, Sarah & Fitzpatrick, Suzanne (2013) *Glasgow Housing First: Final Report for the Housing First Europe Project*. www.socialstyrelsen.dk/housingfirsteurope/Glasgow_Housing_First. Viitattu 28.7.2013.

- Johnsen, Sarah & Teixeira, Ligia (2010) *Staircases, Elevators and Cycles of Change: Housing First and Other Housing Models for Homeless People with Complex Support Needs*. London: The University of York and Crisis.
- Johnson, Guy & Parkinson, Sharon & Parsell, Cameron (2012) *Policy Shift or Program Drift? Implementing Housing First in Australia*. Australian Housing and Urban Research Institute, AHURI Final Report No 184.
- Jokinen, Ari & Asikainen, Eveliina & Mäkinen, Kirsi (2010) Kävelyhaastattelu tapaustutkimuksen menetelmänä *Sosiologia* 47(4), 255–269.
- Jokinen, Arja (2004) Asuntola kulttuurisella kartastolla. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta: Neuvottelu kulttuurista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus, 74–97.
- Jokinen, Arja (2008) Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisessa. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 110–144.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1991) *Pohjimmaiset asuntomarkkinat – diskurssi-analyysi kuntatason viranomaiskäytännöistä*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2012) *Kategoriat, kulttuuri & moraali: Johdatus kategoria-analyysiin*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016) *Diskurssianalyysi: Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.
- Jolanki, Outi (2004) Moral Argumentation in Talk about Health and Old Age. *Health: An Interdisciplinary Journal for the Social Study of Health, Illness and Medicine* 8(4), 483–503.
- Jolanki, Outi (2008) Discussing Responsibility and Ways of Influencing Health. *International Journal of Ageing and Later Life* 3(1), 45–76.
- Jolanki, Outi (2009) Agency in Talk about Old Age and Health. *Journal of Aging Studies* 23(4), 215–226.
- Jolanki, Outi (2015a) Elderly Parents Need for Help and Adult Children's Moving Decisions. *Journal of Housing for the Elderly* 29(1–2), 77–91.
- Jolanki, Outi (2015b) Jäää vai lähteä? Muuttosyyt 75+-haastatteluissa. *Gerontologia* 4, 250–261.
- Jolanki, Outi & Kröger, Teppo (2015) Onko vanhalla vara valita? Vanhojen ihmisten uudet asumisvaihtoehdot. Teoksessa Jouni Häkli, Risto Vilkkö & Leena Vähäkylä (toim.) *Kaikki kotona? Asumisen uudet tuulet*. Helsinki: Gaudeamus, 82–92.
- Jolanki, Outi & Teittinen, Outi (2015) Yhteisölliseen asumisoikeusasuntoon muuttaminen: Muuttosyyt ja odotukset. Teoksessa Ulla Halonen (toim.) *JASON tarina*. Jyväskylä: Varttuneiden asumisoikeusyhdistys JASO, 33–39.
- Jolanki, Outi & Vilkkö, Anni (2015) Meanings of a Sense of Community in

- a Finnish Senior Cohousing Community. *Journal of Housing for the Elderly* 29(1–2), 111–125.
- Juhila, Kirsi (2000) Neuvot ja pulmat lastensuojelukeskusteluissa. Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) *Auttamistyö keskusteluna: Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta*. Tampere: Vastapaino, 105–129.
- Juhila, Kirsi (2004a) Sosiaalityön vuorovaikutuksen tutkimus: Historiaa ja nykysuuntauksia. *Janus* 12(2), 155–183.
- Juhila, Kirsi (2004b) Talking Back to Stigmatised Identities: Negotiation of Culturally Dominant Categorizations in Interviews with Sheltered Residents. *Qualitative Social Work* (3)3, 259–275.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina: Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2008a) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 48–81.
- Juhila, Kirsi (2008b) Aikuisuus sosiaalityössä. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 82–108.
- Juhila, Kirsi (2009) Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön käytännöissä: Michel Foucault'n perintöä tulkitsemassa. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Mikko Mäntysaari (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 47–66.
- Juhila, Kirsi & Caswell, Dorte & Raitakari, Suvi (2014) Resistance. Teoksessa Christopher Hall, Kirsi Juhila, Maureen Matarese & Carolus van Nijnatten (toim.) *Analysing Social Work Communication: Discourse in Practice*. London: Routledge, 117–135.
- Juhila, Kirsi & Günther, Kirsi (2013) Kunnan, järjestöjen ja asiakkaiden oikeudet ja velvollisuudet tilaaja-tuottajamallissa: Tutkimus asumispalvelujen tarjouspyyntöasiakirjoista. *Janus* 21(4), 298–313.
- Juhila, Kirsi & Hall, Christopher (tulossa) Analysing the Management of Responsibilities at the Margins of Welfare Practices. Teoksessa Kirsi Juhila, Suvi Raitakari & Christopher Hall (toim.) *Responsibilization at the Margins of Welfare Services*. London: Routledge.
- Juhila, Kirsi & Hall, Christopher & Günther, Kirsi & Raitakari, Suvi & Saario, Sirpa (2015) Accepting and Negotiating Service Users' Choices in Mental Health Transition Meetings. *Social Policy & Administration* 49(5), 612–630.
- Juhila, Kirsi & Hall, Christopher & Raitakari, Suvi (2015) Interaction during Mental Health Floating Support Home Visits: Managing Host-Guest and Professional-Client Identities in Home-spaces. *Social & Cultural Geography*. doi:10.1080/14649365.2015.1042401.

- Juhila, Kirsi & Jokinen, Arja & Suoninen Eero (2012a) *Kategoria-analyysin juuret*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen: *Kategoriat, kulttuuri & morali: Johdatus kategoria-analyysiin*. Tampere: Vastapaino, 17–44.
- Juhila, Kirsi & Jokinen, Arja & Suoninen Eero (2012b) *Kategoria-analyysin teesit*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen: *Kategoriat, kulttuuri & morali: Johdatus kategoria-analyysiin*. Tampere: Vastapaino, 45–88.
- Juhila, Kirsi & Mäkitalo, Åsa & Noordegraaf, Martine (2014) *Analysing Social Work Interaction: Premises and Approaches*. Teoksessa Christopher Hall & Kirsi Juhila & Maureen Matarese & Carolus van Nijnatten (toim.) *Analysing Social Work Communication: Discourse in Practice*. London: Routledge, 9–24.
- Juhila, Kirsi & Raitakari, Suvi & Hansen Löfstrand, Cecilia (tulossa a) *Responsibilities and Current Welfare Discourses*. Teoksessa Kirsi Juhila & Suvi Raitakari & Christopher Hall (toim.) *Responsibilization at the Margins of Welfare Services*. London: Routledge.
- Juhila, Kirsi & Raitakari, Suvi & Hansen Löfstrand, Cecilia (tulossa b) *Responsibilization in Governmentality Literature*. Teoksessa Kirsi Juhila, Suvi Raitakari & Christopher Hall (toim.) *Responsibilization at the Margins of Welfare Services*. London: Routledge.
- Junto, Anneli (2010a). *Asumisen historiallinen muutos Suomessa ja polkuriippuvuus*. Teoksessa Anneli Junto (toim.) *Asumisen unelmat ja arki*. Helsinki: Gaudeamus, 17–47.
- Junto, Anneli (2010b). *Suhdanteet ja trendit muovaavat asumisen tulevaisuutta*. Teoksessa Anneli Junto (toim.) *Asumisen unelmat ja arki*. Helsinki: Gaudeamus, 259–286.
- Junto, Anneli & Vilkkö, Anni (2005) *Monta kotia: Suurten ikäluokkien asumishistoriat*. Teoksessa Antti Karisto (toim.) *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 115–144.
- Jäppinen, Maija (2015) *Väkivalta, käytännöt, sukupuoli ja toimijuus: Etnografinen tutkimus lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten auttamistyöstä Venäjällä*. Helsinki: Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisu 2015:3.
- Järnström, Sanna (2011) *“En tiedä mitä ne ajattelee mun kohtalokseni” Etnografinen tutkimus asiakkuudesta ja asiakaslähtöisyydestä geriatrisessa sairaalassa*. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 1635.
- Järvinen, Minna-Kaisa (2007) *Asiakas-työntekijäsuhteen dialoginen arviointi kriminaalihuollossa*. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisu 1.
- Järvinen, Minna-Kaisa (2015) *Asiakas-työntekijäsuhteiden dialoginen arviointi tiedontuotannon tapana*. Tampere: Acta Universita-

- tis Tamperensis 2013.
- Kaakinen, Juha (2013) Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelma 2008–2011. Loppuraportti. www.asuntoensin.fi. Viitattu 25.5.2013.
- Karisto, Antti (2005) Suuret ikäluokat kuvastimessa. Teoksessa Antti Karisto (toim.) Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino, 17–58.
- Karisto, Antti & Haapola, Ilkka (2013) Elinympäristö. Teoksessa Ilkka Haapola, Antti Karisto & Mikael Fogelholm (toim.) Vanhuusikä muutoksessa: Ikihyvä Päijät-Häme -tutkimuksen tuloksia 2002–2012. Lahti: Päijät-Hämeen sosiaali- ja terveysyhtymän julkaisuja 72, 27–39.
- Karjalainen, Pauli Tapani (2006) Topobiografinen paikan tulkinta. Teoksessa Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen & Ulla Piela (toim.) Paikka: Eletty, kuviteltu, kerrottu. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 83–92.
- Karlssoon, Nina & Wahlbeck, Kristian (2012) Hyvin suunniteltu on puoliksi tehty? Pohjoismaiden puolitiehen jääneet mielenterveyspalveluiden uudistukset. *Yhteiskuntapolitiikka* 77(5), 548–558.
- Karppinen, Jari & Fredriksson, Peter (2015) Asunto ensin: Asunnottomuuden ennaltaehkäisyyn toimenpideohjelma 2016 – 2019 (AUNE). Ehdotus uuden hallituksen asunnottomuuspolitiikaksi. http://www.asuntoensin.fi/files/4649/Ehdotus_asunnottomuuspolitiikaksi_AUNE_paivitetty_030615.pdf#page=1&zoom=auto,-202,848. Viitattu 14.3.2016.
- Kaskiharju, Eija (2010) Koteja ja kodinomaisuutta: Tutkimus vanhenemisen paikoista valtiopäiväpuheissa 1950–2005. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, *Studies in Education, Psychology and Social Research* 393.
- Katz, Steve (2005) *Cultural Aging: Life Course, Lifestyle and Senior Worlds*. Peterborough: Broadview Press.
- Kauppinen, Timo M. & Martelin, Tuija & Hannikainen-Ingman, Katri & Virtala, Esa (2014) Yksin asuvien hyvinvointi: Mitä tällä hetkellä tiedetään? Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, työpapereita 27/2014.
- Kazemian, Lila (2007) Desistance From Crime: Theoretical, Empirical, Methodological and Policy Considerations. *Journal of Contemporary Criminal Justice* 23(1), 5–27.
- Kemeny, Jim (1980) Home Ownership and Privatization. *Journal of Urban and Regional Research* 4(3), 372–388.
- Kemshall, Hazel (2008) Risks, Rights and Justice: Understanding and Responding to Youth Risks. *Youth Justice* 8(1), 21–37.
- Keskinen, Suvi (2005) Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat: Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Tampere: Tampere University Press.
- Kettunen, Marko (2013) Asunto ensin -malli Yhdysvalloista ja sen soveltaminen Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 78(5), 362–570.
- Kettunen, Reetta (2011) Mielenterveyskuntoutujien asuminen 2010. Helsinki:

- ASPA-selvityksiä 2/2011.
- Kivivuori, Janne & Linderborg, Henrik (2009) Lyhytaikaisvanki: Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämäkulusta ja rikollisuudesta. Helsinki: Oikeuspoliittisen laitoksen tutkimuksia 248, Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2.
- Klemola, Anna (2006) Omasta kodista hoivakotiin: Etnografia keskipohjalaisen vanhusten siirtymävaiheesta. Kuopio: Kuopion yliopiston julkaisuja E 138.
- Knutagård, Marcus (2009) Skälens fångar: Hemlöshetsarbetets organisering, kategoriseringar och förklaringar. Malmö: Égalité.
- Koskela, Hille (1999) Fear, Control and Space: Geographies of Gender, Fear of Violence, and Video Surveillance. Helsinki: Helsingin yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja A 137.
- Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija (2013) Suomalaisten terveys, toimintakyky ja terveyserot. Teoksessa Marita Sihto, Hannele Palosuo, Päivi Topo, Lauri Vuorenkoski & Kimmo Leppo (toim.) Terveyspolitiikan perusta ja käytännöt. Teema 17. Tampere: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 56–67.
- Kuosmanen, Lauri (2009). Personal Liberty in Psychiatric Care: Towards Service User Involvement. Turku: Anales Universitatis Turkuensis. Sarja - ser. D osa 841.
- Kusenbach, Margarethe (2003) Street Phenomenology: The Go-Along as Ethnographic Research Tool. *Ethnography* 4(3), 455–485.
- Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka: Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Kyngäs, Margit (2000) Vankeus miehen elämäkulussa: Tutkimus nuorena rikoksentehtäjänä vankilaan tuomittujen miesten lapsuudesta, vankeusajasta ja vankeuden jälkeisestä elämästä. Rovaniemi: Acta Universitatis Lapponiensis 36.
- Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi (2013) Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 11.
- Laing, Ronald D. (1965) *The Divided Self: An Existential Study in Sanity and Madness*. London: Penguin Books.
- Laitila, Minna (2010) Asiakkaan osallisuus mielenterveys- ja päihdetyössä: Fenomenografinen lähestymistapa. Kuopio: Publications of the University of Eastern Finland, dissertations in Health Sciences 31.
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 28.12.2012/980.
- Lakoff, George & Johnson, Mark (1980) *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.
- Lambert, Gordon & Ricci, Paolo & Harris, Ross & Deane, Frank (2000) Hous-

- ing Needs of Consumers of Mental Health Services in Rural New South Wales, Australia. *International Journal of Social Psychiatry* 46(1), 57–66.
- Lammers, John & Happell, Brenda (2003) Consumer Participation in Mental Health Services: Looking from A Consumer Perspective. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing* 10(4), 385–392.
- Lang, Frieder R. & Carstensen, Laura (2002) Time Counts: Future Time Perspective, Goals and Social Relationships. *Psychology & Aging* 17(1), 125–139.
- Laurinkari, Juhani & Poutanen, Veli-Matti & Saarinen, Anja & Laukkanen, Tuula (2005) Senioritalot ikääntyneen asumisvaihtoehtona. Suomen Ympäristö 815. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Lawton, M. Powel & Nahemow, Lucille (1973) Ecology and the Aging Process. Teoksessa Carl Eisdorfer and M. Powel Lawton (toim.) *Psychology of Adult Development and Aging*. Washington: American Psychological Association, 132–160.
- Lawton, M. Powel (1977) The Impact of Environment on Aging and Behavior. Teoksessa James E. Birren & K. Warner Schaie (toim.) *Handbook of the Psychology of Aging*. New York: Van Nostrand Reinhold, 276–301.
- Lawton, M. Powel (1982) Competence, Environmental Press, and the Adaptation of Older people. Teoksessa M. Powel Lawton, Paul G. Windley & Thomas O. Byerts (toim.) *Aging and the Environment: Theoretical Approaches*. New York: Springer, 33–59.
- Lawton, M. Powel (1998) Environment and Aging: Theory Revisited. Teoksessa Rick J. Scheidt & Paul G. Windley (toim.) *Environment and Aging Theory: A Focus on Housing*. Westport: Greenwood Press, 1–31.
- Le Grand, Julian (2005) Inequality, Choice and Public Services. Teoksessa Anthony Giddens & Patrick Diamonds (toim.) *The New Egalitarianism*. Cambridge: Polity Press, 200–210.
- Le Grand, Julian (2007) *The Other Invisible Hand: Delivering Public Services through Choice and Competition*. Princeton: Princeton University Press.
- LeBell, Thomas P. & Burnett, Ros & Maruna, Shadd & Bushway, Shawn (2008) The Chicken and Egg of Subjective and Social Factors in Desistance from Crime. *European Journal of Criminology* 2008 5(2), 131–159.
- Lefebvre, Henri (1991) *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Leff, Stephen, H. & Chow, Clifton M. & Peppin, Renee & Conley, Jeremy & Allen, I. Elaine & Seaman, Christopher A. (2009) Does One Size Fit All? What We Can and Can't Learn from A Meta-Analysis of Housing Models for Persons with Mental Illness. *Psychiatric Services* 60(4), 473–482.
- Lehtonen, Leena & Salonen, Jari (2008) Asunnottomuuden monet kasvot. Suomen ympäristö 3/2008. Helsinki: Ympäristöministeriö.

- Lehtonen, Leena & Seppälä, Ullamaija (2013) Kodittomuutta ja rakenteellista välinpitämättömyyttä: Lapsiperheiden epävarma asuminen Suomessa. Teoksessa Susanna Hyväri & Sakari Kainulainen (toim.) Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, A tutkimuksia 39, 73–106.
- Lehtonen, Mikko (2004) Merkitysten maailma. Tampere: Vastapaino.
- Lemke, Thomas (2010) Beyond Foucault: From Biopolitics to Government of Life. Teoksessa Ulrich Bröckling, Susanne Krasmann & Thomas Lemke (toim.) Governmentality: Current Issues and Future Challenges. New York, London: Routledge, 165–184.
- Loipponen, Jaana (2010) Kodin merkitys menetyksen kerronnassa. Teoksessa Anni Vilkkö, Asko Suikkanen & Johanna Järvinen-Tassopoulos (toim.) Kotia paikantamassa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 146–168.
- Luborsky, Mark. R. & Lysack, Catherine. L & Van Nuil, Jennifer (2011) Refashioning One's Place in Time: Stories of Household Downsizing. *Journal of Aging Studies* 25(3), 243–252.
- Luyckx, Koen & Soenens, Bart & Goossens, Luck & Beckx, Katrien & Wouters, Sofie (2008) Identity Exploration and Commitment in Late Adolescence in Late Adolescence: Correlates of Perfectionism and Mediating Mechanisms on the Pathway to Well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology* 27(4), 336–361.
- Lähteenmäki, Maria (2003) Koteja vanhuksille: Ikäihmisten asuminen ja hoiva hyvinvointiyhteiskunnan haasteena. Helsinki: Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto ry.
- Löfstrand, Cecilia (2005) Hemlöshetens politik: Lokal Policy and Praktik. *Égalité*.
- Mackie, Peter K (2012) Housing Pathways of Disabled Young People: Evidence for Policy and Practice. *Housing Studies* 27(6), 805–821.
- Mallett, Shelley (2004) Understanding Home: A Critical Review of the Literature. *The Sociological Review* 52(1), 62–89.
- Manninen, Aino (2010) Nuorten naisten matka lapsuudenkodista omaan kotiin. Teoksessa Anni Vilkkö, Asko Suikkanen & Johanna Järvinen-Tassopoulos (toim.) Kotia paikantamassa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 192–212.
- Margolin, Leslie (1997) *Under the Cover of Kindness: The invention of Social Work*. Charlottesville and Virginia: University Press of Virginia.
- Martin-Matthews, Anne (2007) Situating 'Home' at the Nexus of the Public and Private Spheres: Ageing, Gender and Home Support Work in Canada. *Current Sociology* 55(2), 229–249.
- Massey, Doreen (1994) *Space, Place and Gender*. Minneapolis: University of

- Minnesota Press.
- Massey, Doreen (2008) *Samanaikainen tila*. Tampere: Vastapaino.
- Matarese, Maureen & Caswell, Dorte (2014) *Accountability*. Teoksessa Christopher Hall, Kirsi Juhila, Maureen Matarese & Carolus van Nijnatten (toim.) *Analysing Social Work Communication: Discourse in Practice*. London: Routledge, 44–60.
- May, John (2000) *Housing Histories and Homeless Careers: A Biographical Approach*. *Housing Studies* 15(4), 613–638.
- McNaughton, Diane B. (2000) *A Synthesis of Qualitative Home Visiting Research*. *Public Health Nursing* 17(6), 405–414.
- McNeill, Fergus & Whyte, Bill (2007) *Reducing Reoffending: Social Work and Community Justice in Scotland*. Cullumpton. Devon: Willan Publishing.
- Means, Robin (2007) *Safe as Houses? Ageing in Place and Vulnerable Older People in the UK*. *Social Policy & Administration* 41(1), 65–85.
- Mestheneos, Elisabeth (2011) *Ageing in Place in the European Union*. *Global Ageing* 7(2), 17–24.
- Michailakis, Dimitris & Schirmer, Werner (2010) *Agents of Their Health? How the Swedish Welfare State Introduces Expectations of Individual Responsibility*. *Sociology of Health and Illness* 32(6), 930–947.
- Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma (2009) *Mieli 2009 -ryhmän ehdotukset mielenterveys- ja päihdetyön kehittämiseksi vuoteen 2015*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Mielenterveyskuntoutujien asumisen kehittäminen (2012) Helsinki: Ympäristöministeriön raportteja 10.
- Mikkola, Tuula & Heitto, Mari & Rahikka, Anne (2015) *Palvelualueet ikääntyneiden asumisen kehittämisessä*. Teoksessa Raija Hynynen (toim.) *Palvelualueen ja ikäystävällisen asuinalueen kehittäminen*. Helsinki: Ympäristöministeriön raportteja 5, 7–54.
- Miller, Gale (1983) *Holding Clients Accountable: The Micro-Politics of Trouble in a Work Incentive Program*. *Social Problems* 31(2), 139–151.
- Miller, Gale (2003) *Writers', Clients', Counsellors' and Readers' Perspectives in Constructing Resistant Clients*. Teoksessa Christopher Hall, Kirsi Juhila, Nigel Parton & Tarja Pösö (toim.) *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services*. London, Jessica Kingsley Publishers, 193–207.
- Milligan, Christine (2000) *'Bearing the Burden': Towards a Restructured Geography of Caring*. *Area* 32(1), 49–58.
- Milligan, Christine (2003) *Location or Dis-location? Towards a Conceptualization of People and Place in the Care-giving Experience*. *Social & Cultural Geography* 4(4), 455–470.

- Milligan, Christine (2009) *There's No Place Like Home: Place and Care in an Ageing Society*. Farnham: Ashgate.
- Milligan, Christine & Wiles, Janine (2010) Landscapes of Care: Progress in Human Geography 30(6), 736–754.
- Morley, David (2000) *Home Territories: Media, Mobility and Identity*. Abingdon and New York: Routledge.
- Morson, Gary Saul (1994) *Narrative and Freedom: The Shadows of Time*. New Haven & London: Yale University Press.
- Morson, Gary Saul (1998) Sideshadowing and Tempics. *New Literary History* 29(4), 599–624.
- Moxham, Lorna J. & Pegg, Shane A. (2000) Permanent and Stable Housing for Individuals Living with a Mental Illness in the Community: A Paradigm Shift in Attitude for Mental Health Nurses. *Australian and New Zealand Journal of Mental Health Nursing* 9(2), 82–88.
- Murto, Lasse (1978) *Asunnottomien alkoholistien elinolosuhteet ja elämäntapa sekä yhteiskunnan toimenpiteet*. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja n:o 30.
- Mäki, Jenni (2016) *Leimattuja, lainsuojattomia ja tulevaisuuden rakentajia: tarinoita rikosseuraamustaustaisten asunnottomuudesta ja asumisesta. Ammatillisen erikoistumiskoulutuksen lisensiaatintutkimus, sosiaalityö*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Mäkitalo, Åsa (2014) *Categorisation*. Teoksessa Christopher Hall & Kirsi Juhila & Maureen Matarese & Carolus van Nijnatten (toim.) *Analysing Social Work Communication: Discourse in Practice*. London: Routledge, 25–43.
- Mäkitalo, Åsa & Säljö, Roger (2002) Talk in Institutional Context and Institutional Context in *Ealk: Categories as Situated Practices*. *Text* 22(1), 57–82.
- Mäntysaari, Mikko & Pösö, Tarja (2013) *Sosiaalityön aika ja asiakastutkimus*. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 19–30.
- Nakanishi, Miharu & Sawamura, Kanae & Sato, Sayaka & Setoya, Yutaro & Anzai, Nobuo (2010) Development of a Clinical Pathway for Long-term Inpatients with Schizophrenia. *Psychiatry and Clinical Neurosciences* 64(1), 99–103.
- Natalier, Kristin & Johnson, Guy (2012) Housing Pathways of Young People Who Have Left Out-of-Home State Care. *Housing, Theory and Society* 29(1), 75–91.
- Nelson, Geoffrey (2010) Housing for People with Serious Mental Health Illness: Approaches, Evidence, and Transformative Change. *Journal of Sociology & Social Welfare* 37(4), 123–146.
- Netto, Gina (2011) Identity Negotiations, Pathways to Housing and “Place”:

- The Experience of Refugees in Glasgow. *Housing, Theory and Society* 28(2), 123–143.
- Nevalainen, Eila (2007) Perhehoitajien kokemuksia toimeksiantosopimukseen perustuvasta vanhusten perhehoidosta. Pro gradu -tutkielma, Kuopion yliopisto.
- Nicholls, Carol Mcnaughton (2009) Agency, Transgression and the Causation of Homelessness: A Contextualised Rational Action Analysis. *European Journal of Housing Policy* 9(1), 69–84.
- Nicolas, Joanna (2012) *Conducting the Home Visit in Child Protection*. Maidenhead, Berkshire: Open University Press.
- Niemi, Petteri (2011) Toiminta, vapaus ja sosiaalipalvelumarkkinat. *Sosiaalito* 12, 22–23.
- Nikander, Pirjo (2000) 'Old' versus 'Little Girl': A Discursive Approach to Age Categorisation and Morality. *Journal of Aging Studies* 14(4), 335–358.
- Nikander, Pirjo (2002) *Age in Action: Membership Work and Stage of Life Categories in Talk*. Helsinki: The Finnish Academy of Science and Letters.
- Nikander, Pirjo (2003) The Absent Client: Case Description and Decision-Making in Interprofessional Meetings. Teoksessa Christopher Hall, Kirsi Juhila, Nigel Parton & Tarja Pösö (toim.) *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services: Identities, interactions and practices*. Jessica Kingsley, 112–128.
- Nikander, Pirjo (2009) Doing Change and Continuity: Age Identity and the Micro-macro Divide. *Ageing & Society* 29, 863–881.
- Nikander, Pirjo (2011) Interprofessional Decision Making in Elderly Care: Morality, Criteria, and Help Allocation. Teoksessa Paul M. Garrison (toim.) *Psychology of Decision-Making*. New York, Nova Publishers, 197–210.
- Nikander, Timo (2009) Nuoret muuttavat omilleen yhä nuorempina. *Hyvinvointikatsaus* 1. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/artikkelit/2009/art_2009-03-16_004.html. Viitattu 24.2.2015.
- Nordling, Esa (2007) *Ruvettiin pitämään ihmisenä: Vastuutasojärjestelmässä kuntoutettujen skitsofreniapotilaiden kuntoutumisreitit, hoitopalveluiden käyttö ja psykososiaalinen hyvinvointi*. Tampere: Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 1245.
- Nordling, Esa & Rauhala, Liisa & Sironen, Anne (2008) *Mielenterveys- ja päihdekuntoutujien asumispalveluja koskeva kyselytutkimus kolmen maakunnan alueella 2007–2008*. Länsi-Suomen lääninhallitus ja Pohjanmaa-hanke. http://www.epshp.fi/files/5608/Mielenterveys-_ja_paihdekuntoutujien_asumispalveluja_koskeva_kyselytutkimus_kolmen_maakunnan_alueella_2007-2008..pdf. Viitattu 1.3.2015.
- Nousiainen, Kirsi (2004) *Lapsistaan erillään asuvat äidin: Äitiysidentiteetin*

- rakentamisen tiloja. Jyväskylä: Sophi.
- Nousiainen, Kirsi (2005) Polku omaan paikkaan: Helsinkiläisten asunnottomien prostituoitujen tuetun asumisen projekti. Teoksessa Raija Hänninen (toim.) Asuntoja ja tukea asunnottomille: Arviointi tuetun asumisen toimintamalleista. Helsinki: Ympäristöministeriö, 93–115.
- Nousiainen, Kirsi (2013) Lyöty äiti: Väkivaltainen koti sisäisenä tilana. Teoksessa Elina Virokannas & Sanna Värynen (toim.) Varjoja naiseudessa. Kuopio: UNIpress, 83–112.
- Nousiainen, Kirsi (2015a) Reflecting Narrative Interview Context as Performance: Interviews with Former Homeless Persons with Intoxication and Mental Health Problems. *Nordic Social Work Research* 5(2), 129–142.
- Nousiainen, Kirsi (2015b) Yhteisöt pitkäaikaisasunnottomien elämänsä ja emansipatorisessa identiteettityössä. Teoksessa Sanna Värynen, Kaisa Kostamo-Pääkkö & Pekka Ojaniemi (toim.) Sosiaalityön yhteisöllisyyttä etsimässä. Kuopio: UNIpress, 79–105.
- O’Connell, Maria & Rosenheck, Robert & Kasrow, Wesley & Frisman, Linda (2006) An Examination of Fulfilled Housing Preferences and Quality of Life among Homeless Persons with Mental Illness and/or Substance Use Disorders. *The Journal of Behavioral Health Services & Research* 33(3), 354–365.
- OECD (1994) *Caring for Frail Elderly People: New Directions in Care*. Paris: OECD.
- Oldman, Christine & Quilgars, Deborah (1999) The Last Resort? Revisiting Ideas about Older People’s Living Arrangements. *Ageing and Society* 19(5), 363–384.
- Oma koti -hankkeen loppuraportti (2012) Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishankkeen 2008–2011 osahanke. Helsinki: Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 3.
- Oswald, Frank & Wahl, Hans-Werner (2005) Dimension of the Meaning of Home. Teoksessa Graham D. Rowles & Habib. Chaudhury (toim.) *Home and Identity in Later Life. International Perspectives*. New York: Springer, 21–45.
- PAAVO I ja II, pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishankkeen ohjelma. http://www.ara.fi/fi-FI/Ohjelmat_ja_hankkeet/Asunnottomuuden_vahentamisohjelma. Viitattu 23.3.2016.
- Padgett, Deborah (2007) There’s no Place like (a) Home: Ontological Security among Persons with Serious Mental illness in the United States. *Social Science & Medicine* 64(9), 1925–1936.
- Palola, Elina (2011) Valinnanvapauden problematiikasta sosiaalipolitiikassa. Teoksessa Elina Palola & Vappu Karjalainen (toim.) *Sosiaalipolitiikka*:

- Hukassa vai uuden jäljillä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 283–309.
- Palola, Elina (2012) Valinnanvapautta korostavan sosiaalipolitiikan haasteista. *Suuntaaja* 2, 14–18.
- Parsell, Cameron & Parsell, Mitch (2012) Homelessness as a Choice. *Housing, Theory and Society* 29(4), 420–434.
- Partanen, Airi & Moring, Juha & Nordling, Esa & Bergman, Viveca (2010) Kansallinen mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009–2015: Suunnitelmasta toimeenpanoon vuonna 2009. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 16/2010.
- Patterson, Michelle & Moniruzzaman, Akm & Palepu, Anita & Zabkiewicz, Denise & Frankish, Charles & Krausz, Michael & Somers, Julian (2013) Housing First Improves Subjective Quality of Life among Homeless Adults with Mental Illness: 12-Month Findings from a Randomized Controlled Trial in Vancouver, British Columbia. *Social Psychiatry & Psychiatric Epidemiology* 48(8), 1245–1259.
- Peace, Sheila & Holland, Caroline & Kellaher, Leonie (2011) 'Option Recognition' in Later Life: Variations in Ageing in Place. *Ageing & Society* 31(5), 734–757.
- Pekkarinen, Anna (2014) Tutkimusetiikka ja eettisyys sosiaalityön tutkimuksessa: Postmoderni näkökulma sosiaalityön tutkimuksen etiikkaan. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Tampereen yliopisto.
- Piat, Myra & Lesage, Alain & Boyer, Richard & Dorvil, Henry & Couture, Audrey & Grenier, Gay & Bloom, David (2008) Housing for Persons with Serious Mental Illness: Consumer and Service Provider Preferences. *Psychiatric Services* 59(9), 1011–1017.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2009) Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Piispa, Minna (2004) Väkivalta ja parisuhde: Nuorten naisten kokeman parisuhdeväkivallan määrittely surveytutkimuksessa. Helsinki: Tilastokeskuksen tutkimuksia 241.
- Pilgrim, David & McCranie, Ann (2013) Recovery and Mental Health: A Critical Sociological Account. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Pilgrim, David (2008) 'Recovery' and Current Mental Health Policy. *Chronic Illness* 4(4), 95–304.
- Pinder, Ruth & Petchey, Roland & Shaw, Sara & Carter, Yvonne (2005) What's in a Care Pathway? Towards a Cultural Cartography of the New NHS. *Sociology of Health and Illness* 27(6), 759–779.
- Pitkänen, Kati & Hiltunen, Mervi J. & Adamiak, Czeslaw & Furman, Eeva &

- Hall, Michael C. & Hannonen, Olga & Kietäväinen, Asta & Paloniemi, Riikka & Rinne, Janne & Strandell, Anna & Tuulentie, Seija & Vepsäläinen, Mia & Åkerlund, Ulrika (2015) Kesämökistä kakkosasunnoksi. Teoksessa Jouni Häkli, Risto Vilkkö & Leena Vähäkylä (toim.) Kaikki kotona? Asumisen uudet tuulet. Gaudeamus: Helsinki, 146–157.
- Pleace, Nicholas (2011) The Ambiguities: Limits and Risks of Housing First from a European Perspective. *European Journal of Homelessness* 5(2), 113–122.
- Pleace, Nicholas (2012) Housing First: European Observatory on Homelessness. Bryssel: Feantsa.
- Pleace, Nicholas & Bretherton, Joanne (2013) Camden Housing First: A Housing First Experiment in London. York: University of York, Centre for Housing Policy.
- Pleace, Nicholas & Culhane, Dennis & Granfelt, Riitta & Knutagård, Marcus (2015) The Finnish Homelessness Strategy. An International Review. Helsinki: Ministry of the Environment.
- Pleace, Nicholas & Knutagård, Marcus & Culhane, Dennis & Granfelt, Riitta (2016) The Strategic Response to Homelessness in Finland: Exploring Innovation & Coordination within a National Plan to Reduce & Prevent Homelessness. Teoksessa Naomi Nichols & Carey Doberstein (toim.) Exploring Effective Systems Responses to Homelessness. Toronto: The Homeless Hub, 425–440.
- Polkinghorne, Donald E. (1988) Narrative Knowing and the Human Sciences. Albany: State University of New York Press.
- Polkinghorne, Donald E. (1995) Narrative Configuration in Qualitative Analysis. Teoksessa J. Amos Hatch & Richard Wisniewski (toim.) Life History and Narrative. London: Falmer, 5–23.
- Ponnikas, Jouni (2004) Malleista muutoksiksi: Saumaton kuntoutusketju SAKKE -hankkeen ulkoinen arviointi. RECED Kajaani, Working Papers 52. Kajaani: Kajaanin kehittämiskeskus, Aikuiskoulutus- ja aluekehitysyksikkö, Oulun yliopisto.
- Porporino, Frank J. (2010) Bringing Sense and Sensitivity to Corrections: From Programmes to 'Fix' offenders to Services to Support Desistance. Teoksessa Jo Brayford & Francis Cowe & John Deering (toim.) What Else Works? Creative Work with Offenders. Cullumpton, Devon: Willan Publishing, 61–81.
- Poutanen, Veli-Matti & Laurinkari, Juhani & Hynynen, Raija (2008) Ikään-tyneiden asumisratkaisut vuoden 2004 Asumis- ja varallisuustutkimuksen valossa. Helsinki: Suomen Ympäristö 20. Ympäristöministeriö.
- Priebe, Stefan & Badescanyi, Alli & Fioritti, Angelo & Hansson, Lars & Kilian,

- Reinhold & Torres-Gonzales, Francisco & Turner, Trevor & Wiersma, Durk (2005) Reinstitutionalisation in Mental Health Care: Comparison of Data on Service Provision from Six European Countries. *BMJ* <http://dx.doi.org/10.1136/bmj.38296.611215.AE>. Viitattu 1.3.2016.
- Purvis, Mayumi & Willis, Gwenda (2011) The Good Lives Model in Practice: Offence Pathways and Case Management. *European Journal of Probation* 3(2), 4–28.
- Päivärinta, Eeva (1996) Palvelutalojen elämänlaatua etsimässä: Palveluasuminen asukkaiden kuvaamana. Raportteja 198/1996. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Raitakari, Suvi (2006) Neuvottelut ja merkinnät minuuksista. Vuorovaikutuksellisuus ja retorisuus nuorten tukiasumisyksikön palavereissa ja tukisuunnitelmissa. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 1183.
- Raitakari, Suvi & Berger, Nichlas Permin (tulossa) Making Active Citizens in the Community in Client-Worker Interaction. Teoksessa Kirsi Juhila, Suvi Raitakari & Christopher Hall (toim.) *Responsibilization at the Margins of Welfare Services*. London: Routledge.
- Raitakari, Suvi & Günther, Kirsi (2015) Mielenterveysasiakkaan asema portaikkomallin ja Asunto Ensinn -mallin asumispoluilla. *Janus* 23(1), 66–82.
- Raitakari, Suvi & Günther, Kirsi (tulossa) Clients Accounting for The Responsible Self in Interviews. Teoksessa Kirsi Juhila, Suvi Raitakari & Christopher Hall (toim.) *Responsibilization at the Margins of Welfare Services*. London: Routledge.
- Raitakari, Suvi & Günther, Kirsi & Juhila, Kirsi & Saario, Sirpa (2013) Causal Accounts as A Consequential Device in Categorizing Mental Health and Substance Abuse Problems. *Communication & Medicine* 10(3), 237–248.
- Raitakari, Suvi & Haahtela, Riikka & Juhila, Kirsi (2015) Tackling Community Integration in Mental Health Home Visit Interaction in Finland. *Health and Social Care in the Community*. doi: 10.1111/hsc.12246
- Raitakari, Suvi & Juhila, Kirsi (2011) Moraalinen järjestys ja aikuisuuden odotukset ammatillisessa vuorovaikutuksessa: esimerkkinä mielenterveyskuntoutus. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 189–214.
- Raitakari, Suvi & Juhila, Kirsi (2013) Kuluttajuusdiskursit ja palveluvalinnat mielenterveyskuntoutuksen asiakaspalaverissa. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 167–195.
- Raitakari, Suvi & Juhila, Kirsi (2014) Asunto ensin -julkaisujen suuntaukset, pääargumentit ja käytännöllis-poliittiset tavoitteet. *Yhteiskuntapolitiikka* 79(2), 185–196.

- Raitakari, Suvi & Juhila, Kirsi (2015) Housing First Literature: Different Orientations and Political-Practical Arguments. *European Journal of Homelessness Research* 9(1), 145–189.
- Raitakari, Suvi & Kulmala, Anna & Günther, Kirsi & Juhila, Kirsi & Saario, Sirpa (2011) Vakava mielen sairaus ja eriarvoisuudet arjessa. *Janus* 19(4), 221–237.
- Rajavaara, Marketta (2014) Yksilöllisestä henkilökohtaiseksi? Henkilökohtaisaminen hyvinvointipolitiikan uudistusideana. Teoksessa Riitta Haverinen, Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus*. Tampere: Vastapaino, 141–160.
- Rasinkangas, Jarkko (2013) Sosiaalinen eriytyminen Turun kaupunkiseudulla: Tutkimus asuinalueellisista muutoksista ja asumispreferensseistä. *Tutkimuksia A 43*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Richmond, Mary (1899) *Friendly Visiting among the Poor: A Handbook for Charity Workers*. Kindle Edition.
- Ridgway, Priscilla & Zippel, Anthony M. (1990) The Paradigm Shift in Residential Services: From the Linear Continuum to Supported Housing Approaches. *Psychosocial Rehabilitation Journal* 13(4), 11–31.
- Riessman, Catherine Kohler (1990) *Divorce Talk: Women and Men Make Sense of Personal Relationships*. New Brunswick and London: Rutgers University Press.
- Riessman, Catherine Kohler (2008) *Narrative Methods for the Human Sciences*. Los Angeles, London, New Delhi and Singapore: Sage.
- Riihiahho, Sinikka & Koskinen, Simo (2007) Kolmasikäisten sosiaalinen osallistuminen. Teoksessa Simo Koskinen, Liisa Hakapää, Pirkko Maranen & Jouni Piekari (toim.) *Kolmasikäisten elämää pohjoisissa kaupungeissa*. Rovaniemi: KaupunkiElvi-hankkeen tutkimustuloksia, Lapin Yliopistopaino, 275–309.
- Róin, Ása (2014) Embodied Aging and Categorization Work amongst Retirees in the Faroe Islands. *Journal of Aging Studies* 31, 83–92.
- Ronkainen, Suvi (2001) Gendered Violence and Genderless Gender. *Kvinder, Køn & Forskning* 10(2), 45–57.
- Ronkainen, Suvi (2008) Kenen ongelma väkivalta on? Suomalainen hyvinvointivaltio ja väkivallan toimijuus. *Yhteiskuntapolitiikka* 73(4), 388–401.
- Rowles, Graham D. & Chaudhury, Habib (toim.) (2005) *Home and Identity in Late Life: International Perspectives*. New York: Springer.
- Rubenstein, Robert L. & Kilbride, Janet C. & Nagy, Sharon (1992) *Elders Living Alone: Frailty and the Perception of Choice*. Berlin and New York: Aldine de Gruyter.
- Ruckenstein, Minna & Teppo, Annika (2005) Vankien väliset valtasuhteet ja

- väkivallan pelko suljetussa vankilassa. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1.
- Ruotsalainen, Pekka (2000) Asiakaslähtöinen palveluketju ja tietoteknologia. Teoksessa Susanna Nouko-Juvonen, Pekka Ruotsalainen & Irma Kiikala (2000) Hyvinvointivaltion palveluketjut. Helsinki: Tammi, 7–32.
- Saarenheimo, Marja & Pietilä, Minna & Maununaho, Sonja & Tiihonen, Arto & Pohjolainen, Pertti (2014) Ikäpolvien taju: Elämänkulku ja ikäpolvet muuttuvassa maailmassa. Vanhustyön keskusliitto.
- Saari, Juho (2015) Huono-osaiset: Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Helsinki: Gaudeamus.
- Saarikangas, Kirsi (2002) Merkityksellinen tila: Lähiöasuminen arkkitehtuurin, asukkaiden, menneen ja nykyisen kohtaamisena. Teoksessa Taina Syrjämaa & Janne Tunturi (toim.) Eletty ja muistettu tila. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 48–75.
- Saarikangas, Kirsi (2006) Eletyt tilat ja sukupuoli. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Sacks, Harvey (1992) Lectures on Conversation. Oxford: Blackwell.
- Sahlin, Ingrid (2005) The Staircase of Transition: Survival through Failure. Innovation, The European Journal of Social Science 18(2), 115–136.
- Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) (2005) Lapsuudesta vanhuuteen: Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino.
- Saunders, Peter (1990) A Nation of Home Owners. London: Unwin Hyman.
- Scott, Marvin B. & Lyman, Stanford M. (1968) Accounts. American Sociological Review 33(1), 46–62.
- Sergeant, Julie. F & Ekerdt, David J (2008) Motives for Residential Mobility in Later Life: Post-move Perspectives of Elders and Family Members. International Journal of Aging and Human Development 66(2), 131–154.
- Severinsen, Christina Anne (2013) Housing Pathways of Camping Ground Residents in New Zealand. Housing Studies 28(1), 74–94.
- Silvasti, Tiina (2001) Talonpojan elämä: Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Silverman, David (1997) Discourses of Counselling: HIV Counselling as Social Interaction. London: Sage.
- Skifter Anderson, Hans (2002) Excluded Places: The Interaction between Segregation, Urban Decay and Deprived Neighbourhoods. Housing, Theory and Society 19(3–4), 153–169.
- Skobba, Kim (2016) Exploring the Housing Pathways of Low-Income Women: A Biographical Approach. Theory & Society 33(1), 41–58.
- Smith, Jeanette & Hucker, Stephen (1994) Schizophrenia and Substance Abuse. The British Journal of Psychiatry 165, 13–21.

- Somerville, Peter (1992) Homelessness and the Meaning of Home: Rooflessness or Rootlessness? *International Journal of Urban and Regional Research* 16(4), 529–539.
- Sosiaalihuollon laitos- ja asumispalvelut 2011 (2012) Tilastoraportti 25/2012 (SVT). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Srebnik, Debra & Livingston, Joy & Gordon, Lawrence & King, David (1995) Housing Choice and Community Success for Individuals with Serious and Persistent Mental Illness. *Community Mental Health Journal* 31(2), 139–152.
- Stanhope, Victoria & Matejkowski, Jason (2010) Understanding the Role of Individual Consumer-Provider Relationships within Assertive Community Treatment. *Community Mental Health Journal*, 46(4), 309–318.
- Stein, Catherine H. & Wemmerus, Virginia A. (2001) Searching for a Normal Life: Personal Accounts of Adults with Schizophrenia, Their Parents and Well-Siblings. *American Journal of Community Psychology* 29(5), 725–746.
- Strandell, Anna (2011) Asukasbarometri 2010: Asukaskysely suomalaisista asuinympäristöistä. Suomen ympäristö 31/2011. Helsinki: Suomen ympäristökeskus.
- Suonio, Mari & Kuikka, Ulla (2012) Asunnottomien ja eri toimijoiden kertomuksia ja tulkintoja asunnottomuudesta. Teoksessa Katja Forssén, Irene Roivainen, Satu Ylinen & Jari Heinonen (toim.) *Kohtaako sosiaalityö köyhyyden?* Kuopio: UNIpress 223–246.
- Tainio, Hannele & Fredriksson, Peter (2009) The Finnish Homelessness Strategy: from a ‘Staircase’ Model to a ‘Housing First’ Approach to Tackling Long-term Homelessness. *European Journal of Homelessness* 3, 181–199.
- Taylor, Stephanie (2009) *Narratives of Identity and Place*. New York: Routledge.
- Tedre, Silva (1995) Julkinen auttaja yksityisessä kodissa. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen & Harriet Silius (toim.) *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino, 50–170.
- Tedre, Silva (2000) Hoivaa jokapäiväisten toistojen maailmassa. *Yhteiskuntapolitiikka* 65(6), 520–526.
- Tedre, Silva (2006) Asunnon vangit: Ulos pääseminen sosiaalisena ongelmana. Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) *Vääryyskirja*. Helsinki: Kela, 161–172.
- Tedre, Silva (2007) Vanhuuden vahvat ja avuttomat. Teoksessa Marjaana Seppänen, Antti Karisto & Teppo Kröger (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 95–119.
- Teghtsoonian, Katherine (2009) Depression and Mental Health in Neolib-

- eral Times: A Critical Analysis of Policy and Discourse. *Social Science and Medicine* 69(1), 28–35.
- Thacker, Andrew (2003) *Moving Through Modernity: Space and Geography in Modernism*. Manchester: Manchester University Press.
- Thörn, Catharina (2004) *Kvinnans plats(er); Bilder av hemlöshet*. Göteborg: Egalité.
- Tilastokeskuksen väestöennuste 2012. <http://www.stat.fi/til/vaenn/index.html>. Viitattu 23.3.2016.
- Tourunen, Jouni & Perälä, Jussi (2004) Kohti kognitiivista yhteisöhoitoa? Helsingin vankilan arviointi- ja kehittämistutkimus. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2.
- Tsai, Jack & Bond, Gary R. & Salyers, Michelle P. & Godfrey, Jenna L. & Davis, Kristin E. (2010) Housing Preferences and Choices among Adults with Mental Illness and Substance Use Disorders: A Qualitative Study. *Community Mental Health Journal* 46(4), 381–388.
- Tsemberis, Sam (2010) *Housing First. The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction*. Minnesota: Hazelden.
- Tulle, Emmanuelle & Mooney, Elizabeth (2002) Moving to 'Age-Appropriate' Housing: Government and Self in Later Life. *Sociology* 36(3), 685–702.
- Twigg, Julia (1999) The Spatial Ordering of Care: Public and Private in Bathing Support at Home. *Sociology of Health & Illness* 21(4), 381–400.
- Tyvimaa, Tanja & Kemp, Candace L. (2011) Finnish Seniors' Move to a Senior House: Examining the Push and Pull Factors. *Journal of Housing for the Elderly* 25(1), 50–71.
- Törmä, Sinikka & Huotari, Kari & Tuokkola, Kati & Nieminen, Jarmo (2013) *Asumista ja arjen tukea. Esimerkkejä mielenterveyskuntoutujien asumisratkaisuksista muutamassa maassa*. Helsinki: Ympäristöministeriön raportteja 17.
- Vaarama, Marja & Moisio, Pasi & Karvonen, Sakari (toim.) (2010) *Suomalaisen hyvinvointi 2010*. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- van Olphen, Julia & Eliason, Michele J. & Freudenberg, Nicholas & Barnes, Marilyn (2009) Nowhere to Go: How Stigma Limits the Options of Female Drug Users After Release from Jail. *Substance Abuse Treatment, Prevention and Policy* 4(10), doi: 10.1186/1747-597X-4-10
- Vandemark, Lisa M. (2007) Promoting the Sense of Self, Place, and Belonging in Displaced Persons: The Example of Homelessness. *Archives of Psychiatric Nursing* 21(5), 241–248.
- Vasunilashorn, Sarinnapha & Steinman, Bernard. A. & Liebig, Phoebe S. & Pynoos, Jon (2012) Aging in Place: Evolution of a Research Topic Whose Time Has Come. *Journal of Aging Research* 2012,

doi:10.1155/2012/120952.

- Vehviläinen, Sanna (2001) Ohjaus vuorovaikutuksena. Helsinki: Gaudeamus.
- Vilkko, Anni (1998) Kodiksi kutsuttu paikka: Tapausanalyysi naisen ja miehen omaelämäkertoista. Teoksessa Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkko (toim.) Liikkuvat erot: Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Tampere: Vastapaino, 27–72.
- Vilkko, Anni (2000) Riittävästi koti. *Janus* 8(3), 212–230.
- Vilkko, Anni (2007) Kodin kaipuu: Tuntuma ajassa muuttuvaan tilaan. Teoksessa Seppo Knuutila & Ulla Piela (toim.) Menneisyys on toista maata. Kalevalaseuran vuosikirja 86. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 13–26.
- Vilkko, Anni (2010a) Eletyn tilan kertominen. Teoksessa Anni Vilkko, Asko Suikkanen & Johanna Järvinen-Tassopoulos (toim.) Kotia paikantamassa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 35–58.
- Vilkko, Anni (2010b) Koti vanhetessa. Teoksessa Anni Vilkko, Asko Suikkanen & Johanna Järvinen-Tassopoulos (toim.) Kotia paikantamassa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 213–236.
- Vilkko, Anni & Finne-Soveri, Harriet & Sohlman, Britta & Noro, Anja & Jokinen, Sari (2013) Kotona asuvan ikäihmisen kohtuutta runsaampi alkoholin käyttö ja omaisen hoivavastuu. Teoksessa Katariina Warpenius, Marja Holmila & Christoffer Tigerstedt (toim.) Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Suomen Yliopistopaino, 63–67.
- Vilkko, Anni & Muuri, Anu & Finne-Soveri, Harriet (2010) Läheisapu iäkkään ihmisen arjessa. Teoksessa Marja Vaarama, Pasi Moisio & Sakari Karvonen (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2010. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 60–77.
- Vilkko, Anni & Suikkanen, Asko & Järvinen-Tassopoulos, Johanna (toim.) (2010) Kotia paikantamassa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Virtanen, Petri & Suoheimo, Maria & Lamminmäki, Sara & Ahonen, Päivi & Suokas, Markku (2011) Matkaopas asiakaslähtöisten sosiaali- ja terveyspalveluiden kehittämiseen. Helsinki: Tekes-katsaus 281.
- Vuorinen, Leena (2009) Ikääntyminen maalaiskylässä. Lahti: Päijät-Hämeen ja Itä-Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus, Verson julkaisu 3/2009.
- Välikangas, Katariina (2009) Yhteisöllisyyttä, laatua ja vaihtoehtoja: Ikääntyneiden välimuotoisen asumisen ratkaisuja Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa ja Hollannissa. Suomen ympäristö 13. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Ward, Tony & Fortune, Clare-Ann (2013) The Good Lives Model: Aligning Risk Reduction with Promoting Offenders' Personal Goals. *European Journal of Probation* 5(2), 29–46.

- Weaver, Beth & McNeill, Fergus (2010) *Travelling Hopefully: Desistance Theory and Probation Practice*. Teoksessa Jo Brayford, Francis Cowe & John Deering (toim.) *What Else Works? Creative Work with Offenders*. Cullumpton, Devon: Willan Publishing, 36–60.
- Weir, Allison (2013) *Identities and Freedom: Feminist Theory between Power and Connection*. New York: Oxford University Press.
- Wiesel, Ilan & Fincher, Ruth (2009) The Choice Agenda in Disability Housing Provision. *Housing Studies* 24(5), 611–627.
- Wiesel, Ilan (2014) Mobilities of Disadvantage: The Housing Pathways of Low-income Australians. *Urban Studies* 51(2), 319–334.
- Wikler, Daniel (2002) Personal and Social Responsibility for Health. *Ethics & International Affairs*, 16(2), 47–56.
- Wiles, Janine L & Leibing, Anette & Guberman, Nancy & Reeve, Jeanne & Allen, Ruth E. S. (2011) The Meaning of ‘Aging in Place’ to Older People. *The Gerontologist* 52(3), 357–366.
- Wiley, Lindsay.F & Berman, Micah L. & Blanke, Doug (2013) Who’s Your Nanny?: Choice, Paternalism and Public Health in The Age of Personal Responsibility. *Journal of Law, Medicine & Ethics* 41(s1), 88–91.
- Yeich, Susan & Mowbray, Carol T. & Bybee, Deborah & Cohen, Evan (1994) The Case for a ‘Supported Housing’ Approach: A Study of Consumer Housing and Support Preferences. *Psychosocial Rehabilitation Journal* 18(2), 75–86.
- Ylä-Outinen, Tuulikki (2012) *Ikäihmisten arki: Kotona asuvien ja palveluasumiseen muuttaneiden ikäihmisten kertomuksia jokapäiväisestä elämästä*. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta.
- Young, Iris Marion (1997) *Intersecting Voices: Dilemmas of Gender, Political Philosophy, and Policy*. Princeton: Princeton University Press.
- Ådahl, Susanne (2007) *Good Lives, Hidden Miseries: An Ethnography of Uncertainty in a Finnish Village*. Helsinki: Department of Sociology, Research Reports no. 250.
- Äärelä, Tanja (2012) “Aika paljon vaikuttaa minkälainen ilme opettajalla on naamalla”: Nuoret vangit kertovat peruskouluajoistaan. *Rovaniemi: Acta Universitatis Lapponiensis* 105.

Kirjoittajat

Riitta Granfelt
VTT, dosentti, sosiaalityön yliopistonlehtori,
Turun yliopisto, sosiaalitieteiden laitos

Riikka Haahtela
YTT, johtava sosiaalityöntekijä,
Hattulan kunta

Outi Jolanki
FT, dosentti, tutkija,
Tampereen yliopisto, terveystieteiden yksikkö

Kirsi Juhila
YTT, sosiaalityön professori,
Tampereen yliopisto, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Teppo Kröger
YTT, yhteiskuntapolitiikan professori,
Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Kirsi Nousiainen
VTT, sosiaalityön yliopistonlehtori (ma.),
Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos

Suvi Raitakari
YTT, sosiaalityön professori (ma.),
Tampereen yliopisto, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Paula Vasara
YTM, yhteiskuntapolitiikan yliopistonopettaja (ma.),
Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Anni Vilkkö
VTT, dosentti, erikoistutkija,
Terveysten ja hyvinvoinnin laitos